

**B. KOVÁCS ANDRÁS
SZABÁLYOS KIVÉTEL**

**A SOROZATBORÍTÓ
DEÁK FERENC
MUNKÁJA**

B. KOVÁCS ANDRÁS

SZABÁLYOS KIVÉTEL

**A ROMÁNIAI MAGYAR OKTATÁSÜGY REGÉNYE:
1918, 1944–1948, 1996**

**KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST•KOLOZSVÁR**

MEGJELENT
A MAGYAR MŰVELŐDÉSI
ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM
TÁMOGATÁSÁVAL

© B. KOVÁCS ANDRÁS

A KÖNYV SZERKESZTŐJE: OSVÁTH ANNAMÁRIA
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: GÉCZI JÁNOS
A MEGJELENÉS ÉVE: 1997
KIADÓI ÍVEK SZÁMA: 15,240
NYOMDAI ÍVEK SZÁMA: 20,5

ISBN 973-26-0473-5

● ELŐSZÓ

A KIVÉTEL, MELYNEK SZABÁLYYÁ KELLENE VÁLNI

Nincs az a kaland- vagy detektívregény, mely annyira bővelkedne érdekesítő, időnként pedig kimondottan idegborzoló fordulatokban, mint a romániai magyar tanügy hányattatásainak közel nyolcvan éve. Benne, akárcsak egy hosszúra nyúlt, viszontagságos emberéletben, a váltakozó szerencséivel folyó küszködést koronként a lelkesedés és felfokozott, lázas tettvágy váltja fel; de megtörtént már az is, hogy tanárok és növendékek sorsa egy már-már antiutópiát idéző rémtörténet irányába tájolódt el. Az, hogy az erdélyi magyar kisebbség tanintézményeinek hogyan adagolják a jogokat: a tanulók hogyan és mit sajátíthatnak el népük tapasztalatából, illetve a többségi nemzet értékrendjéből, mit anyanyelven és mit hivatalos nyelven, nagyobbreszt minisztériumi szabályozás tárgya volt, és ma is az. A centralizált román nemzetállamban, ahol a hivatalnoki kar ráadásul az elemi pedagógiai, didaktikai, pszichológiai követelményeket is akárhányszor semmibe vehette, ha hatalmi érdekei úgy kívánták. Mindezek ellenére e kötetben, melyet az előadásmód epikus elemei okán „regénynek” nevezünk el, mégsem a história démonikus vonásai dominálnak.

Választott tárgyunkat, az 1944 és 1948 közötti évek oktatástörténetét ugyanis kivételes hely illeti meg e tanügyi odisszeában. Eme lélegzetvételnyi intervallumban, élve a béketárgyalás körül forgó érdekek játékától által kínált viszonylag kedvező lehetőségekkel, a kisebbség érdekképviselőit válláló szervezetek létrehívták az oktatási intézményeknek az óvodától az egyetemig terjedő hálózatát, saját szakigazgatási szerveit a minisztériumi államtitkársáig, és önigazgató egészként illesztették be a román társadalomba. A létrejött intézményrendszerben annyi életerő volt, hogy a sztálinista diktatúra sem tudta teljesen lerombolni. A kibékülés és egyenjogú-

sítás modelljeit kereshetjük Elzász-Lotaringiában, elkalandozhatunk Dél-Tirol osztrákok vagy Finnország svédek lakta tájaira, az erdélyi példának és előzménynek akkor is meglesz az a felbecsülhetetlen előnye, hogy hazai talajból sarjadt.

A vizsgált pár évről kényszerképzet módjára visszatérő ítélet, hogy történelmi közjáték volt csupán – de miért tenné ez hiteltelenné a végre megtalált megoldásokat? A kor kisebbségi iskolahálózatát olyan kultúrpolitikusok építették ki, akiket a nemzetiségi elnyomatás megelőző két évtizedének általános érvényű tanulságai mozgattak. Romániában a két világháború között is továbbélt, és egyik kiindulási pontként e csapat támasza volt a felekezeti oktatási rendszer; ugyanakkor körvonalazódtak azok az elképzelések is, amelyek az anyanyelvű képzés állami fenntartására vonatkoztak.

Az erdélyi magyarság tanügyi igényei nem a Magyar Népi Szövetség ideológiai hitvallásából, hanem tulajdon történelmi és kisebbségi tapasztalataiból származtak, mindazonáltal megkerülhetetlen kérdés e szervezet szerepének megítélése. A szenvedélyeket levezető heves sajtóviták évadán a higgadt történészi átvilágításról szó sem lehet, ennek kötetünk legfeljebb előmunkálatát képezheti, a dolgok elébe vágni pedig nem kívánunk (miként a baloldal rehabilitációját sem tekintjük feladatunknak). Úgy tűnik, nagyobb kockázat nélkül állítható viszont, hogy magának a szovjet hatalomnak állt ideiglenes érdekében a polgári demokratikus formák és gyakorlat – bizonyos korlátok közötti – fenntartása Erdélyben, mégpedig fokozottabban a magyarság vonatkozásában, s ennek folytán élt a román kommunisták s az MNSZ-t vezető vezető kriptokommunista csoportok is magukénak vallották – vallhatták. Az egyedülálló (de nem megismételhetetlen) konstelláció egyedülálló megoldást szült, igaz, végzete is rendkívüli lett. A tanügyi kérdés 1944 és 1948 közötti rendezésének kisiklatója az a történelmi mozgás, mely az egyik önkényuralom nyomása alól felszabadult társadalmat a másik diktatúra karjaiba lökte még a negyvenes évek vége előtt. A kommunizmusba hanyatló Románia sorsa az (ötágú) csillagokban volt

megírva, nemzetközileg determinált fejlemény tehát. Hogy a magyar társadalom ilyen körülmények közt egy baloldaliak irányította szövetség ernyője alatt talált némi oltalomra, azon nincs miért csodálkozni vagy miatta mentegetőzni. Az MNSZ-t vezető csoport egyik fő feladatának tekintette, hogy a politikai porondon lehetőleg egyedüli képviselője legyen a kisebbségnek, s e kisajátításért késznek mutatkozott megfizetni az árat: a kisebbségi érdekek szolgálátát. Különösen szembeszökő e törekvés a hatalmi legitimáció szempontjából létfontosságúnak tartott 1946. novemberi választásokig, azt követően, hogy az 1945 végi százas intézőbizottsági ülés, melyet Marosvásárhelyen tartottak, alaposan megingatta a bizalmat e csoport iránt. (A békeszerződés ügyében tett ottani állásfoglalásuk meghozta számukra az „Eladtátok Erdélyt!” vádját.)

De vajon a szociáldemokrata párt magyar tagozatát és a korabeli polgári ellenzéket vagy az egyházak köré tömörülő konzervatív erőket ki lehet-e tagadni a 44–48-as örökségből? A megoldások, a maguk autonomista tartalmánál fogva, tulajdonképpen az osztrák ihletettséggű szociáldemokráciához állanak közelebb, s a Magyar párti kisebbségi liberalizmus (Jakabffy Elemér és mások) vagy konzervativizmus is hasonló fogalmakban gondolkodott, és rokonszókat tűzött ki maga elé, különösen a tanügyi kérdésekben volt meg alapjaiban az egyetértés. S valóban, e jogok megőrzését végül az tette kétségessé, hogy fő politikai garanciájuk az e szerepre tartósan alkalmatlan totalitarisztikus beállítottságú párt és hatalom volt. Az MNSZ-t mint kommunista „fiókvállalkozást” végül felőrlötte az az ellentmondás, mely benne a kollektív jogok további védelme és „transzmissziós szíj” gyanánt való működtetése közt dült.

A négy év nyereségét nem sajátíthatja ki tehát egyetlen mozgalom sem a maga számára, ami a belföldi faktorokat illeti, az a magyar társadalom egésze és – nem elhanyagolható tényező – a román demokrácia alkotása volt. A konjunkturális engedményeken és ideiglenességen túl, elvonatkoztatva baljós ellentmondásosságától,

úgy vélem, nem ok nélkül látom-látjuk eme örökségben egy posszibilis kisebbségi belső önrendelkezés csíráját, előzményét. Kemény történelmi tény, hogy a szuverenitását Észak-Erdélyre kiterjesztő román állam úgyszólván átvette a megelőző négy év (kétszer négy év történetéről van tehát szó) alatt ott kialakított iskolahálózatot, mindazonáltal azt nem csupán átvette, hanem be is fogadta, és egész Erdélyre kiterjesztette. Nos, melyek lennének e modell felhasználható elemei? (A korabeli Kelet-Európában párját ritkító tanügyi struktúrának számított különben, s szakítást jelentett az 1919 és 1940 közti jogfosztó gyakorlattal, törvényekkel és a hivatali vegzálás praxisával.) Felsorolásom nem teljes, de a legfontosabb talán az, hogy:

az állami, felekezeti és magánoktatás párhuzamosan és háborítatlanul fennállhatott;

a felekezeti iskolák nyilvánossági jogát elismerték (azaz egyenjogúakká váltak az államiakkal a vizsgáztatás és oklevélosztás tekintetében);

az egyházakat tulajdonjoguk gyakorlásában (tanári kar összeállítása, kinevezések stb.) nem háborgatta a tanfelügyelőség;

az állam folyósította az adminisztratív és tanári személyzet fizetését a felekezeti iskolákban is (miként az az általános adókötelettségéből természetesen következik);

a községek gondoskodtak mindkét típusú iskola fenntartásának anyagi költségeiről;

a kisebbségi tanügyi hálózat saját szakigazgatási szervekkel rendelkezett, saját tankerületeinek, tanfelügyelőségeinek és minisztériumi államtitkárának voltak alárendelve;

az iskolán belül pedagógiai és világnézeti szabadság, pluralizmus állott fenn, miközben a politizálást természetesen kitiltották (volna, ha tudták volna);

a felsőoktatásban e kisebbség megkapta, ami milliós nagyságrendjének kijár: anyanyelvén tanulhatott a tanárképző főiskolától és tudományegyetemtől a művészeti, mezőgazdasági, gyógyszeré-

szeti, orvosi intézetig és műegyetemig mindenütt, gyakorlatilag a szakok egész kínálatát felölelték ezen intézmények;

a kisebbségi iskolákban minden tárgyat anyanyelven adtak elő;

a középiskolák szakkínálata szintén teljes volt, a továbbtanulás útjában nem állott más nyelvű felvételi vagy egyéb akadály.

Íme a rendszer azon elemei, melyeket nem kompromittált azóta sem az idő, melyeket nem sajátíthat ki sem a jobb-, sem a baloldal, s egy jogegyenlőségre törekvő normális polgári demokráciába bármikor beilleszthetők.

(Az 1944-1948-as évek eredményeit már csak azért sem szabad lebecsülni, mert bizonyos értelemben akkor többet sikerült elérni, mint amit az RMDSZ 1994-ben benyújtott tanügyi törvénytervezete kér: „12. szakasz 1. A tanügyminisztériumban államtitkárságot hoznak létre a kisebbségek nyelvén történő oktatás felügyeletére, amely ezen oktatást a megyei és a területi tanfelügyelőségeken működő ügyosztályok révén irányítja és koordinálja.” Itt tehát külön tanfelügyelőségek és tankerületek helyett csupán ügyosztályokról van szó, valószínűleg azért, mert a magyar tagozat mint szervezési forma az általános és felsőoktatásban időközben polgárjogot nyert, és az RMDSZ-jogászok nem tartották célszerűnek lemondani róla”

Pár szót „regényünk” narrátorairól, „főszereplőiről”. Ezek egyfelől a korban fontos szerepet játszó tanügyi tisztségviselők, akik témánk és „perünk” szempontjából akár koronatanúknak is nevezhetők, másfelől pedig a kor mindennapjainak és fordulatainak bőbeszédű krónikása, a sajtó, amelyek szószátyár voltán itt úgy igyekeztünk kifogni, hogy a szemelvények zablájával fékeztük meg. Végül ott a detektívregény nyomozója, a szerző, aki riporter képében kereste fel a tulajdonképpeni mesélőket a nyolcvanas évek elején, hogy szalagra rögzítse emlékeiket, s amennyire lehetett, el is társalogjon velük a külön megvilágítást igénylő kérdésekről. Szerző és elbeszélők indítéka a vizsgált korszak megidézésére a hetvenes években oktatásunk ellen kibontakozó barbár támadás bírálata volt, s kiemelendő, hogy ebben a két fél maradéktalanul együtt tudott

működni. Az időközben elhunyt vallomástevők, így Nagy Géza és Felszeghy Ödön, a zenepedagógus Nagy István és Kali Sándor emlékidézései egyben végső üzenetként, közéleti testamentumként maradtak ránk. A könyvet az ő emlékükné ajánlom.

Némi bepillantást nyerve narrátoraim belső motivációjába, azt erkölcseleg kevésbé vagy kimondottan nem tartom aggályosnak, másképpen áll a dolog a politikai vonatkozásokkal, tapasztalatom szerint azonban ezekkel csínján kell bánni. Párttagság és politikai hitvallás, belső meggyőződés és kívülről irányítottág viszonya ugyanis sajátosan alakult az átmeneti viszonyok közt, az új totalitarizmus felé haladó társadalomban. Az egyén erkölcsi autonómiájának megítélésében itt más kritériumok alkalmazandók, mint egy kiforrott, kiegyensúlyozott és kiszámítható, megszilárdult polgári demokráciában. Benkő Samu írja például Nagy Gézáról, hogy a szociáldemokrata pártba azután kérte felvételét, miután, kinevezésének másnapján, álnevet viselő és koholt vádak megfogalmazó feljelentésekre hivatkozva, leváltották a tankerületi főigazgató-helyettesi tisztségről, s az eset ráébresztette a közéleti szereplés kockázataira, sőt veszélyességére. A pártszervezeti háttér és támasz számára a későbbiekben több ízben védelmet nyújtott. Belépett hát az amolyan nem kommunista gyűjtőszervezetté vált szociáldemokrata pártba – ő, akihez a pedagógusi pályán, az irodalmon és az iskolán kívül alighanem az egyház állhatott a legközelebb. (Benkő Samu: *Nagy Géza, a literátor és művelődésünk mindenese*, Kolozsvár 1991.) Újabb kutatások szerint a Márton Áron körül tömörülő polgári ellenzék több összejövetelén részt vett, így 1945. decemberében is, amikor az MNSZ-ével szembehelyezkedő állásfoglalást a békekötés kérdésében megfogalmazták, s azt a magyar diplomácia el is juttatta a párizsi békeértekezlethez.

Nem tanácsos sommásan ítélni a kommunista párttagok fölött sem, bár aki közéjük lépett, eleve más típusú fegyelmet, illetve odaadást vállalt. Az 1945-ös és 1946-os évre megszabott feladatok az azonosulást nagymértékben megkönnyítették. Persze, nem

mindegy, ki volt közülük jóhiszemű, esetleg meggyőződéses demokrata, és ki tekintette a négy év intézkedéseit amolyan taktikai vargabetűnek vagy éppen porhintésnek és machiavellisztikus machinációnak. De ami végül jóhiszeműségüket semmibe vette, az a felső pártakarat volt, amikor mint abszolút birtoklás tárgyaival bánt velük, s merő színjátékká minősítette vissza, fokozta le a négy év demokráciájának a tanügy terén okvetlenül rendkívülinek nevezhető eredményeit. Amikor 1949-ben „meghaladott álláspontok” megtestesítőinek nyilvánították, amolyan sakkfigurákként állították félre és börtönözték be őket, mintegy nyomatékot adva a rendszer-váltásnak. Könyvünk hősei mind eltűntek egy időre vagy végleg a közéletből, akár a félreállítottak klubját is megalapíthatták volna később. A számukra kimért szenvedés mértéke, igaz, nem volt egyforma, ebbe viszont már egyéni szembeállásuk foka is belejátszott.

A kötetről még annyit: a kisebbségi oktatásszervezés négy évének fejleményeit követi nyomon egészen az 1948-as tanügyi reformig. Kivételt képez a csángóföldi iskolákról szóló fejezet, továbbá, Jenei Dezső visszaemlékezése, valamint az általa megírt rigurózus dolgozat a Kolozsvári Almérnöki, illetve Mechanikai Intézet magyar tagozatairól. Nem foglalkozunk a Színházművészeti Főiskolával, melyet A Hét egyik évkönyve kimerítően bemutatott, sem a mezőgazdaság-tudományi és képzőművészeti karral, melyek a tárgyalt korszak után alakultak meg. A két teológiai intézet története pedig más megközelítést igényel, a munkát egyházi történészek részben elvégezték, lásd például Tőkés István *A romániai magyar református egyház élete 1945–1989* (Magyarországi Kutató Intézet, Budapest, 1990.) c. rendkívül érdekes könyvét.

E közlésre szánt emlékeződések a megszigorodott cenzúra miatt, egy-két részletet leszámítva, nem láthattak nyomdafestéket a nyolcvanas években, még lapokban sem; a félig kész kéziratot kénytelen voltam félretenni, s a munkát már csak a kilencvenes években sikerült befejeznom. A még életben lévő interjúalanyokkal igyekeztem újra kapcsolatot teremteni; a tisztázatlanul maradt kér-

dések megvilágítása végett pedig, no meg, számolva az emlékezet szelektív működéséből, az öngazolás kényszeréből stb. fakadó pontatlanságokkal sajtóközleményekből kivonat- és szemelvényso-rozatot állítottam össze.

A történelmi esély 1944–48 között, sajna, hamar lecsengett, a múltó szerencse ajándéka, pár röpké év élménye maradt, amolyan oázis a sivatagban, melyet nagy előszeretettel nyilvánítanak merő délibábnak. Mi e könyvben a jelenség valóságelemeit és az igazság bennük tükröződő arcát is fel szeretnők mutatni.

A történelem végtelen izgalmasságában nem zárhatja ki az esélyek megismétlődését.

Sepsiszentgyörgy, 1996. márciusa

B. Kovács András

●BEVEZETÉS

**AZ EGYÉN ÁLLAMOSÍTÁSA
AVAGY A ROMÁNIAI MAGYAR OKTATÁSÜGY
TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA 1918–1996**

1. KÉT VILÁGÉGÉS KÖZÖTT – „KULTÚRZÓNÁBAN”

Az 1918-as főhatalomváltás rendszer voltában támadta meg, és kényszerítette átalakulásra az erdélyi oktatási hálózatot, benne a szabad nemzeti lét megélésére előkészítő erdélyi magyar iskolát. A régiót sújtó államnacionalista fátum 1918 után is keserves kényszerpályán mozgatta a nemzeti és polgárjogi mozgalmakat, és állította szembe őket egymással a legkiéleztettebb vagy-vagy formájában. Miután e földön az első világháború után egy addig elnyomott népcsoportnak, az egyesülést óhajtó románságnak sikerült felülkerekednie, akik nevében a hatalmat gyakorolták, sorra végigvitték, sőt túllicitálták az alulmaradt nemzetrészek, kisebbségek rovására mindama törekvéseket, célokat, melyeket addig, okkal vagy anélkül, ellenfeleiknek tulajdonítottak. A megtorlás gondolatában, egy retrográd 19. századi nacionalizmusban fogant politika hamarosan az elnyomás olyan új rendszerének kialakulásához vezetett, mely a történelmi igazságtétel ideológiájával kívánja igazolni intézkedéseit. Eme elavult historizálás hiába jelent nyílt hadüzenetet a polgári demokráciának, a rá hivatkozó hatalom ma is szilárdan ül a nyeregben. A felszított nacionalista szenvedélyek a húszas-harmincas években is lehetetlenné tették a szótértést a kisebbség és az állam képviselői közt, e mérgezett légkörben a súlykot csak elvetni, a célon csak túllőni lehetett. A hatóság oktatáspolitikája Erdélyben csupán erőszak árán volt fönnttartható. A későbbi szász és zsidó exodus mutatja, milyen választás elé állítja e gyakorlat az akár nyolc-száz éven át Erdélyt hazájuknak valló népcsoportokat is.

A NAGYLELKŰ ÍGÉRET PILLANATA

A kortársak különbséget tettek a románság erdélyi és ókirálysági politikusainak felfogása közt, s a distinkció elvi szempontból valóban nem minden tanulság nélkül való. A gyulafehérvári határoza-

tok a 19. századi román nemzeti mozgalom ideológiájával összhangban, de a jogvédelmi harc máig érvényes konklúzióját sumházva azt ígérük ugyanis:

„Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által.”

Az autonómiaeszmét, benne a tanügyi önkormányzat román vezetőktől származó fenti gondolatát lett volna hivatott megerősíteni és nemzetközi jogi garanciákkal ellátni az 1919. december 9-i dátumot viselő párizsi kisebbségi szerződés, melynek idevágó passzuszában ez áll:

„Olyan városokban és kerületekben, ahol a nem román nyelvű román állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a román kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy ily román állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a román kormányt abban, hogy a román nyelv oktatását az említett iskolákban kötelezővé tegye.

Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak faji, vallási és nyelvi kisebbséghez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordítatnak” (10. cikk).

„Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek, a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen” (11. cikk).

A szerződést aláíró román kormányzat nem tekintette magára nézve kötelezőnek az előírások betartását, a később hatalomra kerülő Nemzeti Parasztpártban pedig sem szándék, sem erő nem volt ahhoz, hogy ígéreteit valóra váltsa a tárgyalt időszakban.

KULTÚRVAGYON? HADISZÁKMÁNY?

Hogy milyen művelődési értékek kerültek 1919-ben a bevonuló román hatóságok kezére az erdélyi helyzetet az ókirálysággal összevető statisztikákból tűnik ki a legplasztikusabban, mely Buday Árpád és Barabás Endre adatai alapján készült:

	Az ókirál- ságban	Erdélyben	Besszará- biában	Bukovi- nában	Együtt
I. Kisgyermeknevelő					
– kisdédóvoda	229	675	–	–	904
– állandó gyermekmenhely	–	59	–	–	59
– nyári menedékhely	–	280	–	–	280
Összesen	229	1014	–	–	1243
II Elemi oktatás					
– állami és magán elemi	5339	5631	1292	493	12755
– általános ismétlőiskola	–	3561	–	–	3561
– gazdasági ismétlőiskola	–	1002	–	–	1002
Összesen	5339	10194	1292	493	17318
III Középfokú oktatás					
– ipari, kereskedelmi és gazdasági iskola	124	222	6	4	356
– fiú- és leánygimnázium	27	72	28	20	147
– fiú- és leánypolgári	23	130	28	–	181
– tanítóképző	16	28	3	3	50
– óvónőképző	–	4	–	–	4
Összesen	190	456	65	27	738
IV Felsőoktatás					
– szakirányú főiskola	6	5	–	–	11
– elméleti főiskola, egyetem	2	1	–	1	4
– teológia	–	13	–	–	13
– jogakadémia	–	2	–	–	2
Összesen	8	21	–	1	30
Együtt	5766	11685	1357	521	19329
Százalékban	29,8	60,5	7,0	2,7	100,0

Forrásmunkáim tisztességes voltára vall, hogy a fenti táblázathoz csatoltan közlik az alább következőt, melyből kiviláglik, hogy az erdélyi iskolarendszeren belül valóban komoly aránytalanságok ál-

lottak fönn, de egyben az is, hogy elemi iskolákkal a románság itt jobban el volt látva, mint a Kárpátokon túl. A kimutatás a Romániához került területeken 1918 szeptemberében még működő iskolák jellegére, fokozatára és tannyelvére vonatkozó adatokat sűríti magába. A széthullás előtti pillanatban tehát az alábbi volt a helyzet, a viszony az államnyelv és az emancipálódóban lévő kisebbségi nyelvek közt az oktatásban:

Iskolák jellege	Elemi népiskola				Polgári iskola			Középiskola			Tanítóképző		
	ma-gyar	ro-mán	né-met	más	m.	r.	n.	m.	r.	n.	m.	r.	n.
1. Állami	1497	–	–	–	66	–	–	25	–	–	10	–	–
2. Községi	305	96	26	80	12	–	–	2	–	–	–	–	–
3. Görögkeleti	–	1218	–	–	–	1	–	–	3	–	–	3	–
4. Görög katolikus	–	1078	–	–	–	2	–	1	2	–	–	5	–
5. Evangélikus	8	–	261	–	–	–	–	–	–	9	–	–	3
6. Római katolikus	388	–	–	–	25	–	7	13	–	–	11	–	–
7. Református	322	–	–	–	3	–	–	9	–	–	3	–	–
8. Unitárius	26	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–
9. Izraelita	42	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	2588	2392	287	80	109	3	7	52	5	9	24	8	3
Együtt	5347				119			66			35		
Összesen állami	1497				66			25			10		
Összesen felekezeti és más autonóm iskola	3850				53			41			25		

A belényesi görög katolikus főgimnázium elemijében tiszta román, a felső osztályokban két nyelven folyt a tanítás (lásd Barabás Endre dolgozatát a *Jancsó Benedek emlékkönyvben*, 1931, Budapest).

TÍZ ÉV (1919–1929) VESZTESÉGEI

A kérdés, hogy az uralomváltás méltányos arányosítás szerint alakítja-e át a megörökölt iskolahálózatot, vagy pedig egy ellenkező előjelű torz struktúrát hoz-e létre, sajnos hamar eldőlt. Az új hatóságok átvették az állami iskolákat, és azokba új intézmények köl-

töztek, az 1919–20-as tanévben ugyan még 14 állami főgimnáziumban, 21 polgári iskolában, egy tanítóképzőben, 6 felsőkereskedelmi iskolában és 10 ipari szakiskolában magyarul folytatható tovább az oktatás, de tíz év múlva ezekből már csupán a nagyváradi Gozdsu Líceumban és a kolozsvári felsőkereskedelmiben maradtak magyar tannyelvű párhuzamos osztályok, a többi iskola mind nyelvet váltott. Az egyedüli iskolafenntartóvá vált egyházak tanintézetek százainak felállításával reagáltak a 19-es fordulatra, betölteni kívánván a kiesett állami hálózat után maradt űrt. Tőkéczy László Iskola a határon (*Századvég*, 1987, 4–5. szám) című dolgozatában leírja, hogy az impériumváltás utáni első tíz évben 3462 magyar elemi iskola működött, ebből közel hatszáz volt az új alapítású, és többségében, sajnos, hamar megszűnt. A három és félezer iskolából azonban a harmincas évek elejét mindössze 830 élte meg. Hasonlóképpen katasztrofális csökkenést mutat a polgári iskolák száma, 139-ből 29 volt csupán képes túlélni az első évtizedet, a 65 főgimnáziumból megmaradt 17, a 27 tanítóképzőből 7 s a 28 felsőkereskedelmiből 4. A felekezetek közös erőfeszítéséből született egyetemalapítási kísérletet csírájában elfojtották, a másik póluson is szinte teljes a pusztulás: alig 17 magyar óvoda állt fenn az 1929-es kimutatások szerint. Mindezek egyenes folyományaként a magyar anyanyelvű elemisták egy nyolcada kényszerült román tannyelvű iskolába, a középiskolásoknak pedig több mint a fele: hatvan százalékkal. Eme változások okául felhozható a magyar szülők egy részének reményvesztése, de ez távolról sem „kielégítő” magyarázat.

AZ ISKOLA ÁLLAMOSÍTÁSA

Szemben Erdéllyel, ahol a 19. század végén az ún. megengedő jellegű joggyakorlat vált normává az iskolafenntartás terén, Romániában az A. I. Cuza liberális reformjaival kezdődő modernizáció az állami iskolák rendszerét tette általánossá, sőt kizárólagossá. Erdélyben, miként láttuk, még az impériumváltás idején is, a taninté-

zetek túlnyomó többsége egyházi, illetve községi, alapítványi vagy magániskola stb. volt, s ez a román tannyelvű iskolákra még fokozottabb mértékben volt jellemző, mint a többire. Ezzel szemben az ókirályságbeli oktatási hálózat, az Európához való gyors felzárkózás szándékából fakadóan is bizonyára, a fő támaszt jelentő államhoz kapcsolódott, s ezáltal a nemzetteremtő stratégia is sajátosan etatisztikus jelleget kapott, a beolvasztó törekvések pedig úgyszólván akadálymentesen érvényesülhettek. A dobrudzsai bolgárok, az addig egyházi magyar iskolákat fönntartó csángó községek mindmind állami román tannyelvű elemi stb. kaptak. Ugyanakkor az Erdélyben hatályos magyar törvények, így az Apponyi-féle 1907. évi XXVII. törvénycikk a felekezeti stb. iskolák állami felügyeletét írja elő, az államsegély folyósítását és mértékét az állami tanterv bevezetésétől teszi függővé, és kötelezi az iskolákat a magyar nyelv tanítására. Ün. „nemzeti tantárgyak” magyar nyelven való oktatásáról tehát szó sincs benne, nem is lehetne.

Az oktatási intézmények állami tulajdona és kezelése a tanulói lélek sajátos pszichés torzulásokat előidéző ellenőrzését tette lehetővé. A nemzetállami ideológia szellemében történő egyenműsítésre való törekvést nagyon befolyásos erők vállalták fel a múltban, miként nyíltan követett célja nem egy kormánytöbbséget támogató mai pártnak is. 1919 óta jóformán nem múlt el év, hogy a „csavaron ne húztak volna egyet”, ne sértették volna meg az egyén vagy közösség valamelyik alapvető polgári szabadságjogát (nyelvhasználat, társulási szabadság).

A „NEMZETI ISKOLA” ELSŐBBSÉGE

Már a Nagyszebenben székelő Kormányzótanács átmenetinek tekintett irányítása alatt, 1919-től kezdődően hozzálatnak a magyar tannyelv kiküszöböléséhez az előző tanévben még magyarul oktató állami iskolákból. 1919 őszén elrendelik az összes elemi iskolák át-szervezését, megteremtik a „nemzeti elemi iskolák és óvodák” tí-

pusát, s kizárólag állami iskolák felállítását engedélyezik azon községekben, melyeket román településeknek minősítenek. Az egyházak iskolaalapítási jogát korlátozzák, és megkezdik a magyar tan nyelvű állami elemi felállítását is – gyakorlatilag a felekezeti visszaszorításának céljával.

A TANÁRKÉPZÉS MINT ÁLLAMI MONOPÓLIUM

A megszűnt tudományegyetemi oktatás pótlására 1921-ben megindul a tanárképzés a Református Teológián hat szakon, 37 előadóval és 198 hallgatóval. Két félévi működés után, a közben miniszterré lett Constantin Angheliescu intézkedése nyomán azonban felszátják, arra hivatkozva, hogy a tanárképzés állami feladat.

A két világháború között egyetemet vagy főiskolát alapítanunk nem lehetett Romániában.

LOJALITÁS ÉS EGZISZTENCIA

Az új hatóságok nevében fellépő Kormányzótanács első intézkedése az volt, hogy 1919. februárjában hűségeskü letételére hívta fel az állami iskolák alkalmazottait. Ezt azonban a békeszerződés aláírása előtt, érthető módon, nem tekintette ajánlatosnak a tanári kar. A Kormányzótanács határozata úgy szólt, hogy aki a hűségesküt az új hatalomra nem teszi le, az állásáról önként lemondottnak tekintendő, és az új országban semmilyen állást nem nyerhet (Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929. Juventus Kiadó, Kolozsvár, 1930). Szinte szükségtelen hozzáfűzni, hogy a rendelkezés nagyban megkönnyítette a volt magyar iskolahálózat épületeinek, felszerelésének átvételét és az addigi tanári kar jó részének minden további formáság nélküli menesztését. A magyar nemzetiségű tanárok és tanítók zöme végül 1921 elején tette le a hűségesküt.

A ZSIDÓK ÉS A SVÁBNAK MINŐSÍTETTEK ELKÜLÖNÍTÉSE

Már az 1920 végén kiadott rendelet megkezdte a magyar anyanyelvű zsidóság és a Szatmár megyei sváb eredetű magyarok erőszakos leválasztását a magyarságról azzal, hogy megtiltja a más felekezetűek felvételét az egyházi iskolákba. A százezres nagyságrendű magyar zsidóságot illetően az volt az elv, hogy amely kisebbség „nem akar” úgymond a maga nyelvén tanulni, az tanuljon az állam nyelvén. Az izraelita felekezet magyar tannyelvű iskolát tehát nem tarthatott fenn. Szatmár megyében pedig az történt, hogy az ostromállapot jegyében kinevezett közigazgatási szerv rendelete szerint 26 községben a római katolikus iskolákat arra kötelezték, hogy a magyar tannyelvet a románnal cseréljék fel.

ANYAGI NYOMOR

A földreform meggyengítette az iskolákat támogató alapítványok anyagi helyzetét, s a kiesett jövedelmet az állam nem pótolta. Államsegélyben a magyar iskolák csak ritkán részesültek a húsz év alatt (eltérően az addigi erdélyi gyakorlattól), akkor is kivételesen kis összegeket kaptak. Így följegyezték, hogy az 1930-as államsegély, a magyar felekezeti iskolák akkori 80 ezer növendékével számolva, tanulóként 131 lejt jelentett, míg az állam saját iskoláiban évi 11 ezer lejt költött egy-egy tanulóra. Megfosztották a magyar oktatást másik pénzforsásától is. A korabeli Romániában az volt a szokásjog, hogy az állami iskolák tanári karának fizetését a központi költségvetésből folyósították, míg az iskolák dologi kiadásairól (épületek karbantartása, fűtés, igazgatói lakások fenntartása stb.) a községi költségvetés gondoskodott. Mivel az állam a magyar településeket állami iskolák (sok helyt ortodox templomok) építésére kötelezte, az ezzel járó költségek felemésztették a községi pénztáraknak a meglévő iskolákra eső tételeit. Ha pedig mégis ju-

tott volna a felekezeti magyar tanintézetnek belőle, gyakran előfordult, hogy kifizetését az új közigazgatási tisztviselők megtagadták, tudniillik a községi önkormányzatokat úgyszólván végig felfüggesztették a húsz év alatt. Az iskolákat emiatt az adókkal megnyomorított szülők hozzájárulásából kellett fenntartani, a magyar tanítói és tanári kar pedig kénytelen volt beérni az állami fizetéseknel jóval szerényebb jövedelemmel. (Külön jogi szabályozás útján csökkentették a felekezeti és a magánoktatásbeli fizetéseket: megszabták, hogy az állami béreknél kisebbeknek kell lenniük.)

MÁSODRENDŰ TANERŐK

A hagyományos erdélyi gyakorlattól eltérően a javadalmazási másodrendűséghez egyéb diszkriminatív intézkedések járultak. Így az állami iskolák tanáraival együtt a felekezetieknek is román nyelvvizsgát kellett tenniük (ezt az alkalmazás előfeltételének tekintették), az iskolák pedig csupán miniszteri hozzájárulással alkalmazhatták tanáraikat. Megvonták a tanítóktól a féléru vasúti kedvezményt, nyugdíjigényüket nem ismerte el a román állam, s akinek a román nyelvi tudását a nyelvvizsgán elégtelennek találták, és emiatt elbocsátását előírták, az nyugdíjra sem volt jogosult. Külön kálváriát jelentett a magyar tanítók és tanárok okleveleinek egyenjogúsítási procedúrája, amitől a szász és román tanerőket megkímélte az állam. Az addigi gyakorlattól eltérően nem csupán a más vallású gyerekeket, hanem 1922-től a más vallású tanítókat, tanárokat is kitiltják a felekezeti iskolákból.

A LEÉRTÉKELT NYELV

Amikor az 1922–23-as tanévben új, abszolválónak nevezett vizsgát vezetnek be a középiskola negyedik osztálya után, annak tárgyai közé a magyart nem veszik fel. A közhatóságok 1922. januárjától már csak román nyelven írott beadványokat fogadnak el. Ha-

sonlóképpen nyelv-, egyben tanulóellenes diszkrimináció, hogy a magyar felekezeti iskolákat eltiltják a magántanulók vizsgáztatásától, azaz a magánoktatást államosítják, „nacionalizálják”. A hátrányos megkülönböztetés az állami tulajdonban lévő magyar tannyelvű intézeteket sem kerüli el, az 1923–1924-es tanévvel kezdődően ezekben ugyanis román nyelvű tantárgy lett a történelem, a földrajz, az alkotmánytan, de elrendelték a számtan és a francia nyelv román nyelvű magyarázatokkal történő oktatását is. Hasonlóképpen „nacionalizálták” az összes szerzetesi, apácarendi, valamint a községi és társulati középiskolák tannyelvét: kizárólag a románt tették meg egyedüli oktatási nyelvvé. Egyházaink ezáltal elveszítették ilyen jellegű iskoláikat.

ÉRETLEN ÉRETTSÉGIZTETŐK

A hagyományos erdélyi érettségit 1924-ben az abszolváló vizsgával helyettesítik, ami a kisebbségi végzősök számára ama hátránnyal is járt, hogy a szóbelit minden tárgyból, beleértve a természettudományiakat is, román nyelven kellett letenniük. A következő évben új törvényben szabályozták a középiskolai tanulmányokat lezáró vizsgát, s a bevezetett baccalaureatus valódi „pedagógiai guillotine-nak” bizonyult, miként maguk a többségiek is nevezték. A tanulóknak más helységekből, a magyar nyelvet nem ismerő bizottságok előtt kellett számot adniuk tudásukról, s ha maguk nem voltak képesek szabatos románsággal előadni, amit tudtak, tolmács közvetítéséhez folyamodhattak. A pedagógiai képtelenségek e halmozásának meg is lett az eredménye, a vizsgára jelentkezett 410 magyar diák háromnegyede (300) megbukott, s a botrány évről évre megismétlődött. Hogy ez a diákok továbbtanulási esélyeire hogyan hatott ki, nem nehéz átlátni.

MAGÁNOKTATÁS, NYILVÁNOSSÁGI JOG

1925 végén a felekezeti oktatást végül úgy hozták lehetetlen helyzetbe, hogy a külön jogi státust megvonták tőle, és magánjellegű oktatásnak nyilvánították, és ez a jogok további szűkítésével járt. Így az iskolák nyilvánossági jogát újabb elismertetési procedúrának vetették alá, s a vele járó hivatali vegzatúrának. A nyilvánossági jog a vizsgáztatás és az állami érvényű bizonyítványok kibocsátásának jogát jelentette, s kiváló alkalom volt az új törvény alkalmazása arra, hogy minőségi szempontok számonkérése örvén valóságos packázásnak vessék alá a meggyötört oktatási hálózatot, s úgy kezeljék a hagyományos iskolákat, mintha teljesen új létesítményekről lenne szó.

A „KULTÚRZÓNA”

E hivatali sanyargatás művének betetőzését kétségkívül az ún. „kultúrzóna” kiötlése és kíméletlen gyakorlata jelentette, melyet az 1924. július 26-án kihirdetett, ugyancsak Angheliescu nevéhez fűződő elemi iskolai törvény alkalmazásával teljesítettek ki. A törvény egyértelműen kimondja, hogy az állami óvodákban a kizárólagosan használható nyelv a román, a hírhedt 159. paragrafus pedig a szó tulajdonképpeni jelentését megcsúfolva, létrehozza az ún. „kultúrzonát”. E külön tanügyi stratégiának alávetett terület Erdélyben tíz megyét ölelt fel, nevezetesen Bihar, Szilágy, Szatmár, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Udvarhely, Csík, Háromszék és Hunyad megyékre terjedt ki, azaz 47 414 négyzetkilométerre, melyen 2 289 000 ember élt korabeli kimutatások szerint, s ami a legfontosabb, ezek 55 százaléka kisebbségi volt. (Besszarábia és Bukovina egyes részeit szintén kultúrzonához tartozónak nyilvánították.) A politikai szándék meglehetősen leplezetlenségében érhető tetten a törvény ama előírásában, mely szerint a „kultúrzóna”-beli állami iskolákba más megyében született és tanult tanítókat kell kül-

deni, akik missziójuk jutalmaként ötven százalékos fizetésemelést és tíz hektár ingyenbirtokot kapnak. A törvény alkalmazásának eredményeként a kisebbségek lakta helységekben a helyi nyelvet nem ismerő állami tanítók tűntek fel, s a tanítványaikkal szót érteni képtelen oktatók csakis a magyar írástudatlanság terjesztői lehettek. Csík megyében már 1928-ban arra panaszkodik a megyei tanács, hogy az állam a megye egész területén megszüntette a magyar nyelvű oktatást iskoláiban.

A SZÜLŐK ISKOLAVÁLASZTÁSI JOGA

E jogot ily körülmények között a sorozatos diszkriminációk alaposan megnyirbálták, korlátozták vagy semmibe vették. A régebbi erdélyi szokás az volt, hogy minden szülő belátása szerint adhatta gyermekét bármilyen iskolába. Mint mondtuk, 1922-től kezdődően tiltották a más felekezetűek beíratását az egyházi iskolákba, majd e tilalmat kiterjesztették a más anyanyelvű tanulókra is. Az 1924-es állami elemikre vonatkozó törvény arra kötelezte a szülőt, hogy ha magán-, azaz felekezeti iskolába kívánja íratni gyermekét, akkor köteles előbb e szándékot bejelenteni körzete elemi iskolájának és onnan ún. „dovadát”, igazolványt kérni. A „kultúrznák” elárasztása idegen tanítókkal és a felekezeti oktatás megfojtása aztán olyan helyzetet teremtett sok székely községben is, hogy a szülő mindenemű választási szabadsága megszűnt.

NÉVELEMZÉS

Az adminisztratív elnyomás áthajlását származáskutatásba és fajelméleti alapokra helyezkedő gyakorlatába, a névelemzés meghonosítása jelentette.

A túlhajtott nemzet és fajvédelem, a torz történelemszemlélet tüzen felhevült fantázia oda vezetett, hogy törvénycikkely alakját öltötték a legkirívóbban jogtipró elvek és célok is. Már az elemi isko-

lai törvény előírja, hogy azok a román származású polgárok, akik anyanyelvüket úgymond elveszítették, kötelesek gyermekeiket kizárólag román tannyelvű állami vagy magániskolában taníttatni. A magánoktatási törvény a névelemzést a középiskolákra is kiterjeszti. A dolgok kezdenek oda fajulni, hogy az anyanyelvet nem a tanuló vagy a szülő bevallása, hanem az iskolai hatóságok döntése alapján határozzák meg. Külön rendelet tiltja meg más nemzetiségű tanulók felvételét a kisebbségi iskolákba, román hangzású név vagy a közösségre nem „jellemző” vallásfelekezethez való tartozás elégséges ok arra, hogy az illetőket kötelezzék az átiratkozásra, ha kisebbségi iskolákba jártak. A vegyes házasságból született gyereket román nemzetiségűnek minősítik attól függetlenül, hogy az anya vagy az apa tartozik a görög katolikus vagy görögkeleti felekezethez. Az évtized végére hatalomra kerülő Maniu-kormány ezen csak annyira mert enyhíteni, hogy a nemzetiségnek az apa hovatartozása alapján való megállapítását írta elő. Az átparancsolt gyerekek szüleinek fellebbezéseit nagy tömegükben gyakorlatilag elintézetlenek maradtak. Egy miniszteri rendelet (Anghelescu – 98405/1926) tételesen kimondja, hogy az anyanyelv megállapítása tekintetében a szülők nyilatkozata nem vehető irányadónak, mert itt fennáll a csalás lehetősége, s ezért a szülői nyilatkozatot a magyar tannyelvű iskolákban (!) a felügyelők ellenőrizték. A végső szót tehát a revizor, a hatóság mondja ki. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy a hivatali származáskutatás e legalizálása minden jogállamiság felszámolásával egyenértékű.

SZAKOKTATÁS

Az állami hálózatban a magyar nyelvű ipariskolai és kereskedelmi szakoktatás gyakorlatilag elsorvadt az első tíz év alatt, s ami még rosszabb, a román osztályokba egyre kevesebb magyar tanuló, tanoncot vettek fel. Hogy ez tudatos törekvés eredménye a hatóságok részéről, ebben a kortársak nem kételkedtek.

FELSŐOKTATÁS

Miután a felekezetek egyetemalapításra tett kísérletét meghiúsították, a kolozsvári tudományegyetemen pedig csupán egy magyar nyelv és irodalom tanszéket engedélyeztek, s a továbbtanulni szándékozók közül akiknek lehetőségük volt, magyarországi intézetekbe iratkoztak be a kezdeti időszakban. Erdélyben csupán a lelkész-képzésről gondoskodhattak a katolikus, református és unitárius teológiai akadémiák. A nyelvi sokk legyűrése után megjelentek a kolozsvári egyetemen az első magyar diákok; 1924-ben azonban még mindig csupán százötven volt a számuk. Öt évre rá már ötszáz körüli azonban, s a növekedés a későbbiekben még számottevőbb, 1934-re ezerszázra nő, de a következő évben a rossz érettségi eredmények miatt már csak hatszázra csökken (Dr. Jancsó Elemér: *Erdélyi Magyar Évkönyv*. 1937, Brassó).

A KÉPESÍTŐ- ÉS NYELVVIZSGÁK ÖRDÖGI KÖRE

A csupán közjátéknak bizonyuló 1928 és 1933 közti időszak után, mely alatt nemzeti parasztpárti kormány, illetve a Iorga-féle párt vezette az országot, újból a nemzeti liberálisok kerülnek hatalomra, s a tanügyi tárca birtokosa a hírhedten kisebbségellenes és kétszínű Anghelescu újabb támadásokat indít iskoláink ellen, ezúttal főleg a tanárok életét keseríti meg.

Az ismételten módosított középiskolai törvény visszaállítja a nyolcosztályos líceumot, másfelől pedig előírja, hogy a tanároknak az egyetem elvégzése után képesítővizsgát (examen de capacitate) kell tenniük, ha állami középiskolában kívánnak állást nyerni. Itt tehát olyan versenyvizsgáról volt tulajdonképpen szó, amelyen a jelentkezőknek csupán tíz-tizenöt százaléka mehetett át, ugyanis az üres katedrák számához szabták a sikeresen vizsgázók arányát. E szűrőn kisebbségi tanár csak kivételesen juthatott át. A magánoktatási törvény révén mindez összefüggésbe került a magyar iskolák

egyik létfeltételével. A fennebb már tárgyalt nyilvánossági jogot ugyanis (mely vizsgáztatásra és állami érvényű oklevelek kibocsátására hatalmazott fel) csak abban az esetben adták meg a felekezeti középiskoláknak, ha azok alsó tagozatán (gimnaziu) legalább két ún. végleges tanára, a felsőn (liceu) pedig legalább négy végleges tanár volt alkalmazásban. A végleges tanári státust a minisztérium pedig csak a képesítő vizsgát tetteknel ismerte el. A liberális kormányzat nem érte be ennyivel, tovább szigorította a magánoktatási törvény nyelvvizsgára vonatkozó cikkelyét is. Addig az az előírás volt érvényben, mely a románul nem tudó felekezeti tanerőket nyelvvizsga letételére kötelezte, megtoldva azzal a sok visszaélésre alkalmat nyújtó kitételrel, hogy ha a sikeres vizsgázóról utólag mégis kiderül, hogy nem tud kellőképpen románul, akkor külön tanfolyam hallgatására utasítható. Az új módosítás szerint, mely épp eme betoldást lovagolta meg, a tanár nemcsak tanfolyam hallgatására, hanem új nyelvvizsgára is kötelezhető, s ha azon nem megy át, eltilthatják a tanítástól. A miniszter parlament előtti indoklásában kifejtette, hogy a törvény meghozatala óta eltelt kilenc évben a magyar tanárok, tanítók nem tanultak meg románul. Az 1934 augusztusában beindult vizsgáztatás aztán valóságos vésztörvényeszéki eljárás módjára folyt le. Következtetni lehet az idegörlő egzisztenciális aggodalmakon túl a magyar oktatás pozícióvesztésére is pár alábbi adatból: Csík megyében 100 állami magyar tanítóból 23-nak elengedték a vizsgáját, 15 nyugdíjazását kérte, 13 nem jelentkezett, 38 átment és 11 megbukott. A felekezeti tanítók közül 125-öt szólítottak fel, nem jelentkezett 27, átment 32, megbuktattak 66-ot! Nagy csapás érte a két erdélyi unitárius főgimnáziumot, a nyolc tanárból 3 nem jelent meg, 2 átment, 3 megbukott. Hasonlóképpen a 19 unitárius tanító közül 14-et buktattak meg. Az erdélyi református egyházkerület vizsgára jelentkezett 56 tanára közül csak 24-et engedtek át, a 174 református tanító közül pedig csak 62-t. A hadjáratot követően a miniszter úgy rendelkezett, hogy aki nem jelentkezett, az még egyszer vizsgára állhatott, aki pedig

már megbukott, az állásából elbocsátandó. (Elképzelhető, milyen helyzetbe kerültek emberek és családok vagy akár egész intézmények! Aradon például a római katolikus gimnázium 6 tanára közül 4 nem ment át a vizsgán, az állami gimnázium 5 magyar tanára közül egyet mentesítettek a vizsga alól, egyet nyugdíjaztak, és a többi 3-at megbuktatták!)

„A magyar középiskolák ellen tehát Angheliescu két fronton indított támadást – összegezi a manővert Mikó Imre (*Huszonkét év*, 1941, Budapest, 148. old.). – A fiatal tanárokat a képesítő vizsgán buktatták el. Az idősebb, háború előtt diplomát szerzett tanárnemzedéket a nyelvvizsgán rostálták ki. Közben pedig, ha hatnál kevesebbre olvadt le a tanárok száma valamelyik gimnáziumban, az iskolát be lehetett zárni.”

A VÉGEREDMÉNY

A fennebb vázolt politika csakis oda vezethetett, hogy a magyar anyanyelvű gyerekek egyre nagyobb hányada fosztatott meg az anyanyelvű oktatás lehetőségétől és jogától. De nem szabad itt megállni, amikor a veszteségeket számba vesszük. A művelődési-nyelvi kisémmizés mellett ugyanis a gyerekek azon elemi igénye is kielégítetlen maradt, hogy teljes értékű nemzeti nevelésben részesüljenek, és kiforgatták őket azokból a gyerek- és ifjúkori közösségelményekből, melyek nélkül azonosságtudatuk megcsönkult.

Az átnézett irodalomban a következő adatokat találtam – Mikó Imre idézi Rónay Andrást az 1931/32-es tanévre vonatkozóan –: a felekezeti elemik abban az évben csupán 76 255 gyereket tudtak befogadni. A megelőző tanévben 180 129 magyar tanköteles közül mindössze 76 255 járt (az óvodákat is beleértve) felekezeti oktató-intézetbe, a többiek, vagyis a magyar tankötelesek 57,6 százaléka kénytelen volt állami iskolába iratkozni.

Tisztáztuk és bizonyítottuk már fennebb, hogy az állam az iskolák magyar tagozatait mihamar tannyelvcsereére kényszerítette, amit

a hivatalos statisztikák meghamisításával próbálták meg leplezni. Így például a közoktatásügyi minisztérium 1933. évi kimutatása 427 állami magyar iskolát és tagozatot tüntet fel a 4295-ből, holott, miként Kiss Árpád kimutatta, 1934/35-ben mindössze 112-ben folyt még némi magyar nyelvű oktatás, így Csíkban; Szatmár és Brassó megyében már egyetlen állami iskolában sem. A hivatalos román statisztikák szerinti 261 000 magyar tanköteles közül tehát abban az évben – levonva a 112 állami iskola 11 484 növendékét és a felekezeti iskolák tanulóinak számát – hozzávetőlegesen, de kis hibaszázalékkal 175 000-re tehető a kizárólag románul tanuló magyar iskoláskorúak tömege.

A liberális kormányzat alatt tovább romló helyzetre jellemző, hogy csökkent az állami tanintézetek száma, s ezekben az 1936–37-es iskolai évben mindössze 4527 gyereket oktattak magyarul. A legkivívőbb példák a székelyföldiek voltak: Udvarhely megyében hat, Háromszéken egy, de Csík és Maros-Torda megyében már egyetlen tagozatot sem tartott fenn az elnemetlenítő céljait az ún. „viszaromásítás” örve alatt elérni kívánó állam.

A HIVATALI ÖNKÉNY TOBZÓDÁSA

Eme előítéletektől fűtött légkörben a hatalommal és befolyással való visszaélés mindennaposá vált, s mivel nem célunk botránykrónikát írni, itt csak felsorolásszerűen említünk néhány jogi és közigazgatási, pedagógiai képtelenséget. A „mindent állami szabályozás alá lehet vonni” örületében például megtiltják nem csupán a más országból származó tankönyvek segédanyagként való felhasználását, hanem a magyar felekezeti iskolák önképző-, gyorsító- és tornaköreinek működését is (helyesebben: megszűnnek az előírt feltételek teljesíthetlensége miatt), de beleszól a minisztérium még az iskolai ünnepélyek programjának összeállításába is, s meg szabja, hogy a beszédeket román nyelven tartsák, szövegüket előzetesen mutassák be, s hogy a műsorszámoknak legalább fele ro-

mán legyen. Az ilyen eljárásokhoz nem szokott kortársak mindezt hajmeresztőnek találták, s ma tudjuk: bevezetés volt a kommunista totalitarizmus még szigorúbb ellenőrzést gyakorló diktatúrájához. A dolgok természetes rendjének ellentmondó volt az inspektorok százainak állandó nyüzsgése is az iskolákban, a jól ismert, későbbi ún. brigádjárás előzménye. Túlásaiban odáig fajult e gyakorlat, hogy miniszteri rendeletben követelték meg: a hét három napján még az órák közti tíz percben is csak románul beszéljen a tanuló, miként azt is, hogy a román és franciát csakis az állam által kijelölt román nemzetiségű tanárok taníthatták a felekezeti iskolákban is, akiknek azonban kötelező volt jóval magasabb, az állami fizetésekkel megegyező illetményt biztosítani. E despotikus rendszer mind a tanulók, mind a tanári kar és a vezetői réteg köreiben csakis a jellemferdülésnek és a permanens idegháborúnak a táptalaja lehetett. De mi egyebet lehetett várni attól az intézménytől, mely az egyén jogát arra, hogy saját hovatartozása megvallása ügyében szabadon rendelkezék, nem átalotta kétségbe vonni?

Ma már nemigen lehet vitás, hogy e keletiesen despotikus „polgári demokrácia”, e sajtóságosan individuumellenes és ezért hihetetlenül ellentmondásos, ám liberálisnak nevezett modernizációs kísérlet végül törvényszerűen dobta áldozatul Romániát a diktatúráknak, tulajdon kegyetlen nacionalizmusával előkészítette a talajt, iskolái révén is mindkét fajta totalitarizmus térhódításához, nem csupán ordas eszméi terjesztésével, hanem azáltal is, hogy az alattvalói és nyájszellemű magatartást tömegessé tette neveltjei, elnyomottjai és haszonélvezői körében egyaránt. Külön kiemelkedőnek tartjuk a mindent állami szabályozás jármába kényszerítő politika következményeit, lévén hogy e tendencia érvényesülésének útjába igazi akadályt ma sem tudunk gördíteni, pedig e veszélyes tendencia megfékezése a demokrácia alfája és omegája lenne.

2. AZ EGYÉNI ÉS KOLLEKTÍV JOGFOSZTOTTSAG KORA

A második világháború utáni kurta demokratikus kísérletnek – romániai tanügyi vonatkozásairól szól könyvünk törzsanyaga – egész Kelet-Európában egy hirtelen és erőszakosan keresztülvitt fordulat vetett véget. Történészek megállapítása szerint, Romániában a változás olyan sztálinista típusú totalitárius államot szült, melyet az etnokrata uralmat természetesnek tekintő rezsim (elit) igazgatott. Mi több, a hetvenes-nyolcvanas években a történelmi fejlődés szükségszerű következményének kiáltotta ki a politikusi gárda a kisebbségek asszimilációját, s ha a folyamat nem ment magától, iparkodott saját eszközeivel siettetni.

Ami tárgyunkat illeti, 1948-ban olyan új szakasza kezdődik a romániai magyar iskolaügynek, mely tulajdonképpen máig tart, annak ellenére, hogy a kommunista rend összeomlott, és a társadalmi viszonyok is átalakulóban vannak. Az 1948-as tanügyi reform következményeként a magyar iskolahálózat addigi viszonylagos önrendelkezését egy csapásra elveszítette, miután politikailag és társadalmilag a talajt úgyszólván kihúzták alóla, ugyanakkor anyagi alapját és szervezeti felépítményét beolvasztották a hipercentralizált állami struktúrákba. Az egyoldalú függés és kiszolgáltatottság előbb-utóbb egyensúlyvesztéshez és torzuláshoz kellett hogy vezessen. A fokozatos térvész és sorvadás folyamata a nyolcvanas években érte el a mélypontot, akkor már tulajdonképpen a kisebbségi oktatás teljes felszámolását tekintette céljának a hatalom. Az ún. szocializmus éveiben az állandó átszervezések eredményeként, melyek egymást érték a voluntarista társadalmi gyakorlatnak megfelelően, e szerkezet egyre legyengültebb és egyre szétziláltabb állapotba került.

Az oktatásügy félévszázados történetének mozzanataiból kiemelnök a következőket:

Az 1948. április 13-án elfogadott új alkotmány tartalmazott egy olyan elvet, mely fölött még az év vége előtt „eljárt az idő”, ahogy az erőszak bűvöletébe került ideológusok mondották: az anyanyelvű oktatás szervezésének jogáról van szó, melynek kollektív alanya a nemzetiség kellett volna hogy legyen. S bizonyára örömet lett is volna, ha a következő hónapok nem fosztják meg az önálló létezés és cselekvés minden lehetőségétől. Az 1948. augusztus 3-i tanügyi reform, az „iskolák államosítása”, miként emlegetik, állami tulajdonba vette az egyházi tanintézeteket, saját gépezetébe olvasztotta be a magyar tankerületeket és tanfelügyelőségeket az egész irányítási struktúrával egyetemben, s szellemében és pedagógiaiban is egységesítette a nevelést, az egyedül üdvözítőnek tekintett marxista-leninista világnézetet és a szovjet pedagógiai modellt juttatta egyeduralomra. A 175-ös számot viselő 1948. évi „tanügyi reformrendelet” előírásai szerint a kötelező általános oktatás hétosztályos – ez a négy elemi és a ráépülő ún. gimnáziumot, az V., VI. és VII. osztályokat ölelte fel –, a szovjet mintájú középiskola pedig hároméves lett, és a VIII. IX. és X. osztályból állt. Ennek elvégzése után lehetett érettségire állni, amit tehát a középiskolások zöme tizenhét évesen tett le. Az államosítás a római katolikus egyház három egyházmegyéjének 468, a két református egyházmegye 531, az unitáriusok 34 és a magyar evangélikusok 7 felekezeti oktatási intézményére terjedt ki, azaz gyakorlatilag az egész hálózatra, köztük sok óvodára, több száz elemi iskolára, nagy számú nevelőintézetre, továbbá az erdélyi magyarság legpatinásabb főgimnáziumaira, tanító- és óvónőképzőire, mezőgazdasági és ipariskolákra, árvaházakra. Elvételükkel az állampolitika olyan csapást mért az egyházakra s rajtuk keresztül a kisebbségi művelődésre, melyet azok a mai napig nem tudtak kiheverni. A kor erőviszonyai a hatékony szembe- szegülést a diktatúrával nem tették lehetővé, de rá kell mutatni, hogy az autonóm iskolarendszer több képviselője, maguk az egyházak tiltakoztak a rablás ellen a népközösség és a történelmi hagyomány nevében. Márton Áron gyulafehérvári püspök október 3-i

körlevelében ítélte el a felekezeti iskolák államosítását, s e dokumentum a történelmi tisztánlátás máig hatóan érvényes bizonyítéka maradt.

Az állami bekebelezést követően egymásnak ellentmondó adatokat közöltek a lapok arról, hogy az egységes magyar iskolahálózat hány és milyen tanintézetből áll. A sajtó szerint Luka László október 20-án 1798 elemiről, 230 (!) középiskoláról, 27 pedagógiai iskoláról, 281 óvodáról tud, november 14-én Kacsó Sándor a Romániai Magyar Szóban már 1758 magyar elemiről, 91 középiskoláról (ebből 23 elméleti, 11 pedagógiai, 57 pedig műszaki) ír.

Dramai hónapok és évek következtek. 1949. november 3-án az állambiztonság egyszerre tartóztatta le az addig ádáz ellenfeleknek számító magyar közéleti személyiségeket, így Csögör Lajost, Szász Pált, Korparich Edét, Kurkó Gyárfást, Méliusz Józsefet, Demeter Jánost és Balogh Edgárt, miután Márton Áron püspök már június 21-én hasonló sorsra jutott. Az állami terror nyílt színrelépése azt célozta, hogy egyaránt és egy időben bénítsa meg a polgári ellenzék, mindennemű önálló politizálás híveit, a magyar művelődési és szövetkezeti életet (Szász és Korparich a szövetkezeti központok vezetői voltak), és félreállítsa egyúttal azokat is, akiknek neve a kommunista hegemonia alatt létrehozott kultúraautonómiával forrott össze. A letartóztatottak közé nem véletlenül került a két jelképes intézmény, a két legfontosabb főiskola rektora, de különben mindenkinek megvolt a maga rétege, csoportja, mely számára intő példaként kellett szolgálnia. (E szempontból a koncepciók perék koholt indokai, vádjai teljességgel mellékesek.)

Az eredményt az 1952-es alkotmány úgy rögzíti, hogy benne már a mindenfokú anyanyelvű oktatás joga szerepel a kisebbségekről szólván, az időközben „időszerűtlenné vált” szervezési jogositvány nélkül. Ezt követően gyakorlattá lett, hogy felváltva, hol a jogi normát igazították hozzá az előzőleg elszegényített valósághoz, hol egy új jogfosztó intézkedés vagy törvénycikkely segítségével nyirbálták tovább a korábbi legálisan garantált lehetőségeket.

A Magyar Autonóm Tartomány 1952-ben történt létrehozása tárgyunk szempontjából azt jelentette, hogy mindaz, ami megmaradt a 44–48-as időszak megtépzott örökségéből – bizonyos nyelvi, szervezeti személyzeti adottságok, előnyök –, területileg a tömbmagyarság által lakott országrészre összpontosítva, megtüretett még pár évig (1960-ig, illetve 1968-ig), s ennek 201 elemi, 9 közép- és két főiskola látta kezdetben hasznát.

Mivel a hatalom sikere teljes volt, 1955-ben a Bolyai Tudományegyetem fennállásának tizedik évfordulóját már börtönből szabadult volt rektorainak, tanárainak jelenlétében ünnepelhette meg. A rövid ideig tartó átmeneti enyhülést, melynek köszönhetően különben a csángóföldi iskolák két újabb évre kegyelmet kaptak, másik repressziós hullám követte. Közbevetőleg: az utolsó moldvai magyar iskolát 1958-ban zárták be; a csúcsidőszakban 78 elemi és ún. egységes gimnázium, valamint a bákói tanítóképző működött. E tanintézetek valahonnan a tizennyolcadik századból próbálták a jelenbe átvezetni a leszakadt, mesterségesen is elszigetelt népcsoportot.

1956-ot követően Romániában nem csupán a desztalinizáció maradt ismétetlen el, de újabb letartóztatási hullám separt végig a magyar értelmiségiek során, ettől kezdve vált állandó jelszavává és rögeszméjévé a hatóságnak a kisebbségi „nacionalizmus” és fő megnyilatkozása, a „szeparatizmus” elleni harc. Éveken át tartó átszervezések folytak a magyar iskolák függő helyzetbe hozatala érdekében: a román tanintézetekkel egyesítették és azok tagozataivá fokozták le őket, szigorúan alkalmazták az iskolák körzetesítését stb. A kiszolgáltatottság minden további manipulációnak tág teret nyitott. 1959-ben magának a későbbi diktátornak a vezényletével, a Bolyai Tudományegyetemet beolvastották a Victor Babeş Tudományegyetembe. Az egyesítést a paritásos megoldás ígéréstével viték véghez, de a megállapodást már az első közös tanévben sem tartották be, a magyar tagozat évről évre és tanszékről tanszékre fokozatosan veszített pozícióiból, tanári karának utánpótlása elakadt,

s idővel majdnem teljesen leépült. Végül, mivel a magyar tagozatnak külön felvételi keretszámai nem voltak s a beiskolázási szám pedig rendkívüli módon lecsökkent, a felvételen oly kevés magyar diák jutott be, hogy az is kétségessé vált, indul-e magyar csoport (hét diákból kellett legalább állnia) az adott évfolyamon vagy sem. A magyar középiskolákat szintén összevonták román líceumokkal, mint például Brassóban; másutt, így a Székelyföldön, Kolozsvárt, Szatmárnémetiben, Nagyváradon stb. román tagozatokat indítottak a magyar intézetekben. A diktatúra utolsó évtizedében az osztályok és fősztályok, tagozatok közti egyenlőtlen elosztása a lakosság és a diákság nemzetiségi összetételének diszkriminatív semmibe vétele, az informális nyomásgyakorlás következtében egyre több középiskolás korú tanuló kényszerült román osztályba iratkozni. Hogy az oktatáspolitikai boszorkánykonyháján mit főznek ki a nemzetiség rovására, azt a nemzeti történelem-tankönyvek új hangsúlyai jelezték már Ceaușescu pártvezér fellépte (1964) előtt. A Gheorghiu-Dej halála utáni új kurzus mégis a fellélegzés pár évével köszöntött be, de rövidesen minden eddiginél brutálisabban jelentkeztek a régi tendenciák, s végül nyíltan az erőszakos beolvasztást tették meg a oktatáspolitikai fő feladatává. Előállott az az abszurd helyzet, melyben a kisebbségi tagozatok önmaguk minél előbbi felszámolásában kellett volna hogy közreműködjenek. Az 1971-es ún. kis kulturális forradalom, annak 1976-os második szakasza, a szaklíceumok felállítása, a régi intézetek ki tudja hányadik átalakítása új elemeket vitt a tervszerűen kibontakoztatott elnyomás rendszerébe, s az anyanyelv használatának további leszűkülésével járt. Így 1973-ban feltűnik a „kultúrzonás” idők relikviái közül, hiperkorszerű elvvé felkenve, egy új rendeletben a tannyelvi és polgárjogi egyenlőtlenség nyílt deklarálása, minden esélyegyenlőség felrúgása: „azokban a községekben, amelyekben az együtt élő nemzetiségek nyelvén oktató iskolák működnek, román tanítási nyelvű tagozatokat vagy osztályokat kell szervezni, függetlenül a tanulók számától.” (Az 1973-ban kiadott, 273-as számot viselő tör-

vényerejű rendelet eme előírását az 1995-ben elfogadott tanügyi törvény egyik cikkelyében mint új vívmányt ismételten szentesítik.)

A szervetlen, erőszakos iparosítás kiváltotta népességmozgások, a magyar közösségek és nyelv térvesztése, a szűk keresztmetszetek az anyanyelvű képzésben és a társadalmi érvényesülésben, rendkívül kedvezőtlenül hatottak a nemzetiségi oktatásra. Kiviláglik ez még a propagandisztikus célokból megszerkesztett, a nyolcvanas évek legelején kiadott kötetből is. Előre kell bocsátanunk, hogy a kötelező általános oktatást közben tíz osztályra emelték; a brutális születésszabályozási intézkedéseket is figyelembe kell vennünk. A táblázat ugyanis az 1957-es és a huszonkét évvel későbbi helyzetet veti össze:

	1957	1979	Növekedés	
			Szám	Százalék
A magyar ajkú lakosság száma	1 589 543	1 705 810	116 267	7,3
A magyar tannyelvű iskolák növéndékeinek száma	212 767	278 518	65 751	31
az alábbi megoszlásban:				
– óvodák	36 006	54 161	18 155	54
– általános iskolák	155 650	187 941	32 291	21
– líceumok és szakiskolák	21 111	36 416	15 305	73

A táblázat alatt a következő bekezdés található: „Sok magyar nemzetiségű szülő és ifjú választása román nyelvű iskolára esik. Ennek megfelelően az 1978/80-as tanévben 83 885 magyar nemzetiségű óvodás és tanuló román nyelvű intézetben tanult: 19 651 gyermek óvodában, 42 244 elemi iskolában és gimnáziumban, 21 990 pedig líceumban.” (*A romániai magyar nemzetiség*. Szerk. Koppándi Sándor, Bukarest, Kriterion, 1981, 193. old.)

A további hanyatlás érzékeltetésére átveszünk egy másik táblázatot Antal G. László *A magyar nemzetiség helyzete Romániában* című alapos tanulmányából:

A magyarul tanuló diákok számának alakulása Romániában
az általános és középiskolákban, 1976–1986

Évszám	Általános iskolák		Középiskolák	
	szám szerint	az összes diák %-ában	szám szerint	az összes diák %-ában
1976	171 974	5,64	26 417	2,97
1980	179 569	5,42	28 568	2,91
1985	80 806	2,66	16 284	1,31
1986	60 000 (számított adat)	2,00	16 000	1,31

Debreczi és Murvai szerint az 1989–1990-es tanévben, tehát az átiratkozott diákokkal együtt, a líceumi magyar tagozatokra az ország középiskoláinak 2,5%-a járt. Az adat tulajdonképpen igazolja e hipotézist (*Romániai Magyar Szó*, 1991. júl. 12.).

A közvetlen 1989 előtti évek legkirívóbb hivatalos visszaéléseit az egyetem magyar végzettjeinek, így a tanároknak is a Kárpátokon túli megyékbe, nem saját szakmai területre való kihelyezése jelentette, s ugyanakkor a csak románul tudó fiatal tanárok betelepítése a Székelyföldre most már nem csupán közép- hanem általános iskolai, majd a maradék magyar igazgatók leváltása. A következő lépés nyilván a magyar tanári kar fokozatos szétszórása, leépítése és egy erőszakkal kikényszerített totális tannyelvcsere lett volna, mely az anyanyelvi irodalmat amolyan ötödik kerék szerepre kárhoztatta volna, mellőzhető, ún. fakultatív tantárgyként. Az általános anyagi nélkülözés és a képtelen formákat öltő, megszigorodott állambiztonsági terror légkörében a szétzilált szülői és tantestületi csoportok a reménytelen védekezés állásaiba szorultak vissza. A hivatali vegzatúra soha nem látott méreteket öltött.

Még egy idézet Antal G. László dolgozatából, hogy meglegyen az összehasonlítási alapunk főiskolai vonatkozásban is: „Az 1970–1980 a romániai egyetemi oktatással kapcsolatban elszórtan közzétett adatok [...] összesítése alapján megállapítható, hogy a magyarokkal szemben alkalmazott *numerus clausus* ezekben az években 5,38–5,60% között mozgott. A népszámlálás szerint or-

szágos arányszámunk 1966-ban 8,6% volt, 1977-ben pedig 7,9%, valójában ez a szám, óvatos becslés szerint is, 1977-ben 9.3%-hoz állt közelebb, vagyis az alkalmazott érték a lélekszám szerinti numerus claususnak alig 60%-a. [...] Ez azt jelenti, hogy például az 1977-ben a romániai egyetemeken nappali tagozatokon tanuló 7497 magyar hallgató helyett, tényleges számarányuknak megfelelően, legalább 12 000 hallgatónak kellett volna tanulnia. (A valóságos oktatási igényt természetesen nem lehet az ország népességén belüli arányszám alapján mérni, ez az adott közösség polgárjog-sultsági szintjével függ össze. A magyarok esetében a tényleges igény a számításunkban alapul vett 9,3%-nál [...] minden bizonnyal magasabb” *Limes*, 1989/1, 118. old.).

Debreczi és Murvai körülbelül 7100-ra teszi az 1989–1990-es tanév romániai magyar egyetemi hallgatói számát a rendelkezésükre álló arányszámból következtetve. (*Romániai Magyar Szó*, 1991. júl. 18.).

1989 decemberében ütött a diktatúra utolsó órája, s a kisebbségi tanári kar és diákság a felszabadulás rendkívüli élményét élte meg. Részben a megnyíló lehetőségeket is ki tudta használni, ámbátor ezek a 90-es év vad manipulációi miatt ismét elmaradtak az igényektől. 1990 januárjában tanulók ezrei iratkoztak át a téli vakáció után megnyíló új magyar osztályokba, nőtt az önálló magyar általános iskolák száma, több évszázados középiskola nyerte vissza eredeti jellegét, a tantestületek demokratikus úton választottak igazgatókat, ahol mód volt rá – a szakoktatásba, valamint a történelem és földrajz tanításába is – bevezették az anyanyelvet, új szellemű diáktanácsok alakultak, hat éven keresztül minden ostoba tilalmat sutba vágta, szabadon építhették testvériskolai kapcsolataikat. E hat év mérlege pozitív, de korántsem kielégítő. Két minisztériumi főtisztviselő évente elkészíti és közzéteszi a kisebbségi oktatásügy statisztikai elemzését – okvetlenül üdvözlendő újítás –, az 1992–1993-as tanévről szólóból idézzük az előző három év adatainak összevetéséből levont következtetéseket. Előbb egy táblázat a beiskolázási mutatókról:

Oktatási fokozat	Országos beiskolázási szám 1992–1993-ra	Magyar beiskolázási szám	%
1. Óvodai oktatás	752063	49255	6,5
2. Elemi oktatás	1201229	60726	5,1
3. Gimnáziumi oktatás (V–VIII.)	1339555	68153	5,1
4. Líceumi oktatás	714013	31196	4,4
5. Szakiskolai és posztliceális oktatás	390661	7587	1,9
Összesen	4397521	216917	4,9

„A táblázat adatai alapján legalább két lényeges következtetést vonhatunk le:

1. A magyarul tanuló fiatalok az országosan nyilvántartott tanulói létszám 4,9%-át teszik ki. Ez az arányszám 2,2%-kal kisebb, mint a magyarság hivatalosan nyilvántartott részaránya Romániában, azaz: a 4,9% 2,2%-kal kisebb, mint a 7,1%.

2. A magyar nyelven tanulók arányszáma az óvodától a líceumig 6,5%-ról 4,4%-ra csökkent (2,1%), míg a szakiskolai és a posztliceális osztályok viszonylatában csak a szimbolikus 1,9%-ig jut el.

Láttuk, hogy az idén magyarul 216 917 fiatal tanult. Az 1990–1991-es tanévben ez a szám 235 912 volt. Az idén tehát 18995 tanulóval volt kevesebb iskoláinkban, mint 1990-ben. A magyarul tanulók száma az 1991–1992-es iskolai évhez viszonyítva is 5909 tanulóval (2,7%) csökkent. Az abszolút számok tehát csökkenő tendenciát mutatnak, a viszonyítási arány mégis az 1990–1991-es tanévhez mérten 4,7%-ról 4,9%-ra növekedett. Ennek az a magyarázata, hogy az országos tanulólétszám szintén csökkenő tendenciát mutat a következőképpen: 1991-hez viszonyítva 12%-ot, 1992-höz viszonyítva pedig 3,5%-ot” (Debreczi Árpád–Murvai László: *Az 1992–1993-as tanév mérlege*. Romániai Magyar Szó, 1993. júl. 3–4.).

Kétélyeket fogalmaz meg a dolgozat a románul tanuló gyerekekre vonatkozó hivatalos adatokkal szemben: „Az idén kapott adatok szerint az 1992–1993-as tanévben 57 080 magyar nemzetiségű fia-

talt írtak be román óvodákba és iskolákba. Ha ezt a számot hozzáadjuk a fentebb közölt tanulói létszámhoz, megkapjuk, hogy Romániában összesen 273 997 magyar nemzetiségű fiatal jár magyar vagy román oktatási nyelvű iskolába. Ez a szám az ország összes óvodásainak és iskoláinak a 6,2%-a. Miért csak ennyi? Miért nem a magyar lakosság 7,1%-os részarányához közelebb álló szám? Az eltérés abból adódik, hogy azoknak az iskoláknak az esetében, melyekben a román tanítási nyelvű osztályokba sok magyar tanuló jár, a vezetőség nem közli jelentéseiben a valós helyzetet. Miért kell fenntartással kezelni az igazságot? Abban az esetben, ha a magyar gyermekek szülei szorgalmaznák az anyanyelvű oktatást, több román tanítási nyelvű osztály felszámolódná, és minden egyes megszűnt osztály két tanári állás megszűnését vonja maga után. Az adatok kozmetikázásának van másik oka is: az 57 080 románul tanuló magyar gyermek az összes nyilvántartott magyar fiataloknak a 21%-a. Eszerint anyanyelven tanul 79%. Ez nem rossz arány. Ha azonban a magyar gyermekek számát csak a hivatalosan elfogadott részarány szerint számítjuk, ez kb. 310 000 magyar nemzetiségű tanulót jelent. Eszerint tehát csak a magyar tanulók 70%-a tanul anyanyelvén, 30%-a pedig románul. Lám miért van szükség bizonyos számadatok kozmetikai kezelésére! Szerencsére, a hivatalos adatok logikája nem zárja ki a számok logikáját. A kettőnek egyeznie kellene, s ha nem egyeznek, már az is tanulságul szolgál.”

Az országos átlag eltakarja a tényt, hogy a megyék jó részében, szórványkörülmények közt a tanulók fele-háromnegyede már nem tanul anyanyelvén, itt a nyelvi asszimilációt az iskola feltartóztatni nem fogja tudni.

Iskoláink versenyképességét nem növeli, hogy bennük sok a képzetlen pedagógus. A magyar oktatásban dolgozó 14 430 óvónő, tanító és tanár csupán 71,83%-ának, azaz 10 272-nek volt meg a megfelelő végzettsége az 1994–1995-ös tanévben. Nem titok, hogy e hátrány főleg a vidéki általános iskolákat sújtja. Az 1995–1996-os tanévben létező tanintézeteknek óvodától a középiskoláig kö-

rülbelül 4000 képesített pedagógusra lett volna szükségük, tételekre lebontva 900–1000 óvónőre, ugyanannyi tanítóra, 1800–1900 általános és legalább 500–600 középiskolai tanárra (Debrecezi Árpád—Murvai László, *Romániai Magyar Szó*, 1995. szept. 28.).

Az idézett statisztikai elemzés szerint, a képzett pedagógusok hiánya a kisdedóvókban és elemi iskolákban pár év alatt felszámolható, a felsőbb tagozatok ellátása diplomásokkal már jóval nehezebb, a tanárképzés ugyanis messze elmarad a kívánalmaktól. 1990 után ugyan feléledt a Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar tagozata (és a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet magyar tagozata), új csoportok, új szakok indultak olyan karokon is, ahol legfeljebb már hírmondó maradt a magyar diákságból, vagy még az sem. Igaz, a kolozsvári zene- és képzőművészeti főiskolán a nyolcvanas években felszámolt magyar tannyelvű oktatás, akárcsak a temesvári műszaki egyetemen vagy a marosvásárhelyi tanárképző főiskolán még mindig csodatevő feltámasztójára vár. Az 1990 után tucatszám megnyíló új állami és magánegyetem között egyetlen magyart sem találunk; önerőből és alapítványi támogatásból csupán ún. távoktatási formákkal való kísérletezésre futotta, magyarországi előadókkal és hétvégi foglalkozásokkal, külföldi vizsgáztatással. A diplomahonosítás jogi rendezetlensége, nehézsége miatt ez akár további agyelszíváshoz is vezethet. Az RMDSZ oktatásügyi főosztályának nincs pontos kimutatása a belöldi egyetemeken tanuló magyar diákokról, ezek számát ma 9–10 ezerre becsülik. A fent idézett lapszámban a szerzők szerint körülbelül 8300 (4,5%) magyar nemzetiségű egyetemi és főiskolai hallgató volt az 1900–1991-es tanévben, e szám tehát úgyszólván stagnál, mikor pedig már akkor is 13–14 ezernek kellett volna lennie a magyar kisebbség 7,2% arányszáma alapján – és még nagyobbak a szükségletek szerint. A Magyarországon tanuló kb. kétezer diáknak pedig csupán ötöde kíván hazatérni.

A tanárképzés, az elégtelen keretszámok fenti adataiból is látható, hogy átgondolt kisebbségi érdekű oktatáspolitikai érvényesítésé-

ről nemigen lehetett szó a 89-es fordulatot követő években. Mindennek a tetejébe a román parlament olyan új tanügyi törvényt fogadott el 1995 nyarán, mely nem egyéb, a kisebbség érdekvédelmi szervezete szerint, a nyolcvanas évek diszkriminatív gyakorlatainak jogi szentesítésénél, bizonyos vonatkozásban pedig visszalépést jelent a diktatúra jogszabályaihoz képest is. Így elemi emberi jog megsértésének tekintik, és okkal, hogy a törvény előírásai szerint a szakoktatás, az ország földrajzának és történetének tanítása, valamint a felsőoktatási felvételi csak az állam hivatalos nyelvén, tehát románul történhet; hogy a felekezeti iskolahálózat visszaállítását megakadályozza, az egyházi javak államosítását véglegessé teszi, s a magán és állami iskola mellett felekezeti iskolatípust nem engedélyez; hogy minden helységben román osztályok indítására kötelez, akár van rá igény, akár nincs; hogy az anyanyelvű felsőoktatást tanár- és művészképzésre szűkíti; hogy az iskolai belső demokráciát semmibe veszi stb.

3. A SAJÁT TAPASZTALAT

1967-ben érettségiztem a tizenegyedik osztály elvégzése után, s kis- és középiskolás koromról olyan emlékeket őrzök, melyek az iskolai légkör s a tanári viselkedés kényszerű merevségéről, jó adag érzelmi ridegségről tanúskodnak. Mesélni tudnék a gyermek- és játékidőben pionírtevékenység formalizmusáról, amin nincs miért csodálkozni, ha figyelembe vesszük, hogy a gyermeket amolyan kis felnőttként kezelte az iskola. A közösségiség követelményének állandó emlegetése a kívülről irányított csoportszerkezet szüntelen manipulációját volt hivatva leplezni. A tévészés előtti korban, szórakozási lehetőségekben rendkívül szegény körülmények közt éltünk. Az agyonszabályozott létformára jellemző, hogy a hatvanas évek elején „mozilátogatásra” külön osztályfőnöki írásos engedéllyel s a benne feltüntetett „szülői kísérettel” volt, lett volna szabad járnunk,

noha műsoron főleg válogatott szovjet stb. filmek szerepeltek. Délutánonként KISZ-különítmények járták a mozikat, hogy lefüleljék és szankcióra javasolják az engedély nélkül elkapott fiatalokat.

Tanári pályára 1972-ben léptem, s pedagógusi működésem hét éve (1979-ig) egybeesett az ún. kulturális forradalom kezdetével, a rendszer végső dekadenciája kibontakozásával. Ama keserves tapasztalatra, melyen a tanár- és diákársadalomnak része volt a hetvenes és nyolcvanas években, némi magyarázattal szolgál, hogy a hatalmi manipuláció számára a totalitarizmus államosított iskola-rendszerénél alkalmasabb és célszerűbb eszközt a történelem még nem produkált.

Idegennyelv szakos voltam, az első drasztikus csapás az óraszám felére-harmadára csökkentése volt, ennek katasztrofális kártételeit a mai harminc-negyvenévesek azóta sem tudták kiheverni. A hetvenes évek közepén rendelte el a pártállam a líceumok jó hányadának szakközépiskolává való átalakítását, az átszervezés rengeteg bonyodalmat szült. Számunkra, kik kisebbségi tagozaton tanítottunk, mihamar világossá vált, hogy mivel az új tankönyvek lefordítása és felkészült magyar szaktanárok jelentkezése, felkutatása éveket vehet igénybe (tulajdonképpen évtizedeket, mint utóbb kiszámították), az ún. szakosítás a magyar tannyelv használatának példátlan mértékű korlátozásához vezetett. A száz valahány szaktanártárgyi könyv közül végül csupán tucatnyit ültettek át magyarra, emiatt tanár és diák egyik napról a másikra az új tárgyak bevezetésével együtt új tannyelvre is kénytelen volt áttérni. Ezt követően az órák felét vagy még annál is nagyobb hányadot már nem anyanyelven tartották meg, miután az ország földrajzának és történelmének oktatásába már évtizeddel korábban bevezették az államnyelv kizárólagos használatát. Az iskolákba ezrével helyezték ki a túltelített iparból a pedagógiailag sem kielégítő képzettségű mérnöktanárokat, akik ráadásul nem ismerték és nem is kívánták megtanulni tanítványaik anyanyelvét, vagy pedig a műegyetemi oktatás ismert csonka volta miatt, maguk is amolyan „nyelvi nyomorékok”, „fo-

gyatékosok” voltak, akiktől a tankönyvek hiánya miatt is bajosan lehetett elvárni, hogy a magyar szakkifejezéseket és műszaki gondolkodásmódot tanítványaikkal megismertessék. Mindent összevetve, a reform tulajdon alapgondolatának racionális magvát is megcsúfolva, a „szakosítás” a pedagógiai és didaktikai szint általános süllyedéséhez vezetett, a magyar tagozatokon pedig a kisebbségi tannyelv leértékelődésével és háttérbe szorulásával járt, ami csupán részlegesen enyhült pár tankönyv lefordítása és kiadása után (Szilárdságtan, Gépelemek stb.). Mindamelllett a nevelői hivatásukat komolyan vevő mérnöktanárok sikeres próbálkozása a magyar szakterminológia használatára rácafoltt sok kényelmes és kishitű megalkuvó túlhajtott sopánkodására. Tiltani ugyanis nem tiltották a magyar szaknyelv használatát kezdetben.

A szaktantárgyak bevezetése feje tetejére állította az egész oktatást, megváltoztatta a kisebbségi osztályok, tagozatok egész társadalmi státusát, amolyan felesleges ballasztá minősítette át a még magyarul oktatott tárgyakat, belső sorvadást indított meg iskoláinkban. Azok gyakorlatilag olyan kétnyelvű tagozatokká minősültek vissza, ahol nem volt titok, hogy melyik tannyelv további térvesztése van beütemezve. Az önálló iskolák felszámolása és a vezetés elrománosítása után az intézményes különállás végső szigeteit, az osztályokat vette célba a „szeparatizmus” elleni permanens harc. Kieszelték a román–magyar vegyes osztályokat, ami által a magyar félosztályt megfosztották a magyar osztályfőnöktől is, egyúttal a nevelői órák nyelve, akár csak a tanáriban a gyűléseké, automatikusan a román lett. Hogy ezáltal minden sajátos külön érdek artikulálódását megakadályozták, hogy az iskolai kisközösségek még a korszak korlátai által tolerált formát sem ölthették, ezek után magától értetődő. Saját diákkori élményeimmel összevetve, állítom, hogy a nemzeti identitás pozitív átélése is lehetetlenné vált, s mindenhez, amit a kisebbségi hovatartozás jelentett, negatív konnotáció és kielégületlenség tapadt. Aki az életbe (és a többségi társadalomba) kilépve nem vihette magával a homogén osztálytársi össze-

tartozás mégoly halvány emlékét bár, az kisebbségi mivoltát állandósult szorongásként cipelte egy életen át – már amíg nem igyekezett megszabadulni e tehertől, sokszor önmaga megtagadása árán.

A tanáriban is tudomásul kellett vennem hamarosan, hogy egy megtúrt és szétzilált pedagóguscsoport tagja lettem, kiszolgáltatottságom mértékére mind a kollégák, mind a diákok körében kiépített besúgórendszer döbbsített rá, s bizony nincs csüggesztőbb fiatal értelmiségi számára annál, ha minden kulturális érdekvédelem lehetetlenné válik ama közösségben, melyhez tartozónak vallja magát.

Számomra nem lehet vitás, hogy az üldözöttség traumáiból, a súlyos érzelmi és művelődési frusztrációból a magyar tanártársadalmat egy kimondottan nagyvonalú, mondhatnók, terapeutikailag vezérelt társadalmi gyakorlat és politizálás tudta volna kigyógyítani.

JEGYZET

Az 1918–1996-os időszakot felölelő fenti vázlatot, a szövegben említett műveken kívül, a következő fontosabb munkákra támaszkodva állítottam össze:

Balogh Edgár: *Férfimunka*. Magvető, Budapest, 1986; *Szolgálatban*. Kriterion, Bukarest, 1978.

Barabás Endre: *A magyar és román kultúrpolitika igényei*. In Jancsó Benedek emlékkönyv, Budapest, 1931.

Demeter Béla: *Ez erdélyi magyarság helyzete 1944. augusztus 23. óta*. Romániai Magyar Szó, 1996. ápr. 27–28, máj. 11–12, 18–19., jún. 1–2. (vasárnapi mellékletek)

Demeter János: *Századunk sodrában*. Kriterion, Bukarest, 1975; *A lényeg az esélyegyenlőség*. Lejegyezte Páll Árpád. Romániai Magyar Szó, 1990. február 4, 6, 7, 8, 11 és 13.

Katona Szabó István: *A nagy remények kora (Erdélyi demokrácia 1944–1948)* I–II. Magvető, Budapest, 1990.

Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Romániában*. Minerva Irodalmi és Nyomdaipari Műintézet Rt., Kolozsvár, 1944 (megjelent reprint kiadásban 1994-ben a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Kulturális Egyesület gondozásában)

Rónay András: *Uralomváltás Erdélyben*. In Erdély, kiadta a Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940.

R. Süle Andrea: *Románia politikatörténete 1944–1990*. In Románia 1944–1990, – Gazdaság és politikatörténet. Atlantisz (Medvetánc), Budapest, 1990.

Tóth Sándor: *Jelentés Erdélyből*. Magyar Füzetek Könyvei 13, Párizs, 1989.

Tóttössy Magdolna: *A nemzetiségi oktatásügy helyzete Romániában*. In Erdélyi Tudósítások 1989/2, 3, 4.

Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953*. Budapest—Szeged, 1994.

*** *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában*. A Nemzetiségi Minisztérium kiadása, Bukarest, 1948.

*** *Nemzetiségi oktatás Romániában*. Editura didactică și pedagogică, București, 1982.

*** *Jelentés a romániai magyar kisebbség helyzetéről*. Szerkesztette Joó Rudolf, in *Az erdélyi magyarságért*, Eötvös Kiadó, Budapest, 1989.

*** *A romániai magyar főiskolai oktatás*. Jelenlét, Kolozsvár, 1990.

*** *Erdély Magyar Egyeteme 1944–1949*. Custos Kiadó, Marosvásárhely, 1995.

*

Könyvünk anyagának lezárása után következett be a román–magyar alapszerződés aláírása 1996. szeptember 16-án. Az esemény kihatásaiban gátat vethet az anyanyelvű oktatási jogok további megnyirbálásának, mi több, egy jogállapot konzerválásán túl az ismertetett tanügyi törvény egyes diszkriminatív kitételeinek kedvező módosítását is eredményezheti – vélik kisebbségi politikusi körökben. Így például várhatóan törvényileg engedélyezik majd a felsőoktatási felvételi vizsgán az anyanyelv használatát; nem tudni, mennyire segít viszont hozzá a hagyományos erdélyi felekezeti oktatási hálózat rehabilitálásához és feltámasztásához. Tény, hogy különösen az 1995-ös és az 1996-os évben, viszonylag nagy számban jöttek létre ún. katolikus és református osztályok és tagozatok a már működő magyar középiskolákban, Erdély nagyobb városaiban, ezek azonban semmiképpen sem tekinthetők sem tulajdon-, sem oktatásjogilag, sem intézményileg vagy akár pedagógiaileg az évszázados erdélyi felekezeti iskolák leszármazottainak, s életre hívásuk egy tipikusan etatista megoldás eredménye.

Az 1996-os novemberi választásokon aratott ellenzéki győzelem után a magyar érdekvédelmi szövetség jelentősége fölértékelődött, s miután bekerült a kormánykoalícióba, a magyar oktatás visszaszerezheti elveszített pozícióit a tanügy-minisztériumban is, miként a jogi szabályozás rá nézve kedvező változtatására is számíthat.

● **VISSZAEMLEKEZÉSEK**

A TANSZABADSÁG NÉHÁNY RÖPKE ÉVE 1944–1948

● **GYORSLAPOZÓ**

SZEMELVÉNYEK A KORABELI SAJTÓBÓL

A BUKAREST-JÁRÁS ÚTTÖRŐI Nagy Géza iskoláink egyenjogúsításáról

Íme a drámai fordulatokban bővelkedő értelmiségi életút pár mozzanata: Nagy Géza a kolozsvári román egyetemen végzett 1937-ben, magyar–román–német szakon, s az erdélyi kultúrák összefonódó sorsa mélyen meghatározta élete alakulását. Előbb a Zilahi, majd a Kolozsvári Református Gimnáziumban tanít, kisebbségi tanári tapasztalatai birtokában válik 44-től a magyar tanügy fő szervezőinek egyikévé. 45-től szociáldemokrata párttag, Bányai László neki is felajánlja a tanügyi államtitkárságot, de három gyerekkel nem vállalja az áttelepülést a fővárosba, különben is, mint megjegyezte, „rossz tapasztalatai” voltak az SZDP és a KP együttműködését illetően. Következik 1949-ben a polgári és demokratikus áramlatok együttes „lefejezése” (saját szavaival; itt egyfelől Márton Áron püspökre, az EMGE vezetőségére stb., másfelől az MNSZ élén állókra gondolt), maga is holtvágányra kerül, letartóztatják és évi kényszermunka után börtönben is ül egy évet. Azért csak „ennyit”, magyarázta, mert nem „exponálta túlon túl” magát. 69-ig a református egyháznál tisztviselő, majd egy csodaszámba menő nagyon késői rehabilitást él meg. Márton Gyula professzor üzen érte: Debreczy Sándor utódjául őt szemelték ki. Perújrafelvételt kér, törlik büntetését, elismerik 45-ben szerzett doktori címét, s

● GYORSLAPOZÓ

A demokratikus esélyekkel kecsegtető röpke évekről a következőkben a korabeli sajtót szólaltatjuk meg.

Az erdélyi magyar polgárság kiváló lapjai 1944 őszén megszűntek, emiatt az alábbi szemelvények és kivonatok csak baloldali újságokból származnak. Ezek a következők: Világosság (V.) a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) központi napilapjaként jelent meg

miután szabályszerű vizsgát tesz százfőnyi hallgatóság előtt, kelet-európai összehasonlító irodalomtörténetet adhat elő az egyetemen nyugdíjba meneteléig.

Nagy Géza alaposan felkészült a beszélgetésre, akkurátusan megszerkesztett és kidolgozott „előadása” a tanügyi hálózat átmentése és megszilárdítása olyan kulcsfogalmi körül forog, mint a tankerületi önállóság, a beilleszkedés az új államkeretekbe, a központ általi elismertetés, a tankönyvírás, a szervezés sok gondja. Pár hónappal az első találkozások után meghalt, nagy kár, hogy a felvetett kérdések kimerítő megbeszélésére már nem kerülhetett sor. A korabeli lapok mindenben megerősítik e lángolóan lelkiismeretes, az erélyiséget hivatásaként felfogó koncepciózus művelődéspolitikus állításait.

– *Igaz-e az, hogy Ön 1940–44 között román nyelvet tanított a Kolozsvári Református Kollégiumban?*

– Igaz. Egyszerre tanítottam a magyar és a román irodalma. Kulcstantárgynak tekintetem mind a kettőt. Mindjárt 1940 után a tömegekben volt egy bizonyos ellenszenv a román nyelvvel szemben. Ehhez tudni kell, hogy 1920 és 40 között a közhivatalokban mindenüvé ki volt írva, hogy „Vorbiři numai românește”¹, hogy nyelvvizsgának vetették alá még a vasutasokat is, és ha nem feleltek meg, elveszthették állásukat...

Kolozsváron 1944. október 18-tól, főszerkesztője Balogh Edgár volt; az Erdély (E.) a Romániai Szociáldemokrata Párt Magyar Bizottságának heti, majd napilapja, megjelent 1944. december 4-től Kolozsváron, felelős szerkesztője Raffay István (megszűnt 1948. február 1-jén); az Igazság (I.) első számai Erdélyi Szikra cím alatt és a Kommunisták Romániai Pártja Észak-Erdélyi Bizottsága lap-

– *A numerus clausus, a 20 százalék...*

– Igen, de volt numerus nullus is, és kialakult egy olyan légkör, amelynek következtében 1940 után a középiskolás ifjúság bizonyos idegenkedéssel fogadta a román nyelv tanulását. Meg kellett azonban érteniük, hogy függetlenül a politikai konjunktúrától, ennek a két népnek az egymás mellett élése szükségszerűvé teszi egymás nyelvének a tanulását. Egyszerű társalgással kezdtük, irodalmi olvasmányokkal folytattuk, és kevés irodalomtörténetet is elő kellett adni. Az anyag nem volt nagy, heti, talán két, három órát szántunk rá, de elegendő volt arra, hogy azok a diákjaink, akik első gimnazisták voltak negyven őszén, és az elemiben már tanultak valamennyi románt, az ismereteiket meg tudják őrizni negyedik gimnazista korukig, és amikor 1944. augusztus 23-ával jött a következő politikai változás, az ő számukra nem jelentett megrázkódtatást az, hogy tudomásul kellett venniük: a román nyelv újból kulcsszerephez jut. Tehát mondhatnám azt, volt a román nyelvtanításnak egy ilyen jelentősége is, hogy a reális gondolkodásra nevelje rá az embereket. Másfelől azonban benne volt ebben azzal a történelmi lehetőséggel való nagyon komoly számolás is, hogy a bécsi döntés tulajdonképpen ideiglenes politikai helyzetet teremtett, ennek következtében az észak-erdélyi magyarság számára önvédelmi, önfenntartási szempontból is lényeges az, hogy a román nyelvet ne hanyagoljuk el, és továbbra is beszéljük. Ezzel kapcsolatban el kell mondanom, hogy én már akkor up to date tanítottam a magyar iro-

● GYORSLAPOZÓ

jaként jönnek ki 1945. március 8-tól kezdve Kolozsváron, főszerkesztője Nagy István, új címét májusban veszi fel; az Utunk (U.) első száma 1946. június 22-én jelenik meg Kolozsváron, a Romániai Magyar Írószövetség hetilapja, főszerkesztője Gaál Gábor; a Népi Egység (N. E.) a Magyar Népi Szövetség brassói orgánuma, 1944. október 22. és 1948. március 1-je között jelenik meg, felelős

dalmat. A magyar népi írók, akiket nem sokkal azelőtt perbe fogtak A tardi helyzetért, a Viharsarokért, de erdélyiek – Nagy István és az egészen fiatal munkásírók – is szerepeltek az én tanmenetemben. Elmondhatom, hogy iskolám részéről soha kifogás nem ért, az érettségig pedig ezeket is kérdeztem, és a miniszteriálisan kiküldött érettségi biztosok sem emeltek kifogást ellene. Tehát nagyon érdekes volt az irodalom tanítása, ha az ember vállalta azoknak a legértékesebb magyar demokratikus hagyományoknak a szolgálatát, amelyek részben 1848-ig nyúlnak vissza, részben 1918–19-ig, részben a Móricz-i és Ady-i hagyományig, vagy a népi írók mozgalmához fűződnek.

Negyvennégy március 19-én a hitleri seregek megszállták Erdélyt is, ennek következtében be kellett fejeznünk a tanítást, rövidesen megtartottuk az érettségit, és ezzel vége is volt az iskolai évnak. Negyvennégy tavaszától kezdve nem volt tanítás.

Érdekes módon, augusztus 23-áról Észak-Erdély egész magyarsága előre tudta, hogy jönni fog, azon csodálkoztunk csak, hogy a német hadvezetőség ezt nem tudta. Már 1944 májusában közbeszéd tárgya volt Kolozsvárt, hogy a román katonai és polgári alakulatok befejezték azokat a szervezési előkészületeket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy Észak-Erdély területére lépjenek. Ennek ellenére a németek a szokásos uralkodó és önhitt pozícióban lévén, vakon és süketen álltak ezzel a készülődéssel szemben. Meg kell azonban mondanom, hogy magának huszonharmadikának a bekövetkezése

szerkesztője Kurkó Gyárfás; a Romániai Magyar Szót (RMSZ) Bukarestben indítják 1947. szeptember 2-án mint „országos demokratikus napilapot”, később nyíltan a Magyar Népi Szövetség hivatalosának számít. Felelős szerkesztője Robotos Imre volt, 1953-tól Előre cím alatt jelent meg.

villámcsapásként hatott, és eltekintve az egyéni és közösségi elbizonytalanodástól, meg kell állapítanunk, hogy ez annyira bátor és jól megszervezett cselekedet volt a nemzeti függetlenséghez ragaszkodó román erők részéről, amit nemcsak hogy csodáltunk, hanem irigyeltünk is.

Nagyon érdekes dolog, hogy Észak-Erdély területére az Egyesült Nemzetek részéről a Vörös Hadsereg vonult be, és hozta magával azokat a politikai, eszmei, közigazgatási és ezen belül tanügyi struktúrákat, amelyeket a maga részéről egészen természetesnek vett. Észak-Erdély fölött a Malinovszkij-hadseregnek a nemzetközi Szövetséges Ellenőrző Bizottsága gyakorolta az ellenőrzést egészen 1945. március 13-ig, a végleges közigazgatási visszacsatolásig. Ahova a Vörös Hadsereg bevonult, ott a háborús események, a zűrzavar elmúltával azonnal kiadta az utasítást: tessék megkezdeni az üzemekben a munkát, a mezőkről betakarítani a termést, és az iskolákban megkezdeni a tanítást! Minden további nélkül az elvi álláspont az volt, hogy az eddigi állapot szerint folyjék a munka tovább. Ez természetesen csak elvileg hangzott így, mert a gyakorlatban olyan helyt, ahol teszem azt, több román középiskolára volt szükség – például Kolozsvárt nem volt elég egy román középiskola –, ott több is megnyílt. 1944 novemberében indult meg az elemi és középiskolákban a tanítás. Ezt megelőzően a tanszemélyzet – a szülők önkéntes segítségével – az iskolákat kitakarította, mivel azok szállásul szolgáltak a katonaságnak.

● GYORSLAPOZÓ

AZ ÉSZAK-ERDÉLY VISSZACSATOLÁSA ELŐTTI PÁR HÓNAP

● 1944

● Sănătescu tábornok Bukarestben új kormányt alakít, melyben Petru Groza miniszterelnök-helyettes lesz (V. – nov. 7.) ● Miskolczy Dezső rektor nyilatkozik arról, hogy folynak a beírat-

– *Az Ön iskolája, a Farkas utcai kollégium, milyen állapotban volt?*

– A mi iskolánk német katonakórház volt, az internátus szenvedett többit, ott bútorzatot is égettek el a németek, amin nagyon csodálkoztunk. Különben tűrhető állapotban volt, az iskolaudvar és a kert azonban tölténnyel volt tele, amiatt aztán a gyerekeket folyton motozni kellett. Történt is baleset, pont a Nagy István fiának, Károlynak a kezében robbant fel egy töltényhüvely.

Namost, a tanügyi életnek a megindítását magától értetődő, hogy a két munkáspárt végezte. A kommunista és a szociáldemokrata pár között már 1944. május elsején létrejött szövetség alapján a két párt vette kezébe a közigazgatás újjászervezését és ugyancsak ők kezdeményezték tanügyi téren is a szakszervezet létrehozását.

– *Szóval Észak-Erdélyben a polgári pártok nem számítottak?*

– Abszolúte nem! Romániában még igen, itt azonban a polgári pártok megszűntek. Egyetlen komoly polgári párt volt, a Magyar Párt, amely azonban egyáltalán nem rendelkezett tömegbázissal. A két jobboldali pártnak, az Imrédysta és a Szálasi-pártnak tömegei nem voltak. Nem jelentett tehát zökkenőt a két munkáspártnak mint katalizátornak a jelentkezése. Talpraesett, ügyes és képzett embereik sokat tettek azért, hogy a városban és a falvakon is meginduljon az iskolai élet. Még valamit: döntő szerepe volt az iskolák újjászervezésében a politikai védelmet jelentő két párt mellett az

kozások a helyben maradt Kolozsvári Magyar Egyetemre. (V. – nov. 14.) ● „Románia az eljövendő béketárgyalásokon nem jelentkezhét fellázadt kisebbségekkel” – mondotta Vlădescu-Răcoasa nemzetiségügyi miniszter. (V. – nov. 17.) ● A kolozsvári tanárok és tanítók szakszervezetének nagygyűlésén elfogadott határozatokból: „2. Kimondja a nagygyűlés, hogy a demokratikus szabad-

egyházaknak is. 1920 és 1940 között az egész romániai magyar tanügy felekezeti jellegű volt. 1940 és 1944 között ez a helyzet fennmaradt Dél-Erdélyben. A háború után rögtön mindenik, autonóm módon, a maga iskolahálózatát mozgásba hozta. Tudatában voltak annak, hogy a tantervnek összhangban kell lennie az állami iskolák szellemével, úgyhogy a nacionalizmusnak, a sovinizmusnak és a jobboldali gondolatnak a kizárásával indult meg a tanítás.

Nagy tanszemélyzeti hiányok voltak a katonai behívások következtében. Érdeemes felemlíteni azt, hogy 44–45 telén az iskolák fűtése olyan nagy probléma volt, hogy Kolozsvárt a munkásság és a diákság óriási menetben vonult ki a Bükkbe, a Szent János-kúthoz, és mindenki a vállán egy hasábfát hozott, úgyhogy az iskolákat el tudtuk látni tűzifával.

1945. március 6-án megalakult a Groza-kormány, és írásbeli, a sajtóban is közzétett nyilatkozatot tett, amelyben a Szovjetuniót biztosította, hogy tiszteletben tartja a nemzetiségek jogait. Groza Péter miniszterelnök személye jelentette a garanciát, hogy a két világháború között kialakult és a háború alatt kiéleződött román–magyar ellentétet egy olyan ember vezetése alatt álló kormány oldja majd meg, aki erdélyi származású, tökéletesen beszél a magyar nyelvet, és kedvelt személy volt mind a magyarság, mind a románság előtt, az Ekés Front elnökeként 1934 óta a MADOSZ-szal is szövetségre lépett és a Népfronthoz tartozott.

● GYORSLAPOZÓ

ságjogok értelmében meg kell valósítani a legteljesebb tanszabadságot. Minden szülő a gyermekét saját anyanyelvén taníttathatja, és azért gondoskodni kell arról, hogy mindenütt a lakosság anyanyelvét és anyanyelvi megoszlását szigorúan szem előtt tartva állapíttassék meg az iskolák és tagozatok előadási nyelve és nyersen alkalmazást a szükséges tanszemélyzet. Ugyancsak a tansza-

– *Ekkor indulhatott meg az elmenekült iskolák visszatelepítése, ugye?*

– Kolozsvárt Mihály király és Visinszkij külügyminiszter-helyettes jelenlétében zajlott le a visszacsatolási ünnepség, és itt jelentette ki Visinszkij a Szovjetunió és a győztes hatalmak nevében, hogy Észak-Erdélyt „örök időkre visszacsatoltuk” az anyaországhoz (vecia vecilor – ezzel a kifejezéssel). Röviddel eme esemény után jelent meg a 406/1945-ös dekrétum, amely kimondotta, hogy minden Észak-Erdély területéről elmenekült elemi, közép- vagy szakiskola és főiskola visszatér eredeti székhelyére, és visszafoglalja eredeti épületét. Ez a 406-os rendelet élezte most már ki a helyzetet, mert tulajdonképpen visszaállította az 1920 és 1940 közötti teljes román iskolahálózatot. Az iskolák visszatérése jelentette a tanszemélyzet visszatérését. A legtöbb esetben az igazgató, néhány tanár jelent meg, ezek vették át az épületet, és szülők is csatlakoztak hozzájuk. Úgy ahogy, ki innen, ki onnan, a menekülésből előkerülve, jelentkezett, és megkezdődött a tanítás a román iskolákban is.

– *Sok összeütközésre adott-e ez alkalmat?*

– Azért nem adott alkalmat, mert egyelőre az észak-erdélyi magyar tanügyi emberek számoltak ennek a 406-os tanügyi törvénynek a következményeivel, és azzal kerülték ki az összeütközést, hogy mindazok az állami (főképpen közép-) iskolák, amelyek néhez helyzetbe kerültek, befogadást nyertek az illető városban mű-

badság alapján a szülők tetszésük szerint választhatnak az állami és egyházi iskolák között, tudva azt, hogy az egyházak nemcsak a múltban, hanem a jelenben is nevelő munkájukkal nagy szolgálatokat tettek és tesznek Erdély népeinek.” ● „6. A nagygyűlés döntő fontosságúnak és példamutatónak tartja a szakszervezet, a tanterületi főigazgató és a kolozsvári középiskolák igazgatói között

ködő felekezeti iskolákba, mégpedig úgy, hogy a felekezetiak dél előtt az államiak pedig délután tanítottak.

– *Szóval az épületekből ki kellett vonulni?*

– Igen, át kellett adni őket. Magától értetődő, hogy kevésbé élesen vetődött fel a Székelyföldön a kérdés. Természetesen ez a helyzet korlátozta a középiskolák működését. Mégpedig, azért, mert a felekezeti iskola szívesen bocsátotta az államiak rendelkezésére a helyiségeit, ez azonban a délután programját megnehezítette. Az állami iskolák pedig kezdtek délben, és az estébe nyúlt a tanítás. Sötétben mentek haza a gyerekek. A két műszakban való tanítás akkor nagyon szokatlan volt, és az a veszély fenyegette a délután tanító állami iskolákat, hogy elsorvadnak, és a gyerekek lassanként átiratkoznak a felekezeti iskolákba, amit azok igyekeztek elhárítani, mert tisztában voltak azzal, hogy előbb-utóbb rendeződik az állami iskolák helyzete is.

– *Hogyan oszlottak meg a diákok a kétféle iskolatípus között?*

– Ezt nehéz volna megállapítani; az én meggyőződésem szerint fele-fele lehetett, úgy nagyjából, az arány. Erre még visszatérünk.

Nem akarok magamnak túl nagy jelentőséget tulajdonítani, de itt most magamról kell beszélnem. Mindjárt a háború után a Szociáldemokrata Párt tagja lettem és a kolozsvári tanügyi szakszervezet magyar titkára. Volt egy román és egy magyar titkár. Eléggé bekeverültem a tanügyi szervezés középpontjába, sokat láttam és tapasztaltam. Titkárként tagja lettem a Kolozsvár városi szaktanácsnak,

● GYORSLAPOZÓ

létrejött azon megállapodást, hogy kötelező tantárgyként tanítják a román középiskolákban a magyar, a magyar középiskolákban a román nyelvet és irodalmat, hogy ezzel is elősegítsék a közeledést és az egységet az együtt élő két nép között” (V. – nov. 21.) ● Két cím: *Erélyes tisztogatás a kolozsvári tantestületben, Szövetkezeti nevelés az iskolában.* Dr. Nagy Zoltán, az erdélyi iskolaszövetke-

amely nagyon megtisztelő dolog volt, mert ott a különféle szakmai szervezetek és nagy gyárak szakszervezeti titkárságával kerültem össze, és bizony eleinte annyi gond volt (fűtés, közellátás, közvilágítás, köztisztaság stb.), hogy minden napunkat a Szaktanácsnál kezdtük, félórás-órás gyűlésen beszéltük meg az azt nap teendőket, a felmerült problémákat, és ezek alapján végeztük napi munkánkat.

Az én szociáldemokrata párttagságom és szakszervezeti működésem hozta magával, hogy 1945. március 13-án a Groza-kormány miniszterei közül megismerkedtem Ștefan Voiteckel, aki akkor nemzetnevelésügyi miniszter volt. Hosszasan elbeszélgettünk a pártházban Lotar Rădăceanuval, aki szociáldemokrata vezető volt, kikérdezett az iskolaügyi viszonyok felől és meghívott, hogy Bukarestben is keressem föl, és mostantól kezdve tartsuk a kapcsolatot. Ez nagy biztatás volt számomra, nem is gondolkoztam sokat, 1945. március 27-én, tehát két héttel később, Bukarestbe utaztam a szakszervezet delegációjával². Vissza kell térnem arra, hogy 1944-ben megalakítottuk a Kolozs megyei tanfelügyelőséget, mert szükség volt rá. És ekkor kapott a megyefőnökség részéről tanügyi felügyelői megbízatást Hadházy Sándor unitárius kollégiumi tanár, és vele utaztam Bukarestbe. Megérkezve, mondhatom, hogy kedvező fogadtatásban részesültünk Voitec részéről. Kevésbé a minisztérium részéről, amely meglepődött jelentkezésünkön. Nem egy magas rangú tisztviselő szegezte nekünk a kérdést, hogy mit keresünk itt akkor, amikor még javában folyik a háború, és Magyarország Hit-

zetek központjának vezetője írja: „(...) ifjúságunk nevelése is szociális síkra kell hogy terelődjék. Az ifjúság ilyen irányú iskolai nevelésénél elsősorban a szövetkezeti nevelés jöhet számításba” (*V. – nov. 29.*) ● Lemondott a Sănătescu-kormány, Rădescu vezérkari főnök alakítja meg az új kormányt. (*V. – dec. 5.*) ● Balogh Edgár vezércikke Budapest ostromakor: „Ma riadalmunk vagy és kétség-

ler utolsó csatlósa. Amire megmondtuk, hogy mi a magunk részéről nem tekintettük magunkat csatlósoknak, és mint volt román állampolgárok és mint észak-erdélyi magyar tanügyi emberek azért jöttünk, hogy az észak-erdélyi magyar tanügy függő kérdéseit a minisztériummal megbeszéljük, s az iskolákat szervezetileg bekapcsoljuk a román iskolahálózatba. Hogy biztosítsuk egyfelől a tanszemélyzet jogi és anyagi helyzetét, másfelől oldjuk meg azokat a szervezési kérdéseket, amelyek nélkül a tanügy normális működése lehetetlen. Ekkor már sokkal komolyabban vettek. Furcsa volt, amikor kiderült, hogy mi nemcsak jogi, elvi és szervezési kérdésektől hajtva jelentkeztünk, hanem azért is, mert számításunk szerint tanszemélyzetünk 45 januárjától kezdve csak kisebb-nagyobb előlegeket kapott a megyei közigazgatástól. Valójában szükségünk volt mintegy 2 millió lejre, hogy 45. január elsejétől március végéig ki tudjuk fizetni a tanszemélyzet fizetését. És mi pénzt akartunk. A kérdés az volt, hogy rendben van, de ki fizetett minket augusztus 23-tól december 31-ig. A válasz: mikor megkezdődött Észak-Erdély kiürítése és a menekülés, minden állami alkalmazott három hónapra megkapta a fizetését pengőben. Ez a pengő forgott és jelentett tulajdonképpen pénzügyi alapot 1945. január 1-je után is. A kereskedők fizették az adót, az iparosok szintúgy, a gyárak termeltek, s pengőben folyt a számolás. Meglepetésünkre ezzel a fizetéssel kapcsolatos kérésünkkel nem ütköztünk nehézségbe, Ștefan Voitec a legkészségesebb jóindulattal, azonnal felvette a kapcsola-

● GYORSLAPOZÓ

beesésünk (...) Érted aggódunk és magunkat féltjük. Nélküled az elmaradt paraszti sors és a szórványok népe maradunk” (V. – dec. 16.) ● *A nemzetiségi tervezet javításokra szorul* – Szenczei László bírálja a nemzetiségi státútum megjelölt tervezetét: „A nemzetiségeknek joguk van ahhoz, hogy a kultusztárca költségvetéséből számarányuknak megfelelően részesedjenek, és ezt a költségveté-

tot a miniszterelnökkel és a pénzügyminisztériummal. Hogy a román állam hivatalos személyének a kezébe fizethessék ki ezt az összeget, én adtam be egy kérvényt, hogy nevezzék ki Hadházy Sándort kolozsvári tankerületi főigazgatónak (inspector general regional) egész Észak-Erdélyre. Megkaptuk a pénzt, kikötötték természetesen, hogy ezzel el kell számolni, fizetési jegyzékeket kell készíteni és így tovább. Ez akkoriban óriási összegnek számított, még távol állottunk az inflációtól. És ugyanakkor a pénz mellé kaptunk egy másik felszólítást, hogy készítsük elő javaslatainkat, kéréseinket, és nyújtsuk be a minisztériumnak.

Nem tudtuk akkor még, hogy milyen óriási feladatot rótt ránk. Miután hazajöttünk, és felmértük a helyzetet, mindjárt kiderült, ahhoz, hogy mi a tanszemélyzetnek ki tudjuk fizetni a 2 millió lejből a neki járó összeget, ehhez számba kellett venni, hogy kik a tanítók, tanárok és ezzel egyúttal megindítottuk azt a számbavételt, amely tulajdonképpen adatgyűjtés volt a minisztériummal való további együttműködésünkhöz. Megyénként önkéntes munkatársak jelentkeztek, akik elkészítették azokat a kimutatásokat, amelyben benne szerepelt minden város, falu, minden állami és felekezeti, elemi és középiskola, teljes képet kaptunk az iskolák számáról, továbbmenően a tanerőkről, nevük, képzettségük, szolgálati idejük szempontjából, és létrehoztunk egy olyan központot, amely egyelőre a kolozsvári magyar tanároknak és tanítóknak önkéntes kis munkaközössége volt. Az EMKÉ-nek, amely szintén a múlt századra

silleg biztosított összeget a parlament politikai és az állami számvevőszék közigazgatási ellenőrzése mellett, saját belátásuk szerint használhassák fel, így fenntarthassanak bármilyen főiskolát is” (V. – dec. 17.) ● Ugyancsak Szenczei László üdvözli a dec. 20-án főispáni rendelettel létrehozott önálló magyar tankerületet: „Az erdélyi népek kulturális összhangja csak úgy valósulhat meg, ha

nyúlik vissza, és az ASTRA-hoz hasonló intézmény volt, állott egy irodahelyisége a Lenin út (ma December 20–22 utca – szerk) 37. szám alatt, a kéttornyú református templom szomszédságában. Ott ütöttük fel a tanyánkat, és oda érkeztek be, hozták be az egyes megyékből teherautókon, tehervonatokon a kollégák az adatokat.

– *Lehet-e vajon azt mondani, hogy a negyvenes iskolahálózat, nagy vonalakban bár, de fennmaradt?*

– Nyugodt lélekkel mondhatjuk, nemcsak hogy fennmaradt, hanem 40-hez viszonyítva meg tudta őrizni a következő évek pluszát is, amire nem előnyként, hanem a fennálló nemzetiségi viszonyoknak megfelelően tett szert. Ebben a központban készültek el most már a hatalmas kimutatások, külön az elemi, a közép- és szakiskolákról, minden megye minden tanítójának minden adata pontosan bekerült ezekbe a kimutatásokba. Nem lehet eléggé hálás a magyar tanügy azoknak, akik ebben a munkában részt vettek. 1945 májusától már politikai keretet is kapott e kis munkaközösség, mégpedig az MNSZ révén. Ha jól emlékszem, május elején tartotta a Népi Szövetség Kolozsvárt az első kongresszusát, és mi beillesztettük a mi tanügyi bizottságunkat az MNSZ-be mint Országos Tanügyi Bizottságot.

– *A pártok hogyan működtek együtt az MNSZ-ben? Milyen pártállásúakkal dolgozott együtt?*

– Mindenfélével. A pártállás kérdése nem volt kieleződve még, már csak azért sem, mert a szocdemeken, a kommunistákon kívül

● GYORSLAPOZÓ

előbb legteljesebb szabadságot biztosítunk az egyes nemzetek kulturális megnyilatkozásainak. A magyar közoktatás tehát joggal igényelte a maga szervezeti elkülönülését, a maga belső önkormányzatát, mert csak a legteljesebb szervezeti szabadság birtokában szólhat bele az erdélyi kultúra értékes hangversenyébe” (V. – dec. 22.) ●

mint fizikai valóság ott állottak a felekezetek, a négy magyar egyház, s az ötödik, a szász evangélikus egyház. Az erdélyi közvélemény hallgatólagosan tudomásul vette, hogy az MNSZ-t erős szálak fűzik a kommunista párthoz. Én lettem a tanügyi bizottság elnöke, felettesem a közművelődési bizottság vezetője, Balogh Edgár volt, és fölötte már csak Kurkó Gyárfás, az akkori elnök.

– *ők kommunistáknak számítottak?*

– Azok voltak, de a két párt harmonikusan együttműködött akkor még. Emlékezetem szerint 1945. április végén történhetett meg a mi első nagy bukaresti utazásunk. Egy nagy népes küldöttséget alakítottunk, amely az MNSZ Országos Tanügyi Bizottságának a képviselőjében utazott Bukarestbe, ennek a felelős vezetője voltam én, tagja Hadházy Sándor, Erdélyi Gyula, aki akkor az enyedi Bethlen Kollégiumnak volt a rektora, dr. Felszeghy Ödön, a kolozsvári tanítóképző igazgatója, dr. Blédi Géza aradi középiskolai tanár, Czikéli Ernő, Jenei Dezső és Garai Ernő az iparoktatás részéről és Papp Imre román szakos tanárkollégánk, szintén a középiskolai oktatás szakértőjeként. És fölvtük bukaresti házigazdánkat a bukaresti református iskola kedves, lelkes, kiváló igazgatóját, Takács Pált is. Hadiszállásunkat tehát a református elemi iskolában ütöttük fel a Sfinřii Voievozi utcában, a Griviřa út és az Academia épülete közötti keskeny kis utcában. Élelmezésünkről saját magunk gondoskodtunk, mai ember számára szokatlanul hangzik, napidíjunk nem volt, mindössze az útiköltségünket fedezte az MNSZ. Munka-

**A MAGYAR EGYETEM VITÁJA
A KÖZPONTI TANÁCSADÓ TESTÜLETBEN
A SZÓNOKOK KIFOGÁSOLJÁK BIZONYOS KÖRÖK
HALOGATÓ TAKTIKÁJÁT**

beosztásunk: délután és este áttanulmányoztuk a másnap tárgyalásra kerülő anyagot (több napig tartott az anyag megtárgyalása), és reggel szakcsoportonként – elemi, közép- és szakiskolák, tanítóképzők képviselői – mindenki ment a maga vezérigazgatóságára, illetve szakminisztériumába, például a gépipari vagy faipari minisztériumba. Én, Hadházy Sándorral együtt, minden reggel felke-restem Kurkó Gyárfást, hogy tájékoztassuk az előző napi tárgyalások eredményeiről, és elmondhassuk aznapi terveinket, teendőinket. Nagy érdeklődéssel figyelte munkánkat, csak a legnagyobb há-lával és elismeréssel gondolhatok vissza arra a bizalomra, amivel megajándékozott minket ekkor is, később is. A minisztérium részé-ről külön alá kell húznom Štefan Voitecnek az érdemét, aki rendkí-vül türelmesen, nyugodtan, valósággal tőlünk tanulta meg a ma-gyar tanügyre vonatkozó ismereteket. Annyira nem ismerte az er-délyi magyarság iskolaügyének történetét és helyzetét, hogy fölöt-tébb elcsodálkozott, amikor kiderült, 1920 és 1940 között a romá-niai magyarság úgy tartotta fenn az iskoláit, hogy a szülők és az egyházak teremtették elő a tanszemélyzeti fizetéseket. Két államtit-kár volt mellette, Aurel Popov, feltevésem szerint valamelyik törté-nelmi párt képviselője és Mironescu Mera, aki szociáldemokrata volt. Neki volt is fogalma arról, hogy az erdélyi nemzetiségi súrló-dások megmérgezték a múltban a tanszemélyzet életét. Kevés jóin-dulattal találkoztunk Calliani vezérigazgató részéről, aki a két vi-lágháború közötti iskolarendszer tipikus képviselője volt, sok isko-

● GYORSLAPOZÓ

A szónokok kifogásolják bizonyos körök halogató taktikáját. „A Román Demokratikus Szövetség előterjesztésére a testület megtárgyalta a kolozsvári egyetem kérdését. Az egyetemet a következő vádakkal illetik:

1. Az egyetem rektora Horthy Miklós kormányzóra esketi fel hivatalnokait.

lánk bezárása fűződött a nevéhez. Kíméletlen és bizalmatlan ember, akit azonban a két párt képviselői a minisztériumban már meglehetősen elszigeteltek. A nemzetiségi tanügy legjobb ismerője és egyben előadója Diomed Bedeleanu volt, aki, azt hiszem, hogy inspektori minőségben dolgozott a minisztériumban, régi kommunista párttag, rendkívül jól ismerte az erdélyi magyar tanügyet, az egyes püspökségek tanügyi előadóit, az iskolák igazgatóit.

– *Mit sikerült elérni?*

– Sikerült a minisztériumnak teljes képet nyújtani arról, hogy hány iskola működik Észak-Erdély területén, hány iskola működik Dél-Erdélyben, mégpedig a sok-sok bezárt iskolának a beszámításiával. És kialakultak azok az elvek, amelyek alapján ezt az egész rendkívül színes magyar iskolahálózatot igazgatni fogják.

– *Dél-Erdélyben tehát új iskolákat kellett megnyitni?*

– Azzal a kéréssel jöttünk, hogy kérjük az összes 1920-tól bezárt iskolának az újramegnyitását. Hát ez elég nagy megrökönyödést keltett, írásban fogalmaztuk meg, és pontosan felsoroltuk mindazokat a községi stb. iskolákat, melyeket 1920-tól 1944-ig bezártak.

– *Nem változtak közben meg a népesedési viszonyok?*

– Valamelyest változtak, elég arra utalnom, hogy a Zsil völgyéből nagy volt a magyar bányász-elvándorlás Észak-Erdélybe. Csapant ugyan a létszám, de nekünk nemcsak hogy sikerült fenntartani az ottani elemi felekezeti iskolákat, hanem ezek mellett állami elemiket is létesítettünk és egy liceumot Petrozsényben. Úgyhogy a

2. Az egyetemi tanács olyan értelemben vállalta az itt maradáást, hogy az ellenséges megszállás alatt és annak ellenére is a magyar kultúrát képviselje.

3. Az egyetem jelenlegi rektora és dékánjai a volt rendszer képviselői és a jelenlegi egyetem teljességében és részleteiben is, mint fasiszta maradvány, jogosulatlan. Ez nem jelenti azonban

népesedési viszonyok változása egyelőre nem érezte hatását, lassanként tisztult ki a kép. Százerek költöztek vagy menekültek el Erdély mindkét feléből, megcsappant Dél-Erdély magyar lakossága is, kevésbé a falvaké, nagyobb mértékben a városoké.

– *De folytassuk: ez eredmény mi lett?*

– Az eredmény mi lett? Az átnyújtott kéréseket áttanulmányozták, és a következő hónapban, 45 májusában jelenhetett meg az a két miniszteri rendelet, a 244901/1945-ös, amely, mondhatnám azt, hogy átfogóan valóban rendezte a mi általunk előadott kéréseket.

– *Közbeszúrnék itt egy kérdést. Mi jellemezte a dél-erdélyi tanügyet akkor, amikor Önök éppen tárgyaltak? Feltételezem, hogy jellegzetesen kisebbségi, egy elnyomott kisebbség tanügyi hálózata volt, tehát egy csomó szűk keresztmetszettel, több elemi és nagyon kevés...*

– ...nagyon kevés középiskolával: Enyed, Gyulafehérvár, Brassó, Arad, Temesvár, ezek voltak ugyebár, amelyek középiskolával rendelkeztek.

Namost, ennek a két törvénynek a hatását szeretném elmondani. A rendeletek megjelenésének az időpontjában működő minden magyar előadási nyelvű állami és felekezeti, elemi, közép-, illetve szakiskola minden további nélkül továbbműködött. Ez tehát a fennálló helyzetnek jelentette a biztosítását. Továbbmenően a Dél-Erdély területén 1940 előtt a román rendszer idején bezárt magyar elemi iskolák újra megnyithatók voltak, de csak mint állami ma-

● GYORSLAPOZÓ

azt – a Román Demokratikus Szövetség megfogalmazása szerint –, hogy az erdélyi magyarság nem kérhet és nem tarthat fenn a maga számára egyetemi oktatást, de az semmi esetre sem lehet a mai.

A Magyar Népi Szövetség és a Kommunista Párt képviselői formai kérdésnek minősítették az egyetemi eskü kérdését. Az egye-

gyar elemi iskolák. Viszont az Antonescu-rezsim idején bezárt iskolák felekezeti iskolákként nyílhattak meg újra. Ez egy érdekes árnyalati megkülönböztetés volt, nem mi kértük, úgy rendelkezett a törvény. A magyar iskolákra vonatkozóan a rendelet törvény lehetőséget adott arra, hogy amennyiben megfelelő tanulólétszám jelentkezik valahol, akkor köteles a minisztérium iskolát létesíteni a részükre. És ez azért volt fontos, mert Dél-Erdélyben akadtak olyan helyek, ahol mint például Medgyesen vagy Nagyszebenben, elég számottevő magyarság élt, de középiskolánk nem volt.

Említettem már, hogy az iskolaépületekkel kapcsolatban nehézségek voltak, ezek főleg a középiskolák vonalán állottak fön. Itt még azt kell megemlítenem, hogy a tanítók vonatkozásában ezek a rendeletek elismerték a tanítók szerzett jogait. Tehát, ha valaki 1940 és 1944 között elérte a véglegesítési határt, megőrizte véglegesítését. Ugyanezt nem adták meg a tanároknak, ezeknek a capacitate nevű véglegesítő vizsgára kellett jelentkezniük.

A harmadik nagy mozzanata volt ennek a szervező munkának a tanügyi igazgatási hálózat kiépítése. Ennek az előzményéhez tartozik, hogy minden megyében megalakult egy-egy ilyen önkéntes magyar tanfelügyelőség az átmeneti periódusban, amely az MNSZ égisze alatt működött, de állami elismerése nem volt. Mi elhatároztuk, hogy ezeket elismertetjük. Eléggé merész dolog volt, tulajdonképpen a tanügyi önrendelkezés elvét akartuk érvényesíteni, és kel-

tem egyes hivatalnokai a katonai hatóság egyik rendelete értelmében a régi nyomtatványok igénybevételével vettek be hivatali esküt. Később azonban éppen a rektori hivatal átiratára meg is változtatták azokat. A második vádat illetőleg a Központi Tanácsadó Testület felkéri a főispáni hivatalt, hogy indítson vizsgálatot, amelyben a testület három kiküldöttje is részt vesz.

lő óvatossággal kellett eljárni. Mint ki fog derülni, meg is lett kezdeményezésünknek az első visszahatása.

– *Elismert szervezeti elv volt-e ez akkoriban?*

– Szakszervezeti vonalon igen, de a tanügyi hálózatban a román tankerületi főigazgatók szeretnék volna minél előbb visszaszerezni a teljes rendelkezési jogot a magyar iskolahálózat fölött is. A mi javaslatunk így hangzott: mi Erdély nem kelet-nyugati irányban osztottuk két tankerületi főigazgatóságra (hogy még így se tartsuk fenn a megosztás kellemetlen emlékét), hanem észak-déli irányban vágtuk ketté, és ebből alakult ki először a kolozsvári tankerületi főigazgatóság, amely már 1945 áprilisától kezdve megkapta az állami jóváhagyást, s a román tankerületi főigazgatósággal és épületben működött. 1945 szeptemberében nyertük el a kinevezést a brassói tankerületi főigazgatóság részére. Kolozsvárt Hadházy Sándor volt a főigazgató, helyettese Pogány Albert nagyenyedi francia szakos tanár, a brassói Erdélyi Gyula, az enyedi Kollégium rektor-professzora és a helyettese Fejér Pál brassói tanár lett. A két tankerületi főigazgatóság alatt három-három megyei tanfelügyelőség működött. A 16 megye nem tett szükségessé 16 tanfelügyelőséget, mert voltak nagyon nagy iskolalétszámú megyéink, és voltak sokkal kevésbé népesek is. Ilyenformán abban állapodtunk meg, hogy a két tankerületi főigazgatóságnak 3–3 megyei tanfelügyelősége lett. Sajnos csak halványan emlékszem, mintha ezek Brassóban, Csíkszeredában és Vásárhelyen, illetve Kolozsvárt, Szatmáron és Te-

● GYORSLAPOZÓ

Az egyetemi kérdés tárgyalásánál a Kommunista Párt kiküldöttje hangoztatta, hogy a Vlădescu-Răcoasa-féle nemzetiségi javaslat 18. szakasza nem zárja ki külön magyar egyetem létesítését. A 22. szakasz úgy értelmezendő, hogy magyar egyetem hiányában az erdélyi román egyetem maga is létesít egy-egy magyar, illetőleg német előadási nyelvű tanszéket” ●

mesváron székeltek volna. Tehát igyekeztünk nagy területeket át-fogni. Ugyanakkor felmerült a szükségessége annak is, hogy a minisztériumban legyen állandó magyar előadója iskolaügyünknek. Erre egyhangúan és közbizalommal mi a szebeni származású dr. Felszeghy Ödönt jelöltük, aki nagy tanügyi múlttal és tudományos munkássággal is rendelkezett, kiválóan beszélt a románt és rendkívül higgadt, nyugodt, szeretetreméltó egyénisége igen alkalmasnak bizonyult arra, hogy az átmeneti időszak nehézségeit meg tudja oldani.

– *Az uralkodó politikai áramlatot népfrintinak nevezték. Proletkultus szelek még nem fújtak?*

– A proletkultus szelek már fújdogáltak, de azért nagyon érdekes volt, hogy mennyire józanul háritották el őket. Elmondok egy esetet. Somlyai László az Újságírók Szakszervezete részéről siettetni akarván az iskolák ideológiai átállítását, egy szaktanácsai ülésen, ahol ott volt Veress Pál és Jordáky Lajos is, felvetette azt a javaslatot, hogy tartsanak marxista-leninista előadásokat. Veress Pali volt az, aki leintette Somlyait, mondván: „ne siettesd a dolgokat; a tanár végezze a tanítást, a munkás termeljen, az újságíró írja az újságot és egyelőre az iskolában semmilyen ideológiai propagandát ne végezzünk.”

Namost, 45 végére kialakult az az iskolahálózat, amely 48-ig állt fön. Kimutatásom szerint:

● 1945

● Vlădescu-Răcoasa nemzetiségügyi miniszter egy interjúbán: „(...) én tanulmányaimat Svájcban végeztem, és az ott szerzett tapasztalataimat akarom felhasználni akkor, amikor iskoláink ügyének rendezésére gondolk. Véleményem szerint Kolozsvárt nem helyes a kettős, párhuzamos egyetem, hanem ott kétnyelvű egye-

**AZ 1944–1945. ÉVI MAGYAR ISKOLAHÁLÓZAT,
EGYBEVETVE KORÁBBI ADATOKKAL**

**I.
Óvodák és elemi iskolák**

	1928/29	1939/40	1944/45
Óvodák	18	27	291
Elemi iskolák	1168	781	1763
	(360 állami!)	(csak felekezeti)	(991 állami)

Összesen 5100 tanítóval és óvónővel.

● **GYORSLAPOZÓ**

temre van szükség. Az egyetemi tanárok kinevezésében két szempont fog bennünket vezérelni. A tudományos felkészültség és a demokratikus gondolkozás. A harmadik kritérium: a nemzetiségi hovatartozás magától fog adódni. Praktikus képtelenség lenne 5 magyar vagy 5 román diák miatt párhuzamos román vagy magyar

II.
Közép- és szakiskolák

		1928/29	1944/45	Összesen:
Algimnázium	állami	–	26	51
	felekezeti	28	25	
Főgimnázium	állami	1 (tagozat)	22	38
	felekezeti	17	16	
Tanítóképző	állami	–	6	17
	felekezeti	7 (1 óvónő- képző)	11 (2 óvónő- képző)	
Kereskedelmi	állami	1 (tagozat)	9	13
	felekezeti	4	4	
Ipari	állami	–	6	7
	felekezeti	–	1	
Mezőgazdasági	állami	–	2 (tagozat)	5
	felekezeti	–	3 (alsófokú)	
Összesen		58		131

Összesen 1094 tanárral.

Egy másik kimutatásomból kiderül, hogy mit is jelentett 1944–1945: 1938–39-ben 70 ezer gyerek tanult az anyanyelvén, 1944–1945-ben már 200 ezer volt a számuk.

előadásokat tartani. A diákoknak azonban mindig minden karon joguk lesz saját anyanyelvükön vizsgázni” (*V. – febr. 4.*).

A Nemzetiségi Statútum 1945. február 7-én kiadott végleges szövegében a közoktatásra vonatkozó cikkelyek így módosultak: „18. §. – A Román Állam biztosítja az anyanyelvi oktatást állami elemi, középfokú és felsőfokú iskolák útján mindazoknak az

Nagyon röviden beszéljünk még arról, hogy ezeknek a kereteknek a kitöltése hogyan is folyt. Eleinte e tankönyvek nélkül tanítottak. Részben indokolt, részben indokolatlan idegenkedés volt ez a régi tankönyvekkel szemben, 1945-ben Diomed Bedeleanuval együtt hoztuk ki az első román nyelvű tankönyvet a magyar iskolák részére az I.-től a IV gimnáziumig. Nagy Jenővel közösen magyar és német tankönyveket szerkesztettünk és sokszorosítottuk őket. Ezeket jobbra csak Kolozsvárt használták, legépelt példányaik elvetődtek másfele is. 1946-tól románból és oroszból fordított tankönyveket kezdtünk használni.

– *Szükségből? Jó megoldás volt-e ez?*

– Nem szükségből, hanem bizonyos proletkultos beállítottságból kifolyólag. Még 1948-ban az MNSZ elhatározta egy olyan tankönyvbizottságnak a felállítását, amely elsősorban a középiskolák teljes magyar nyelv- és irodalomtankönyv szükségletét lássa el, továbbá az elemi iskoláknak az olvasókönyveit és, emlékezetem szerint, a zenetanítás tankönyveit írja meg. Érdekes felidézni ennek a bizottságnak az összetételét. Valamikor 1948 elején hozta létre az MNSZ, Gaál Gábor volt az elnök, én a titkár, tagjai voltak Jancsó Elemér, Nagy István, Abafáy Gusztáv, Szabédi László, Szentimrei Jenő, Létay Lajos, Antal Árpád, Bustya Endre, Faragó József és Márkos András.

– *Önök személy szerint sikerült-e Gaál Gáborral szót értenie?*

– Nem tudtam eléggé csodálni a munkabírását. Tessék elképzel-

● GYORSLAPOZÓ

együttélő nemzetiségeknek, amelyek megfelelő számú tanulóval rendelkeznek, azoknak a helységeknek a kivételével, ahol a felekezeti iskolák ezeket a szükségleteket kielégítik. A nem román nyelvű állami iskolák tanítói és tanári állásainak betöltésénél az illető nemzetiséghez tartozók részesülnek előnyben.

ni, hogy az I. elemitől a VIII. osztályig készültek a tankönyvek, és naponta hozták be a megírt oldalakat. Megtörtént, hogy 150–200 gépelt oldalt hoztak be, és másnap reggel már az egészet átolvasva, nagy kihúzásokkal, kérdőjelekkel, a hátlaapon megjegyzésekkel vehették át a szerzők, egy részét visszadobta, másikat átdolgoztatta, és egy harmadik részére mondta azt, hogy ez mehet.

– *Milyenek voltak a szempontjai?*

– A magyar irodalom „demokratikus” vonulatának kidomborítása, ami természetesen jelentette a középkori egyházi irodalom bizonyos fokú lekurtítását, a XVI–XVII. századi hitvitázó irodalomnak hasonlóképpen a lerövidítését, ugyanakkor azonban nagyon erőteljesen kidomborította a felvilágosodás korát, komolyan értékelte a reformkort, az 1948-as forradalom, az abszolutizmus korának az íróit és költőit. A hangsúly csak a legnagyobbakra eshetett, és a kisebb írók nagyon nehezen kerültek be az ő szűrőin keresztül a tananyagba. Talán jellemző, hogy Janus Pannonius volt az első, akinek fejezetet szenteltünk, utána Heltai, Balassi, Zrínyi, Mikes, a felvilágosodás nagyon részletesen, a XIX. századból nagyon szép és részletes fejezeteket engedett Kölcseyről, Kisfaludy Károlyról, Vörösmartyról, Jósikáról, Eötvösről, Kemény Zsigmondról, Madáchról, Aranyról és egy óriási tankönyve készült a XX. századi jelenkori erdélyi irodalomnak. Ez volt az első kísérlet arra, hogy egy teljesen önálló erdélyi irodalomtörténeti tankönyv készüljön. 1944 előtt a magyar irodalomtörténetet csak a két utolsó osztályban taní-

19. §. – A román felekezeti iskolákra vonatkozó rendelkezéseket a nemzetiségek felekezeti iskoláira is alkalmazni kell.

20. §. – A nem román nyelvű állami iskolákban és ezek tagozataiban, valamint a nemzetiségek felekezeti iskoláiban a tanulókat azon nyelven kell vizsgának alávetni, beleértve az érettségi vizs-

tották, és mi egy olyan tantervet készítettünk, amelyben a négy felső osztályra osztottuk szét az irodalom tanulmányozását, az utolsót fenntartva az erdélyi irodalomnak. Persze nem volt mindenkinek az ínyére az, hogy Tamási Áront és Reményik Sándort például kirostálták. Emlékezetem szerint elkészült az V. osztály tankönyve, ennek Nagy Jenő volt a szerkesztője, a VI.-ét Léтай Lajos és én, a VIII.-ét Szabédi és még valaki (ez egy poétikaféle volt), a felső tagozati tankönyvek közül a XIX. századét majdnem én egyedül írtam meg. Gaál Gábor másokat bízott előbb meg, de rendre dobta vissza a fejezeteiket, és adta ide nekem, hogy írjam meg én. Nekem egy óriási iskola volt a mellette való munka, mert tessék eléképzelni, a Gaál Gábor ellenőrzése alatt Kölcseyről, Kisfaludyról, Vörösmartyról, Petőfiről, Madáchról írni és tálalni az új tankönyvek szerint, anélkül hogy erőszakot követne el rajtuk az ember!...

– *Elvi engedményekre nem kényszerült?*

– Ellenkezőleg! Megtörtént az, hogy egyik munkatársunk Madáchról írt egy elmarasztaló fejezet, amelyben idealista filozófiai megalapozottságúnak, a szocializmus ellenségének állította be, és erre Gaál Gábor azt mondta nekem: „Géza, írd meg te!” Nekem kedvenc íróm volt Madách, néha egy hónap helyett két hónapig is tanítottam a középiskolában, annyira aprólékosan vettük. Meg is volt elégedve velem. De nyomtatásra mégsem került. Eljutott ugyan a tankönyv a minisztériumig, időközben azonban bekövetkezett a katasztrófa. 1949-re készültünk el vele, és mielőtt engedé-

● GYORSLAPOZÓ

gát is, amelyen az illető tárgyakat előadták, kivéve azt az esetet, amikor maga a tanuló kéri, hogy román nyelven vizsgáztassák.

21. §. – A nemzetiségek felekezeti iskolái ugyanolyan államsegélyben részesülnek, mint a román felekezeti iskolák.

22. §. – A szükségletekhez képest, illetve a hallgatók nemzetiségi megoszlásának figyelembevételével, a Kolozsvári Tудо-

lyezték volna ezt a XII.-es tankönyvet, amelyben benne voltak Balogh Edgár, Kurkó Gyárfás, Méliusz József is, őket éppen akkor tartóztatták le, úgyhogy a tankönyv egy napig volt forgalomban a papírkereskedésekben, és utána zúzdába került. Ma könyvészeti ritkaságszámba megy, 600–700 oldalas volt, gazdag szemelvényanyaggal és nagyon nagy szeretettel és gonddal megírt fejezetekkel, amelyben a Helikon is megkapta a maga méltatását, de természetesen Korunk-központú volt az erdélyi irodalom tárgyalása. Akkora bizalmatlanság támadt az egész Gaál Gábor-i tankönyvszerkesztéssel szemben, hogy az én tankönyvem egyszerűen süllyesztőbe került, még a kéziratát sem kaptam vissza, néhány töredékét őrzöm csupán. Az egész munkából a Szabédi-, a Létay-, a Nagy Jenő-féle tankönyv és az elemi iskolai tankönyvek maradtak meg. Munkánk ezzel a kellemetlen akkorddal zárult.

1948. szeptember elsején az államosítás egyszerre szüntette meg a két magyar tankerületi főigazgatóságot, a tanfelügyelőségeket és az egész felekezeti iskolahálózatot, és megteremtette azt az egységes tanügyi igazgatást, amely végeredményben már korábbi törekvése és reménye is volt az állami tanfelügyelői személyzetnek. Ígértem, hogy elmondom, hogyan született meg a magyar tanfelügyelőségi hálózat. Íme:

1945 augusztusában egy nyolc-tíz tagú kolozsvári román tanítói delegáció érkezett a minisztériumba – mi éppen ott tartózkodtunk Erdélyi Gyulával és Papp Imrével –, és ezek Voitecnél azzal jelent-

mányegyetem jogtudományi és bölcsészeti karán magyar és német nyelvű tanszékek létesítendőik” (*A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában. A nemzetiségi minisztérium kiadása, Bukarest, 1948.*) Budapest felszabadult. (*V. – febr. 14.*) ● Nagy vita a román és a magyar egyetem körül az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi értekezletén: „A javaslatokhoz

keztek, hogy tiltakoznak a magyar tanfelügyelőségek felállítása ellen, amiről tudomást szereztek. Egyáltalán Hadházy kinevezése ellen. Azt állították, mi államot akarunk az államban. Annyira ellenséges volt a fellépésük, hogy Voitecet nagyon meggondolkoztatta a dolog. Azt mondta: „Hallgassatok ide, itt van Nagy Géza az MNSZ egy tanügyi delegációjával, nos, Mironescu Mera államtitkárral egy este üljetek le, vitassátok meg a dolgot minden oldalról, és holnap nekem Mironescu Mera be fog számolni a benyomásairól, annak alapján döntök majd.” Erre este 6 órakor elkezdődött egy éjfél 12 vagy 1-ig tartó késhegyig menő harc. Egyik oldalon a vád: Hitler utolsó csatlósai, államot akarunk az államban, nekünk nem jó a román tanfelügyelőség, nem tanultunk az elmúlt évtizedek történetéből stb., stb. A mi érünk pedig az volt, hogy mi a jelenlegi helyzetben annyira kiélezettnek látjuk a nemzeti érzékenységet mindkét oldalról, hogy sokkal egészségesebbnek tartjuk, ha mindkét nép maga teremt rendet a maga házatáján.

– *Ez jó érv volt, de ilyen alapon mihelyst felszámolódik a kölcsönös ellenszenv, fel kell adni az intézményes önállóságot is, és nem tudom, hogy ez célszerű-e.*

– De akkor viszont megteremtődött volna ugyebár egy magasabb rendű „egység” ...szóval erről lehetne még beszélni.

Elég az hozzá, hogy erre azzal az ellenérvvel feleltek: csak nem tagadjuk a román demokráciát? Csak nem vagyunk bizalmatlanok a két párt kormányzatával szemben? Azzal vágtunk vissza, hogyha

● GYORSLAPOZÓ

elsőnek Csögör Lajos alispán szólott hozzá. Javasolta, hogy az értekezlet hozzon határozatot a Kolozsvárt felállítandó külön magyar és külön román egyetemre vonatkozólag. A kérdésben a kolozsvári ODA tanácsadó testülete egyszer már állást foglalt, szükségesnek találván akkor a külön román és külön magyar egyetem megszervezését. (...) Goldberger Miklós a KP nevében a határozata-

majd minálunk is kialakul a szilárd szocialista állapot, amely a Szovjetunióban uralkodik, akkor semmi kifogásunk nem lesz a külön nemzetiségi tanügyi igazgatási hálózat megszüntetése ellen.

– *Most hogyan vélekedik erről? Olvastam egy cikkét az Erdélyi Múzeumról, szinte sejtem, mi lehet a véleménye...*

– Sejtheti! Mindenesetre az érdekes az volt, hogy mikor véget ért a vita senki sem tudta, ki nyerte meg. Jöttünk ki a minisztériumból késő éjszaka, elől Mironescu Mera, utána az igazgatója (Cazannak hívták, egy sánta regáti tanár volt), külön-külön gratuláltak és azt mondták, hogy nagyon becsületesek, tisztességesek voltak az érveim, megnyertük a csatát. Másnap reggel, amikor bementem Voitechhez, ő már tudta az eredményt, gratulált és azt mondta, ő is amellet volt, hogy egyelőre semmiképpen se bocsássuk a román tanigazgatási szervek hatáskörébe és kezébe a magyar tanügyet, mert bajok lesznek belőle.

Így sikerült tehát 1948. szeptember 1-ig három év magyar tanterületi igazgatást biztosítani Romániában, és a magam részéről ma is meg vagyok győződve, megajándékozhatnának bennünket azzal a bizalommal, hogy minden további nélkül fölállíthassuk a magyar igazgatási szerveket, megengedve, hogy mi tartsunk rendet az iskoláink körül, mi ügyeljünk arra, hogy a munka pontosan menjen. A szellem egész biztosan kötetlenebb volna, kevesebb a súrlódás, a magyar tanerők és a magyar gyerekek részéről a megalázottság, az

ti javaslatához hozzászólva, megállapítja, hogy (...) ami az egyetemet illeti, megérti az MNSZ álláspontját, és azon a véleményen van, hogy a végső cél az önálló magyar és román egyetem kell hogy legyen. Most azonban az önálló egyetemek felállítására nincs meg a lehetőség, mert egyik részről sem rendelkezünk elegendő demokratikus magatartású tanárral. A román egyetemet pe-

alacsonyabb rendűségi helyzet és érzés kevesebbszer fordulna elő, mint ahogyan ma előfordul.

– *Mindenki ideiglenesnek, átmeneti megoldásnak tartotta-e az intézményes önállóságot 1945 és 48 között?*

– Nem. És annyira bevált és jól funkcionált, annyira simán ment az iskolák ellenőrzése, a tanítási órák látogatása! 1945 nyarán lefolytattuk a capacitate³ vizsgát is a magyar tanszemélyzet részére magyar nyelven, úgyhogy tulajdonképpen különösebb indoka nem is lett volna a megszüntetésének. Azóta persze tudjuk ugyebár, hogy csupán kísérleti korszak volt ez a három év. Olyan erőtényezői voltak:

Egyfelől az észak-erdélyi magyar tanszemélyzet és a magyarság számára a négyesztendei nem kisebbségi mivolt; a maga magyarságának a kötetlen, nem gátolt, nyugodt kiélése egy olyan erkölcsi erőttöbbletet jelentett, mely magyarázatát adta annak, hogy noha Dél-Erdélyben is ott élt egy félmilliónyi magyar, a kezdeményezés mégis miért jött Észak-Erdélyből. Mi álltunk elő azzal, hogy a meglévő iskolahálózatot fenn akarjuk tartani, úgy, ahogy 1944. augusztus 23-a találta – tehát volt egy ilyen erőgyűjtés a négy esztendő alatt.

A második tényező az MNSZ-nek a tapintatos szerepe volt, amely nagymértékben Kurkó Gyárfás személyéhez fűződik. Később ez elhalványodott, Kacsó vette át az elnöklést, az ő idejében

● GYORSLAPOZÓ

dig mielőbb fel kell állítani, mert lehetetlen még el is képzelni azt, hogy ezen a területen a román fiatalság ne részesülhessen saját anyanyelvén egyetemi oktatásban. Egyelőre tehát meg kell elégedni a kétnyelvű egyetemmel” (V. – febr. 28.) ● Groza Péter kapott megbízatást kormányalakításra. (V. – márc. 4.) ● A magyar szociáldemokraták lapja közli a Kolozsvári Magyar Demokrata

történt az államosítás, ő már kevésbé volt markáns személy és kevésbé olyan kisugárzó egyéniség, mint Kurkó Gyárfás.

Harmadsorban jönne az, amiről, nyilvánosság előtt beszélve, azt mondanám, hogyha nem jött volna létre 1944. május 1-én az egységfront a két párt között, akkor mindez nem lett volna lehetséges. Végeredményben a kommunista és a szociáldemokrata párt fékezte meg azokat az erőket, amelyek határozottan nemzetiségellenesek voltak és nagyon megnehezítették volna az életünket.

Negyedsorban jönne az, hogy az ország élén olyan miniszterelnök állott, aki tudta mit jelent az adott szó. Ő pedig írásos nyilatkozatban kötelezte magát a Szovjetunió felé a romániai nemzetiségek, köztük elsősorban a magyarság nemzetiségi jogainak és egyenjóságának a teljes betartására. Ez rendkívül komoly tényező.

Voltak olyan jelek, amelyekből arra következtettem: bár már rég román közigazgatás volt itt, az orosz ellenőrző bizottság Kolozsvárra kihelyezett fiókja szemmel kísérte, hogyan is áll a nemzetiségi oktatásügy helyzete. Nos, ezekre a tényezőkre támaszkodtunk. Ezek közül a politikai folytonosságot a kommunista és a szociáldemokrata párt egységfrontja, illetőleg az ököréjük megalakult Országos Demokrata Arcvonal (az FND), vagyis a tömegszervezetek: az MNSZ, az Ekés Front, a Hazafiak Egyesülete (Uniunea Patrioților), a Zsidók Demokrata Szövetsége stb. jelentette, szavatolta. Mivel ezek a politikai struktúrák stabiloknak és állandóknak látszottak, mi meg voltunk róla győződve, hogy nem ideiglenes az,

Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének emlékiratát az ún. hatos bizottsághoz, mely az ODA észak-erdélyi konferenciáján alakult a felsőoktatási kérdés megoldására. Az emlékiratban történeti, jogi, nyelvismereti, pedagógiai stb. érvekre hivatkozva, elvetik a „két nyelven” működő új intézmény felállításának tervét és a meglévő Magyar Tudományegyetem fenntartása mellett foglalnak

ami 1945-ben létrejött. Ezért a mai ember kevésbé tudja felfogni, hogy a tanügyi reform, amelyiknek az elnevezése naționalizarea învățământului volt, rossz szájízűt hagyott ennek az egész tanügyi hálózatnak a kiépítőiben, mert mi legfeljebb az etatizarea învățământului⁴-ra gondoltunk volna, de nem a naționalizarera. Ez utóbbiban meg kellett lassanként tanulnunk, a célból, hogy megnyerjük a román tömegek rokonszenvét, mind több és több előnyt igyekeztünk biztosítani a román oktatásügynek, és ennek megfelelően szorult háttérbe a magyar oktatás.

– *A Szociáldemokrata Pártnak valamilyen különleges érzéke, ideológiai „hajlandósága” lett volna a nemzetiségi ügy demokratikus megoldása iránt?*

– E pártnak tulajdonképpen két emberen nyugodott az egész nemzetiségi politikája: Ștefan Voitecen és Lotar Rădăceanun. A két világháború között mindkettő részt vett a szociáldemokrata mozgalomban, abban pedig hatalmas magyar munkástömegek voltak. Ennek következtében ők tudták, hogy kik vagyunk, mik vagyunk, a magyarság felé kellő nyitottsággal rendelkeztek. Másodsorban a kommunista párt részéről az elsőrendű exponensek akkor Luka László, az ODA főtitkára, a KP titkára, továbbá Gheorghiu-Dej, a KP főtitkára, Ana Pauker, Iosif Kișinevschi és Lucrețiu Pătrășcanu voltak. Ővelük találkoztunk például 1945 nyarán is, amikor még sok volt az elintézetlen kérdés, köztük magáé az egyetemé. Akkor maga Luka és Groza hívott össze egy érdekes értekezletet, amely-

● GYORSLAPOZÓ

állást, támogatásukról biztosítva az autonóm román egyetem felállítását is. Az 1945. február 26-án kelt emlékiratot nyolc kolozsvári magyar középiskola 668 diákja is aláírta, az egyetemi alkalmazottak (tisztviselők, segédszemélyzet, altisztek) külön beadványban csatlakoztak hozzá. A lap saját kommentárja a legérdekesebb: „A beadványokra vonatkozólag leszögezzük a kérdésben illetékes ha-

ken – érdemes felsorolni – részt vett az MNSZ küldöttsége (bár ez inkább a következő fejezetbe, az egyetemébe tartoznék), elnökölni Luka elnökölt, ott volt Groza Péter, Gheorghiu-Dej, Bagdasar egészségügyi miniszter, Vlădescu-Răcoasa kisebbségügyi miniszter és Tătărescu, aki akkor államminiszter vagy miniszterelnök-helyettes lehetett a Liberális Párt részéről. Tehát ez volt a politikai konstelláció, amelyen belül mozgott a romániai magyarság iskolaügye, és minekünk az volt a meggyőződésünk, hogy egy eléggé tartós struktúrát hoztunk létre. 1948-ban azonban kiderült, hogy nem az. Némi vigasztalást legfennebb az jelentett, hogy a nemzetiség lakta megyékbe kineveztek magyar inspektorokat is a megyei tanfelügyelőségekre⁵.

Kolozsvár, 1980.

JEGYZETEK

1. „Tessék románul beszélni!” illetve „Kizárólag románul szabad beszélni.”
2. Az 1945. április 10-i *Világosság* számol be az útról.
3. véglegesítő vizsga
4. naționalizarea învățământului, etatizarea învățământului – magyarra mindkettőt a „tanügy államosítása”-val fordítjuk, de a „naționalizare” a „națiune” nemzet főnévből származik, innen a szójáték.

tos bizottság közmegelegedést keltő elhatározását, mely szerint a kolozsvári egyetemi tömb keretében három kulturálisan autonóm egyetem: I. Román Egyetem, II. Magyar Egyetem és III. Kétnyelvű Egyetem (esetleg autonóm egynyelvű karokkal, a lehetőség szerint, egyes karokkal a vidék szükségletét is kielégítve) fog működni” (E. – márc. 12.).

5. Nagy Géza a fentiekben nem saját személyes és nem saját politikai szerepét kívánta exponálni, az 1944 és 48 közötti idők erdélyi magyar társadalmának meghasonlottságáról szabadon beszélni 1980-ban különben sem lehetett. A 90-es évek elején megjelent művek egész sorából kiderül viszont, hogy Nagy Géza a háború utáni évek egyik legtisztábban látó és legnépszerűbb magyar politikusa volt Erdélyben, akinek az MNSZ vezetőségével alapvető kérdésekben volt nézeteltérése, s nem csupán azért, mert maga a szociáldemokrata párt tagja lett. Így helytelenítette, hogy az MNSZ intézőbizottsága állást foglalt a határkérdésben a béketárgyalások lezárulta előtt (1945. nov., Marosvásárhely); egyik kezdeményezője volt a szociáldemokrata párt országos magyar bizottsága megalapításának, miután az MNSZ-en belül a hegemoniáját féltékenyen őrző kommunista csoportokonk ellenállásába ütközött; a székelyudvarhelyi kongresszuson pedig az ott végül elfogadott tanügyi törvénytervezet fő támogatói közé tartozott. 1948-ban pedig az államosítást megelőző propaganda-hadjárat idején a felekezeti oktatás további létjogosultsága mellett állt ki.

● GYORSLAPOZÓ

A VISSZACSATOLÁSTÓL AZ ORSZÁGOS VÁLASZTÁSOKIG

- A román hatóságok ünnepélyes kolozsvári bevonulásakor tartott Groza-beszédből: „Észak-Erdély lesz az a vaskapocs, amely ezt a sokat szenvedett két népet örökre összekapcsolja” (V. – márc. 14.)
- Március 20-án az MNSZ kolozsvári székházában

AZ ELSŐ KÖZOKTATÁSÜGYI ÁLLAMTITKÁR

Beszélgetés Felszeghy Ödönnel

– Nagyszebenben születtem, vegyes házasságból. Édesapám régi magyar család sarja, édesanyám pedig az erdélyi románság egyik előkelő családjának volt a gyermeke. Édesapám szülei, nagyszülei és dédszülei demokratikus felfogásukról tettek tanúbizonyságot, a 48-as forradalom és az azt megelőző idők folyamán, vissza egészen a napóleoni háborúkig, amelyekben egyik családtagunk a magyar inszurgensek egyik generálisa volt. Édesanyám édesapja Neagoe néven a román görög katolikus nemesek közé tartozott, Alexandru Šterca-Šuluri püspöknek, az Astra első elnökének volt unokaöccse. Édesanyám a helyzetét megillető jó nevelést kapta, francia nyelvtanításból tartotta fenn magát, miután a nagyapám a vagyonát elvesztette, és Gheorghe Dima, neves román muzsikusként volt a tanítványa. Kitűnően zongorázott, hangversenyeket is adott mindaddig, amíg a családi gondok, a felnevelendő hat gyerek ebben meg nem akadályozták. Bennünket első naptól fogva, miután magyar ember felesége lett, magyarnak nevelt, és ettől mi nem is tértünk el. Ellensúlyozta a magyar öntudatot bennünk édesapánk demokratikus felfogása, aki kezdettől fogva az emberek egyenlő elbírálására nevelt. Otthon magyarul beszéltünk, édesanyám nagyon jól megtanult magyarul, lehetetlen volt azonban Szebenben a román és német nyelv-

Demeter János felolvassa a szövetség 21 pontba foglalt kívánságlistáját, melyet a Groza-kormánynek előterjesztettek: „A romániai magyarság autonóm kulturális fejlődésének biztosítására a memorandum külön magyar kultúratanács felállítását javasolja, amely csak az általános állami érdek és a politikai irányítás szempontjából volna alárendelve a közoktatásügyi minisztériumnak. Az

vet játszópajtásainktól meg nem tanulni. Az első világháború befejezése engem II. gimnazista tanulóként ért. Nagyszebenben megszűnt a volt állami fiúgimnázium, annak örökét a Gheorghe Lazăr Líceum vette át. Édesapám még két évig a Terézianumban működő polgári iskolába adott, hogy a magyar nyelvet helyesen sajátítsam el és ne felejtsem el, azután pedig, szakítva az összes magyar ismerősök által felkarolt módszerrel, egyszerű anyagi okokból, valamint a helyzetet mérlegelve, beiratott a Liceul Gheorghe Lazăr-ba. A román nyelvtudásom nem volt még annyira tökéletes, hogy az iskolában kivívott első helyezemet megtartsam, de egy intővel megúsztam az átkapcsolást az V. osztályban, a VII. osztályt pedig már mint kitüntetett jó tanuló végeztem, és 1925-ben érettségiztem a baccalaureatus módszer szerint, az elsők közt tettem le. A régi főgimnáziumbeli, valamint a Gheorghe Lazăr Líceum-beli volt osztálytársaimmal a legjobb barátságot tartottam fenn, kiváló barátaim voltak mindkét részről, akiknek legnagyobb részt már fájlalmon kell elvesztését, mert többen elhaláloztak. A Ferdinánd Egyetem végésszékesítő karának elvégzése után, nem hallgatva professzoraim, Gh. Spacu és Murgulescu tanácsára, akik azért, hogy megtarthassanak a tanszéken, felajánlottak egy akkor megüresedett adminisztratív állást (az adminisztrációtól való irtózásom megakadályozott abban, hogy ezt elfoglaltam, és már akkor az egyetemi státusba jussak), Déván maradtam rendes tanárként. Ott működtem 1930-tól 1940-ig, a román gimnáziumban románul adtam elő, a munkámmal

● GYORSLAPOZÓ

MNSZ részletezi a továbbiakban a romániai magyarság kulturális kívánságait, így a Kolozsvárt működő önálló magyar egyetem megtartását és a régóta kívánt és a Székelyföld különleges kívánalmainak megfelelő műegyetem felállítását. A memorandum biztosítani kívánja demokratikus magyar szakemberek külföldről való meghívását is, leszögezve, hogy az erdélyi magyar tudomány

meg voltam elégedve. Feltétlenül szeretném kihangsúlyozni, hogy a mostani irányelvet, mely a gyakorlatot az oktatással összekapcsolja, én már akkor igyekeztem alkalmazni és megvalósítani, amennyiben a dévai Decebal Líceumban abban az időben sehol nem alkalmazott gyakorlatokat vezettem be a diákjaimnak. Ezeket hazulról hozott vagy bármi más úton beszerzett anyagokból a legkülönbözőbb készülékeket állították össze, tervezték is, és az év végi kiállításokon bemutatták szüleiknek.

– *Dévának volt-e magyar lakossága és iskolája akkoriban?*

– Déván akkor az őslakosok között is sok volt a magyar és létezett egy kétezres lélekszámú csángótelep, számukra egy katolikus és egy református elemi iskola maradt fenn. A hozzám közelebb lévő református iskola tanítójával, Ercse Miklóssal örök barátságba jutottam, együtt egy tanszersorozatot készítettünk a kisebbségi iskolák számára. Ugyanis akkor rendeletet hoztak, mely szerint az iskola, amelynek fizikai eszközei bemutatásra nem elegendők, elveszítheti nyilvánossági jogát. Ezeket a Felszeghy–Ercse-féle taneszközöket, amelyeket a Breckner dévai cég útján szerezhettek be, több száz iskola vásárolta meg. Voltak benne elég érdekes megoldások. Később amikor a minisztériumba kerültem, megkíséréltem már az első időkben megvalósítani ugyanezt, most már nemcsak a kisebbségi iskolák számára.

és művészet fejlesztésével a magyarság hathatóan elő kívánja segíteni a német fasiszta politika következtében egymásra uszított Duna völgyi népek megbékélését. (...) Nagy Géza tanár a tanítók és tanárok bizonytalan helyzetét tárta fel és segítséget kívánt a dél-erdélyi magyar iskolák számára.” (V. – márc. 22.) ● Meghalt Roosevelt amerikai elnök (V. – ápr. 14.) ● Miskolczi Dezső rek-

– *Mesélte, hogy 1940–44 között a kolozsvári tanítóképzőben tanított.*

– Igen, külön felkérésre román nyelvet is. Szívességéből, mivel a tantestület egyik románul legjobban tudó tagja voltam. Néhány meg nem értő szülő megbotránkozására a román nyelvtanítást komolyan is vettem, meggyőződve lévén arról, hogy a két nemzetiség összebékülésének, egymás irodalmi, tudományos kincseinek megismerése lehetetlen anélkül, hogy a nyelvünket kölcsönösen meg ne tanuljuk. A tanítóképzőben ugyanazokkal az oktatási módszerekkel folytattam a munkát, a fiú-tanítóképzőben hangzatosabb eredménnyel, mint a tanítónőképzőben. Itt is, ott is akadtak azonban követőim akik a fizikát, kémiát megszerették és képzős növendékeim közül is – miután a demokráciában már nem voltak áthághatatlan válaszfalak a képzőt és liceumot végzett diákok között – többen is lettek mérnökök, orvosok, s így a dévaiakkal együtt számos kiváló nevet idézhetnék azok közül, akik számára én mutattam meg az utat az egzakt tudományok művelése, a mérnöki, az orvosi, a biológusi életpálya felé.

– *Közéleti szereplését mikor kezdte?*

– 1945-ben az állami tanítóképző intézet igazgatójaként szervezési ügyekkel is kénytelen voltam foglalkozni. Rögtön beléptem az MNSZ-be. Az akkor megalakult MNSZ és a párt jelölt az államtitkári posztra.

– *Ön tulajdonképpen az MNSZ 1946. júniusában megtartott*

● GYORSLAPOZÓ

tor Petrovics Emil rektort köszöntő április 11-i beszédéből: „A magyar egyetem azért maradt Kolozsváron, mert az erdélyi magyarság szempontjából szükségesnek tartotta, hogy Erdélynek a román egyetem mellett különálló magyar egyeteme legyen, és azt az itteni továbbműködésével látta biztosíthatónak. Elhatározásában Kolozsvár szellemi és testi munkásságának határozott kérésén

székelyudvarhelyi kongresszusának és az augusztus 5–7-én lefolyt országos tanügyi értekezletnek a mandátumával ment föl a minisztériumba. 1946. október 8-án nevezték ki a tanügyminisztériumba vezértitkárnak (államtitkár), többek közt a kongresszusi határozati javaslatban foglalt kérés alapján. Ott hangzott el a végrehajtó bizottsági jelentésben, hogy a már 2300 hallgatóval működő Bolyai Tudományegyetem és a hetekkel azelőtt törvényileg is jóváhagyott Zene- és Színművészeti Főiskola mellé műegyetemet, villamos- és gépész almérnöki, valamint bányászati intézetet, mezőgazdasági főiskolát kell még felállítani. Létezett 1680 felekezeti és állami népiskola és 127 középiskola. Rendelet jelent volt meg arról, hogy ahol 20 iskolaköteles magyar gyerek van, ott állami iskolát lehet nyitni, a kongresszus kérte, hogy ahol ennél kevesebb a gyerek, ott több falu számára központi fekvésű, akár osztatlan iskolát hozzanak létre. Megoldásra váró kérdések voltak még a tanfelügyelőségek, a tanárok besorolásának, az épületelosztásnak a kérdései, szakközépiskolákat kellett még létesíteni, csupán 6 tanonciskolának volt működési engedélye. Szóba jött a népfőiskolák, az óvodák, a tankönyvbizottságok (az új tankönyveket kellett megírni), a különböző minisztériumok hatáskörébe tartozó iskolák megfelelő alsó-, közép- és felsőfokú magyar igazgatási szerveinek a kiépítése, a nemzetiségi oktatástörvény, az egyetemi diákokthozok kérdése. Egyszóval, egy ígéretes fejlődés kiteljesedéséről, a mindenfokú iskolahálózat teljes kiépítéséről volt szó.

kívül döntően befolyásolta az is, hogy, ismerve a Szövetséges Hatalmak felfogását és a SZU nemzetiségi politikáját, bizonyosra vette, hogy a Hatalmak nem fognak hozzájárulni a kolozsvári magyar egyetemmel kapcsolatban olyan helyzet kialakulásához, amely ellentétben áll az emberi jogokkal és a népek önrendelkezési jogával, amelynek az egész emberiség részére való megmenté-

– 1946-ban közvetlenül a választások előtt kaptam azt a megbízást, hogy jelentkezsem a minisztériumban a megfelelő iratokkal, amelyeket számomra kiállítottak.

– *Azelőtt államtitkári beosztású képviselője a magyar tanügynek nem volt. Ki foglalkozott mégis a szervezéssel?*

– Azelőtt Nagy Géza. Az első kezdeményező ő volt, aki Hadházy Sándorral felment Bukarestbe, ott feltárták a magyar iskolahálózat problémáit, és Hadházy Sándort ezen ismertetés alapján kinevezték a magyar tanügyek főigazgatójává: inspector general pentru școlile cu limba de predare maghiară.¹ Ahogy az egyik minisztériumi igazgató némi iróniával megjegyezte: „Domnu’ Hadházy, este inspector regnicolar pentru învățământul maghiar,”² tehát az egész királyságra kiterjedően. Azonban Kolozsvárról nem lehetett átfogni az összes magyar iskolák problémáit, már területileg sem, és ezért került sor később Erdélyi Gyula kinevezésére Brassóba, a második tankerület élére. Engem 1946 októberében elég mostoha körülmények között neveztek ki. Nevezetesen a kolozsvári tanári fizetéssel, nem államtitkári fizetéssel, mert mind a három államtitkári állás be volt töltve, és az én adminisztratív ügytelenségem miatt, pontosan az infláció esztendejében tanári fizetésből éltem, elég nyomorultan. Ugyanakkor megfelelő helyiséget sem kaptam, hanem egy feljáratból alakítottak át nekünk egy szobát. Később az akkori tanügyi miniszter és szocdem vezető, Ștefan Voitec és Miron Niculescu, aki a Tudományos Akadémia elnökeként halt

● GYORSLAPOZÓ

séért a Szövetséges Hatalmak a háború rendkívüli áldozatát vállalták. A Vörös Hadsereg Parancsnokságának felhatalmazása alapján 1944. okt. 11-e óta zavartalanul működő egyetemünk tanácsa, autonómiája keretén belül, azonnal megtette mindazokat az intézkedéseket, amelyeket az új idők szelleme és célkitűzései előírnak. Így többek között eltörölt a faji és nemzetiségi elnyomás jellegé-

meg, látva azt, hogy bennünk tényleg barátokra találtak, gondoskodtak egy jobb helyiségről számunkra és adtak személyzetet is.

– *Hányan voltak Önök?*

– A magyar ügyekkel akkor Jenei Dezső, Takács Pali, Ruzsa István stb. foglalkoztak. Papp Imre volt állandóan velem, a többiek rendre töltötték be az úgynevezett kabinetfőnöki állást. Háromnál többen sosem voltak.

– *Milyen főbb kérdésekkel kellett megbirkózni, mire a legkönnyebb visszaemlékeznie?*

– Mindjárt a kezdet kezdetén, még a kinevezés előtt, az a feladat jutott osztályrészemül, hogy rendezzem a magyar tanerők, elsősorban a középiskolai tanárok véglegesítésének és rendes tanárként való kinevezésének az ügyét. A felekezeti tanárok ugyanis hosszú esztendőkön keresztül csak elvétve voltak képesek a capacitata, vagyis képesítő (véglegesítő) vizsgának megfelelni a háború előtt. Ezt nem minden évben rendezték meg, és a feladata az volt, hogy az időközben megürült állásokra a megfelelő legjobbakat válassza ki. Amikor én 1931-ben lettem, 101-en jelentkeztünk, és csak 21 tette le a sikert. A sikerrel vizsgázottakkal szemben az államnak fenállott az elhelyezési kötelezettsége, demokratikus módon, az érdemjegyek sorrendjében választott állásokra. Természetesen a magyar felekezeti tanárok ezt a vizsgát nem tehették le, nem voltak versenyképesek, és nem is helyeztek elegendő súlyt rá azért, mert a felekezeti iskolák nem is ragaszkodtak ahhoz, hogy a vizsgát lete-

vel bíró minden korábbi szabályt, lehetővé tette az érettségi bizonyítvánnyal nem bíró ifjak beiratkozását, a tandíjkedvezmények elnyerésének lehetőségét kiterjesztette és általában minden intézkedésével a demokratikus kormányzati gondolat megvalósítását igyekezett szolgálni. Már a győztesen bevonuló Vörös Hadsereg parancsnoksága előtt kifejeztük ama meggyőződésünket, hogy Er-

gye az, aki kineveztek. A nyomorúságos fizetés járt nekik egyképp, ha letették, ha nem. Mi tehát azon vettük észre magunkat, hogy amikor a magyar iskoláztatást az állam átvette, és kijelentette, hogy hajlandó az összes tanárok fizetését folyósítani, abban a magyar tanárok túlnyomó többsége csak helyettesi fizetést és kinevezést kapott még 45-ben és 46 elején is. Sokan úgy fogták fel a dolgot, hogy ezt a vizsgát letettnek kell számítani, mert nemzeti nehézségek miatt nem teheték le. Első feladatomból az volt, hogy ezt a vizsgát megszervezzem, és a részvételt biztosítsam. Sajtóközlemények és rádiószózat alakjában ezt meg is tettem, felhívtam a magyar tanügyi dolgozókat, hogy jelentkezzenek, számíthatnak a méltányos elbírálásra. A vizsgabizottságokban csak a képesítővizsgálóval rendelkezőket lehetett kinevezni, tehát kineveztük azt a néhány magyart, aki már letette, pár román kollégát, és levizsgáztattuk 46-ban a tanári kar túlnyomó részét.

Természetesen felmerült feladatomból a román és a magyar tannyelvű iskolák méltányos elhelyezkedésének a kérdését megoldani. Az 1945 elején kiadott 406-os törvény szerint az Észak-Erdélyből elmenekült román tannyelvű iskolák visszaköltöztek a meneküléskor elhagyott épületeikbe. Ezekben akkor magyar tannyelvű oktatás folyt. Szükséges volt mindkét tagozat elhelyezése, hogy minden tanuló helyhez, minden osztály teremhez jusson. Természetesen, hogy a háborús hangulatot alighogy átélte tantervek és szülők között a féltékenykedés gyakori volt, és sok vita felmerült.

● GYORSLAPOZÓ

délynek román és magyar egyetemre van szüksége. (...) Tette ezt azért (az egyetemi tanács nov. 11-i ülésének jegyzőkönyve), mert nemcsak az egyetemes tudományosság, hanem az egyes nemzetek kultúrája szempontjából is elítél minden olyan politikát, hogy a vegyes lakosságú földterületeken, mint amilyen Erdély is, a különböző nemzetiségű egyetemek egymás elűzésére és megsemmi-

– *Általában a magyar iskolának kellett új épületet szereznie?*

– Nem mindig, volt olyan eset, hogy megállapítottuk, ha az illető helység szabadon választhat, a román tagozatnak nincs diákja. Vagy fordítva. A képesítő vizsgával azonban még nem oldódott meg véglegesen a tantestület besorolásának a kérdése, ugyanis a besorolás a szolgálati idő alapján történt, és létezett egy rendelet, amely a balázsfalvi felekezeti gimnázium (líceum) tanárainak biztosította a szolgálati idő teljes beszámítását. Mi azt kértük, hogy ezt a rendeletet alkalmazzák a többi felekezeti tanárra is, és a besoroló bizottság meglepetésünkre és indokolatlanul arra az álláspontra helyezkedett, hogy őket ez nem illeti meg, hanem a szolgálati idejük úgy számítandó be, mint azoké, akik nem tanárok voltak azelőtt, és így csak felét vagy kétharmad részét számították be. Ezt mi nem fogadtuk el, elég éles vita alakult ki, amelynek során Voitec Ștefan és Petre Drăgoescu, a Casa Școalelor akkori igazgatója, valamint az akkori nemzetiségügyi államtitkár, Suciú Camil, a későbbi egyetemi tanár voltak azok, akik megértéssel kezelték a kérdést, és a végén úgy döntöttek, hogy a szolgálati idő teljes egészében beszámítható, ami nagy meglepetést és megnyugvást keltett országszerte. Később a kérdés az újabb tanügyi törvények nyomán lekerült a napirendről, s elvesztette méregfogát is.

Nagy súlyt helyeztünk az iparoktatás fejlesztésére. A magyar tan nyelvű iskolák között úgyszólván nem létezett 1920–1940 között ipariskola. Volt két mezőgazdasági iskolánk, a radnóti és a székely-

sítésére törekedjenek, és egymás kezéből ragadják ki a tudományos kutatás eszközeit. (...) Erdélyben az egyetemi kérdés csak a nemzetiségek kultúraautonómiájának biztosításával, vagyis önálló és autonóm román és magyar egyetem Kolozsváron való működésének lehetővé tételével oldható meg helyesen” (V. – *ápr. 15.*) ●
„Berlin nincs többé (...) A német főváros egyetlen romhalmaz,

keresztúri, azonkívül jóformán semmi. Akkor jött létre a székelyudvarhelyi anyagipari szakközépiskola és átmentettük az új északerdélyi szakközépiskolákat. A kolozsvári villamos- és gépipari almérnöki intézet ügyében együtt jártunk el Jenei Dezsővel még 46 szeptemberében a Közlekedés- és Közmunkaügyi Minisztériumban, mert ennek a hatáskörébe tartozott az ügy. A magyar tagozat hosszas huzavona után, végül 47. március 20-án kezdte meg működését, októberig be is hozták az az évi lemaradást, egész nyáron tanultak és elvégezték az első évet. Nagy segítségünkre volt Domša Alexandru, az almérnöki iskola igazgatója. Ennek lett folytatása aztán 48-ban a Mechanikai Intézetté, azaz mérnökképző intézetté átalakított iskola magyar tagozata, amelyen szintén több tárgyat lehetett magyarul is hallgatni. Az almérnök-in államtitkár koromban és is tanítottam, leváltásom után egy darabig az utódintézmény adott kenyeret. 46-ban nyílt meg a Zene- és Színművészeti Főiskola Kolozsvárt Nagy István igazgatósága alatt, és mezőgazdasági tagozatot is létrehoztunk a mezőgazdasági főiskolán Kolozsvárt, főleg Venczel József, Csögör Lajos, Nagy Géza, Kós Károly kezdeményezése alapján.

– *Főnökeivel milyen viszonyban volt?*

– Elmesélek egy esetet. Kinevezésem után Ștefan Voitec miniszter megbízott, hogy Miron Niculescu alminiszterrel jelentkezünk a pénzügyminiszternél és tárjuk elé, hogy 2000 román és 500 magyar tanítói állásra van szükség. A két iratot elkészítettük és jelentkez-

● GYORSLAPOZÓ

amit talán sohasem lehet újjáépíteni” (V. – máj. 1.) ● Az MNSZ kolozsvári kongresszusát félbeszakítva jelentik be a hírt: Németország feltétel nélkül megadta magát (V. – máj. 7.) ● A Hivatalos Lapban megjelent a kolozsvári Magyar Tudományegyetem létesítéséről szóló rendelettvény: „1. §. Kolozsvárt 1945. június 1-jei hatállyal magyar előadási nyelvű állami tudományegyetem léte-

tünk Alexandrini liberális párti miniszternél, akiről tudvalevő volt, hogy nem rokonszenvez a mi mozgalmunkkal. Miron Niculescu úgy határozott, hogy a kisebb tétellel kezdi, tehát az 500 tanítói állást kérte először, megmagyarázva, hogy a magyar tanügyekkel nem volt, aki foglalkozzék, ezért hátrányos helyzetben is vannak. A miniszter nagyon udvariasan mosolygott és kijelentette, hogy sajnálja, de a jelen helyzetben lehetetlen akár egy állást is biztosítani. Rávezettük a papírra az elutasító végzést, majd Miron Niculescu elővette a másik iratot és átnyújtotta neki, mondván: „Hogyha nincs 500 állás magyar testvéreink számára, akkor mi 2000-et nem is kérhetünk.” Láttam a papíron átnézve, hogy ráírta nagy betűkkel: DA, és aláírta. Nem szóltam semmit, vártam, vártam Miron Nicolaescu reakciójára. „Na, most lekáderezlek!” – gondoltam. Miron Niculescu átvette az iratot, megnézte és rögtön visszatette eléje, mondván: „Aři spus NU și aři scris DA.”³ Erre borzasztó zavarba jött, hogy hát neki annyi a gondja, hogy azt se tudja már, hogy fiú-e vagy lány, hogy mikor írja azt, hogy „da” vagy „nu”, azért írta, hogy „da”, mert tiszta szívből szerette volna megadni, de sajnos nem lehet, így tehát kihúzta és ráírta, hogy „nu”. Miközben a minisztériumban ezt nevetve elmeséltük, akkor a népiskolai igazgató azt mondta, hogy maflák voltunk mind a ketten, el kellett volna hozni az iratot, és elosztani az eredeti arányszám szerint, a román iskolák kaptak volna 1600 állást, a magyar iskolák pedig 400-at és minden rendben lett volna. Legalább egy nagy nevetést megért a

sül, amely a következő tudománykarokkal fog működni: a) irodalom és bölcsészet, b) jog- és közgazdaságtudomány, c) természettudomány, d) orvostudomány. E tudományegyetem működése érdekében rendelkezésére bocsáttatik a kolozsvári Regina Maria leánygimnázium épülete. A szükségletekhez és a lehetőségekhez mérten más épületek is bocsáthatók rendelkezésére. 2. §. A nem-

dolog, és ebből láthattam, hogy a minisztérium vezetőinél számíthatunk méltányosságra és igényeink iránti megértésre. A pénzügy-miniszternek végül 46 októberében mennie kellett a választások után, oda is a demokrata front emberei kerültek, és akkor jobban mentek a dolgok.

– *Őnök egységes egésznek tekintették a nemzetiségi iskolahálózatot, és igyekeztek minél sokoldalúbbá tenni.*

– Elsősorban a tanerők hiányán kellett enyhíteni, és nagyon sok tanítóképzőt állítottunk fel Kolozsváron, Váradon, Nagyváradon – Enyeden azelőtt is volt –, Székelyudvarhelyen stb. De nem kellett az iskolahálózatot gyökeresen átalakítani. Kiinduló pontul a volt felekezeti iskolahálózatot fogadtuk el, és azt, ami Észak-Erdélyben 40 és 44 között létrejött, igyekeztünk kiegészíteni az újabb szükségleteknek megfelelően. A felekezeti iskolahálózat éppen nyomorúságos helyzete miatt eléggé alkalmazkodott a reális szükségletekhez. És így volt egy olyan kiindulópontunk, amit használhattunk. Ez az eszme még az én kinevezésem előtt Nagy Géza elgondolása volt, és nagyon helyesnek bizonyult. Az ő indítványa alapján ültünk össze az Országos Tanügyi Bizottságban, és felmértük az összes létező felekezeti iskolákat, a négy év alatt létesített állami iskolákat (ezek közül egy néhány szükségtelennek bizonyult), aztán felvetettük a minisztériumban. A felekezeti iskolák tantestületének a javadalmazását átvette az állam, amivel lényegileg ezek az iskolák is állami iskolákká lettek. A tanügyi reformig ezeknek az

● GYORSLAPOZÓ

zetnevelésügyi minisztérium miniszteri határozatban fogja megállapítani a tanszékek, kollégiumok és az oktató segédszemélyzet számát és címét. 3. §. A minisztérium az egyes tudománykarok részére a bukaresti, iași-i és kolozsvári egyetemekhez tartozó és a lehetőségek szerint a magyar nyelvet ismerő hét-hét egyetemi nyilvános rendes tanárból álló szakbizottságot létesít, melyek javasla-

iskoláknak anyagi szükségletéről formailag az egyházak gondoskodtak, azonban a legnagyobb terhet jelentő tantestületi fizetéseket az állam fölényesen átvállalta.

– *Akkor miben állt egyházi jellegük?*

– A reformig az egyházi hatóságoknak joguk volt bizonyos kinevezéseket tenni és tandíjat szedni. Az államosításról a Romániai Magyar Szóban írtam egy hatalmas egyoldalas cikket, abban megnyugtattam az erdélyi közvéleményt, hogy az iskolák semmiképpen sem szűnnek meg, hanem továbbra is magyar tannyelvűekként fognak működni az addigi felekezeti iskolák. Ez csekély kivétellel be is teljesedett.

Működésünk egyik alapelve az volt, hogy ne legyen megkülönböztetés a magyar tannyelvű és a román iskolák között. A sérelmeket úgy orvosoltuk, hogy szembeszálltunk a sérelmek orvoslása címen kért privilégiumokkal.

– *Fordult ez is elő?*

– Például a capacitate ügyében kérték ugye, hogy azt ismerjék el vizsga nélkül is. És jelentkezett egy másik küldöttség, akik a felekezeti iskolákban szerzett fokozataik elismerését kérték. Megmagyaráztam, hogy ez nem helyes, kérjük pontosan ugyanazokat a jogokat, amelyeket a románok élveznek és többet semmi esetre se. Ezt aztán be is látták.

– *Őnök a bizonyos – nem is kis – intézményes önállósággal rendelkező magyar iskolahálózatot szerves, összefüggő egész-*

tokat tesznek az egyetemi tanárok, előadók és oktató segédszemélyzet kinevezésére vonatkozólag (...) 4. §. A javaslatbáhozatalhoz a következő feltételek szükségesek: a) legyen román állampolgár. b) ismerje a magyar nyelvet. 5. §. A kolozsvári I. Ferdinánd Király Tudományegyetem támogatni fogja a magyar előadási nyelvű tudományegyetemet, befogadva a természettudományi

ként illesztették be a román tanügybe. Miért mondtak erről később le?

– Hát az önállóságról való lemondás engem már távoztomban ért. Én ebbe nem is szólhattam tehát bele, nem is kérdeztek. Azért volt rá akkor szükség, hogy az érzékenységet, féltékenységet le tudjuk szerelni, hogy legyen védve minden iskola attól, hogy a még létező nacionalizmus és sovinizmus alapján ügyeibe beleszóljanak, és emiatt hátrányokat szenvedjen el. (Az indoklást ma nem fogadhatjuk el helytállónak, de az öngazgatási, a kollektív jogokra hivatkozni a 80-as évek elején megjelenésre szánt interjúban valóban lehetetlen volt. – A szerző) Történt például Zilahon, hogy mikor meglátogattam egy iskolát, amelyben román és magyar diákok tanultak együtt, az egyik tanító elem állott és azt kérte, beszéljem meg a miniszterrel, hogy az iskola udvarát magas fallal válassza ketté, és a tantermeket is úgy ossza el, hogy magyar diák a román diákkal ne érintkezessen. Meg is mondta, neki az az elve, hogy elkülönülten kell élnünk, a magyarok elégedjenek meg azzal, ha megtűri őket ebben az országban. Javasoltam Voitecnek az illető eltávolítását. Nem tudom, hogy megtörtént-e, de mást nem lehetett tenni véleményem szerint. Vagy egy másik: most neveket nem adok meg, de egyik minisztériumi megbízott például éjszaka szállt a nagyváradi zárdába inspekciót tartani. Hát kérem, hogy jön ő ahhoz, hogy éjszaka menjen oda a nők közé, akik a férfiakat általában csak a tanteremben vagy hol fogadnak?! Gyűlöletből megtette azt

● GYORSLAPOZÓ

és orvostudományi kar hallgatóit, hogy laboratóriumi és klinikai gyakorlataikat az ő laboratóriumaiban és klinikáin végezzék. 6. §. Az egyetemi tanárok karonkénti tanácsainak megalakulása után a minisztérium fogja kinevezni a dékánokat és a rektort. A rektor és a dékánok kinevezése után a magyar előadási nyelvű állami tudományegyetem kormányzása minden tekintetben az 1942. évi 386.

is, hogy amikor talán Szatmáron, egy érettségi tablóra mottóként fölírták a diákok: „Holnap már minden a mienk lesz,/ hogyha akarunk, ha merünk.” (Ady) –, kiszállott és az osztályfőnököt azonnal elcsapta, irredentizmussal vádolva szegényt. Egyebet nem tehetünk, Voitecnek azonnal jelentettük az ügyet, és sikerült elérni, hogy eltiltsák a magyar iskolák látogatásától.

– *Abból, aminek Önök már lerakták az alapjait, véleménye szerint mi maradt meg mind a mai napig?*

– A legidőtállóbb a magyar iskolahálózat maradt, amely sok változáson ment át, de mind a mai napig létezik és működik. És az is, hogy az állami iskolák adminisztrációjában mi mindvégig részt vettünk és részt veszünk. Az ipariskolai oktatásnak is kezdeményezői voltunk. Mi annak idején sok magyar ipariskolára gondoltunk.

– *Ezek tanonciskolák voltak?*

– Dehogy! Szakközépiskolák, például Udvarhelyen az agyagipari.

– *És a szakmunkásképző iskolák?*

– Ilyenek később alakultak, nekünk nem sikerült.

– *Őn mikor vált meg ettől az állástól?*

– Negyvennyolc május elsején. „Meghaladott álláspont vagy” – mondta nekem viccesen Balogh Edgár.

– *Legyek indiszkrét? Miért kellett eljönnie Bukarestből?*

– Megmondhatom. Voitec helyébe Vasilichi jött, és ő előítélettel volt velem szemben, mert félrevezették, és így nem tudtunk együtt-

számú törvény szerint történik, a felsőoktatás megszervezésére vonatkozó utólagos módosításokkal. 7. §. (A rendkívüli hitel összege). Kelt Bukarestben, 1945. május 28-án. Aláírás I. Mihai, Voitec Ștefan, Durma Mircea” (V. – jún. 2.) ● Kinevezték a magyar egyetem ideiglenes vezetését, az ún. hármas bizottságot (Csögör Lajos, Demeter János, Jancsó Elemér). (V. – jún. 3.) ●

működni. Amikor eljöttem, Vasilichinek átnyújtottam egy tanulmányt a magyar tanügy szervezeteiről és szükségleteiről. Miután átolvasva, Kelemen Bélával és Csögör Lajossal, akik akkor a Bolyai egyetem részéről jártak lenn, üzent, hogy sürgősen menjek fel a minisztériumba. Jelentkeztem nála, Daicovicu jelenlétében fogadott, és önkritikailag beismerte, hogy átolvasva a tanulmányomat, belátta, hogy neki jó munkatársa lehettem volna, sajnálja, hogy már eljöttem, de bármiben támogatásáról biztosít. Rögtön mondtam, hogy támogathat is. „Miben?” – kérdezte. „A párt dossziém elvesztett, visszatértem Kolozsvárra, és nem tudom, hogy párttag vagyok-e vagy sem.” Azt mondta, menjek nyugodtan haza, majd megtudom. Egy héten belül megkerestette, és leküldette a dossziémat. Tehát tényleg őszintén mellém állt. Karakán ember volt, később is biztosított róla, hogy én itt sértetlenül és háborítatlanul dolgozhatom, és így is történt. Az egyetemen tanítottam a vegyészeti karon.

– *És mit tartalmazott az a tanulmány, amit Ön átnyújtott neki?*

– Leírtam, hogy hány iskolánk volt azelőtt, mennyi a négy esztendő alatt, hány van most, hány inspektorunk van stb. Aztán, hogy egyetértett-e vele vagy sem, nem tudom. Nekem az volt a véleményem, hogy ezeket a külön tanfelügyelőségeket és a két tankerületet legalább egy ideig fenn kell tartani. Addig, ameddig a demokrácia annyira megerősödik, hogy együtt is csinálhatjuk. (Mai fogalmaink

● GYORSLAPOZÓ

Június 5-én visszatért az I. Ferdinand király Egyetem Kolozsvárra. (V. – jún. 6.) ● Lucrețiu Pătrășcanu igazság- és Teohari Georgescu belügyminiszter, mindketten KP-tagok, nyilatkoztak kemény hangon az észak-erdélyi román közigazgatás és csendőrség felállításáról. A tudósító olyannyira egyetért velük, hogy prókátorukul szegődik: „Nem lehetséges, hogy sovinizta elemek hatása alatt

szerint épp a kiépült demokrácia jellemzője, hogy az önrendelkezés jogát külön intézményekkel szavatolja. – A szerző.)

– *Aztán megszüntették őket?*

– Nem szüntették meg, hanem összeolvasztották a román tanfelügyelőségekkel...

*

Felszeghy Ödön kedélyes ember, egy anekdotával búcsúzik: A bukaresti tárgyalások idején a minisztériumban lakott társaival együtt, az ablakpárnákat rakták le a földre, azon aludtak éjszakánként. Reggel kihallgatta két szolga beszélgetését. „Unde dorm oare boanghinii ăștia? – ăștia dorm în picioare ca alifanții!” – mert reggelre a párnákat persze visszatették...⁴

Kolozsvár, 1982.

JEGYZETEK

1. Magyar tannyelvű iskolák főtanfelügyelője
2. Hadházy úr a magyar tanügy királyi tanfelügyelője
3. Ön nemet mondott és igent írt”
4. Vajon hol alszanak ezek a boanghinek? (magyarok becsmérlő gúnyneve) – Ezek lábon állva alszanak mint az elefántok!

egyesek azt követeljük, hogy még a Kúria is magyar nyelven tárgyalja meg ügyeinket, amikor az a demokratikus centralizált közigazgatást megnehezítené, sőt lehetetlenné tenné (!), amikor nyelvünket úgyis használhatjuk mind a közigazgatásban, mind az igazságügyben, mind szóban, mind írásban, amikor magyarul tudók tolmácsolják román nyelven az illetékeseknek és ezáltal igényein-

TANÜGYI HÉTKÖZNAPOK

Második, tisztázó beszélgetés Felszeghy Ödönnel

– *Térjünk vissza a kolozsvári tanítóképzőbe, amelynek Ön volt az igazgatója a háborút követő évben is...*

– A tanítóképzőnek! Mert férfiak és nők együtt voltak. 45 után összevonták őket. Az Eperjes utcai épületben a román leányok és fiúk, az Eötvös utcaiban pedig mi tanítottuk a magyar fiúkat és leányokat. A fiúinternátus románoknak és magyaroknak is az Eperjes utcában volt, nálunk pedig a leányok laktak. Igazgató kollégám? D., teljesen primitív ember, papból átvedlett tanár. Csak egyet meséljek. Alig kezdtem meg a munkát, jóformán ágyaink sem voltak, s felhívat Coza Aurelhoz, a román tankerületi főigazgatóhoz, hogy a román leánykák rossz helyzetben vannak. Mondom: „Román és magyar egyaránt nehéz helyzetben van. Maga azelőtt abban az épületben tanított, és az internátus egyelőre abban az embrionális helyzetben van, amiben maga azt rám hagyta.” Erre egészen elkékült, elállt a lélegzete és odafordult Cozához: „Inspektor úr, védjen meg e teljesen alaptalan vádaskodással szemben. Én egyetlen leánykát ott általam nemzett embrióval a hasában nem hagytam!” Haha! Erre Coza kitört: „Apăi, măi măgarule! Nu-nřelegi despre ce-i vorba? Nu zice că te-ai culcat cu una. E vorba că ai lăsat un internat primitiv. Ai înřeles?”¹ Ez volt a kolléga...

● GYORSLAPOZÓ

ket is kielégítjük, de a közigazgatást nem terheljük meg – így gondolkodik minden valóban demokratikus magyar ember Észak-Erdélyben.” – véli a cikkíró. Teohari Georgescutól idézi: „Visszajönnek a szászok is. Ezek ha Hitlerrel tartottak, most fizessenek. Először is munkaszolgálatra küldjük őket. Általában akik innen önként mentek el, azoknak nincs mit itt keresniük (...) Nyugati ha-

– Az újságban az áll, hogy 1945. január 12-én már javában működött a Hadházy vezette tankerületi főigazgatóság, s hogy jelentéseket kér vidékről. Önt bevonták-e akkor már az MNSZ tanügyi bizottságának munkájába?

– Még nem. Mikor is tért vissza a román hadsereg? Az armata întii?²

– 1945. augusztus elején.

– Akkor már velük dolgoztam. A lövöldözés idején (A nyugati frontról visszatérő román hadsereg ünnepélyes fogadására kivonult kolozsváriak tömegét fegyveres provokációval akarták valakik szétkergetni. A sajtó baloldal- és magyarellenes merényletnek nevezte a véres incidenst. A szerző) – a magyar halottakat Groza paréntálta el – mi épp egy megbeszélésen dolgoztuk fel az adatokat. Azelőtt nem vontak be, az értekezleteken persze ott voltam, de Nagy Géza vezette a tanügyi bizottságot.

– Olvasom, hogy 1945. január 18-án diákbizottságokat állítottak fel a kolozsvári középiskolások.

– Volt, volt, de nem játszottak lényeges szerepet.

– Semmire sem emlékszik?

– Egy pofonra, amit egy azóta alezredes vagy ezredes barátomnak lekentem, mert cigarettázva jött velem szemben a folyosón. Megkapta a pofont és az mondta: „Bocsánatot kérek, de az előbb azt mondta Venczel tanár úr, hogy a demokráciában szabad dohányozni”. Erre én: „Na, akkor fiam, én kérek bocsánatot tőled.

tárainkon rostáló bizottságot állítunk fel” (I. – jún. 24.) ● Kurkó Gyárfás, az MNSZ elnökének nyilatkozata az „ország területén lévő közel ezer főnyi magyar állampolgárságú egyetemi és középiskolai tanár és tanító” ügyéről: „Az illetékes kormánytényezőkkel elvben már megállapodtunk abban, hogy a romániai tanügyi kar hiányaira való tekintettel ezeket a tanárokat és tanítókat egy évi

Menj, add tovább a pofont Venczel tanár úrnak, ha mered.” Mindjárt végigküldtem az osztályokon a „véres kardhordozókat”, hirdesék ki, hogy dohányzás nincs.

– *Rögtön megalakult egy tanügyi szakszervezet is. Mintha Nagy Géza lett volna a szervező...*

– Nem, inkább Vescan. Én tag voltam, külön feladatam nem volt. Véletlen folytán belesodrótam többször olyan vitákba, ahol Coza emberei kifogásolták, hogy mi szükség a szakszervezetre. A vitákban részt vettem. Többen mentünk be Cozához igazgatók, és egyik megkérdezte: mit keres itt a szakszervezet? Vagy tanfelügyelőség van, vagy szakszervezet, ő nem érti, mi értelme az utóbbinak. A magyar iskolák viszont felkarolták a szakszervezeteket, mert abban jogvédelmi-nyelvvédelmi erőt láttak.

– *Inkább magyar vezetés alatt állott a szakszervezet?*

– Nem, egyenlően osztották el. Jordáky Lajos volt egy ideig ott.

– *Coza politikailag hova húzott?*

– Nem merem azt mondani, hogy kifejezetten manista volt. Engem behúzott iszonyúan. Felhívott, hogy az internátusban annyi a román leányka, legyen a felügyelők közt is egy román. „Készségesen” – feleltem. Jelentkezett egy S. nevű tanító, hogy a feleségét jelölték, aki maga nem tud jönni, elküldte őt maga helyett. Hát mondom, szeretném látni. „Ó, szegény, annyira szerény, félénk...” „Hát ha túl félénk, talán nem fog megfelelni.” Erre azt mondja, hogy a leánykákkal majd szeretettel elintézik, románnal, magyarral egy-

● GYORSLAPOZÓ

időtartamra szerződtek, hogy ezzel biztosítsák tanügyünk zavartalan menetét.” „Jelenleg arról folynak tanácskozások, hogy az orvosi kar Kolozsváron maradjon-e vagy költözzék át Marosvásárhelyre. Kolozsvári körökben azt szeretnék, hogy maradjon Kolozsváron, míg a Székelyföld kéri a Vásárhelyre való költözést.” (N. E. – jún. 27.) ● *Minden magyar anyanyelvű gyereknek magyar*

aránt. Jó, megcsináltam a javaslatot, hogy kinevezzük. Hát belép egy hétfejű sárkány! Egy ezerpróbás sovíniszta. Azzal kezdte, letagadta, hogy magyarul tud, de volt egy hatalmas jegyzetfüzete, s abba leírt mindent. Órák hosszát feltartott különböző kifogásokkal, veszekedésekkel. Hallatlan, hogy mi bajt okozott nekem. Hát ilyen asszonyt küldtek a nyakamra. Valamivel később beidéztek engem, panasz alapján, az akkori verifikáló bizottsághoz. Annak elnöke történetesen Pop Victor volt. Természetrájtanár és egyetemi adjunktus. Impulzív ember, felháborodott: „Épp te kerülsz elém sovén vádakkal?”

Én tudtam, hogy miért háborodott fel. Ő itt maradt a négy év alatt, szép és hűséges magyar asszony volt a felesége. Annyira hűséges, hogy röviddel halála után, követte ő is, szegény. Ezt a Popot 40-ben mindjárt eltávolították Nagykárolyba, innen, Kolozsvárról. Küldtek a teljesen magyar iskolába egy román embert az egyetemről, ahol tanársegéd volt, és ahol tovább szándékozott maradni. És a felesége kérvényezte, hogy hozzák vissza. Namost, én Dél-Erdélyből jött ember voltam. (Ez is egy érdekes ügy, minket nem volt szabad kinevezni, és Farkas László tanügyi előadó mondta nekem: „Én Önt nem nevezhetem ki egyik iskolához sem, mert Teleki Pál elrendelte, de ne búsuljon, mert efölött napirendre fognak térni, én egyelőre ideveszem, segítsen nekem a tanügyek intézésében.” ő katonai megbízottja volt a tanügynek közvetlenül a bevonulás után.) Nos, egy nap jön Pop Victorné, fogadom, és elmondja, mi történt a

iskolában a helye. Országos tanügyi értekezlet vitatta meg Kolozsvárt a magyaryelvű oktatás időszerű kérdéseit. A Közművelődésügyi Bizottság hívta össze augusztus 5-re az óvodai, az elemi- és középiskolai, valamint a szakoktatás kérdéseinek meg tárgyalására. A megnyitót Balogh Edgár mondotta: „(...) mind az MNSZ-nek, mind ennek az értekezletnek csak az lehet a jelszava:

férjével. Mondom, menjen be, mert Farkas megértő ember. De Farkas bizony nem volt megértő, azt mondta, hagyja ott a kérvényét, de ő nem ígér semmit, nem tud tenni semmit. A nő elment nagy sírva. Eltelt egy kis idő, és Farkas kijön: „Nézze, tanár úr, én ez az asszonyt elküldtem, de meggondoltam, nem jól tettem. Ha lehet, segítsünk rajta. A románt, aki itt maradt, kezeljük úgy mint embert, és ne haragítsuk meg. Ha maga vállalja, ha elmegy Koch Nándor székesfehérvári, valódi kinevezett tankerületi főigazgatóhoz, akit ideküldtek, és megbeszéli vele a dolgot, hátha tudnának segíteni rajta.” Mondom: „Miért nem megy Ön?” „Én nem mehetek, de Ön megkísérelheti. És ha tanulságos dolgokat akar látni, ne most menjen, hanem délután hat órakor, akkor könnyebben is fogadja magát.” A ravasz azért küldött engem hat órakor, hogy lássam, a katonai parancsnok riportján hogyan áll be a tankerületi főigazgató a sorba, s hogyan jelent a tankerületi főigazgató a tábornok úrnak az utolsó törzsörnmester után, és hogyan haptákol előtte. Miután megadták az oszloj-t, odaléptem a főigazgatóhoz, és, tényleg, Pop Victort visszahozták.

Szóval Pop Victor azért ordított, mert kétségbe volt esve, hogy ő most engem el kell hogy csapasson, vagy meg kell hogy büntessen. És elkezdett nagy hangon kiabálni: „Te a román leányokat melyik oldalra fekteted az internátusban?” Mondom: „Ahány hely volt a napos oldalon, oda mind őket, és akik nem fértek – mert 190-en voltak a 100 magyarral szemben – azokat betettem a nap nélkülibe,

● GYORSLAPOZÓ

szeptemberben Észak-Erdélyben, Dél-Erdélyben, a Bánságban és a Regátban is minden magyar anyanyelvű gyermeknek magyar iskolában a helye!” Három bizottság alakult, az első a nemzetiségi minisztériumnak a nemzetiségi és felekezeti oktatásra vonatkozó törvénytervezetét vitatta meg, a második a magyar iskolaszükséglet kérdéseit. „A tanügyi értekezlet az MNSZ megbízottjai által

a magyarokkal együtt.” „Să fie? – megnézi jól D.-t – Păi tu ai scris altfel aici”.³ „És hány románt utasítottál vissza, nem vettél fel az internátusba?” „Annyit vettem föl ahány jött, nem utasítottam el egyet sem, mindenkit elhelyeztem.” Akkor már Pop Victor dühbe jött, érezte, hogy itt én vagyok az erősebb és állhat nyugodtan melém. Azt mondja: „Apăi de ce-mi dați aici date false?”⁴ Mondom: „Pentru că datele adevărate ți le prezint eu. Uite, aici este dosarul corespondenței, pe care domnu D. mi-a scris mie, diferite atacuri și invective, un dosar foarte frumos și întrebă-l dacă poate prezenta – nekem volt annyi eszem, hogy egyre sem válaszoltam – și el vreo scriptă, ceva compromițătoare. Poftește, prima!”⁵ Veszi és felolvassa. Valami olyasmi volt benne, hogy ne fogadjam be azokat a magyar fiúkat, akiket ő ki kellett hogy tegyen, mivel villanykörtét loptak. „Să meargă să stea oriunde vor putea.”⁶ Szóval kirúgta a magyar fiúkat, én pedig felvettem őket. Erre aztán Pop Victort teljesen elöntötte a pulykaméreg, mert impulzív ember volt. Nekitámadt D.-nek: „Hát te a mai világban, amikor azon dolgozunk, hogy a két népet összebarátkoztassuk, akkor te ilyeneket írsz, hogy a magyar diák ellopta a villanykörtéidet? Ha el is lopta, teszel egy másikat és kész! Na, takarodjatok innen, ahányan vagytok!” Így végződött a D.-féle ügy.

– *Egyetlenegyszer volt Önnek ügye a tisztogató bizottsággal?*

– Két hét múlva megint feljelentettek, hogy a Groza márciusi nagy bevonulásán baj volt a zászlók körül. Én kivettem szépen a ro-

végzett nagyszabású előmunkálat figyelembe vételével – mely többek között részletes és teljes összeírását tartalmazza az összes romániai magyar tanköteleseknek, az egyes vidékek közép- és szakiskolai szükségletének – elsőnek az elemi és középiskolai szükséglettel foglalkozott. A tárgyalások során tekintetbe vette a 406. számú törvényt, és ennek alapján behatóan megtárgyalta az

mán és a magyar zászlót. ahogy egész Kolozsvár fogadta őket. De közben jött Aeolus, a szelek istene, és úgy megfújta a román zászlót, hogy az felkanyarodott a fára. Bejött egy román tanító, és szólt, intézkedjem, hogy igazítsák meg. Mire én azt feleltem, az embereim mással vannak elfoglalva, a szél befújta, a szél majd kifújja. Erre megint Pop Victor elé kerültem. Ezt aztán nagyon röviden intézte el.

– *Mondaná el miből állt a Nagy Géza vezette felmérés?*

– Minden iskola kapott egy lapot, melyen fel volt tüntetve, hány növendékre számíthat, hány osztállyal, hány tanerővel működhet és milyen tanterv szerint. Sorra, az ország összes magyar iskolái, kezdve az elemikkel, el egészen a középiskolákig. Mi azokat mind átbogarásztuk, átnéztük, emlékszem, Nagy Géza milyen nevetve mondta: „Nézzétek, a kis Szentgyörgynek milyen szépen kiegyensúlyozott, egységes iskolahálózata van.” Szóval mi mind figyelembe vettük, hogy országos viszonylatban hány magyar nyelvű oktatást igénylő tanuló lehet az illető évben, osztályonként hány tanulója volt az előző tanévben, tehát hányra lehet számítani a következőben. Megszületett egy terjedelmes dosszié, amelyben minden városnak vagy talán minden iskolának volt egy külön íve.

– *Ezt itt tartották Kolozsvárt?*

– Nekem volt egy másolatom róla, ott maradt a minisztériumban. Sok iratot hagytam ott, hogy tudjanak Czikóék tovább dolgozni.

– *Vita folyt, hogy a nemzetiséget az anyakönyvi bejegyzés vagy a szülői bevallás alapján kell-e meghatározni.*

● GYORSLAPOZÓ

állami iskolai épületek kérdését is” a tanerők besorolása, a tanárok állampolgársága, valamint a tanerőhiány kérdéseivel együtt nemcsak Észak-Erdély, hanem „az újonnan megszervezendő dél-erdélyi állami és felekezeti iskolák tekintetében is”. Az ügyeket még a jövő héten a kormány elé terjesztik. „Megfelelő számú óvoda, népiskola, középiskola, valamint ipari és gazdasági iskola áll majd

– Kezdetről fogva a szülők bevallása számított. Mindenki az, aminek vallja magát. A tanügyi hálózatra is azért volt szükség, hogy mindenki saját nyelvének az elsajátítását biztosítsa. Én mindig lenéztem azokat, akik saját anyanyelvükön nem tudnak beszélni. Mondok egy példát. Negyvenben én átmeneti állapotban voltam, az egyetem még nem szerveződött, és egyelőre senkinek sem kellett. Akkor hamarjában kerestek valakit a zöldkeresztes védőnők számára tanfolyamot tartani. Valaki hozzám küldte őket. Elmegyek, s az illető professzor kérdi, hol tanítottam eddig. Mondom tíz évet tanítottam a dévai főreáliskolában. Román tannyelvűben. „És fog-e tudni magyarul rögtön előadni?” Mondom: „Professzor úr, jöjjön, hallgassa meg az előadásomat, bírálja el Ön, képes vagy-e vagy sem.” Meghallgatta és azt mondta: „Hát ez csodálatos. A szakkifejezéseket is mennyire ismeri!” Nekem az volt a felfogásom, hogy aminek a nevét magyarul nem tudom, azt tulajdonképpen nem tudom. És igyekeztem mindig magyar szakkönyvekből is elolvasni azt, amit románul kértek. Nos, a professzor rögtön megírta a kinevezést.

– *Szervezetét tekintve tehát, létezett a két magyar tankerület, s ezeknek kilenc magyar tanfelügyelőség volt alárendelve, amit jó darabig a magyar tanítóság saját pénzén tartott el, száz millió lejt költvén rá 46 közepéig.*

– A tankerületeket mi hagytuk jóvá és a főigazgatók mellé megyei szaktanfelügyelőkre volt szükségünk. Ahogy ezt én később a

a magyar anyanyelvű tanuló ifjúság rendelkezésére a jövőben” (V. – aug. 9.) ● A négynapos tanügyi értekezlet táviratot intézett a kormányhoz. „A tanügyi értekezlet meleg üdvözlétének tolmácsolása után a táviratban (...) az MNSZ és a tanügyi értekezlet (...) kénytelen a következő iskolai sérelmeket a miniszterelnök és a miniszterek tudomására hozni: 1. Dél-Erdélyben a magyar tanügyi

minisztériumban igyekeztem velük megértetni: a magyar tanügy olyan, mit a szegény ember, aki ajándékba kapott télire egy gyönyörű kucsmát, de mezítláb szaladgál a hóban. Ezen nagyot nevettek, és ez előbbre is vitte a dolgot később, amikor kinevezték a magyar tanfelügyelőket. Akkor már Bukarestben dolgoztam mint vezértitkár (államtitkár).

– *Most jut eszembe, azt olvastam, a Hadházy-féle tankerület alá volt rendelve a kolozsvári román főigazgatónak.*

– Nem! Ellenkezőleg. Vita alakult ki és folytatódott akkor is, amikor én már a minisztériumban voltam. A román tankerületi főigazgató azt mondta, befogadja, tehát épületileg elhelyezi a magyart, ha az elismeri fönnhatóságát. Mi ezt megtagadtuk, de mivel amúgy is együtt voltak már, együtt is maradtak. Braharu volt Coza utóda, nem rosszindulatú ember.

– *Hogyan működött az MNSZ tanügyi bizottsága? Színes egy társaság lehetett.*

– Nagyon. Voltak benne papok, egyházak iskolafelelősei stb. Egy kis tanügyi parlament.

– *Meddig rendelkezett döntési hatalommal?*

– Csak kérési hatalommal. Nem döntött semmiben. A Népi Szövetség vezetősége elé terjesztett határozati javaslatok születtek ott. Természetesen komoly szakemberekből állt, iskolaigazgatókból, öreg tanárokból, tanítókból. De elég ritkán ült össze.

– *Komolyabb súlya meddig volt?*

● GYORSLAPOZÓ

személyzet a folyó évi április hó 1 óta, Észak-Erdélyben pedig folyó évi június 1-je óta nem kapta meg a fizetését és a nemzet napszámosai a legnagyobb nyomorban sínylődnek. 2. A 406/1945. számú rendelettvörvény 2. szakasza végrehajtásának elmulasztása a magyar lakosság körében nyugtalanságot keltett. 3. Észak-Erdélyben a tanköteles gyermekek összeírása során a Kolozsváron mű-

– 1945 nyarán még volt. Miután engem kineveztek, egy néhány-szor még összehívtam őket különböző folyó ügyeknek a megbeszélésére, mint például a besorolásoké volt. 1948-ban aztán már nagyon levitézlett. Az történt, hogy a nemzetiségi tanügyi törvénytervezetbe belekerültek az új felekezeti iskolák létesítését célzó cikkek. Én elég óvatos voltam ahhoz, hogy visszavonjam az egész törvénytervezetet, noha Voitec olvasatlanul látatlanban – nehogy kiírjon ilyet, hogy Voitec látatlanban bármit is aláírt! – megadta a hozzájárulását.

Várjon, térjünk egy kicsit vissza az időben. Én akkoriban sem foglalkoztam detektíveskedéssel, és elég rosszul tettem. Kineveztek Kali Sándort tanfelügyelőnek és én nem tudtam, hogy ő egyben a református felekezeti iskoláknak is fő tisztségviselője, tanfelügyelője, gondnoka, micsoda. Elkészítettük a tanügyi törvénytervezetet, és azt Kali Sándor küldte volt le. Mert Voitec megüzente nekem, hogy ha van valamilyen aláírni való törvény stb., azt terjesszük elő, mert hosszú időn keresztül nem fognak semmit aláírni. Ezt ők leküldték nekem, én az eredeti tervezetet ismertem, de ők kiegészítették hosszú passzusokkal a felekezeti iskolák külön jogairól. Akkoriban az volt az álláspont, hogy az állam fenntartja a felekezeti iskolákat, de újak létrehozásáról nem lehet szó, azok csak államiak lehetnek. Nos, ez nekik nem tetszett és kiegészítették ilyen értelemben. Én a tervezetet bevittem Voitechez azzal, hogy én ezt még nem olvastam, de az MNSZ látta, és írja alá, aztán ha majd át-

kődő észak-erdélyi román tanfelügyelőség a tankötelesek nemzetiségét az anyakönyvi kivonat és nem a szülők nyilatkozata alapján állapítja meg. 4. Dél-Erdélyben a magyar tanulókat nem írják be a magyar elemi iskolákba, csak abban az esetben, ha a román tanítási nyelvű állami iskolák engedélyét mutatják fel” (V. – aug. 10.) ● A nemzetiségi törvény szerint a szülők bevallása alapján

néztem, kihúzó belőle, ami nem megfelelő. Ott volt Toma Vasilescu, elég annyit mondanom róla, hogy papból lett pártember, hát ő ugye a legkukorékolóbbak közé tartozott, nagy botrányt rendezett. Erre én lejöttem Kolozsvárra, összehívtam az Országos Tanügyi Bizottságot. Valóban egy tanügyi parlament volt, a fővád ellene, hogy ott tulajdonképpen az egyházak befolyása érvényesült a legerősebben. Én ott azt mondtam, hogy a felekezeti iskolákért többet nem tehetünk, Káli Sándor meg azt, hogyha az állam jogot ad, iskolát is ad – no, mit részletezzük, ez a Kali – Nagy Géza-féle külön vonal volt – Isten nyugosztalja őket! Ezek után elmentem Takács Lajoshoz, azzal, hogy a tanügyi bizottság közreműködése nélkül mi azt a tervezetet meghúzzuk ketten, saját belátásunk szerint. De nem lett belőle törvény, sehol meg nem jelent, elsüllyesztettük. Ez már 47 vége felé történhetett, a tanügyi reform szelei fűjdogáltak.

– *Hogyan vette át Nagy Gézáéktól a tanügyi bizottság vezetését?*

– A Szociáldemokrata Párttal kirobbant viták miatt Nagy Gézának a pártja megtiltotta, hogy MNSZ-tisztséget vállaljon, így esett rám a választás.

– *Valamilyen komolyabb egyéb vitára emlékszik-e?*

– Nem olyan természetű volt a munkánk. A tanügyi bizottságnak konzultációs szerepe volt csupán, de nagyon odafigyeltünk a panaszokra. Emlékszem, felmerült a kérdés, hogy az összes román iskolákká átalakított felekezeti iskolákat ismét alakítsák vissza magyar tannyelvű iskolákká. Én igyekeztem ezt Kurkó Gyárfással megbe-

● GYORSLAPOZÓ

kell megállapítani az iskola-kötelesek nemzetiségét (*V. – aug. 11.*)

● A tanügyi értekezlet zárüléséről szóló írásban, az új nemzeti-ségi közoktatási törvénnyel kapcsolatban „(...) a kiegészített törvénytervezet megállapítja, hogy az állam biztosítja a nemzetiségek anyanyelvű oktatását az állami iskolákban, a felekezeti iskolákban és a magánalapítású iskolákban. Az állami és felekezeti ro-

szélni. Kurkó elég bölcsen azt mondta, ha azok állami iskolák, akkor ne nézzük csupán azt, hogy milyen tannyelvűek. És volt ebben valami igaza. Mert közben mi kaptunk egy csomó állami iskolát, magyar tannyelvűt. Tehát nem volt biztos, hogy az az iskola nekünk föltétlenül kellett. De főleg a besorolási és fizetési ügyekkel foglalkoztunk.

– *Önöknek előbb mindent a pártszervekkel kellett megbeszélniük?*

– Természetesen. Egyik fő közvetítőnk Tóth József volt. Meg kell említeni, mert a magyar tanárok besorolását ő csinálta meg, egy elég sovénnek induló román inspektorra volt rábízva. Tóth Jóska nagy gyakorlati érzékkel úgy intézte a dolgot, hogy a besorolást különböző kocsmákban csinálták meg, a Jóska cseh-fizetése mellett, és nagyon szépen sikerült a dolog.

– *Önnek nem okozott lelkiismereti problémát az, hogy a párt álláspontját kellett képviselnie?*

– Igenis, okozott. Amikor jogos kérdéseinkre, azt a tanácsot kaptam, hogy ne szorgalmazzam. Például a magyar inspektorátusok felállítását.

– *Aztán mégis sikerült.*

– Igen, sikerült. Én úgy érveltem, hogy erre szükség van, engedjék meg, hogy érvényesítsem. A végén hozzájárultak, hogy csináljuk.

Kolozsvár, 1982.

mán és nemzetiségi iskolák teljesen egyenlőek a jogok és kötelességek tekintetében”. A vizsgáztatás anyanyelven történik. „Megállapítottam, hogy az erdélyi városokban hol szükséges magyar főgimnáziumok, algimnáziumok működése. Külön gondját képezte az értekezletnek a magyar szakiskolák kérdése, amelyek számát a korszerű követelményeknek megfelelően akarja továbbfejleszteni.

JEGYZETEK

1. „Ide figyelj, te szamár! Hát nem érted, miről van szó? Nem azt mondja, hogy lefektettél egy lányt! Hanem, hogy egy gyengén felszerelt bentlakást adtál át. Érted-e már?”

2. az első hadsereg

3. „Vajon? (...) Te ugyan másként írtad itt le.”

4. „Hát miért jösztek hamis adatokkal?”

5. „Mert a valódi tényállást én mutatom be. Nézd, itt vannak a D. által nekem küldött levelek egy dossziében, mindenféle támadások és szidalmak, gyönyörű egy dosszié; kérdezd meg tőle, fel tud-e mutatni (...) valamilyen hasonlóan kompromittáló irományt énrólam? Tessék, itt az első!”

6. „Takarodjanak innen és lakjanak, ahol tudnak”

● GYORSLAPOZÓ

Az értekezlet megállapítja, hogy különösen fontos és sürgős a magyar iskolák megszervezése Dél-Erdélyben, ahol az Angheliescu-rendszer, majd az Antonescu-uralom elsorvasztotta a magyar iskolákat. Dél-Erdélyben feltétlenül szükséges 18 magyar tannyelvű középiskola és 27 állami magyar tannyelvű elemi iskola megnyitása. Ragaszkodik az MNSZ az 1940 óta megszüntetett magyar fe-

EGY RÉGI-ÚJ EGYETEM A HÁBORÚ UTÁN

Nagy Géza emlékezik

– A frontátvonulás után kiadták a középiskoláknak és elemiknek a parancsot, hogy kezdjék meg a munkát. Így közölték, hogy a kolozsvári magyar egyetem is kezdje meg működését. Meg kell mondanom, hogy a legnagyobb elképedésünkre, mert mindenre számítottunk, csak erre nem. A magyar állam a hadműveletek megkezdése előtt megpróbálta kiüríteni, elmenekíteni az egész kolozsvári magyar egyetemet, azonban ennek az egyetem magyar tanári kara ellenállott. Egyébként Csögör Lajossal éppen ketten voltunk egy küldöttségben az egyetem akkori tanácsánál, amelyben felkértük őket arra, hogy ne mozdítsanak semmit és maradjanak a helyükön. Valóban meglepő volt, amikor 1944 november elején az orosz parancsnokság kiadta az utasítást: tessék megkezdni a tanítást a kolozsvári magyar egyetemen, És erre az itt maradt magyar állampolgárságú tanárok a román állampolgárságú erdélyi tanárokkal együtt, kiegészítve pár román tanárral (köztük volt például Teofil Vescan is) kezdték meg a kolozsvári magyar egyetem új korszakbeli működését, amely aztán egészen 1945 májusáig tartott ilyen átmeneti állapotban. Akkor indult meg az egyetem tulajdonképpeni átszervezése.

Mégpedig 1945. május 29-én megjelenik a 407. számú rendelet-

lekezeti iskoláknak újra való megnyitásához is, amelyeket csak ideiglenesen szünetelőeknek tekint. Az értekezlet sajnálattal állapította meg, hogy a 406. számú rendelettörvény elővigyázatlan alkalmazása folytán az iskolaépületek körül sok helyt nemkívánatos harcok alakultak ki. Ezeknek megszüntetésére és az állami román és magyar tanügy érdekeinek összhangba hozatalára törekedve, az

törvény, amely kimondja a kolozsvári román Ferdinand Egyetem visszatérését a városba és épületeinek visszafoglalását, de ugyanez a rendelet kimondja a magyar egyetem létesítését is egyetlen, a sétatéri, korábbi De Gerando Líceumnak az épületével, és azzal, hogy a további épületekről később fognak gondoskodni. Ugyanakkor megtörténik a kinevezése egy ideiglenes egyetemi vezető bizottságnak is, amelynek elnöke Csögör Lajos.

Induljunk ki abból, hogy a korábbi évszázadokban történtek egyetemalapítási kísérletek, sőt hosszabb-rövidebb ideig már fennálltak egyetemek nálunk. Gondolunk itt a kolozsvári jezsuita, majd piarista egyetemre, továbbá a Bethlen Gábor-i Akadémiára, amelynek bizonyos fokig szintén egyetem jellege volt. A valóság az, hogy az európai értelemben vett egyetemi oktatásnak az alapját Erdélyben a korábbi kezdeményezések után gróf Mikó Imre vetette meg az Erdélyi Múzeum Egyesület létrehozásával. Az Erdélyi Múzeum Egyesület birtokában levő hallatlan gyorsasággal gyarapodó gyűjtemények tették lehetővé 1872-ben a Kolozsvári Egyetem megalapítását, az akkori viszonyok közötti második magyarországi egyetemét. 1872-től 1919. május 12-ig működött ez az egyetem, melynek előadási nyelve magyar volt, s melynek a bölcsészet, nyelv- és irodalomtudományi karán volt egy román nyelv- és irodalomtörténeti tanszéke is. Ennek legelső tanára, Moldován Gergely igen jelentős szerepet játszott a román irodalom kutatásában és a román irodalom magyar népszerűsítésében. A magyar egyetemnek

● GYORSLAPOZÓ

értekezlet részletesen megtárgyalta a törvény méltányos alkalmazásának lehetőségeit. Leszögezte, hogy ilyen vonatkozásban minden magyar iskola igazgatójának be kell várnia az MNSZ és a kormány között lefolytatandó tárgyalások befejezését”. ● Illyés Gyula nyilatkozata a Timpul című bukaresti lapban. „Erdély legyen a béke asztala... a békesség asztalává kell tenni, amely köré mind-

igen nagy számú román hallgatója volt, és érdemes volna az egyetem történetét kutatva elvégezni azt a munkát, amit eddig nem végeztek el, nevezetesen 1872-től áttanulmányozni 1919-ig az egyetem román és német hallgatóinak a számát, valamint azt is, hogy mindkét nemzetiség hallgatóinak saját diákegyesülete volt, amelyek irodalmilag és politikailag is jelentős szerepet vittek. Sajnos, az egyetem irattárát, amelyet gondosan elrendezve vett át a román állam 1919. május 12-én, azóta sikerült annyira összekavarni és rendetleníteni, hogy ma szinte tehetetlenül áll vele szemben az állami levéltár személyzete, amelytől az egyetem azt várná, hogy rendet teremtsen abban a levéltárban, amelyben mindig csak kutattak, összekavarták az aktákat, és mára a rendezett anyaga tulajdonképpen csak az 1940 és 44 közötti magyar egyetem személyi iratanyaga maradt, amelyet aztán a káderosztály gondosan átvett. Továbbá az 1944 utáni anyag is aránylag rendezett. De folytassam azzal, hogy 1940 és 44 között az az érdekes helyzet alakult ki, hogy Észak-Erdély területén csak magyar egyetemi oktatás folyt – megint meg nem oldva a két nemzetiség egyetemi oktatási igényeinek a harmonikus kielégítését. A Dél-Erdélybe menekült kolozsvári Ferdinand Egyetem Szebenben telepedett meg, egy részlege pedig Temesvárra költözött, és ott megalapozója lett a későbbi temesvári egyetemnek.

1944 az egyetemi oktatásban a fordulat éve. Amikor a bevonuló Vörös Hadsereg, az Egyesült Hatalmak Szövetséges Ellenőrző Bi-

nyájan leülhetünk, akik megértjük és szeretjük egymást”. ● *Marosvásárhelyen rendelkezésre állanak a magyar tudományegyetem igényelte épületek. Kiutalták az egyetemi alkalmazottak június és július havi illetményét. Elkészült a székely műegyetem terve.* ● „Kolozsvár, augusztus 11. Az MNSZ országos közművelődési bizottsága Balogh Edgár elnökletével két nagy jelentőségű értekez-

zottságának a képviselőjében azt a meglepő parancsot adta ki, hogy a magyar egyetem kezdje meg működését, ennek útjában nem állott elháríthatatlan akadály.

Először is azért, mert már 1944 nyarán az egyetem tanácsa elhatározta, hogy az akkor változó magyar kormányok parancsát nem teljesítve, nem üríti ki a kolozsvári magyar egyetemet, úgyhogy az itt maradt. Mindössze a régészeti múzeumnak vitték el néhány ládányi rendkívüli értékű régészeti leletét, köztük a 9 kg-os apahídai kincset (arany sisak, mellvért stb.), amely az Erdélyi Múzeum Egyesület tulajdona volt, de ezt később Daicoviciu professzor visszaszerezte. Természetesen az egyetem tanszemélyzete köréből is történt a menekülés alkalmával eltávozás, közülük egyesek visszatértek, a visszatérteket igazolták, és a magyar egyetem 1944. november elején megkezdte működését. Azzal számoltak kezdetől fogva, hogy egy ilyen átmeneti időszakban meg kell tenni a románság felé is a megfelelő gesztusokat. Ma már nem tudnám megmondani, akkor közvetlenül az elemi és középiskolai oktatással voltam elfoglalva, de arra emlékszem, hogy Vescan Teofil, ez a kiváló atomfizikus, aki később tragikus körülmények között Iași-ban meghalt, különben az illegális RKP egyik vezéralakja – tudom, hogy ő előadója volt az egyetemnek. 1944. november 15-én a Szovjet Ellenőrző Bizottság Észak-Erdély területéről kipurancsolta a román hatóságokat, és így a román egyetem ide visszatért személyzetét is, ami azt jelentette, hogy egészen 1945. március 13-ig a román közigazgatás visszaállí-

● GYORSLAPOZÓ

letet tartott a Marosvásárhelyt felállítandó erdélyi magyar tanítási nyelvű műegyetem dolgában. Az első értekezleten Farkas Árpád és Kós Károly mezőgazdasági főiskolai tanárok, valamint Szóvár-di Ferenc mezőgazdasági szakoktató és Benedek Pál bányamérnök személyében bizottságot küldtek ki a műegyetem felállítására vonatkozó pontos tervek kidolgozására. A bizottság szombaton

tásáig a kolozsvári egyetem mint Kolozsvári Magyar Egyetem működött, ezt a nevet viselte egészen az egyetemi év végéit. Én valamikor június végén tettem le a doktorátust és a doktori diplomámon ez áll: „Universitas Hungara Claudiopolitana”.^{1 2}

Namost, 1945. februárjában a Rădescu-kormány egy nemzetiségi statútumot tett közzé (a tervezetet a Világosság 1944. dec. 10-én közölte), amiben meg akarta mutatni a szövetséges hatalmaknak, hogy ő most már gálásabb lesz a nemzetiségek irányában mint a két világháború közti kormányok vagy az Antonescu-rezsim, és ebben volt utalás a nemzetiségi egyetemi oktatásra is, tudomásom szerint. Mindenesetre ennek alapján 1945. május 4-én egy eléggé szűk körű, a nyilvánosság kizárásával lefolyó tanácskozás volt a magyar és román egyetem néhány tanára között, amelyen egy olyan megállapodás jött létre, hogy a kolozsvári román egyetemen egyes tanszékek magyar nyelven fognak működni. Ezt az egyezséget – nem kegyeletsértésből mondom, hanem a történeti hűséghez ragaszkodva – emlékezetem szerint Jordáky Lajos, Jancsó Elemér, Turnovszki Sándor és talán Balogh Ernő, a geológus professzor írták alá. (Az 1995-ös kiadású Erdély Magyar Egyeteme című kötet nem tud az eseményről. Tisztázandó, hogy nem híresztelés áll-e a háttérben – a kor légkörére mindenképpen jellemző adalék. – A szerző)

– *Képviselték-e ők a magyar tanári kart?*

– Megbízatus nélkül! Ennek az egyezménynek még aznap este

délelőtt egy újabb értekezlet keretében számolt be munkájáról. A tervezet szerint az MNSZ marosvásárhelyi székhellyel magyar tannyelvű állami műegyetem felállítását kéri, egyelőre három fakultással. Ezek: a mezőgazdasági, az erdészeti és a bányászati és kohászati fakultás. Míg a mezőgazdasági és erdészeti kart Marosvásárhelyen helyezi el, a bányászati és kohászati fakultást, a

híre futott Kolozsvárt, másnap már megtörtént az első reagálást, több oldalról tiltakozás hangzott el. Éppen akkor tartotta országos vezetőségi gyűlését az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, amely rendkívül komoly és egész Erdély parasztságát átfogó egyesület volt a maga falusi gazdaköreivel, gép- és traktorállomásaival (az utóbbiak majd a társulások és kollektivizálás idején az első gépesítési sejteket jelentik Erdélyben) – szóval a vezetőségi gyűlésen határozatban tiltakoznak a megállapodás ellen, mégpedig abból kiindulva, hogy működik Kolozsvárt egy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által jóváhagyott magyar egyetem, következésképpen a győztes hatalmak intenciója csakis az lehet, hogy itt továbbra is magyar nyelvű oktatás folyjék, azaz nem ismerik el az előző napi megállapodás érvényességét.

Ugyanakkor volt a katolikus egyház igazgató tanácsának az ülése, ugyancsak május 5-én, amelyen Márton Áron elnökölt, és amely szintén állást foglalt a megállapodás ellen, kimondva, hogy nem tekinti az aláírókat a romániai magyarság felhatalmazott képviselőinek. Nem vagyok biztos abban, hogy ezen állásfoglalások a sajtóba eljutottak-e, ellenben eljutottak azokhoz a politikai szervekhez, amelyek azonnal továbbították Bukarestnek, hogy ezen az úton nem megoldható a kérdés.³ Ennek lett a következménye az, hogy a Groza-kormány 1945. május 29-én a 406-os és 407-es rendelet törvényével már nagy lépést tesz előre, mert egyfelől kimondja a kolozsvári román Ferdinand Tudományegyetem visszatérését

● GYORSLAPOZÓ

székelyudvarhelyi volt reál iskola épületébe tervezték. Az értekezleten bemutatott tervezetet, mely a felszerelésre, a tanszemélyzetre és a költségvetésre vonatkozólag is fontos adatokat tartalmaz, az MNSZ elnöksége fogja jóváhagyás végett a kormány elé terjeszteni” (V. – aug. 13.) ● Szentimrei Jenő számol be az MNSZ kulturális bizottságának bukaresti tárgyalásairól: jóváhagytak

székhelyére és eredeti épületeibe, másfelől pedig kimondja Kolozsvárt a magyar egyetem megalapítását, egyelőre egy épületet jelölve ki részére, az említett sétatéri De Gerandó Líceumot. Ugyanakkor most már nem tudom, hogy a rendelettvényben volt benne, de talán abban, hogy a magyar egyetem szervezési időszakára egy háromtagú bizottságot nevez ki a kormány Csögör Lajos, Demeter János és Jancsó Elemér személyében. (Újabb kutatások szerint a június 2-i miniszteri rendelet nevezi ki a bizottságot. – A szerző) A háromtagú bizottságnak magától értetődően Csögör Lajos lett a vezetője és elnöke, e rendkívül derűs, kiegyensúlyozott, minden túlzástól mentes ember, aki ebben az időben Kolozs megye alispánja is volt egyben (Pogăceanu Vasile főispán, a későbbi követ mellett).

Erre a háromtagú bizottságra hárult a feladat, hogy az egyetemet megszervezze. Az említett rendelettvény homályos utalást tartalmazott arra vonatkozóan, hogy az orvosi és a természettudományi kara a két egyetemnek használja majd ugyanazt a felszerelést, tehát kvázi különböző órarenddel egymást felváltva használják a laboratóriumokat, ami ugyanis a fő-fő probléma volt. Ez elől azonban elzárkózott a Ferdinand Egyetem, és így 1945 júniusában fölmerült, hogy az orvosi kar költözzék át Marosvásárhelyre, ahol a kormány felajánlotta a volt kadétiskola épületét, amely nemcsak a reprezentatív nagy központi épületből, hanem nagyon sok melléképületből is állott, az egykori oktató- és altisztek lakásaiból, s egy nagy versenylovardából, amely később kiváló gyűlésteremmé is vált. Most

Megkezdődött az egyetemi oktatás átszervezése

**Magnyílik a román egyetem
A magyar egyetemet demokratikusan kiszélesítik**

már meg kell mondanom, , hogy e háromtagú bizottság kiegészítette magát két emberrel, mégpedig dr. Venczel Józseffel, aki mint statisztikus és ragyogó koponya, hallatlan gyors áttekintésével, méreéseivel és számításaival rögtön felbecsülte, hogy a sétatéri épület köbméterben mennyit jelent, oda mit lehet betenni, hány intézetet, hány tanárt, hány hallgatót tud befogadni. Hasonlóképpen amikor a vásárhelyi épület ötlete felmerült, ő átment, egyetlen nap alatt végigmérte az egész épületkomplexumot, és másnap jött vissza az örvendetes közléssel, hogy ott az egész orvosi kart el lehet nyugodtan helyezni. Nemcsak a kadétiskolában, hanem felajánlották a városi kórházakat, valamint az ekkor még nem államosított, de mégis az egyetem hatáskörébe került Czakó-féle kórházat. A másik személy én voltam, aki úgy kerültem bele ebbe a társaságba, hogy én akkor már alaposan megismertem Bukarestet és a minisztériumot. Ennek a társaságnak pedig nagyon jól fogott egy olyan ember, aki otthonosan mozog a Közoktatási Minisztériumban. Vlădescu-Răcoasa-val személyes ismeretségben voltam, Grozával is találkoztam, ennek következtében általam kaptak egy olyan embert, akit a tárgyalások szempontjából fel lehetett használni. Egyébként is ebből a háromtagú ideiglenes egyetemi vezetőségből valójában Demeter János beszélt jól románul, Csögör közepesen és Jancsó Elemér egészen gyengén. Feltétlenül szükség volt valakire, aki beadványok, levelezés tekintetében gyorsan és a román jogi nyelv több-kevesebb ismeretében tudja segíteni a bizottságot, és erre szemeltek ki engem.

● GYORSLAPOZÓ

négy magyar színházat, a színészképző tanszék ügyét még vizsgálják (*V. – szept. 17.*) ● *Magyar tanügyi főfelügyelőséget állít fel Kolozsváron és Brassóban a Groza-kormány* (Brassó) A Hivatalos Lap most érkezett 215–1945 szeptember 21-i száma közli a nemzetnevelésügyi minisztérium határozatát, amely szerint Kolozsvár és Brassó székhellyel két tanügyi főfelügyelőséget létesít

A háromtagú bizottság többtagúvá vált tehát. Valójában első ízben Demeter Jánossal ketten mentünk Bukarestbe, és jelentkeztünk Voitecnál, aki persze tudott rólunk. Voitec elmondta, hogy itt nagy szervezési munkálatokról van szó, mert az egyetemalapítás az rendkívül igényes és bonyolult tevékenység. Itt személyi, végzettségi, épület-felszerelési problémák lesznek, amelyeket tisztáznunk kell. Hogy kellő politikai támogatás is legyen, Demeter János, aki a KP régi tagja volt és a MADOSZ-ban is benne volt (az Ekés Fronttal szövetséget kötő társaságban), szóval ő – mialatt én Voitecnél maradtam és, mint az egyetemi bizottság egyik tagja tovább tárgyaltam a teendőkről – fölkereste az RKP Központi Bizottságát, fölvette velük a kapcsolatot. Első utunk Bukarestbe meglehetősen eredményesnek és ígéretesnek mutatkozott, de itt is kiderült, hogy óriási munkatömeg áll előttünk, amit el kell végeznünk.

Namost, a kormánynak megjelent egy olyan rendelete, amely némiképpen megkönnyítette a magyar egyetem megalapítását. (Bár nagyon nehezen tudtunk hozzászokni a gondolathoz, hogy nekünk, akiknek már középkori egyetemünk volt Erdélyben, 1872 óta pedig tudományegyetemünk, most megint egyetemalapítással találjuk magunkat szembe.) Nevezetesen a Groza-kormány arra kötelezte a Ferdinand Egyetemet, hogy az 1940 és 44 között a magyar állam által az egyetemi oktatás céljaira beszerzett mindenféle felszerelést, gépet, laboratóriumi és könyvtári anyagot adjon át az újonnan alapított magyar egyetemnek, tehát maradjon meg neki az, ami 1940-

tettek a miniszteri határozat megjelenése napjával kezdődően az állami és felekezeti magyar tannyelvű iskolák részére. A kolozsvári főfelügyelőség hatáskörébe a következő megyék magyar állami és felekezeti iskolái fognak tartozni: Arad, Bihar, Krassó, Kolozs, Hunyad, Máramaros, Naszód, Szatmár, Szilágy, Szörény, Szamos, Temes-Torontál és Torda megyék. A brassói vezérfel-

ig volt, illetőleg amit 1940 és 44 között Szebenben szerzett; viszont az új magyar egyetem induljon azzal a hozománnyal, amit 1940 és 44 között a magyar állam, és elég nagy bőkezűséggel, adott. Nem volt szabad igényelnünk azt, ami már be volt építve falba vagy padlóba, az olyan gépezetet, amit nem lehetett kiszerezni. Ez eléggé sok problémát okozott. Volt, ahol sikerült megegyezni, volt, ahol nem.

– *Kicsoda volt a román rektor?*

– Mi a román egyetem részéről főképpen három emberrel tárgyaltunk: Daicovicuival, továbbá Petrovici-csal, a szlavistával és Kernbachhal az orvosi kar részéről.

– *Kevésbé elfogult emberek voltak?*

– Nem tudom, hogy mit mondjak. Így alakult ki. Hogy ők kinevezést kaptak volna, arra nem emlékszem. Egy rendkívül érdekes történelmi pillanat volt, amit érdemes megörökíteni az utókor számára, amikor a Ferdinand Egyetem visszatért Kolozsvárra – 1945 nyarán történt –, és akkor épületről épületre haladva a magyar professzorok várták a román kollégát, és annak át kellett adniuk az épület kulcsát és az épület leltárát. Valósággal mintha egy várerődítmény-sorozat kapitulált volna, olyan volt az átadás, kezdve a főkapu kulcsától el egészen az egyes termek és intézetek nagy kulcskötegeig.

– *Széthullott-e a tanári kar? Hazahúzódtak-e a nem román állampolgárságú tanárok?*

● GYORSLAPOZÓ

ügyelőséghez pedig Alsófehér, Brassó, Csík, Fogaras, Maros, Udvarhely, Szeben, Kis és Nagykovács, Háromszék valamint az ókirályság állami és felekezeti magyar tannyelvű iskolák (*N. E. – szept. 26.*) ● Új miniszteri rendelet szerint húsz gyerekekkel már állami elemi iskola létesíthető (*V. – okt. 14.*) ● Egy cím: *Éhező tanítók*. Kiderül, hogy Dél-Erdélyben egy éve, Észak-Erdélyben hét

– A nem román állampolgárságú tanárok egy része itt maradt, a 44–45-ös iskolai évben is, és függőben tartották azt a döntésüket, hogy amennyiben segíthetnek rajtunk és a román állam hozzájárul, maradnak továbbra is.

1945 júniusában zajlott le az a bizonyos ODA konferencia Luka László elnökletével, amelyen többek között az egyetem kérdése is szóba került. De meglehetősen lassan haladt az egyetem szervezése. Nem beszélve arról, hogy bár az orvosi kar Vásárhelyen el lett volna intézve, ellenben itt maradt Kolozsvárt három kar: 1. a bölcsészet, a nyelv- és történettudomány, 2. a jog- és közgazdaság, 3. a természettudományi karok (tehát a biológia, ásványtan, kőzettan, természetrajz, növénytan, állattan, fizika, kémia, matematika tanzékei). Szóval térre volt szükség, és az épületek kérdése nem akart sehogy sem teljesen megoldódni, úgyhogy ezen a konferencián eléggé erélyesen exponálta a kérdést Demeter János – talán ő volt –, és mutatott rá a teendőkre kellő politikai tapintattal, hogy az nem volt túl éles se, viszont a konferencia belátta, hogy az egyetem kérdését nem lehet csak úgy mentére hagyni, és azt a határozatot hozta, hogy másnapra egy szűkített minisztertanácsot hívjon össze Groza Péter, és ott hozzuk tető alá a magyar egyetem szervezési és anyagi kérdéseit. Így történt meg az, hogy a következő nap Groza elnökölt, a kormány részéről Tătărescu volt ott, Bagdasar egészségügyi miniszter, tovább a pénzügyminiszter (nevét elfelejttem) és Vlădescu-Răcoasa mint nemzetiségügyi miniszter. A mi részünkről

hónapja nem folyósítja az állam a magyar tanítói fizetéseket! (V. – okt. 21.) ● Folytatódik az agronómia kálváriája: „A felszabadulás után, de még Észak-Erdély bekapcsolása előtt az észak-erdélyi Központi Tanácsadó Testület, majd az ODA észak-erdélyi végrehajtó bizottsága a kolozsvári román és magyar nyelvű egyetem vitás kérdéseinek rendezésekor a Magyar Mezőgazdasági Főiskola

Kurkó Gyárfás, Bányai László és az öttagú egyetemi bizottság. Ott rendre vettük a kérdéseket, pontról pontra haladva, ami azt jelentette, hogy azelőtt való éjszaka nem aludt senki, mert olyan váratlanul jött a döntés, hogy végre pontot teszünk a kérdésekre. Ott elő kellett állni minden kérdéssel, és megszületett a határozat, hogy a kormány ad Kolozsvárt több épületet az egyetemnek. Így kapott egy épületet a Linczeg, a mai Vasile Alecsandri utcában, továbbá a Régészeti Intézetben, a mostani Régészeti Múzeumban kapott helyet a magyar történeti kar, tekintve, hogy ennek a múzeumnak az anyaga 90 százalékbán az Erdélyi Múzeum Egyesületé volt. Ugyanezen a minisztertanácsi ülésen született meg a rendelet törvény az egyetem tanszemélyzetét kiválasztó és kinevezésre a kormánynak előterjesztő nagyon érdekes egyetemi javaslattevő bizottság létesítésére. Nem tudtam eddig, de érdekes volt az eljárás, hogy mivel új egyetem alapításáról volt szó, ezt a következőképpen oldották meg: a meglévő négy román egyetem, Bukarest, Iași, Temesvár és Kolozsvár professzorai közül neveztek ki hét-hét professzort a hét karnak megfelelően. Tehát a magyar egyetem bölcsészet, nyelv- és természettudományi fakultására a javasolandó tanárokat a négy román egyetem hasonló szakú professzorai közül kinevezett professzorok kellett hogy javasolják. És ugyanúgy a jog és közgazdaságra, természettudományira, valamint az orvostudományira. Megjelent továbbá az a bizonyos 407-es rendelet törvény, amely kimondta, hogy a magyar egyetemnek csak román állampolgárságú tanárai lehet-

● GYORSLAPOZÓ

ügyében úgy döntött, hogy megszüntette mint önálló főiskolát, ellenben a magyar egyetemen mezőgazdasági kart állított fel”, ennek dékánjává Kós Károlyt, prodékánjává Török Zoltánt nevezte ki. A kar az elmúlt tanévben így folytatta működését. Az MNSZ legutóbbi tárgyalásain olyan műegyetem létesítését kérte, mely a mezőgazdasági kart is befogadná. „Az illetékes minisztérium

nek. Az ODA központjában tartott konferencián és a minisztertanácson is kifejtettük, 1920 és 40 között annyira nem állott módunkban a tudósképzés, hogy értelmiségünk nem rendelkezik olyan sok magas képzettségű emberrel, hogy egy egész egyetem tanszemélyzetét ki tudnók állítani. Tekintve, hogy a magyar tudományegyetem magyar állampolgárságú professzorai, docensei, lektorai, asszisztensei közül szép számmal maradtak itt, azt kértük, a román kormány egyezzen bele abba, hogy szerződötett tanerőkként mindaddig maradhassanak itt, amíg a magyar egyetem megfelelő számú tanerőt tud kinevelni, és ezekkel fel tudja váltani a magyar állampolgárságú tanárokat.

Nos, ezt a kormány belátta, beleegyeztek, annál is inkább, mert olyan nemzetközi tekintéllyel rendelkező professorokra hivatkozhattunk, mint Miskolczy Dezső, az ideggyógyász, Buza László nemzetközi jogász, Benedek Marcell irodalmár és irodalomtörténész, Vendégh Vince a neves víruskutató. Itt maradt továbbá Környei, aki agysebész volt, Gunda Béla kiváló néprajzos vagy a 28 éves Fényes Imre világhírű fizikus. Úgyhogy a névsor feltétlenül imponáló volt, a kormány tagjai bele is egyeztek, de itt Grozának is óriási szerepe volt a támogatásunkban.

Most 1945 nyara és ősze teljesen a személyzeti kérdések és az épületek ügyének a rendezésével telt el. Először is mondjam el azt, hogy 1945 augusztusában vagy júliusában ült össze a 28 tagból álló javaslattevő bizottság, amelyik számára minékünk kidolgozva kel-

azonban, az ország anyagi nehézségeire való hivatkozással, sem a műegyetemet, sem a mezőgazdasági főiskola fenntartását nem vállalta. Erre az MNSZ újabb javaslatot terjesztett a közoktatásügyi miniszter elé. Javaslatában arra kérte a minisztert, hogy addig is, amíg a magyar tannyelvű mezőgazdasági fakultás – egy magyar tannyelvű állami műegyetem mezőgazdasági karaként – fel-

lett hoznunk minden egyes javasolt professzor, előadótanár, lektor, tanársegéd önéletrajzát román nyelven, összes dolgozatainak a jegyzékét, mellékelve eredetiben is a megjelent dolgozatoknak egy-egy példányát. Ennek az összeállítására óriási adminisztratív munkát jelentett, s azt mondhatnám, hogy mindez Venczelre és rám hárult, mi szedtük össze és fordítottuk románra az életrajzokat és állítottuk össze a dossziékat. Egyébként is Venczel született szervező, a pontosság megtestesítője volt, ő volt az, aki a végső formáját megadta a dolgoknak, s az mindig annyira elegáns és imponáló volt, hogy én, aki sokkal jobban tudtam románul, mint ő, mindig olyan megnyugvással láttam, hogy noha én gyártottam és ontottam a sok román szöveget stb., mire legépelésre került, azt már Venczel Jóska átnézte, egységesítette logikailag és felépítésképpen. Úgyhogy felbecsülhetetlen a Venczel József szolgálata most már másodszor is a személyzeti javaslatok megtétele terén.

Ezt követően sorra került a több napig tartó bukaresti gyűlés, amelynek a háttérben végig ott tartózkodott Kurkó Gyárfás a Czikókkal és Bányai Lászlóval, a tárgyalásokon pedig az egyetemi bizottság, Venczel József és én vettünk részt. A munkát úgy osztottuk fel, hogy a hetes bizottságok előtt ismertetni kellett minden egyes személyt előszóban. Namost, ha jól emlékszem az orvosi kar Venczel József ismertette, a jogit Demeter János, a bölcsészeti Jancsó Elemér, a természettudományit én. Mondanom sem kell, hogy énnekem, aki filológus vagyok, valósággal meg kellett tanul-

● GYORSLAPOZÓ

állítható lesz, a kormányzat létesítsen a kolozsvári román nyelvű mezőgazdasági fakultás mellé egy magyar tannyelvű tagozatot.” A szövetség mind ez ideig részletes tervezetere választ nem kapott, ezt sürgeti tekintettel az idő előrehaladott voltára. (V. – okt. 27.) ● Csögör Lajos olyan memorandumot visz Bukarestbe, melyben kéri egyebek mellett a marosvásárhelyi orvosi kar mellett lé-

nom mindent, hogy teljes könnyedséggel, nem egy felmondott lecke nehézkességével, hanem az emberek alaposabb ismeretében tudjam az „árut” prezentálni. Nagy meglepetések értek, azt mondhatom, mert hogy csak egyetlen példát említsek, a természettudományi bizottság körébe tartozott a fizika és matematika is, és ahogy a bizottság leült, két vagy három tag is rögtön azt kérdezte, hogy melyik a Fényes Imre dossziéja. A 28 éves embert már úgy ismerték a román tudományosságban is, hogy elsőként az övét kérték. Persze az megint a humánműveltségű ember számára volt meglepetés, hogy Fényes Imre dolgozatai 4–8 vagy 16 nyomtatott oldalt alig tettek ki. A magas fizikában nem a terjedelem a döntő, hanem a tétel és igazság, amit fölismer és kifejt.

Messze vinne annak ismertetése, hogy ez a 2–3 napot igénybe vevő tárgyalás irtózatos bukaresti hőségben hogyan folyt le. De megvolt az a biztonságunk, hogy estére kelve mindig összegezhettük a tapasztalatainkat. Ez a bizottság már nem a református elemi iskola zord, mostoha körülményei között, hanem az Athéne Palace-ban verte fel a szállását, igaz, hogy egyetlen apartmant vettünk ki közösen, és földön, ágyban, összetolt karosszékekben aludt a társaság, mert éjjel-nappal együtt kellett lennünk, hogy egymást állandóan kurrenciában tartsuk, és bizonyos ötleteket is kellett adni arra, hogy a felmerült nehézségeket át lehessen hidalni. Ma már elmondhatom, hogy a tárgyalások során a legtöbb nehézséget a kolozsvári egyetem támasztotta mindenkivel kapcsolatban, mindenbe belekö-

Kedd, 1945 július 17.

Népi Egység

A demokrata Groza-kormány döntő határozatokat hozott a kolozsvári Magyar Tudományegyetem ügyében

500 millió lejnél nagyobb értékű segítséget nyújt a kormány a marosvásárhelyi magyar fakultásnak — Az egész ország területére kiterjesztik a kolozsvári magyar tankerületi főigazgatóság hatáskörét

tött, nem volt megelégedve egyesek tudományos működésével, másokat nacionalistáknak állított be, politikai kifogásokat emelt, közben ők sem voltak hibátlanok az ilyesmitben, magától értetődik.

– *Kérdezzem-e meg, hogy kik képviselték?*

– Nagyon érdekes, hogy a legvehemensőbb ellenfeleink Daicoviciu és Petrovici voltak. Ővelük volt komoly vitánk nemegyszer. A menete a tárgyalásnak az volt, hogy amely kérdésekben nem tudunk megegyezni, azok a végén egy nagy plenáris ülés elé kerülnek, és az fog dönteni. Ezen az ülésen a 28 tagú bizottságnak az elnöke Parhon professzor volt, társelnöke pedig Voitec, mint miniszter. A plenáris ülésre aztán alaposan föl kellett készülnünk. Nagy nehézségeink voltak a következő tanszékekkel: néprajz (a kolozsváriak érve az volt, hogy nekik sincs néprajzi tanszékük, ne legyen nekünk se), agysebészet (ugyanúgy), és az Erdély története tanszék is függőben maradt, mert Bíró Vencel pap volt és Makkai Lászlóval szemben politikai kifogások merültek föl. A továbbiakban az ásványtani, közettani, kristálytani tanszékek körül támadt vita, mert minékünk külön volt professzorunk a krisztallográfiára és külön az ásványtanra, a kolozsvári román egyetemnek pedig nem volt. Ha náluk nincs szétválasztva, akkor miért lenne nálunk, ugye. A többi egyetem részéről komoly kifogást nem emeltek. Lehet, ezen kívül még egy-két személyi kérdés felmerült, de az előtérben főleg ezek állottak.

Mi úgy oldottuk meg a dolgot, hogy a plenáris ülést megelőző éj-

● GYORSLAPOZÓ

tesítendő magyar tannyelvű védőnő-, ápolónő-, baba- és egészségügyi felügyelőképző iskola felállítását, továbbá a közegészségügyi minisztériumban egy magyar miniszteri tanácsosi állást (*V. – nov. 29.*) ● Szentimrei Jenőt beiktatták magyar művészeti felügyelői tisztségébe. „A magyar zenetanári és színészutánpótlás biztosítására a művészetügyi miniszter tíz magyar tanszéket állít fel a román

szaka Venczel Józseffel együtt visszavonultunk a református elemi iskolába, és szerkesztettünk egy olyan emlékiratot, amelyben ismertettük e tanszékek jelöltjeit, munkásságuk fontosságát, jelentőségét, és azt is, hogy Kolozsvárt bőséges lehetőség van arra, hogy a Ferdinand Egyetem ásványtani, közettani, őslénytani, kristálytani, stb. gyűjteményeit közösen használva, megoldjuk a kérdést.

Ja igen! Függetlenül maradt az egyetemi könyvtár kérdése, amelyet magának igényelt a Ferdinand Egyetem; a régiségtani múzeum kérdése, amelynek 90 százaléka az Erdély Múzeum Egyesület tulajdona volt, és ha az teljesen a Ferdinand Egyetem kezébe kerül, akkor min nekünk nem maradt volna történettudományi intézetre lehetőségünk. Rendkívül világos, egyszerű kifejtés formájában összefoglaltuk a függetlenül maradt problémákat és javaslatainkat. Kimutattuk, hogy a javaslatok (azok a bizonyos plusz tanszékek: néprajz, kristálytan, agysebészet) nem jelentenek különösebb megterhelést az állami költségvetés számára, s egyébként is mindez a magyar egyetem minél teljesebb tételét szolgálja. Ezt az emlékiratot hajnalban az egyetem gépkocsiján én vittem el a másik három egyetem minden professzorának, a iași-inak, a bukarestinek, a temesvárinak. Nem kapott egyetlen példányt sem a hét Ferdinand egyetemi tanár. Őket nem tájékoztattuk tehát előre. Ezen kívül erre a napra külön megkértük Miskolczi professzort, hogy jöjjön le Bukarestbe, övele meglátogattuk Bagdasart, az ugyancsak nemzetközileg ismert román agysebészt, és vele külön letárgyaltuk az agysebészeti tan-

felsőfokú állami zeneiskola magyar tagozataként” (V. – dec. 17.) ● Soviniszta elemek megghiúsították a Tanárok Szakszervezetének megalakulását. Cikkünkre válaszul román nyelvű lapjainkban Ion V. Mesarošiu tanár félrebeszéléssel igyekszik a tényállást elködösíteni. Cikkére a választ az egyik jelenlévő tanár az alábbiakban adja meg: A magyar tankerületi főigazgatóság nem felesleges. A

széknek a dolgát, de a többit is. Csodálatos ebéden vettünk részt a kétszobás lakásban, ahol az egészségügyi miniszter lakott a feleségével, aki szintén világhírű gyermekgyógyász volt. Ő szolgált fel az ebédet, ott volt a mi öttagú egyetemi társaságunk és Miskolc, a hatodik. A társalgás előbb románul indult meg, de hogy Miskolc is értse, áttértünk a németre, arról a franciára és a végén Miskolc és Bagdasar már spanyolul tárgyaltak, mégpedig azért, mert azt hiszem, hogy Cajalnak hívták azt a világhírű ideggyógyászt, akinek a kedvéért különben világszerte megtanultak spanyolul a szakemberek – nos, ő Bagdasar és Miskolcznak közös professzora volt. A végén mintha az elíziumi mezőkön társalgó két embert láttuk volna magunk előtt. Ebben a légkörben készítettük elő a másnapi tárgyalást, amelyen felvonultunk mi, a kormány részéről Parhon, Voitec, Bagdasar is eljött, mi pedig vittük magunkkal Miskolczyt, Kurkó Gyárfást, Bányai Lászlót és a két Czikót. Egy nagy magyar bizottság ült a terem végén. Itt zajlott le a döntő ütközet, amelynek a végső eredménye az lett, hogy Daicovicuék a vitában alulmaradtak, és a magyar egyetem minden kívánságát teljesítette a testület, többségi szavazással. Ezzel a személyzeti kérdések megoldódtak volna, ez azonban még csak az elvi jóváhagyást jelentette, hátra volt még azoknak a királyi dekrétumoknak a megjelenése, amelyekkel akkoriban a professzorokat kinevezték. Talán szeptember végére kaptuk meg azokat.

Még mondjam el, hogy a nyár folyamán megtörtént az orvostu-

● GYORSLAPOZÓ

modern élet nem egy területén tapasztaljuk, hogy bonyolult problémákat a könnyebb megoldás végett részekre osztanak, ezeket a részeket pedig egy átfogó, magasabb fórum, a mi esetünkben a román nemzetnevelésügyi minisztérium, foglalja egységbe. Aki a magyar tankerületi főigazgatóságot támadja, még mindig ellensége a román–magyar közeledésnek és nyíltan szembeszáll a Groza-kor-

dományi kar átköltözése Marosvásárhelyre. Tehervonatok vitték a fölszerelést, és ez egyúttal azt is mutatta, hogy csupán az orvosi kar részére a magyar állam olyan óriási befektetéseket végzett 1940 és 44 között, hogy vagy 30–40 vagon töltött meg az orvosi kar fölszerelése. Vásárhelyt nem is volt nagyon hová elhelyezni. Szerencsére a nagy lovarda korlátlan befogadóképességű volt, az lett a fő raktárunk.

Szeptember végén megjelent a román állampolgárságú professzorok egy részének és a segéd tanszemélyzetnek a kinevezése. 1945. október 20-án pedig egyelőre csak megbízatás formájában, az új egyetemi tanácsnak a kinevezése Csögör Lajos rektorral az élen. Bizony előre haladt az idő, közeledett a tél, és még sem a kolozsvári, sem a vásárhelyi központi épület nem volt abban az állapotban, hogy a tanítást meg tudjuk kezdeni. A továbbiak során a Groza-kormány engedélyezte 33 magyar állampolgárságú tanár szerződéses alkalmazását.

– *Ez a tanszemélyzet hányad része volt?*

– Majdnem a fele. Megtartva magyar állampolgárságukat, itt teljes jogú egyetemi kinevezést kaptak.

És ugyancsak királyi rendelet törvény jelent meg a még ki nem nevezett román állampolgárságú tanárok kinevezésére. Ezekkel kapcsolatban el kell mondanom azt a nehézséget, ami hozzátartozik a valósághoz, hogy bizony voltak olyan javasoltjaink, akiknek nem volt kellő végzettségük. Közéjük tartozott Nagy István (neki négy

mány nemzetiségi politikájával. Senki nem vonja kétségbe Erdély hovatarozását: tudjuk, hogy ezt a területet vagy ennek legnagyobb részét a Szovjetunióval kötött fegyverszüneti szerződés Romániának ítélte, s levontuk ennek a ténynek összes következményeit. De azt is tudjuk, hogy a fegyverszüneti szerződés biztosítja az itt élő nemzetiségek teljes gazdasági, kulturális és politikai szabadságát.

elemije volt, és az irodalmi tanszékre javasoltuk), Jordáky sem fejezte be tudtommal az egyetemi tanulmányait, úgyhogy menetközben fejezte be. Őket, mint az illegalitásban nagy érdemeket szerzett személyeket elfogadták, magától értetődő, hogy a régi konzervatív egyetemi emberek szörnyülködve vették tudomásul ezek kinevezését, de aztán politikailag sikerült keresztülvinnünk.

Az egyetem megkapta a tanárképző intézet szervezésére a jogot, egy gyakorló gimnáziumot jelöltek ki a részére, emlékezetem szerint ez a református kollégium és a református leánygimnázium volt, de a közgazdasági kar részére gyakorló iskolaként a kereskedelmi líceumot jelölték ki. Érdekes, a gyógyszerészképzés akkor még nem az orvosi karon folyt, hanem a természettudományi karon. Viszont az orvostudományi kar Vásárhelyt engedélyt kapott egészségügyi, szanitéc tanfolyam, védőnői tanfolyam és bábaképző tanfolyam szervezésére, ami tömegbázisának növelését jelentette. És a kormány – óriási nyereség volt akkor – 190 diák számára nyújtott ösztöndíjat, teljes ingyenességet ellátás és tandíj szempontjából.

Az év folyamán történt meg, már 1946. február 9-én, hogy az egyetem végre a nevét is megkapta, amelyben mi már 45 nyarán megállapodtunk, mégpedig Bolyai Farkas személyében, mivel Bolyai Farkas egy személyben volt filozófus, matematikus és író. Érdekes, hogy a névadás február 9-én, pont Bolyai Farkas születésének a napján történt. Természetes, nem éleztük ki Bolyai Farkas személyének előtér-

● GYORSLAPOZÓ

Ion V. Mesarošiuat bántják a nagyrészt már átfestett és átalakított régi egyenruhák, leventesapkák stb. Józan ember beláthatja, hogy mikor alig jut pénz puliszkára, meg tankönyvre, senki nem hajlandó eldobni még használható kabátját, sapkáját. Nem igaz, hogy az unitárius kollégium dísztermében kibontott magyar zászló fogadta a román tanárságot. A zászló tényleg ott volt, de felgöngyölítve és

be állítását, hagytuk, hogy a köztudatban mindenki Bolyai Farkast és Bolyai Jánost vélje névadónak, vagy akár csak Bolyai Jánost.

Az 1945–46-os iskolai év későn, 1946. március 1-én nyílt meg, de maximális létszámmal, 2288 hallgatóval, ami messzemenően igazolta Bukarest felé az egyetem létjogosultságát. Nagy bajok voltak azonban az internátus fölszerelésével, ráadásul aszályos esztendő volt a 45–46-os, óriási közellátási nehézségek támadtak, magának az egyetemnek se nagyon voltak pénzalapjai, úgyhogy az MNSZ kezdeményezésére a magyar egyetem javára országos gyűjtést rendeztünk. Az valami egészen megható volt, ahogyan az utolsó faluig, egyházközségig, gyárig munkások, földművesek, iparosok, kereskedők és magától értetődően az üzemek és az egyházak hozzájárultak az egyetem támogatásához. Ma már nem tudnám megmondani, mert inflációs korszakba mentünk át, de több millió lej gyűlt össze és rengeteg termény, ami lehetővé tette, jó hosszú időre, diákjaink élelmezését. Valahogy mindenki megértette azt a gondolatot, hogy az egyetem az egész nép számára nevel tanárokat, orvosokat, egészségügyi személyzetet, igazságszolgáltatási személyzetet, tehát egy új értelmiséget.

Az új egyetem teljes komolysággal és fegyelmezettséggel kezdte meg a maga munkáját, rendkívül imponáló volt a diákok és tanárok fegyelmezettsége. A diáksággal kapcsolatban érdemes volna külön meghallgatni Benkő Samunak a beszámolóját a Móricz Zsigmond Kollégium történetéről, amely az első demokratikus magva volt az

– erről Mesarošiu úr megfélekedzik – ott volt mellette a román lobogó is. Ha valaki demokratának, sőt szocialistának nevezi magát és Sztálin meg Lenin szavait idézgeti, akkor ne sértse az egyik nemzeti szimbólum jobban, mint a másik. Oláh Tibor” (*E. – dec. 20.*) ● Sztálin betöltötte 66. életévét, a „népek atyját” világraszóló ünneplésben részesítik (*V. – dec. 22.*).

egyetemi ifjúságnak. Ők a népi gondolat jegyében, Móricz Zsigmond szellemében, de már a marxizmus felé haladva csoportosultak, és kezdetben a Mátyás király szülőházában voltak elszállásolva. 1944–45 folyamán, másodszer is Kós Károly irányításával, Benkő Samu és társai, a Móricz-kollegisták végezték el az egész épület tatarozását, kisebb mérvű restaurálását, és telepedtek oda be, az előadások mellett külön előadássorozatokot kezdtek maguknak szervezni, közösségi, politikai, irodalmi, ideológiai kérdésekről, úgyhogy ez rendkívül érdekes és az egész diákifjúság gondolkodását erjesztő megmozdulás volt.

A következő fontosabb esemény 1949 őszén következett be, amikor az addig még jogilag önállóságát megőrzött Erdélyi Múzeum Egyesületet államosították, és így az addig tulajdonképpen bizonyos fokig magyar szellemi tulajdont képező óriási gyűjteményi anyag teljes nacionalizálás révén átkerült az állam tulajdonába. Egyes helyeken sikerült a közös használatot biztosítani, másutt kevésbé.

Elfeledtem mondani, hogy amikor a tanszemélyzettel kapcsolatos nagy plenáris záróülés és a függő kérdéseknek a rendezése folyt, akkor egyeztünk meg abban, hogy az egyetemi könyvtár ne a Ferdinand Egyetemé legyen, hanem megkapja az Egyetemi Könyvtár nevet, mindkét egyetem könyvtári személyzetét foglalja magába, és legyen a két egyetem diákságának a kiszolgálója. Ez nagy vívmányunk volt és valamelyes mértékben tartósnak bizonyult.

● GYORSLAPOZÓ

● 1946

● A Bolyai Tudományegyetem központi épületében egy hirdetmény vonja magára a riporter figyelmét: „A diákvédő hivatal újból megkezdte működését, s anyagi erejéhez képest támogatni akarja a rászorulókat. Sajnos diákothonaink nincsenek. Sikerült azonban megállapodásra jutni a Piarista rendházban levő Bátho-

Az államosítással kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy nem az egyetem, hanem az Akadémia tulajdonába ment át és később az állami levéltár tulajdonába az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárának körülbelül két millió darabból álló gyűjteménye, továbbá az Egyetemi Könyvtár tulajdonába ment át a 250000 művet magába foglaló könyvtára az Erdélyi Múzeum Egyesületnek, hasonlóképpen teljesen az egyetem tulajdonába került az érem- és régiségtár, amelynek művészeti tára is volt, és ez képezte az alapját a ma már a Bánffy-palotában működő Kolozsvári Művészeti Múzeumnak. Ennek értékét nem is lehet felbecsülni, sose lett felleltározva, és ma sincs. De elég, ha elmondom például azt, hogy a kolozsvári Farkas utcai templom 1912-es restaurálása alkalmából kiderült, az egész templom alatt egy kriptarendszer van, oda temetkeztek a főúri családok tagjai évszázadokon keresztül. Hatalmas mennyiségű hímzett ruha, ékszer, fegyver stb. került onnan elő, amelyet a régiségtár akkori igazgatója, Posta Béla átvett, és átszállította a múzeumba azaz, hogy majd leltározni fogják és kiállítják. A mai napig nem történt meg ennek az erdélyi művelődéstörténet és művészettörténet szempontjából felbecsülhetetlen anyagnak a feldolgozása. Ott fekszik valahol a múzeum raktáraiban.

Hasonlóképpen került át az Erdélyi Múzeum ásványtári, geológiai őslénytári, a növénytári gyűjteményi anyaga is az egyetem tulajdonába.

1949-ben érte meg az egyetem azt, hogy rektora Nagy István lett.

ry–Apor szeminárium vezetőségével, a Református Teológia igazgatóságával és a Horea úti Református Szeretetház igazgatóságával. A jelentkezőket korlátozott számban ezekben az otthonokban tudjuk elhelyezni, mégpedig 100 fiút és 20 lányt, plusz a Móriczkollégistákat.” Egy másik hirdetés szerint megnyílt a Bolyai diákasztala is, naponta 300 hallgató háromszori étkezését biztosít-

Bizony nagyon nehéz periódus vette kezdetét, a politikai-ideológiai harc kiéleződött. Ugyanebben az esztendőben történt meg Csögör Lajos, Balogh Edgár, Demeter János és Jordáky Lajos letartóztatása, valamint a Venczel József is, aki szintén professzora volt az egyetemnek, statisztikát és szociológiát adott elő.

– *Része volt-e Nagy Istvánnak ezekben a letartóztatásokban?*

– Nem tudom, a Venczelében valami kis része lehetett. De ott egy tragikus véletlen is történt. Venczel akkor már nem volt professzor, elvesztette az állását, és az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárában dolgozott. 1949 őszén, egy este történt meg a levéltár államosítása, amikor Venczel nem volt bent. Másnap reggel egy hátsó ajtón ment be, nem tudva, hogy ott államosítás történt, és az ajtó belülről egy pecsételt papírszalaggal le volt ragasztva. Ezt ő felszakította. Az államosított levéltárba való törvénytelen behatolás címén fogták le először, később aztán csatolták a Márton Áron csoporthoz, akként kapott 25 esztendőt, amiből 13-at ült le.

– *Tudományos színvonal szempontjából mit jelentett a Nagy István-féle vezetés? Meddig is tartott?*

– Három vagy négy évig. Ő a maga részéről megtartotta az egyetemi előadásait, ahol például afféléket állított, hogy a dunántúli magyar nem érti meg az erdélyi magyart, annyira eltérő nyelvjárást beszélnek.

– *Mit tanított ő?*

– Erdélyi irodalomtörténetet. Külön borzasztó fejezetként emle-

● GYORSLAPOZÓ

ja. (V. – márc. 4.) ● Az új kormány hivatalba lépésének első évfordulóján: 1945. március 6-a előtt Dél-Erdélyben egyetlen állami magyar népiskola vagy középiskola sem volt, felekezeti középiskola 14 létezett. Ma 151 állami népiskola, 1 középiskola áll a magyar oktatás rendelkezésére a 18 felekezeti középiskola és 171 felekezeti népiskola mellett. „Észak-Erdélyben is meg tudtuk őrizni

getik a Tamási Áronról tartott előadásait, akit árulónak nevezett ki azért, mert itt hagyta Erdélyt és elmenekült. Egyébként több részletet nem akarok mondani, az én életembe is nagyon beleszólt, az pedig az én magánügyem.

1955. február 9-én jött a Bolyai Egyetem fennállása tizedik évfordulójának a megünneplése. Ennyi idő kellett ahhoz, hogy a közben elítélt Csögörék dossziéit Groza megszerezze, áttanulmányozza és megállapítsa, hogy egy teljesen inszenzált perről van szó. Február 9-e előtt váratlanul összeszedték őket a börtönökből, konfekciós ruhákba felöltöztették, bíróság elé állították, s újratárgyalva ügyüket, fölmentették őket, megállapítva ártatlanságukat. Aztán fölvezették őket Grozához a Miniszterelnökségre. Groza Péter egyenként megölelte és megcsókolta őket, és azt mondotta: „Bocsássanak meg, hogy mostanig tartott, amíg ki tudtam szabadítani magukat.” Ez olyan adalék Groza emberségéhez, amit érdemes följegyezni. Utána pedig hozzátette: „Most pedig az a kérésem, hogy mindenki vonaton és repülőgépen igyekezzék minél hamarabb Kolozsvárra és Vásárhelyre, hogy részt vegyen a Bolyai Egyetem megalapításának tizedik évfordulóján.” Ez volt a nagy tízéves évforduló. Szép méltatásokat közölt a korabeli sajtó. Én is a sajtóból ismerem, mert időközben én kikapcsolódtam mindenből, 1952 és 54 között a csatornánál és börtönben voltam, 1954 és 56 között pedig ipari munkás és csak később vettem elő az országos sajtót, hogy megnézzem, hogyan emlékeztek meg az alapításról. Nagyon

764 állami népiskolánkat és 59 állami középiskolánkat, amellett, hogy itt 594 felekezeti népiskolánk és 49 felekezeti középiskolánk is folytatja munkáját” (V. – márc. 7.) ● *Sztálin az erdélyi magyar iskolákról érdeklődött az ARLUS küldöttségétől. Megelégedését fejezte ki a Bolyai Egyetem felállítására fölött* – cím és alcím az RKP kolozsvári lapjában (I. – márc. 5.) ● *Minden tantárgyat ma-*

szépen. Hogy négy év múlva, 59-ben kimondják ugyebár, hogy „gazdaságosabb” ha a két egyetemet egyesítik...

A kép teljesebbé tétele érdekében vessük össze a rendelkezésemre álló adatokat:

Magyar egyetemi hallgatók Kolozsváron (évvégi létszámok):

1919 – 105; 1920 – 183; 1921 – 189; 1922 – 332; 1923 – 239; 1924 – 228; 1925 – 369; 1926 – 462; 1927 – 544; 1928 – 606; 1929 – nincs adat; 1930 – 753; 1931 – 842; 1932 – 935; 1933 – 922; 1934 – 1127; 1935 – 945; 1936 – 753; 1937 – 570; 1938 – 566; 1939 – 553; 1940 – 404; 1941 – 2449; 1942 – 2565; 1943 – 2577; 1944 – 2749 (1941 és 1944 között más nemzetiségű hallgatókat is beleszámítottak ezekbe az adatokba), 1945 – 1127; 1946 – 2288.

A magyar egyetemi hallgatók szakonkénti megoszlása

	1939/40	1945/46
Jog	111 (csak jog)	1133 (közgazdászok is)
Bölcsészet, nyelv- és történelemtudomány	98	275
Matematika, természettudomány	72	250
Orvostudomány	123	630
Összesen:	404	2288

● GYORSLAPOZÓ

gyarul adnak elő a magyar nyelvű iskolákban. A Hivatalos Lapban közzétett rendelet szerint a magyar tannyelvű elemi és középiskolákban az összes tárgyat magyarul adják elő, a román nyelvet pedig az elemi harmadik osztályától kezdve tanítják (*I. – márc. 8.*)

● Az MNSZ Százaskénti Intézőbizottsági gyűlésén Brassóban Nagy Géza terjesztette elő a Közművelődési Bizottság tanügyi osztálya-

Ezen kívül a hároméves almérnökin, a mezőgazdasági főiskolán és a teológiai intézetekben 1945–46-ban még kb. 7–800 főiskolás volt. Az 1939–1940-es évben Kolozsváron, Bukarestben, Temesváron és Iași-ban összesen 997 egyetemi hallgató volt.

Pár statisztikai adatot még hozzáfűznék a fentiekhez:

Nekem, sajnós, csak 1919-től 1946-ig van meg a magyar egyetemi hallgatók száma. Történt egy érdekes dolog 1975-ben. Akkor már újból az egyetemen voltam, egyszer Ștefan Pascu rektor fölkeret magához, és azt mondja, hogy 24 óra alatt állítsam össze a Babeș-Bolyai Egyetem hallgatóinak a létszámát 1945-től 1975-ig. Hát, mondom, domnu rector, ott a levéltár! Azt mondja, a levéltár használhatatlan. Én erre azt mondtam: egyet tudok vállalni, a Bolyai Egyetemét össze tudnám állítani nagyjában, részben megvan az adataim, részben tudom, hol keressem őket. Akkor készítettem egy összeállítást, hiányos volt az is, de annyit tudok, és az 1955-ben megjelent újságcikkekből és megemlékezésekből is az derült ki, hogy tíz év alatt a Bolyai Egyetem több mint tízezer értelmiségit nevelt Erdély részére. Ha ezt megtoldjuk az 1959-ig terjedő időszakkal, akkor ez körülbelül tizenötezer értelmiségit jelent, amit akkor tudunk igazán értékelni, ha összevetjük az 1919-től 1946-ig tartó 27 évet felölelő időszak legfeljebb ötezer hallgatójával a kolozsvári egyetemen. Mondanom sem kell persze, hogy figyelembe kell venni ezenkívül a iași-i és bukaresti egyetemeken, műegyetemeken, képzőművészeti főiskolákon és a nagyon híres temesvári

nak jelentését: „Nagy Géza jelentése szerint az MNSZ kolozsvári tanügyi értekezlete (1946. március 16. és 17-én tartották) fontos határozati javaslatokat hozott a tanügyi sérelmek orvoslására: így a tanítók és tanárok besorolásának kérdése, a tanszemélyzet fizetésének hiányai és késedelmes volta, a magyar állampolgárságú tanszemélyzet súlyos anyagi helyzete, a hadifogságban lévő tanítók

műegyetemen végzett értelmiségiek számát is, akiről nekem statisztikai kimutatásom nincsen. Összehasonlító táblázatomból látható, hogy az 1939–40-es évben a kolozsvári román egyetemen hány magyar hallgató volt, a végső szám 404, 1945–46-ban pedig, mint említettem már, a Bolyain 2288 hallgató tanult.

Röviden meg kellene emlékezni még arról, hogyan alakult meg az Almérnöki Intézet Kolozsvárt és annak magyar tagozata, amiről Jenei Dezső tudna felvilágosítást adni. Megszervezték ezen kívül a Kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolának a magyar tagozatát is, nagyon erőteljes tanszemélyzettel, köztük Kós Károly, Veress István és mások. Megalakult továbbá a Magyar Művészeti Főiskola, amely később különvált a zeneire és a képzőművészetre. A képzőművészeti érdekes módon két tagozatú főiskolaként jött létre valamikor 1948-ban, önálló magyar és román tagozattal. Ma már teljesen össze van keverve a kettő, és alig van rajta magyar tanár. És bele kell számítanunk a diákság létszámába a teológiai intézetek ifjúságát is. A protestáns és katolikus hallgatók száma az 1940–50-es években elérte a 200–300-at, úgyhogy én a táblázatomba azt írtam, hogy 1945–46-ban az egyetemen kívüli magyar főiskolai hallgatóknak a létszáma további körülbelül 700–800 tett ki, lehet, ennél is többet, ami azt jelenti, hogy összesen 3000 hallgató lehetett abban az évben.

Kolozsvár, 1980.

● GYORSLAPOZÓ

besorolása, a tanító- és tanárhiány megoldása, a tankönyvek ügye, az épületelosztások igazságos rendezése, a nyugdíj és a mezőgazdasági iskolák dolga, de legfőképpen a még mindig el nem ismert magyar tanfelügyelőségek felállítása az, ahol a kolozsvári tanügyi értekezlet hathatós erejű támogatást vár a brassói országos értekezlettől. Ugyancsak kéri a tanügyi értekezlet, hogy az MNSZ bu-

JEGYZETEK

1. Universitas Hungara Claudiopolitana – Kolozsvári Magyar Egyetem

2. Vasile Pogăceanu prefektus 1945. január 19-én rendeletben intézkedik afelől, hogy a mezőgazdasági főiskola különálló karként beolvadjon az egyetembe, és szükségesnek tartja egy műegyetemi karnak a felállítását is.

3. Nagy Géza egész beszámolóján érezni, hogy 1980-ban, amikor a Babeş-Bolyai Egyetem magyar tagozata teljes megszűnésének veszélye fenyegetett, nem tartotta célszerűnek a korabeli belső magyar viták emlékét feleleveníteni, maga különben is inkább a megoldások keresésének embere volt és nem a vádak megfogalmazója. E belső harcok 1945. áprilisában-májusában és júniusának elején késhegyig menő hevességgel folytak, a kortársak, a nem kommunista közvélemény jó része súlyosan elmarasztalták bennük az MNSZ egyes vezetőit, magát a hármas bizottságot például amiatt, hogy nem sikerült az óhajtott egyenrangúság és egyenjogúság alapján rendeznie az egyetemi épületek kérdését (gyakorlatilag mind a 46 épületből ki kellett vonulni a felajánlott jóval kisebb De Gerando és Mariánum leányiskolákért „cserébe”); hogy a magyar állampolgárságú tanárok jogi és anyagi helyzete aggasztó volt stb. A súlyos vádakat illetően lásd az említett *Erdély Magyar Egyeteme* című 1995-ben megjelent kötetet.

karesti jogvédő irodájában a legrövidebb időn belül nevezzenek ki egy olyan személyt, aki a fővárosban a magyar tanügyi kérdések alakulását figyelje és érdekeinket őrizze. Ezután kitért Nagy Géza egy Bukarestből érkezett feltűnő jelentés ismertetésére is, melyet Papp Imre kolozsvári tanfelügyelő, az MNSZ jelenleg Bukarestben tartózkodó tanügyi megbízottja juttatott el a brassói értekez-

NEM MÁSODRENDŰ EGYETEM

Beszélgetés Csögör Lajossal, a Bolyai Tudományegyetem első rektorával

– Mivel a tanügy háború utáni megszervezésének kérdése érdekel, a felszabadulás előtti időkről pár olyan dolgot mondanék csak el, amit jelentősebbnek tartok. 1944 előtt a Békepárt irányításával mi kapcsolatba léptünk az Erdélyi Párt vezetőségével, és rá akartuk őket beszélni minden áron arra, hogy vegyék rá Horthyt, lépjen ki a háborúból. Ez még 1944 tavaszán és nyarán történt. Horthyék tehetetlensége, arra való alkalmatlansága miatt, abból semmi sem lett. Annyit tudtunk elérni, hogy Teleki Béla tárgyalt Dálnoki Veress Lajossal, a kolozsvári IX. Hadtest parancsnokával, aki megígérte, hogy Kolozsvárt nem fogják védeni, tehát amikor a front odaér, feladják, hogy ne menjen a város tönkre.

Zárójelben talán még annyit, hogy az Erdélyi Pártnak huszonvalahány kinevezett képviselője volt. A háború idején nem akartak választásokat tartani. Teleki rokona volt Teleki Pál miniszterelnöknek, aki öngyilkos lett. Nem lehet az arisztokratákat sem egy kalap alá venni. Sok áldozatkész, értékes ember volt köztük, például ez a Teleki Béla. A többi párt működését nem is engedélyezték Erdélyben. Például Bajcsy-Zsilinszky Endre járt Kolozsvárt, de nem engedélyezték a Kisgazdapárt szervezkedését. Ezzel is magyarázható,

● GYORSLAPOZÓ

lethez. Ebből a jelentésből kiderül, hogy bizonyos reakciós körök a nemzetnevelésügyi minisztériumban váratlanul akadályt gördítenek a már megígért minisztériumi magyar tanügyi főtitkár (secretar general) kinevezése elé és csupán egy minden intézkedési jog nélküli tanácsos (consilier) kinevezésébe mennének bele.” A legnagyobb aggodalomra az ad okot, hogy a minisztérium egyik

hogy az interregnum alatt 1944. novemberre és 1945. március 13-a között kommunista-szociáldemokrata uralom állott fenn Észak-Erdélyben. Különben a szovjet szerintem azért nem engedte be a román közigazgatást, mert ki akarta kényszeríteni egy demokratikus (értsd: baloldali) kormány uralomra kerülését Bukarestben. Akkoriban még egy ütközőállam létesítésének gondolatát is tulajdonítottuk neki – nem lett igazunk.

Namost, én az orvosi kar elszállított felszerelése után mentem Pestre, s ott Ortutay Gyulához fordultam. Jaj, azt mondja, az Pécssett volt egy pincében, de a lakosság szétlopkodta. Elmentem Dálnoki Miklós Bélához, akkori miniszterelnökhöz (Nagy Ferenc előtt ő volt a kormányfő). Egy bankban volt a miniszterelnökség, mert romokban hevert a város. Eltöprengtek azon, hogyan segíthetnének. Végül pénzt kaptam, de mivel milliós világ volt, egy néhány mikroszkópot ha tudtam venni rajta, óránként változtak az árak. Tudod, amikor a perünk idején ezt elmeséltem, – tudniillik megvadtak azzal, hogy Teleki Bélával is azért tárgyaltam, hogy Észak-Erdélyt a magyarok kapják meg, pedig akkor ez a Békepárt megbízásából történt, és közös érdek volt a háború mielőbbi befejezése –, valósággal elszőnyedtek azon, hogy én a reakciós Nagy Ferenctől kaptam pénzt. Pedig Dálnoki Miklós Béla volt az akkori miniszterelnök. Akkor meg azért esett rosszul nekik, hogy amit ők alapítottak, azt pénzzel segítették a magyarok. Úgyhogy a következő kihallgatásokon mindig másra terelték a szót, amikor erről akartam

ügyszótára „arról értesítette az MNSZ központját, hogy az alaptörvényekkel szemben álló miniszteri rendeleteket nem ismeri el. Ez magyarán azt jelenti, hogy a régi reakciós iskolaügyi törvények alapján bármikor egy tollvonással megsemmisíthető a reakció szerint mindaz a nemzeti szabadságjog, amelyet miniszteri rendeletek alakjában a romániai magyar tanügynek nyújtani tudott” (V.

beszélni. Vádoltak hazaárulással, azzal, hogy a Szociáldemokrata Párt jobboldalához tartoztunk. Ezt nevetve hallgattuk, soha a Szociáldemokrata Párt tagja nem voltam. Én csak román tanúkat adtam be a nagyváradi tárgyaláson – Tudor Bugnariut, Vescan Filut, Vasile Pogăceanut stb. – mert így láttam jónak. Félbe is szakították a nyílt tárgyalást Váradon, és átvittek Bukarestbe, ott zárt tárgyaláson kaptam hat évet. Szinte az egészet leültem.

A perről szerethnél még hallani? Velem soha nem közölték, miért ítélték el. Tulajdonképpen a Rajk-ügy erdélyi visszhangja, szövődménye lehetett. Amikor 1949. november 3-án Rajkékát letartóztatták, akkor egyszerre tartottak házkutatást itt, Vásárhelyt, a lakásomon és Kolozsvárt, a szüleimnél. Aznap fogtak le minket is. Rajk akkor már külügyminiszter volt (azelőtt belügyminiszter), egyik beosztottja pedig a bukaresti magyar nagykövetségen dolgozott azelőtt, akihez nemegyszer fölmentem a tanáraim ügyeit intézni. Meg is kértek a román szervek, ne járjak többet oda. Énnekem ennyit sikerült kikövetkeztetnem. A Rajk-ügyet nemzetközi összeesküvéssé fűjték fel. Sztálin leleplezése után felmentettek. Groza csak akkor avatkozott bele, amikor az ügy hozzá került. Félre volt ő is állítva. Aztán felszólítottak, hogy kérjek perújrafelvételt, ezt kezdetben elutasítottam, de később teljesen rehabilitáltak, nem is kell sehova beírnom, hogy el voltam ítélve. „Nul și neavevenit”: a semmitőszék döntött így.

Engem 1944. októberében hívatott a szovjet parancsnok Kolozs-

● GYORSLAPOZÓ

– márc. 21.) ● A győztes hatalmak külügyminisztereinek értekezlete megegyezett a bécsi döntés megsemmisítésében. ● *Az iskolában tilos mindennemű politizálás* – ezt rendelte el a miniszter a minisztertanács határozata alapján, hogy a tanulóifjúság ne térjen el „a maga természetes szerepétől” (V. – máj. 9.) ● Brătianu hivatalos lapja, a Liberalul egyik cikke szerint a magyar állampolgár-

várt, és azt mondta, én leszek az alispán. Kolozsvár Erdély fővárosa, ezért ide román főispán kell, válasszak ki én valakit. Én Vescan Filu édesapját neveztem meg, amit el is fogadtak. Nem sokat törődünk aztán egymással. Az öreg Vescan egyszer leutazott Bukarestbe anélkül, hogy megbízatást kapott volna bárkitől erre. Visszajött és valami úrlapokat nyomtatott ki, amin rajta volt az állampolgársági rubrika is. A Dermata cipőgyárban, ahol kitöltötték, oda azt kellett írni, hogy „román”. Egyszer csak hívat a szovjet parancsnok, hogy az öreget le kell tenni. Előzőleg kikérdezett engem, hogy tudtam-e erről az akcióról. Mondom, nemigen, hallottam ugyan valamit, de egyéb ügyekkel voltam elfoglalva. Így aztán javasoltam valakit, az nem volt jó, akkor tért vissza Pogăceanu Kolozsvárra, mondom neki: „Nem akarsz főispán lenni?” „Dehogynem!” – azt mondja. Erre kinevezték. Az öreg Vescan, tudod, elébe ment az eseményeknek.

Nos, a város megmenekült, közben gyárörségek alakultak, és megindult a szervezkedés a baloldaliak részéről – hogy visszatérjek 1944 novemberéhez. A kommunistákat kiengedték a börtönökből, Demeter Jánosék jártak közbe érdekükben. Aztán, amint az Balogh Edgár megírta a *Szolgálatban* című könyvében, ő román elvtársakkal együtt eljárt különböző intézmények vezetőinél, hogy maradjanak a helyükön. Így például Timofival együtt volt Miskolcзыnál, az egyetem akkori rektoránál, akit arra kértek, ne tegyenek eleget a még magyar kormány által kiadott parancsnak, hogy Észak-Erdélyt

ságú tanárok szerződtetése veszélyt jelent a román állam egységére (V. – jún. 14.) ● **Az MNSZ székelyudvarhelyi kongresszusán** elhangzott végrehajtó bizottsági jelentésből: „Tanügyi téren országsszerte nyíltak magyar óvodák, de az év tavaszán Háromszék és Csík megye területén mintegy 80 magyar tanítási nyelvű óvodát zárt be a nemzetnevelésügyi minisztérium egyik inspektora.

ki kell írítani. Maradjanak a helyükön, mert a demokratikus pártok garantálják személyi biztonságukat, és azt, hogy az egyetem tovább működhet. Miskolczyt nagyon meglepte, és kedvezően befolyásolta, hogy a bizottságban román is volt Timofi Gheorghe személyében, és tényleg, az egyetem vezetősége a helyén maradt, aminek az lett a felmérhetetlen jelentőségű következménye, hogy az egyetem később alapul szolgált arra, hogy megalakulhasson a román kormány által is engedélyezett új magyar egyetem. Mert ha ez az egyetem nem létezett volna 1944 őszétől 1945-ig, akkor – ha elvileg fel is merült volna a magyar egyetem létesítésének gondolata –, az biztosan annyi akadályba, nehézségbe ütközött volna a még be nem fejezett háború idején, hogy 1945-ben bajosan alakulhatott volna meg. Elvileg elfogadták volna a kívánságot mint a nemzeti egyenlőség gyakorlati megvalósítását, de nem lett volna kivel megcsinálni. Szerencsére Miskolczy Dezső, Buza László, Haynal és Ludány, Rajti stb. itt maradtak. Miután politikailag abszolúte megbízhatók és kifogástalan jellemű emberek voltak, vállalni merték az itt maradást.

A szovjet csapatok bevonulásakor a szovjet parancsnok kiadta az utasítást, hogy minden intézmény ugyanúgy folytassa működését, mint a felszabadulás előtt. Ennek a kategorikus parancsnak eleget is tettünk. Persze, nem sok tanár maradt, elmenekültek olyanok is, akik demokraták voltak, de megtévesztette őket az ellenséges propaganda, amely azt állította, hogy minden értelmiségit agyonlőnek.

● GYORSLAPOZÓ

Újramegnyitásuk érdekében tett lépéseink mindeddig nem jártak eredménnyel. Az alsó fokú oktatás terén már 1945-ben elértük, hogy a közoktatásügyi miniszter rendeletileg biztosította: ott, ahol 20 (húsz) magyar gyermek van, ezek számára állami magyar iskola létesíthető. Ugyanez a rendelet biztosította a működő iskolák további fenntartását is. Az észak-erdélyi és dél-erdélyi tanítók beso-

Voltak, akik ezt elhitték, és elmenekültek. Miután az egyetem megkezdte a működését, az emberek egy része baráti hívás, levelezés alapján visszatért, és részt vett az egyetem munkájában. Az egyetemi tanács – mert annak tekinthetjük, ott volt benne a rektor, ott az orvoskari dékán, ott Buza, aki a jogi kart képviselte – egyetemi tanári megbízatást adott olyan kolozsvári értelmiségieknek, akiknek valamilyen tudományos múltjuk vagy didaktikai tevékenységük már volt. Így Jancsó Elemérnek, Demeter Jánosnak, Jordáky Lajosnak, Tulogdy Jánosnak, Török Zoltánnak, nekem, Vescan Filunak, aki éppen olyan jól tudott magyarul, mint románul, s a matematika–fizika karra került. Szóval minden olyan román állampolgárt, akinek erre valamelyes, ha nem is teljes, felkészültsége megvolt, bevonták az egyetem munkájába. Azonkívül a magyar állampolgárságú tanárok két-három tanszéket is elláttak egyszerre. Emberfeletti munkát végeztek 1944 őszén. Folyt az egyetemi munka, a tanítás, a klinikákon a frontról érkezett sebesülteket látták el stb.

Közben ettől az egyetemi – mondjuk - nyilvános munkától függetlenül a Kolozsváron élő és némi egyetemi múlttal rendelkező vagy ahhoz vonzódó értelmiségiek szinte naponta tárgyaltunk arról, hogy mi lesz Észak-Erdélynek a visszacsatolása után. Mi tisztában voltunk annyira a helyzettel, hogy amikor a háború még folyik, román katonák tízezrei harcolnak, és a magyarok még mindig német megszállás alatt védekeznek a németekkel, szóval tudtuk, hogy a bécsi döntést semmisnek fogják nyilvánítani, és ennek

rolása megtörtént, de a besorolással kapcsolatban súlyos panaszaink vannak, amelyeket orvoslunk kell. A besorolt tanítók fizetésének rendezése háromnegyed évi harc után megtörtént. A legtöbb iskolában a tanítás tankönyv nélkül folyik. Míg a román elemi iskolás tanulóiifjúság az állam támogatásával ingyen jut tankönyvhöz, addig a magyar elemi iskolai tankönyvek kiadására nem sike-

alapján eltűnődünk azon, mi lesz a magyarság sorsa, milyenek lesznek a jövőben a demokratikus együttélés formái. Természetesen folyton felvetődött a kérdés: jó, jó, de mi lesz? Mert ide vissza kell térnie a volt Ferdinand Egyetemnek Szebenből. Kolozsvár a központja Erdélynek, és ez egy politikai kérdés is, hogy ők minél hamarabb visszajöjjenek, ezt tudtuk. A román reakció nagyon kihasználta a tényt, hogy az egyetem nem térhet vissza Kolozsvárra. Azon gondolkoztunk, mi lesz akkor velünk, hol fogunk mi egyetemet alapítani, hiszen az épületek két egyetemet befogadni nem tudtak, főként az orvosi kar igényel sok helyet. Ezek a tárgyalások ha nem is mindennap, de legalább hetenként kétszer-háromszor folytak, és pedig a Majális utca 12. szám alatti úgynevezett pártházban, ahol rendszerint találkoztunk, és ezen győtrődünk. A legkülönbözőbb ötletek merültek fel, hogy ezt megoldjuk. Vescan Teofil, aki közben Bukarestben is járt lenn többször, azzal az ötlettel jött, hogy egy nagy közös egyetemet kéne csinálni, éppen az épületek hiánya miatt. A zürichi egyetem példáját hozta fel, ahol két nyelven folyik az előadás, mindenki olyan nyelven hallgat, amelyiken akar. Ettől mindnyájan idegenkedtünk, még inkább a magyar állampolgárságú tanárok, akikkel mi tartottuk a kapcsolatot, hiszen ők is teljes bizonytalanságban voltak a tekintetben, hogy velük mi lesz Észak-Erdély visszacsatolása után. Maradhatnak-e? Menniük kell-e? Akik nagyobb távlatokban gondolkoztak, és nagyobb felelősséget is éreztek az erdélyi magyarság oktatásügye iránt, azok maradni akar-

● GYORSLAPOZÓ

rült állami fedezetet szerezni. Az elemi iskolai épületek elosztása megtörtént, azonban ezzel kapcsolatban még számos orvosolandó sérelmünk van. Egy éven át állandóan küzdöttünk az egész országban működő magyar tanfelügyelőségek törvényes elismeréséért. A küzdelem során anyagilag amúgy is megviselt tanítóink és tanáraink nem kevesebb, mint 100 millió lej értékben adóztatták

tak. Akik csak átmenetileg vállalták a kolozsvári állást, igyekeztek kapcsolatot keresni Pest felé, hogy visszatérjenek, mert a háború után ott nagyobb biztonságban érezték magukat. Így teltek a hónapok, és csak azt tudtuk, hogy a kolozsvári tartományi pártszervezet titkársága (Vaida Vasile, Jakab Sándor, Simó Gyula, Veress Pál) teljesen egyetért azzal, hogy magyar egyetem legyen Kolozsváron. Nem volt ugyan idejük azon töprengeni, hogy ezt hogyan érjük el, de elvileg helyeselték a két egyetem párhuzamos fennállását.

(Megjegyzem, hogy a külön egyetem gondolatát a háború utáni vitákban nem is annyira az MNSZ képviselte, a gondolat fő támasza az Észak Erdélyi Pártszervezet volt. Ők annyira természetesnek tartották, hogy aztán magáévá tette az MNSZ is. De Bányai László például reakciónak tartotta a tanári kart, és emiatt kész lett volna más, kevésbé előnyös megoldást is elfogadni. Goldberger Miklós, aki az első hónapokban Bukarestet képviselte itt, mindig egyetértett velünk, de a fővárosban annyira másak voltak az elképzelések (lásd a nemzetiségi státútumot), hogy ő, valahányszor utazott vissza Bukarestbe, egészen Ploiești-ig velünk tartott, onnan kezdve már övelük értett egyet. Egy ismerősünk mesélte, hogy a Kárpátok körül mindig feltámadtak a kételyei, hogy talán még sincs igazunk.)

1945 márciusában a Groza-kormány került uralomra, Észak-Erdélyt pedig visszacsatolták. A visszacsatolás után azonnal megkezdődtek a tárgyalások, hogy a szebeni egyetem minél előbb átköltözhessen, mivel ezt politikai szempontok is megkövetelték. A

meg önmagukat, hogy fenntarthatják a magyar iskolaügy szempontjából nélkülözhetetlen magyar tanfelügyelőségeket. Annak ellenére, hogy sikerült állami költségvetésbe is felvételni az általunk igényelt 11 tanfelügyelőségből kilencet, a közoktatásügyi minisztérium még mindig nem adta meg egyetlenegy tanfelügyelőségünk működéséhez sem a törvényes alapot. A *középfokú oktatás-*

Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt és a Liberális Párt, Tătărescuék, kiaknázták a tényt, hogy az egyetem nem tért még vissza Kolozsvárra. E kérdést gyorsan és radikálisan meg kellett oldani. Azt elfogadták a Kolozsvárra most már lelátogató vezető elvtársak, például Luka László is, aki gyakran lejárt a visszacsatolás után, hogy a magyar egyetemnek is működnie kell, és különösen felkarolta Groza, aki maga is magyar kultúrájú ember lévén, jól ismerte az erdélyi viszonyokat, és meggyőződésem szerint őszintén akarta, hogy legyen magyar egyetem, s nem is akármilyen. Nekem szó szerint azt mondta: „Csőgör kérem, én nem egy látszategyetemet akarok, én azt akarom, hogy ugyanolyan nivójú legyen, mint a román Kolozsvárt”. Ennek érdekében valóban minden, amit lehetett, megtett. Már említettem, hogy amikor a magyar állampolgárságú tanárokat alkalmaztuk, és a közoktatásügyi miniszter, Voitec valósággal meg volt ijedve, mikor mondtam, hogy nekünk sok idegen állampolgárra lenne szükségünk, és nem tudta, mit csináljon, akkor az én javaslatomra Grozához fordultunk, aki azonnal hozzájárult ahhoz, hogy a harminc valahány magyar állampolgárságú tanárt szerződtessük. Még maguk a tanárok sem akarták elhinni, mikor azzal tértem vissza Kolozsvárra, hogy megvan az engedély, és megnyílt a lehetőség a tényleg nivós egyetem felállítására. Amit magam jobban ismerek, az orvosi kar szinte minden tanszékét, magyar állampolgárságú tanár vezette, kivéve a bőrgyógyászatot, a szülészetet, de még oda is hoztunk helyettesként egy kiváló embert Győri György sze-

● GYORSLAPOZÓ

nál Észak-Erdélyben a besorolások megtörténtek, Dél-Erdélyben most vannak folyamatban. A tanári fizetéseket nemrég rendezték. A megígért építelésztó bizottságok nem működtek, s ebből kifolyólag egyes helyeken (Máramarossziget, Nagyszalonta) igen súlyos sérelmeink vannak, Kolozsváron például minden román tanítási nyelvű állami iskola saját épülettel rendelkezik, ezzel szem-

mélyében. Közben, miután elvileg mind a párt, mind Groza elfogadta, 1945. május 29-én törvény is jelent meg, amely kimondja a szebeni Ferdinand Egyetem visszatérését Kolozsvárra azzal, hogy megkapja mindazokat az épületeket, amelyekkel rendelkezett. A másik pont viszont elrendeli a magyar egyetem felállítását azzal, hogy minden részletkérdésben a közoktatásügyi miniszter intézkedik.

– *Az egyetemhez mint közoktatási csúcsintézményhez külön is ragaszkodni kellett?*

– Az egyetem létehez, folyamatosságához ragaszkodnunk kellett, mert Romániában másfél millió magyar élt. Ilyen nagy számarányú nemzetiségnek a tudományos életét csak egy magas fokú intézmény foghatja össze. Csak ez képezhet olyan szakembereket, akik nem csupán a tudomány művelésében, de a nemzetiség életének további fejlődésében is nagy szerepet játszhatnak. Ezen kívül természetesen a tanárképzésben. Itt óriási elemi és középiskolai hálózat létezett. Hol képezték volna a megfelelő tanárokat?

– *Azért mondtam, mert egy vezető nyilatkozatát olvastam az 1949-es Világosságban, mely szerint az egyetem szakembereket nevel, a tudomány művelése viszont az Akadémia dolga.*

– Ez teljesen téves felfogás, mert az egyetem feladata a tudomány művelése, a szakemberek képzése és, orvosi vonalon, a betegellátás. Az egyetem, ha elszakad a tudományos kutatástól csak magas fokú szakiskolává minősülhet vissza, amely csak közvetíti a megle-

ben az állami magyar középiskolák – egy kivételével – felekezeti középiskolák épületeibe szorultak, ahol délutáni tanítással nyomorognak. A középiskolákban a tankönyvek majdnem teljesen hiányoznak. Tankönyvbizottságunk megtette a a tankönyvhiány leküzdésére a szükséges lépéseket. A tantervre vonatkozólag felvilágosítást kértünk, azonban kitérő választ kaptunk. Mind elemi,

vő eredményeket. Márpedig ez soha egyetlenegy egyetemnek célja nem lehet.

Szóval a tudomány és az egyetem ügye elválaszthatatlan. Az erdélyi magyarság kultúrélete elképzelhetetlen egyetem nélkül, természetesen az általános anyanyelvi oktatás garantálása mellett. Hogy az általános célkitűzésekről is szóljak, mi a nemzetiségi jogegyenlőség szimbólumának is tekintettük azt, hogy van magyar egyetem. Abból indultunk ki, ha egyetemet is biztosít a kormány a magyar nemzetiség részére, akkor még inkább biztosítania kell, szinte önmagától, az elemi- és középiskolákat, amelyek ehhez a diákokat nevelik.

– *A román demokraták közül ki értett azzal egyet, hogy Kolozsvárt két önálló egyetem álljon fenn? Illetve ki nem?*

– Erre én csak leszűkített formában tudnék válaszolni. Hogy országosan kik, azt nem tudom. A kormányban Groza szívvel-lélekkel, aztán Vlădescu–Răcoasa nemzetiségügyi miniszter, aki nagyon jóindulatú ember volt, lenn járt Kolozsvárt még az egyetem átadása előtt, ő is mindenben egyetértett velünk.

Május 29-e után a közoktatásügyi miniszter egy hármas bizottságot nevezett ki most már a magyar egyetem ügyeinek vezetésére: Csőgör, Demeter, Jancsó. Mi, hogy megosszuk a munkát, úgy határoztunk, hogy a jog- és közgazdasági kar ügyeit dékáni hatáskörrel Demeter János intézze, a nyelv- és filozófiai kar ügyeit Jancsó Elemér, a természettudományi kar dolgaira felkértük Tulogdy Já-

● GYORSLAPOZÓ

mind középiskoláinkban működnek képesítetlen tanerők. Ennek fő oka az, hogy az 1940 előtti elnyomó, magyarellenes iskolapolitika következtében nem rendelkezünk megfelelő számú képesített tanszeméllyel. A miniszter ígéretet tett oly értelmű törvény kiadására, amely szerint a magyar állampolgárságú tanszemélyzetet szerződéses úton fogják alkalmazni. Ez mind a mai napig nem tör-

nost, az orvosi kar ügyeit és a rektori hivatal teendőit pedig én látam el attól kezdve. Nyomban a hármas bizottságnak a kinevezése után megindultak a tárgyalások köztünk és a szebeni egyetem képviselői között. Az első megbeszélés mindjárt június első napjaiban történt, ezen részt vettek Daicoviciu, Roșca Alexandru és egy harmadik (nem Petrovici). E még nem hivatalos megbeszélés a prefektus irodájában történt, amelyen a kormányt Pogăceanu képviselte. Ott voltak rajtunk kívül Haynal és Jordáky. Ez csupán tájékoztató jellegű megbeszélés volt. Rögtön utána, úgy június 5-e tájban, egy hivatalos megbeszélés zajlott le, amelyen román részről ștefănescu-Goangă (aki, úgy tudom, a szebeni egyetem szakszervezetének volt az elnöke), Petrovici Emil, a rektor, egy Speranța nevű egyetemi tanár, Daicoviciu, Kernbach és még valaki; a mi részünkről pedig a hármas bizottság, Venczellel és Nagy Gézával kiegészítve, akik már az egyetem szervezésében is részt vettek. Meg kell mondanom, hogy a legnagyobb támaszt jelentette elsősorban Venczel, aki kiváló, eszes, becsületes, áldozatkész, semmi fáradságtól vissza nem riadó ember volt, nagyon érdekes egyéniség; elfogadta a párt minden szociális jellegű intézkedését, tehát a gyárak államosítását stb., de megőrizte a maga egyéni gondolkodását, katolikus hitét.

Ránk nézve a legnehezebb napok, a legviharosabbak éppen júniusban következtek. A szebeni egyetem – politikai okokból is, amiért a párt is támogatta – azonnal vissza akart térni, a magyar egyetem pedig nem volt hová beköltözzék, mert a május 29-i rendelet

tént meg. A magyar állampolgárságú tanszemélyzet így teljesen bizonytalan. Meg kell állapítanunk, hogy a magyar iskolák a legnagyobb nehézségekkel küzdve indultak meg. Az MNSZ és a tanszemélyzet erkölcsi és anyagi erőfeszítéseinek, igen sok helyen népünk áldozatkészségének köszönhető, hogy Dél-Erdélyben jelenleg 151 állami és 171 felekezeti népiskola, valamint 1 állami és

csak a volt De Gerandót jelölte egyelőre ki számára. E kérdéseken lovagoltunk nap mint nap, részint Kolozsváron, amikor pedig ott nem sikerült megegyezésre jutni, Bukarestben volt egy hosszú megbeszélés-sorozat a Közoktatásügyi Minisztériumban, ahol részt vettek a szebeni egyetem küldöttei, a mi hármas bizottságunk, plusz Venczel és Nagy Géza, valamint Bányai (az MNSZ részéről).

– *A Ferdinand Egyetemet képviselő bizottságot hasonló politikai sokszínűség jellemezte?*

– A legteljesebb sokszínűség. Közülük őszintén és fenntartás nélküli demokrata, a mi akkor megítélésünk szerint, Petrovici Emil volt, aki tényleg igyekezett még népszerűsége árán is segíteni, és szembefordult a magyar egyetem létesítését akadályozó román kollegákkal. Tudom, hogy éles összetűzése volt a röntgenológia professzorával, akinek a nevét elfelejtettem, nem is fontos. Ott volt Daicoviciu és Tătaru Coriolan, azelőtti királyi helytartó. Igen, neki is olyan múltja volt, hogy most igyekeznie kellett minél inkább demokratának látszani, és alapjában véve mint ember az volt egész életében. Én csak jót mondhatok róla. Hogy aztán mint közéleti szereplésre vágyó ember, elfogadta annak idején a királyi helytartóságot 1939-ben, az más kérdés. Egyébként az egyetemi életben nem tett különbséget román és magyar diák között. Ő maga is magyar egyetemet végzett, ott volt tanársegéd, tökéletesen beszélt magyarul... A kérdés nagyon nehéz volt. A román egyetem delegátusai felajánlották, hogy a De Gerando épületén kívül vegyük át a

● GYORSLAPOZÓ

18 felekezeti középiskola működik. Észak-Erdélyben 764 állami és 594 felekezeti népiskola, valamint 59 állami és 49 felekezeti középiskola működik. Összesen tehát 1680 népiskolánk és 127 középiskolánk van. A nyugdíjas tanszemélyzet helyzete kétségbeejtő. Központunkban külön bizottság foglalkozik a kérdés megoldásával, azonban a nyugdíjpénztár semmi hajlandóságot nem

volt kolozsvári mentőállomást, a Stanca-kórházat, az ortopédiai kórházat, a Kozmucza-szanatóriumot, Dr. Popnak az elkobzott nagyobb házát és még egy két épületet, például a leányinternátust a Monostori-út végén. Tudom, hogy szerepelt köztük a Honvéd utca legvégén a volt javítóintézet is. Egyszóval lehetetlen lett volna az orvosi karnak ilyen szétszórt épületekben való elhelyezése, hiszen a diákok nem tudtak volna időben eljutni egyik helyről a másikra. Mi ezt nem fogadhattuk el. Fölmerültek egyéb tervek, például a magyar egyetemi tanárok részéről az, hogy osszuk meg a klinikákat úgy, hogy amelyik klinikai épületben van tíz betegszoba, abból öt legyen a román egyetemé, öt a magyaré, heti három nap ők végezzék a betegfelvételt, három nap mi. Ezek mind halvaszületett ötletek voltak, mert ezt a gyakorlatban keresztülvinni nem lehetett. E huzavonában ştefănescu-Goangă, aki régi egyetemi ember volt, nagy taktikus és okos ember, szerepet játszott a politikai életben is, egy időben rektor stb., nos, ő nagyon okosan kifejtette egyik bukaresti megbeszélésen, hogy ő teljesen egyetért a magyar egyetem létesítésével, de nem lehet úgy létrehozni, hogy „o nimicim pe cealaltă”, hogy megsemmisítjük a másikat. Tehát, hogy a román egyetem nem fog tudni működni, ha megosztjuk az épületeket. Ezt lássuk be, és ő azt javasolja, hogy a magyar egyetem induljon meg csupán a nyelv, filozófiai és jogi karral, a másik két karra, a természettudományira és orvosira, nevezzék ki csak a dékánokat, ezek tevékenysége azonban kizárólag szervezési kérdésekre szorítkoz-

mutat arra, hogy a nyugdíjra jogosult tanszemélyzet ügyét rendezze. A magyar egyházak által véglegesített fiatal tanerők egyházi szerzett jogainak elismerése tárgyában a nemzetnevelésügyi minisztérium rendelettvényt készített elő több mint három hónapja, a törvény azonban a hivatalos lapban mind ez ideig nem jelent meg. A magyar tanügyi igazgatás legfőbb szerveként két magyar

zék, és ne kezdjük meg az oktatást sem egyszerre a hat éven, hanem induljon meg csak az első éven a tanítás. Aztán rendre hat év alatt majd kinő ebből a teljes egyetem. Mi nem fogadtuk el a javaslatokat, hanem ragaszkodtunk ahhoz, hogy valamilyen megoldást találjunk, hogy mégis adják át az épületek egy részét, és mondjanak le az új sebészeti klinikáról, amelyik egy nagyobb épületben volt.

Ebben a helyzetben, miután holtpontra jutottunk, jött Luka László ötlete, hogy miért ne mehetne át az orvosi kar Vásárhelyre. Miért ne lehetne a székelységnek is főiskolája? Miért ne tehetnők Marosvásárhelyt második főiskolai központtá, ahol népi hátterét a székelység alkotná? ő mindenképpen ezt szeretné, persze, tudja, hogy nehéz megcsinálni, bizonyára az egész magyar reakció ellene lesz, de én próbáljam azért meg.

– *Miért lenne ellene a „reakció”?*

– Teljesen ellene volt mindenki. Mindenki! Még a magyar elvtársak is azt mondták, miután két vonattal áthoztuk mindazt, ami a magyar egyetemé volt (mert amit 1940 és 1944 között szereztek be, az a mi tulajdonukat képezte, rengeteg holmi), hogyha majd a döntés, a békehatározat mégis másképp alakul, mint ahogy azt Csögör képzelet, akkor majd targoncával kell neki mindent visszaszállítania Kolozsvárra. Még az elvtársak is így beszéltek, nem is szólva a tényleges polgári ellenzékéről, amely Kolozsvárnak mint magyar központnak a feladását látta ebben. Azért „Csögör”, mert személy szerint én – most nem a magam személyét akarom kiemel-

● GYORSLAPOZÓ

tankerületi főigazgató működik, az egyik Brassóban, a másik Kolozsváron, de kinevezésük még nem alapszik törvényen. Kértük, hogy a közoktatásügyi minisztériumba nevezzenek ki részünkről egy vezértitkárt. Reméljük, hogy a kinevezés rövid időn belül megtörténik. Meg kell emlékeznünk külön az új egységes algináziumokról, amelyek igen szerencsés módon új, demokratikus is-

ni, de ebből a hármas bizottságból Jancsó Elemért, sajnos, csak az érdekelte, hogy minél előbb egyetemi tanárnak nevezzék ki, Demeter Jánost pedig nagyon lefoglalták Kolozsvár város ügyei (alpolgármester volt) – tehát én az egyetem dolgainak intézését, a rengeteg papírmunkát, a gyakorlati teendőket nem a másik két taggal, hanem Venczel Józseffel és Nagy Gézával végeztem.

Luka javaslata után én, mivel alispán is voltam, és tudtam szerezni egy teherautót, átküldtem a már ott levő magyar állampolgárságú tanárokat Vásárhelyre, nézzék meg ezt a hadapródiskolát, és mondják meg, mi a véleményük. Nos, az egy gyönyörű épület! A park is az volt, mert katonaság lakott benne, és azok egyebet nem csináltak, csak rendben tartották. Ezek így jöttek vissza, elámulva. Jött Ludány, hogy „Cambridge! Cambridge! Menjünk!” Szóval a tanárok nagy része helyeselte. Voltak ugyan fenntartások a tanárok részéről, Miskolczi is azt mondta, hogy nagyon fog hiányozni az egyetemi könyvtár, és baj az, hogy a kar egész személyzete kikerül a többi karok kulturális hatása alól, az együttműködés megszűnik, túlságosan specializálódnak, és elszürkülnek majd, azaz hogy szakiskola lesz és nem egyetem. Nem politikailag kifogásolta tehát a döntést, hanem pusztán a kulturális továbbfejlődés szempontjából nem örült ennek a megoldásnak, de egy szóval sem volt ellene.

1985-ben készült emlékiratában Csögör Lajos, a hangsúlyokon változtatva, így foglalja össze az átköltözés körüli vitákat:

„A kolozsvári magyar értelmiségiek is érezték, hogy nemcsak át-

kolatípust jelentenek. A *szakiskolák* terén a helyzet már rosszabb. A gazdasági iskolák működésének megindításához a földművelésügyi minisztérium igen kevés hajlandóságot mutat. Úgyszólván teljesen elhanyagolta a magyar nyelvű gazdasági oktatást. A felekezeti időszak gazdasági iskolák igen nagy nehézségekkel ugyan, de működnek. Állami gazdasági iskoláink, mondhatni, csak elv-

településről, hanem jogaink feladásáról van szó, hogy szegényebbek leszünk. A szenvedélyesebb vitázók engem egyszerűen árulónak tekintettek és neveztek. De nem ez a lényeg! A reményeikben csalódott emberek a történelem folyamán mindig bűnbakot keresnek. Akik a helyzetet közelebbről ismerték, tudták, hogy az orvostudományi kar nem maradhatott Kolozsváron. A részünkről előterjesztett együttműködési javaslatokat a román egyetem részéről nem fogadták el, és az akkori politikai hangulatban a betegszobák megosztását – amit ők szintén nem fogadtak el – sem én, sem munkatársaim nem tartottuk volna helyesnek. A felajánlott épületek pedig – egyebek mellett – szétszórtságuk miatt nem feleltek meg.”

Az emlékező négy évtized távlatából úgy látja, helyesen döntöttek:

„nem volt más választásunk, ha menteni akartuk a menthetőt”. – (lásd Erdély Magyar Egyeteme 1944–1949. Custos Kiadó, Marosvásárhely, 1995, 80–81.).

– Aztán eljöttünk Vásárhelyre. Én itt meglátogattam az akkori megyei vezetőséget, a megyei prefektus Groza testvére, Victor volt, az alpolgármester pedig Antalfi. Meglátogattam itt egy Fekete Andor nevű ügyvédet, aki az Apollóban működő egyesületnek volt az elnöke és a város társadalmi életében nagy szerepet játszó, nagyon okos, nagyvonalú ember. Természetesen a pártot is, valamint a Hangya Szövetkezetet. A helybeliek nagyon örvendtek a dolognak. A helyi állami kórház főorvosai azért nem voltak elragadtatva,

● GYORSLAPOZÓ

ben léteznek. Május elején a gazdasági iskolák ügyében ismét tárgyaltunk a földművelésügyi minisztériummal és ígéretet kaptunk az ügy rendezésére. A munkaügyi minisztériumtól tanoncoktatási főigazgató kinevezését kértük. A minisztérium három jelöltünket nem fogadta el, mivel nem rendelkeztek képesítő vizsgával. *Eddig hat magyar tanonciskola kapott működési engedélyt.* Nyolc iskola

mert úgy érezték, ha ide klinikák jönnek professzorokkal, akkor az rontani fogja az ő addigi kiváltságos helyzetüket. Megoldottuk ezt a kérdést is, megmaradt egy állami kórház, beszéltem Groza miniszterelnökkel erről a dologról, ő is úgy látta jónak, hogy ne keltünk itt rossz hangulatot, maradjon fenn az állami kórház, akit lehet vegyünk át, de ne okozzunk mindjárt sérelmeket. A kadét iskolán kívül megkaptuk a volt Czakó-féle szanatóriumot, amit tulajdonképpen a három egyház épített valamikor a harmincas években, s Czakó az igazgató-főorvosa volt. Természetesen ő is minden eszközzel védte a szanatóriumot, illetve, ha már úgyis át kell adnia, akkor kapjon ő is tanári kinevezést. Nos, ez nem ment, ő megmaradt főorvosnak.

Nagy kínnal átjött ide két szerelvénnel az orvostudományi kar. Mindenki abban a nagy katonai épületben nyert szállást. Először családonként egy-egy szobát foglaltak el, majd tíz család ugyanazt a szobát, mert annyi szoba nem volt, hogy mindenkinek külön jusson egy-egy terem, amelyek különben is nagyok voltak. Komoly nehézségekkel küszködtünk, Marosvásárhely kisváros volt, a vízellátást nem biztosították, abban az épületben a második-harmadik emeletre hol feljött a víz, hol nem, az embereknek nem volt lakásuk, az ellátás a háború után folyton akadozott. 1946-ban még ehhez járult egy nagy szárazság Moldvában, mely hatását itt is éreztette – szóval, elképzelhetetlen nehézségek közt indult meg az egyetemi oktatás. De meg kell mondanom, az embereknek az a hi-

későn nyújtotta be kérvényét. A népi demokratikus kezdeményezés ragyogó példáját szolgáltatta a brassói szervezetünk, amikor önerejéből felállította a brassói magyar ipari középiskolát. A magyar főiskolai oktatás biztosítására kiharcoltuk a négyszáz éves erdélyi magyar egyetem utódaként a Bolyai Tudományegyetem felállítását. Három kar Kolozsváron, az orvosi kar Marosvásárhelyen

te, hogy most tényleg valami új indult, valami jobb, olyan erőt adott, hogy abban az épületben, ha az ember este vonatról nézte – 1945 és 1949 között ingáztam Kolozsvár és Vásárhely között –, a kivilágított ablakok mutatták, hogy a laboratóriumokban este is lázasan dolgoznak. Igazán mindent megtettek: havonta voltak tudományos előadások (később hetente), amelyeket annyian látogattak, hogy nem fértek be a terembe. Nem úgy, mint most, hogy kötéllel is alig lehet embert fogni. Zsúfolva voltak a termek, és olyan viták folytak, hogy mindenki örömmel ment, mert az élményt jelentett.

De ugyanúgy a színház! Itt 1946–47-ben megalakult a Székely Színház. Annak olyan kiváló színészei voltak, mint Kovács György, Delly Szabó Ernő, s olyan előadásokat tartottak, hogy egy barátom, nagyon művelt ember, miután végignéztük az Úri murit, azt mondta: „Tudod, ha itt ülök, elfelejtem, hogy Vásárhelyt vagyok. Ilyet csak Pesten éreztem valamikor.” Tényleg ez volt a színház és ez volt, más vonatkozásban, az egyetem. Hogy ez hova hervadt, az más kérdés. A nagy bürokrácia, a sok felesleges szervezés és átszervezés sok mindent megfojtott.

Marosvásárhely, 1981.

Kiegészítés: 1. 1996 januárjában levélben fordultam az időközben Budapestre költözött Csögör Lajoshoz, melyben pár további kérdés tisztázására kértem. A 92. évét betöltött professzor válaszát

● GYORSLAPOZÓ

működik. A Bolyai Tudományegyetem ma 2300 hallgatónak teszi lehetővé az anyanyelvén való legfelsőbb oktatást. Létezése jogegyenlőségünkért való harcunk legszimbolikusabb eredménye, működése azonban olyan tárgyi akadályokba ütközik, hogy tudományos színvonala távolról sincsen biztosítva. A tanárok és diákok a legnagyobb erőfeszítéssel dolgoznak. Büszkén elmondhat-

pár személyes vonatkozású mondat elhagyásával teljes egészében közlöm:

„Megpróbálok kérdéseidre röviden válaszolni, mert feleségem súlyos, gyógyíthatatlan betegsége miatt az éjszaka egy részében is foglalt vagyok. 1948-ban és 1949-ben két olyan esemény történt, mely személyemmel is kapcsolatos volt. 48-ban szovjet mintára az addig egyetemekhez tartozó orvostudományi és gyógyszerészeti fakultások önálló intézetekké alakultak, de ez még nem jelentett változást sem oktatási, sem nevelési kérdésekben. A Bolyaival szoros kapcsolatot tartottunk, de rövid ideig, mert 1949-ben Balogh Edgár akkori rektor letartóztatása után megváltozott a helyzet. A mi 49-ben történt letartóztatásunk nem volt kapcsolatban a Márton Áron ügyével. A Rajk-per erdélyi vonatkozásait és a magyarországi Békepárt erdélyi tagjainak, vezetőinek angolszász kapcsolatait próbálták ránk is kiterjeszteni. Börtönből való kiszabadulásunk után – kegyelemként jöttünk ki – az újabb tárgyaláson mindnyájunkat felmentettek, állásainkba visszahelyeztek.

A Babeş és a Bolyai egyesítése után következett Vásárhelyen a kétnyelvű oktatás bevezetése a törvény megváltoztatása nélkül, mert nem volt milyen intézménnyel egyesíteni.

A többi kérdésre részletes és a vártnál is pontosabb felvilágosítást találhatsz Szöllösi Árpád volt tanársegéd – az én időmben! – A marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem 1945–1995 című munkájában. Nagy értékű, lelkiismeretes írás, örülök, hogy

juk, hogy ez az egyetem ma már a demokratikus fejlődés útján halad, és valóban népünk egyetemévé válik. Azonban a megfelelő anyagi ellátás, épületek, felszerelés hiánya lehetetlenné teszi a hagyományos erdélyi egyetemi színvonal elérését. A természettudományi kar hat intézete Kolozsváron még nincs elhelyezve, és az előadásokon kívül nem tud hagyományos kutatást végezni. A ma-

hozzám is eljutott. Hiteles – egy-két kis hibától eltekintve, ami érthető – minden megbecsülést megérdemlő munka. Budapest, 1996. I. 28. Csögör Lajos”

2. Az 1990 után megjelent emlékiratok, történelmi munkák a fentiekben elmondottakat tovább árnyalják, új megvilágításba helyező adatokat tartalmaznak. Ezekből emelem ki a következőket: 1944. szept. 15-én a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem rektori tanácsa (Miskolczi Dezső, Buza László, Rajthy Tivadar, Haynal Imre, Balogh Ernő és Kristóf György) az erdélyi magyarság „különböző foglalkozású és pártállású képviselői kérésére” hivatkozva megtagadta a kiűritési parancs teljesítését. A kérést Nagy Istvántól Nagy Gézáig sokan aláírták, így az összes egyházak képviselői vagy gr. Teleki Béla, Mikó Imre és Vita Sándor az Erdélyi Párt részéről. 1944. okt. 16-án a Nagyszebenből visszatért sebészeti klinika személyzete román katonai segédlettel szeretné átvenni a klinikát, Miskolczytól az egyetem kulcsait követelik, a szovjet városparancsnokságtól egy napot kapnak, hogy elhagyják a várost. 1945. februárja első két hetében ifj. Vescan Teofilnak, a Kommunisták Romániai Pártja észak-erdélyi megbízottjának többször is változik a véleménye, előbb úgy gondolja, hogy Kolozsvárt csak román egyetem létezhet s a magyart valahol a székely tömbben kellene felállítani, majd azt, hogy Kolozsvárt csak egy közös egyetemre futja a demokratikus érzelmű tanárok számából, utóbb pedig azt az ODA-javaslatot terjeszti elő, hogy a városban egy román, egy ma-

● GYORSLAPOZÓ

rosvásárhelyi klinikák felszerelésénél az ígéretek még nem mentek teljesedésbe, és így egyes intézmények a vidéki közkórházak színvonalát sem érik el. Az egyetemet a költségvetésbe 490 milliós évi összeggel vették be, holott a legegyszerűbb számítás szerint is legalább háromszor annyira van szükség. Nincsenek magyar egyetemi internátusok és így egységes diákszellem kialakítása is

gyar egyetemet, valamint egy kétnyelvű főiskolát kellene mégis létrehozni. E terv a Nagy István szerkesztette Erdélyi Szikra (az Igazság elődje) első számában jelenik meg, 1945. március 8-án. *1946 folyamán* öt magyarországi egyetemi tanár hagyja el Kolozsvárt és Marosvásárhelyt, *1947 nyarán* távozik Bónis György jogtörténész, Benedek Marcell irodalomtörténész, Benedek István pszichológus, Felvinczy Takáts Zoltán művészettörténész és Ludány György, az élettan professzora is. Ez év nyarán Csögör Lajosnak sikerül négy további vendégprofesszort meghívnia a bonctan, az orvosi vegytan, a szülészet–nőgyógyászat és a bakteriológia tanszékeire, a későbbiekben ezt a román hatóságok már nem engedélyezték. *1948 nyarán* tér vissza Magyarországra a legnépesebb csoport, összesen tizenegy fő, köztük Buza László jogász, Zolnai Béla irodalomtörténész, Rajty Tivadar közgazdász, Fényes Imre fizikus, mind professzorok. Miután több éven át rendezetlen volt a helyzete, 1948. november 15-én megindul a magyar tagozat a Kolozsvári Agrártudományi Intézetben. (Összefoglalja Vincze Gábor *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953* című kötete. Budapest–Szeged, 1994.)

3. 1995-ben jelent meg Marosvásárhelyen Csögör Lajos tíz évvel korábban készült, kalandos sorsú, nyolcvannyolc gépelt oldalt kitevő beszámolója rektori éveiről, az Emlékeim a kolozsvári Magyar Egyetem megszervezéséről (lásd *Erdély Magyar Egyeteme 1944–1949*, Custos Kiadó, Marosvásárhely, 1995.). A megjelenés

nagyon nehéz. Egyetemünk a biztosítéka annak, hogy az erdélyi magyar nép kellő számú szakemberhez jusson és így az elmúlt évtizedek mulasztásai pótlódjanak. Népünk maga is felismerte az egyetem jelentőségét és az MNSZ szervezetei mindenütt ki is vették részüket abból az egyetemes áldozatkészségből, amellyel az erdélyi magyarság a Bolyai Tudományegyetemet a legrosszabb

évében írott előszavában Csögör sajnálkozva jegyzi meg, utólag úgy látja, emlékirata gyengéje, hogy „*nem ismerteti és nem értéke-li súlyának megfelelően azt az ellenállási szervezkedést, amely az akkor magyar főhatalom alá tartozó Észak-Erdélyben – elsősorban Kolozsváron – a hitleri megszállás után bontakozott ki.*” (I.m. 46. old.).

Úgy érzem, a folyamatosság mozzanatának e háttérbe szorulása az 1981-es beszélgetésre is érvényes.

A fenti beszélgetésnél terjedelmesebb és rendkívüli értékű doku-mentumokra építő emlékirat persze részletesebben ismerteti az egyetemalapítás eseményeit, de mivel annak nem mond ellent, nem kívántam további pontosításokkal megterhelni e kiegészítést. Érde- mes viszont rámutatni, hogy Nagy Géza és Venczel József milyen kiemelkedő méltatást kap a Csögör-iratokban. Mint ismeretes, a fent említett szervezkedésben mindketten részt vettek. „*Becsültem és szerettem mindkettőtjüket, és az egyetem minden szervezési kér- désében együttműködtünk. Egyikünket sem zavarta az, hogy Nagy Géza a református egyház vezető személyisége, Venczel meggyőző- déses katolikus, Márton Áron püspök részéről is becsült személyi- ség, én pedig marxista voltam.*

Bizonyos, hogy mindketten közismerten a kolozsvári magyar pol- gári értelmiség legkiválóbb képviselői voltak. Nem is csodálkoztam tehát, amikor a mindenre gyanakvó Bányai László környezetéből eljutott hozzám a megjegyzés, miszerint a kolozsvári magyar pol-

● GYORSLAPOZÓ

időkön átsegítette. *A műegyetem felállítása, amelynek keretében a gazdasági főiskola is működött volna, nem történt meg. A kolozs- vári mezőgazdasági főiskolán magyar hallgatók számára magyar tagozat létesítését kértük, a minisztérium ezt anyagi nehézségekre való hivatkozással nem teljesítette. A mezőgazdasági főiskolai tanszemélyzet besorolása megtörtént ugyan, azonban a magyar*

gárság két legeszesebb emberét szervezte be mellém a reakció [...] Nem hiszem, hogy ez így történt volna. Nem küldötte őket senki, jöttek saját felelősségérzetük alapján, hogy részt vegyenek e nagy fontosságú munkában, és én utólag is csak hálás lehetek kivételes tudásukért és önzetlen segítségükért” (i.m. 52. old.).

A kötet igazi újdonsága azonban a Vincze Gábor szegedi történész kísérlete, hogy bevezető tanulmányában az eddig homály fedte, illetve elködösített összefüggéseket megvilágítsa, mi több, tárgyilagos értékelését adja az elemzett helyzetnek. Vincze a román–magyar viszony alakulásának modelljét látja a kolozsvári egyetemen és összegezeként ezt írja: „[...] a romániai magyar kisebbség és Bukarest között sajátos patthelyzet jött létre a kolozsvári magyar egyetem ügyében. A magyar kisebbség politikai-tudományos elitje 1944 őszén – a szovjet megszállók bizalmát élvező baloldal támogatásával – olyan kész helyzetet teremtett, amelyből sikeresen ellen tudott állni annak a bukaresti törekvésnek, amely a restitutio in integrum jelszavával akarta visszaállítani az 1940. augusztus 30-i állapotokat.

Ez a tárgyalási pozíció azonban nem volt annyira erős, hogy az egyetem sorsát eldöntő politikai alkuban biztosítani tudja a jogfolytonosság elvének elismertetését, ezáltal pedig az új, magyar tan nyelvű egyetem méltányos részesedését a meglévő felszerelésből és az épületekből. Az már az erdélyi magyarság hivatott és/vagy önjelölt vezetőin múlt, hogy az 1945. június első napján de iure

tanerők hátrányára. *Mezőgazdasági főiskolánk hiánya* előbb-utóbb lakosságunk mezőgazdasági színvonalának csökkenésével járhat. A mezőgazdasági főiskoláért állandó harcot vívunk. *A magyar zenei oktatást* felsőfokon a kolozsvári Állami Magyar Zenei és Képzőművészeti Főiskolával törvényileg biztosítottuk. Tanári kara most van besorolás alatt. A kiküldött hivatalos bizottság besorolá-

létesített kolozsvári magyar egyetem mennyire válik de facto létezővé” (i.m. 36. old.).

Vincze tehát arra keresi a választ, végső soron kinek az érdekében állt az 1872 óta működő egyetem jogfolytonosságának felszámolása; miért került sor az 1945-ös újraalapításra; s hogy ebben milyen szerepet játszottak a magyarság baloldali vezetőinek, így az ún. hármás bizottság tagjainak ama reményei („ideológiai korlátai”), melyek az általuk elképzelt új világhoz fűződtek.

● GYORSLAPOZÓ

si javaslatával szemben az MNSZ-nek néhány súlyos kifogása van, melyeket a kielégítő és méltányos megoldásig a leghatározottabban fenntart. (...) Az iskolán kívüli népnevelés munkáját a minden megyében megszervezett népfőiskolákon keresztül indítottunk meg és fejtjük ki. Több megyében népfőiskolai körlevelünk alapján népfőiskolai tanfolyamokat tartottak. Valamennyi megyé-

„RENGETEG ZENETANÁRRÁ VAN SZÜKSÉGÜNK”

Beszélgetés Nagy István karnaggyal

Ennek a befelé élő, a politikához is a zenén keresztül közelítő, művészbbe oltott pedagógusnak jutott intézményteremtő nemzedékéből a feladat, hogy a zenész- és énektanárképző főiskola egyik megalapítója legyen Kolozsváron.

– Az ország leghíresebb zeneiskolája a háború előtt a marosvásárhelyi konzervatórium volt, amit a város tartott fenn. Metz Albert szervezte meg, aki Budapestről jött le, amikor Bernády volt a polgármester. Kiváló pedagógus, szervező és muzsikus volt Metz Albert. Ott tanított továbbá Erkel Sarolta, a nagy Erkel unokája, aki név volt és nagyszerű zongoratanárnő, Chován Richárd, aki a nagy Chován Kálmánnak volt testvére. Aztán lehozták Simor Jenőt, ő hegedűs volt, és kiment Amerikába, mielőtt én diákként odakerültem volna. Kiváló erők: Tonházy, a csellista (szintén Amerikába ment ki), Haják Károly, Kozma Géza, aki a berlini Hochschulén végzett Becker Hugónál, vagy pedig Maleczky Bianka, aki szintén híres énektanárnő. Az iskola a budapesti után a másodiknak számított, jobb volt a debreceninél is. Tanára volt László Árpád, a Dvořák-tanítvány zongorista, aki Enescuval játszott együtt. Olyan ragyogó volt ez a marosvásárhelyi zeneiskola, hogy Enescu egy alkalommal, amikor épp László Árpáddal lépett fel egy szonátaesten,

ben folyik a népnevelői munka. Örömmel kell megállapítanunk, hogy egyes dél-erdélyi szervezeteink igen tevékeny és dicséretre méltó munkát fejtenek ki ezen a téren.” A nemzetiségi státúttal elégedetlen kongresszus új nemzetiségi törvényt dolgoz ki (V. – júl. 1.) ● A székelyudvarhelyi kongresszuson elfogadott **törvénytervezetből a nemzetiségi jogok szabályozására:** „III feje-

írásba adta, hogy az itteniek diplomáit egyenértékűnek tekinti a bukaresti konzervatórium végzettjeinek diplomáival. Törvény is volt rá, tehát aki itt végbizonyítványt kapott, azt minden további nélkül elfogadták, akárcsak a bukarestit. Ennek alapján neveztek ki sok embert. Az iskola két híres növendéke: Drimba Ovid és Silvestri, a karmester. Mindkettő Párizsban tanult tovább.

– *Kolozsvárt is létezett, egy magán zeneiskola, látom, állandóan anyagi gondokkal küszködött. Erre lehetett-e építeni?*

– Akit lehetett, átvettünk, mert kellett a diploma... Igazgatója Kiss Béla, később Jagamas János lett. Átvettük a könyvtárát, kottatárát, hangszeranyagot megmaradt.

– *Minek köszönhető, hogy Ön került a főiskola élére?*

– Elmondom az előzményeket. A háború idejét itt létezett egy magyar zeneiskola, amelynek két igazgatója volt. Viski az első és a zeneszerző Farkas Ferenc a másik. Nem volt főiskola, nem volt joga diplomát kiadni (hasonlóan például a debrecenihez). Nos, megmaradt a régi tanári kar, de áthívtak néhányat Pestről is, így Szita Oszkárt és Budaházit. Már folyt a háború, amikor engem kineveztek Farkas Ferenc elmenetele után igazgatóvá. Előzőleg felhívtak Budapestre a miniszterhez. Azt mondtam Homán Bálint kultuszminiszternek, hogy semmi értelme nincs ennek a kolozsvári zeneiskolának így, mert nincs joga diplomát kiadni. Tehát hiába lett állami iskola, éppen annyit ér, mint az azelőtti városi magániskola. Én ezt nem vagyok hajlandó így vállalni, csak abban az esetben, ha olyan

● GYORSLAPOZÓ

zet: A közművelődés. II szakasz: Közoktatás. 36. §. A román állam a közoktatást, elemi-, közép- és felsőoktatást állami tanintézetek útján biztosítja mindazon itt élő nemzetiségek számára, melyek kellő számban jelentkező tanulót mutatnak fel, kivéve azokat a helységeket, amelyekben ezt a szükségletet az illető nemzetiségek által felállított iskolák kielégítik. A nem román nyelvű állami

tantárgyakból, ami nekünk fontos, mi diplomát is adhatunk, teszem azt középiskolai zenetanárit. Nem hegedűből, zongorából akarunk mi diplomát adni, mert a nagy tanárok Pesten élnek, de énektanárit, amire nekünk nagy szükségünk van, mivel abból nincs elég, azt mi adhassuk. A miniszter beleegyezett, ezek után neveztek ki engem. De a kinevezéssel együtt a behívót is megkaptam. Rögtön bementem az iskolába, és azt mondtam a titkárnak, Kissnek: „Kérlek szépen, vonulok be katonának, az intézet dolgait vezesd te tovább, téged bízok meg, te vagy a teljhatalmú igazgató.” És bevonultam páncéltörő szakaszparancsnoknak, s kiküldtek a frontra.

Amikor a fogolytáborból kiszabadultam, Pestre utaztam, s ott ki-neveztek a zeneakadémiára tanárnak. Egyben kaptam egy zenetanári állást a Csalogány utcai tanítónőképzőben. Tehát egyszerre két állásom volt. Egy órát meg is tartottam a képzőben, félig romos állapotban volt, emlékszem még az osztályra is. Nos, akkor jött Balogh Edgárnak a levele, amelyben azt írta nekem: „Nagyon kérünk, azonnal gyere haza és vedd át az intézet igazgatását.”

Elmentem Kodályhoz és elmondtam, hogy itt a levél, hívnak haza. Kodályné, Emma mama, azt mondja nekem: „Most akar maga elmenni Budapestről, amikor mindenki idejön, és maga ráadásul ki is van nevezve?” „Igen, kérem, azt hiszem, hogy elmegyek.” Erre Kodály: „Nagy István tudja mit csinál.” (Igaz, hogy a feleségének volt igaza, de mindegy!) A feleségem sírt. Hadd tegyem hozzá, hogy találkoztam azelőtt Vaszi Viktorral a zeneakadémia foy-

iskolákban és a román nyelvű állami iskolák nem román nyelvű tagozatain a tanári és a tanítói állásokra elsősorban az illető nemzetiséghez tartozók alkalmazandók. 37. §. Nem román nyelvű állami iskolákban és román anyanyelvű állami iskolák nem román nyelvű tagozatain, úgyszintén az illető nemzetiségek felekezeti iskoláiban tartott vizsgálatokon, ideértve az érettségi vizsgát is, a ta-

erében. Tudni kell, hogy Budapesten a legjobb énekkar az övé volt. Azt mondja: „Uram, várják! Én megyek Szegedre operaigazgatónak, s azt ígértem nekik, hogy ön lesz a karnagya az énekkarnak.” Fizetett állás! Három ilyen állásom lett volna! És egy villa. A tanítóképzőben egy tanárnő rajtunk mint hontalanokon segíteni akart, volt egy gyönyörű ikervillája a Rózsadombon (fák a kertben), és felajánlotta nekünk, hogy az egyik felében ellakhatunk. Romos ugyan egy kicsit, mert belőttek, a parkett fel van puffadva, de a félkör alakú hatalmas nagyszobát rövid idő alatt rendbe lehetett volna hozni, az ablakokat beüvegezni, és a többi szobát is sorra rendbe hozni. Azt mondta: „Addig laknak itt, ameddig akarnak, de rendbe teszik a lakást, ingyen és bérmentve.” Ekkor jöttem én haza. A feleségem azt mondta: nézzük meg legalább. „Te – azt mondja –, csak filmen láttam ilyet!” Végig sírt. „Ezt hagyjuk itt?” Mondom: „Igen.”

Hazajöttem, hogy kiszüljön: egy szó nem igaz az egészből. Nem volt még sehol a főiskola, azután kezdődött a szervezés. Vissza mentem a tanítóképzőbe, nem volt lakásom, abba mások beköltöztek, úgyhogy szegény Mihályfi Irén énektanárnő adott ki nekem egy szobát. Folyt a szervezés, közben felmentem Pestre a feleségemért, és hazahoztam őket egy megrepedt falú épületbe. Így kezdődött. Én azt hittem, ha igazgatónak hívnak haza, minden el van intézve már. Szó se volt róla! A tanítóképzőben tanítottam hát, ahol Felszeghy Ödön volt az igazgató.

● GYORSLAPOZÓ

nulókat azon a nyelven kell vizsgáztatni, amelyen ők az illető tantárgyakat tanulták. 38. §. Minden közösségben, illetőleg megyében az állami tanintézetek helyiségeinek és felszerelésének annyi százaléka biztosítandó a nem román tannyelvű állami iskolák számára, ahány százaléka az illető terület lakosságának az érdekelt nemzetiséghez tartozik. 39. §. A nemzetiségek közoktatási ügyei-

– *De ez nem kitolás volt a Balogh Edgár részéről, ő tényleg azt akarhatta, hogy...*

– Akarta, akarta! De nem volt igaz! Nem volt meg. És hátha nem kaptuk volna meg? Megvan a levele. Edgár mindig a fellegekben járt... Suciú Camilnál voltunk egyszer bent, amikor a következő figura történt. Ülünk és cigarettázunk, egyszer csak felém fordul és azt mondja: „Most meglesz a zeneművészeti és színművészeti iskola, utána pedig megcsináljuk a magyar tengerészeti akadémiát.” Ránézek: „Te ezt komolyan mondod?” „Hát miért ne? Annyi székely fiú van, akivel nincs mit csinálni. Azok majd elvégzik és tengerészek lesznek.” Csak néztem. Hogy képzelem, hogy a székely fiúk a tengerészeti akadémiára mennek? Voltak neki ilyen ötletei. Én is a fellegekben járok, mert muzsikus vagyok, de azért sokkal reálisabban gondolkodom.

– *Az igazgatói beosztás nem vonzotta?*

– Megmondom őszintén: sem akkor, sem később, amikor erőszakkal tettek meg igazgatónak. Kézzel-lábbal tiltakoztam. Én igazgató az életben sose akartam lenni. Egyszer igen. Amikor itt a tanítóképzőben tanítottam, és láttam azt, hogy a zenei ügyek nem mennek úgy, ahogyan kellene. És arra gondoltam, hogy cselekvési lehetőségem lesz. Egy képzői zenetanár nem szólhat bele a város zenei életébe, de egy zeneiskolai igazgató, az irányíthatja, annak több szava van. Akkor mondtam, ha én lennék a zenekonzervatórium igazgatója, azt vállalnám, mert tudnék olyasmit csinálni, amit

ben a végrehajtó hatalmat a nemzetnevelésügyi minisztérium külön nemzetiségi ügyosztály útján gyakorolja, a nemzetiségi iskolák felügyeletére és ellenőrzésére létesített főigazgatóságok és tanfelügyelőségeken keresztül. Az ügyosztály élén alminiszter áll, aki mindig az ország szám szerint legnagyobb nemzetiségének tagja. Az ügyosztály vezetésére megfelelő hely biztosítandó a nem

fontosnak tartok. Az azelőtti igazgató zeneszerző volt, nem ismerte Erdélyt, én pedig ismertem az összes dalárdákat, zeneiskolákat, tanárokat, és tudtam, mit kell itt tenni. Ha igazgató lennék, gondoltam, karnagyképző tanfolyamot tudnék indítani, zenészeim lennének, akiket ide-oda küldhetnék. Vagy ahogy a minisztériumban mondtam később a miniszternek magának: én el tudom képzelni, hogy a bukaresti egyetemen magyar nyelvszakos tanárokat képezzenek, de magyar zenészeket és középiskolai tanárokat román zeneiskolában nem lehet képezni. Ezért van szükség rá. Nem azért, hogy mi hegedűt tanítsunk és zongorát, az mellékes, de amiért ezt a magyar zeneművészeti iskolát létesíteni kell, az az, hogy rengeteg magyar zenetanárra van szükségünk, nálunk pedig kántorok tanítják a zenét. Namost, ha én nevelem a zenetanárokat, az egészen másvalami lesz. Akkor a tanítóképzőben is zenetanárok fogják a tanítókat nevelni. Szerintem ma is az a legfontosabb, hogy olyan tanítóink legyenek, mint az én ifjúkoromban. Azoknak komoly zenei felkészültségük volt, csak a jó hallásúakat vették fel, és a négy év alatt megtanultak énekkart szervezni. Ahol jó a tanító, ott van zenei élet is.

Amikor ezt átgondoltam, találkoztam Budapesten Bartha Dénessel, aki megértett engem, és támogatta a karnagyképzésre vonatkozó elképzelésemet. Behívtak a minisztériumba, és megbíztak a tanfolyam megszervezésével. Amikor közölték az összeget, megdöbentem, akkora volt. Azzal sok mindent lehetett csinálni. Kértem

● GYORSLAPOZÓ

román anyanyelvű többi nemzetiségeknek is. A nemzetnevelésügyi minisztérium nemzetiségi ügyosztálya a jelen törvény kihirdetésétől számított egy hónapon belül állítandó fel. 40. §. A művészetügyi minisztériumban hasonlóképpen külön nemzetiségi ügyosztály létesítendő, amely a nemzetiségek művészeti ügyeit ezek részére létesített vezér-felügyelőségek közreműködésével irányít-

24 óra gondolkodási időt, és a minisztériumból egyenesen Kodályhoz mentem. Azt mondtam neki, hogy ezt a sok pénzt sokkal jobban fel lehetne használni másvalamire. Az én elképzelésem az – helyesli-e a tanár úr? – hogy egy néhány karvezetőt, tanárt megbízunk azzal, járja végig ezeket az énekkarokat, egy-két próbára üljön be, hallgassa végig, mit csinál a karvezető, és után adjon utasításokat, tanácsokat, mutassa meg, mit kell csinálni. Mert a helyszínen sokkal többet el lehet érni, mint egy tanfolyamon, és kevesebbe is kerül. Erre Kodály gúnyosan mosolygott, és a következőket felelte: „Ezt nem maga találta ki, mi már rég gondoltunk erre, de a dolog megbukott, mert a karvezetők hiú emberek, nem tűrik el, hogy valaki más felálljon az énekkaruk elé és többet tudjon, mint ők. Van is valami igazuk, mert ha egy jó karvezető után feláll újból a gyenge, annak a tekintélye csorbát szenved. Úgyhogy nem tanácsolom, hogy megcsinálja, nem megy.”

– *Visszatérve a 45-ös évhez: egy nagyszabású zenepedagógiai munka vette volna kezdetét épp e célok szellemében, ugye?*

– Az. Én azért jöttem haza, mert azt gondoltam, én itt többet tudok csinálni, mint ha Pesten tanítok karvezetést, amire kineveztek. A Csalogány utcai képzőben is volt olyan zenetanár, mint én, ott rám nem volt olyan nagy szükség. Valamit sikerült ebből megcsinálnunk. Megmondom őszintén, most, hogy vége van mindennek, engem az vigasztal, hogy van egy pár lelkes tanítványom – Birtalan

ja és ellenőrzi.” (V. – júl. 8.) ● Nyilvánosságra hozták a Romániával kötendő **békeszerződés tervezetét** (V. – júl. 31.) ● *Ezen haldéktalanul változtatni kell!* Nagy István heves hangú reakciója az érettségizők körében a Móricz-kollégisták által végzett felmérésre. „(...) vajon érettnek nyilváníthatók-e valóban azok a most érettségizett ifjak, akik említett szociográfiai felvétel adatai szerint az

Jóska és mások, most neveket ne említsünk – akik abban a szellemben csinálják, mint én is annak idején...

– *Milyen viszonyban volt a színi és a zenei tagozat egymással?*

– Az nagyon egyszerű volt. Amikor beindult az év, azt mondtam Poór Lilinek: „Kérlek szépen, én nem értek a színihez, soha nem fogok a ti dolgokba beleszólni. Arra kérlek titeket, hogy intézzétek az ügyeket a legjobb belátásotok szerint.” Kőműves Nagy Lajossal, ő volt az agilisebb, ketten tárgyalták meg a dolgokat. Én, ha lehívtak, udvariasságból lementem, de hogy ellenőrizzem őket, arra nem voltam hajlandó. Szabó Lajos intézte az adminisztratív dolgokat, és nagyon jól csinálta.

– *Mennyire volt színvonalas a zenei tagozat?*

– Kérem szépen, a román főiskola egyik jeles, kiváló tanára egy séta alkalmával azt mondta nekem: „Tudod, a magyar konzervatórium színvonala sokkal magasabb, mint a mienk.” Erre én azt feleltem: „Kérlek, én nem színvonalra megyek, én nem versenyzem veletek, nekünk nem ez a célunk. Nálatok is vannak kiváló tanárok, te például sokkal jobb vagy, mint aki nálunk ugyanezt tanítja.” Tényleg az volt...

– *A főiskolát sokan dicsérték. De hogyan lehetett mégis összeegyeztetni a két célt: a művészi színvonal tartását azzal, hogy első-sorban nem hangszereseket akartak nevelni?*

– Nem kérem, a tanárképzés a jogcím volt! De olyan főiskolát el sem lehet képzelni, amely csak középiskolai zenetanárokat neveljen. A konzervatórium azt jelentette, hogy azon énekszak van, zon-

● GYORSLAPOZÓ

elmúlt két év alatt még annyit sem sajátítottak el társadalmunk szerkezetéről világosan, hogy a parasztság egységes osztálynak tekinthető-e vagy sem, vagy hogy a munkásságban van-e osztályrétgazdóság vagy sem. (...) Az a tanulói fűzés, amelyre még ma is Széchenyi gyakorol aránylag nagy hatást, az még 1848 március 15-ig sem juthatott el – hogy érhetett volna el a magyar jelenig? A

gora, a többi hangszer, kamarazene és zenekari gyakorlat. Valamivel kisebb volt nálunk a létszám, de egyébként nem különbözött intézetünk a többi négytől (Bukarest, Kolozsvár, Iași, Temesvár). Én például azért mondtam le a hegedűről, hogy kinevezhessük Márkus Albertet hegedűtanárnak. Itt van Oláh Tibornak a dolgozata, abból látom, hogy népdalt diktáltam nekik, mert azt ők nem tanulták, és én kijelentettem, szükség van rá. Arra szántunk sok órát, hogy én valamit feltettem, és azt ők lekottázták. Egy rakás ilyesmi került a kezembe most, hogy rendeztem az iratokat. A Benkő Andrásé, a Zoltán Aladáré, az Oláh Tiboré.

– *Kik kerültek ki még innen?*

– Ó, az nem tudnám elmondani. Két évig állott fenn, később a Magyar Művészeti Intézet része lett, aztán egyesült a román és a magyar.

– *A tehetségkutatás hogyan folyt?*

– Akik a felvételin megfeleleltek, azokat felvettük. Működött zeneiskola Brassóban, Vásárhelyt és másfele is.

– *Olvastam a korabeli sajtóban, hogy a tehetségkutatás „demokratikusabb” módozatait is szorgalmazták a politikusok. Népi ösztéhségek megmentése, végzettségtől független beiratkozás lehetősége stb.*

– Engem osztottak be ilyen bizottságba. De nem a magyar főiskola megalakulásakor történt, akkor volt növendékünk elég, hanem később. Valami hatóság rendeletére fel kellett a népi tehetségeket kutatni a gyárakban és falvakon. Én voltam a zenei tag, volt egy táncos,

filozófusok közül a legnagyobb hatást Rousseau, a magyar regényírók közül pedig Szabó Dezső tették, mi jelent ez? Vissza a természethez! – tanítja az említett filozófus; vissza a faluba – hirdeti a szóban lévő regényíró. Ezek készítetik lelkesedésre, mozgásra most érettségizett ifjúságunkat? (...) A tanulmányozott diákok politikai tájékozatlansága egyenesen meghökkentő. Néhányunk-

egy festő, összesen öten. Bejártuk az egész Székelyföldet, a néptanácsok összeszedték a tehetséges 5–6 éves gyerekeket, s aki olyan volt, azt mi a marosvásárhelyi zeneiskolába irányítottuk. A hiba az volt, hogy abban az időben került be a konzervatóriumba sok tehetségtelen munkáslány, akiket mások vettek fel, mert más bizottság is volt. Behozta, és egy év múlva ugyanaz, aki felvette, mondta, hogy ki kell tenni. A szerencsétleneket tönkretették. Ezt a marhaságot nem lett volna szabad megcsinálni. Kiemelek egy szövőlányt a szép hangjáért, és itt kisül egy év után, hogy nem felel meg. A hang ugyanis nem elég, oda egyéb is kell. Visszaküldték szegényt a termelésbe, de tönkretették, mert nagy ambíciók ébredtek benne, azt remélte, másképp fog élni. És akkor kidobják! Szóval nagy-nagy hiba volt. Úgyhogy amikor kiszálltunk, én alaposan megnéztem, kiről van szó. Emlékszem, Gyergyószentmiklóson behoztak vagy 6–7 kölyket, de csak egy kis cigánylánnyal volt érdemes foglalkozni. Páka Magda, 6 éves, értelmes kis szeme volt neki. „Na, mit tudsz? Énekelj!” Rájövek, ahogy énekel, hogy nagyszerű hallása van neki. „Hát a kottát ismered-e?” „Igen.” (Írni-olvasni nem tudott.) Gyorsan előveszek egy papírt, megvonalazom, mondom: „Én énekelek, te írd le!” Különböző dallamokat énekeltem, nézem – hát írja! Hű, a csodáját, az akadémián sok olyan növendék van, aki ezt nem tudná megcsinálni. Ez a gyerek tehetséges! Az apja cigány volt, és tőle tanulta a gyerek. El is küldték Marosvásárhelyre, zongorát tanult, abszolút hallása volt, és olyan memóriája, hogy! Én Budapesten csodagyerekeket ismertem meg, de

● GYORSLAPOZÓ

nak e lap írói közül alkalmunk volt az elmúlt héten személyesen is találkozni a Móricz Zsigmond Kollégiumban vagy 50 olyan diákkal, akiknek az adatai bekerültek a szóban forgó szociográfiai felvételbe. Ez a találkozó némileg korrigálta a fent említett adatokat. Kiderült, hogy egyesek eljutottak már Móricz Zsigmond, József Attila és Lukács György irodalomszemléletéig, sőt Sztálin köny-

ilyent ott sem láttam. A következőket csinálta: a középiskolában már mint nagyobb osztályos diák kísérte zongorán a hegedűs növendékeket. Én mint főiskolai tanár oda átjártam hegedűt és kamarazenét tanítani, mert megkértek. Páka Magda Őifut kísérte. (Világhírű muzsikus lehetett volna, de szép fiú volt és a nők tönkretették.) Kértem tőle, játszotta-e már azt a darabot. Azt feleli, hogy nem. Na, mondom, van itt 2–3 húzás, nézze jól meg. Miután eljátszották, adtam egy pár utasítást. Magda megint kíséri, de nem a kottát nézi, hanem a hegedűst! Micsoda memóriája volt! Másodszor is ugyanúgy játszotta el! Utóbb az akadémiára került, és a koncertmester vette feleségül, két gyerekük van. Nekem kísérőm volt a zeneakadémián, amíg hegedűt tanítottam. Egyszer összetalálkoztam egy vasárnap Major Ferencsel, a dékánnal a Dima konzervatórium közelében. Hívott, hogy menjünk be, a diákok gyakorolnak, hallgassuk meg őket. Az egyik teremben pont Magda gyakorol. Rögton feláll, mondom, üljön csak vissza. Kinyitom egy helyt, kérdem, ezt a szonátát játszotta-e már. Majort akartam meglepni, hogy milyen mutatvány lesz itt mindjárt. „Igen!” Tovább lapozok, még arra is emlékszem, hogy jobb oldalon, a harmadik sorban kezdődött a lassú tétel. „Ezt?” Előbb jól megnézte: „Ezt még nem.” „Játssza el nekünk!”

Lejátssza az oldalt, leállítom. „Magda, amit eljátszott, el tudná-e ismételni kívülről?” Gondolkozik egy kicsit, nem számított, ugye, rá. „Megpróbálom.” Elvettem a kottát, Majorral megálltunk a háta mögött – és eljátszotta hibátlanul! Én ilyent még nem láttam!

veilig is. Viszont világnézeti és politikai kérdésekben oly meghökentető kérdéseket adtak fel, mintha demokrata újságot sohasem olvastak volna. Egyesek jóhiszeműen még ma is azt feszegetik, hogy ha a SZU nem imperialista állam, miért támadta meg annak idején azt a szegény Finnországot? A Móricz Zsigmond Kollégium évváró jelentéséből az is kitűnik, hogy sok idén érettségizett

Dohnányinak volt még ilyen zenei memóriája. Elolvasott egy művet, és utána fogadásból eljátszotta. Egyik tanárom mesélte, hogy egy vadonatúj zongoraművet játszott egyszer így el.

– *Olvassom a lapokban, Tárca Bertalan megbízást kapott, hogy feltámassza a Dalosszövetséget. Meg is tette, de később Kodály- és Bartók-ellenes kijelentéseket tett, s emiatt lemondatták, megbízva Önt azzal, hogy átszervezze a szövetséget.*

– Jött egyszer Balogh Edgár a konzervatóriumba, hogy a Dalosszövetség Bartók Béla nevét veszi fel, és az új szövetségnek én leszek az elnöke. Én azt feleltem: „Látod, mi van itt? Reggel hatkor jövök be és este tízkor megyek haza, én nem tudok még egyebet is vállalni. Keressetek egy másik embert, mert ezt komolyan kell csinálni.” Azt feleli: „Adunk melléd egy titkárt, Kostyák Imrét, az szervez majd, de te is kellesz.” Hiába tiltakoztam. Talán tényleg lehetett volna valamire jutni, ha egy jó elnököt kapnak. De megéreztem, nem lesz hosszú életű a szövetség, és nem akartam, hogy pont az én időmben szűnjön meg.

– *Nem volt túl provinciális ez a szervezet?*

– Nem, kérem. Az egyetlen hiba az volt, hogy Tárca Bertalan, bár nagyon jól szervezett és lelkesen dolgozott, zeneszerzőnek képzelte magát, és kórusműveket írt. Ez ugyanaz, amit Kodály a kórusvezetők hiúságáról mondott... Mindenik azt hiszi, hogy az ő művét elő kell adni, mert az érték. Ő főtitkára volt a Dalosszövetségnek, és azért tartották a bartóki és kodályi zene ellenfelének, mert egy

● GYORSLAPOZÓ

diák szanaszét a nagyvilágba készül kivándorolni, mert itt kilátástalannak érzi a magyar nép jövőjét. Miket hallhattak, miféle suttogások befolyása alatt élhettek ezek az ifjak az elmúlt két esztendőben, hogy ilyen elhatározásokra érlelődtek?” Nagy István arra a következtetésre jut, hogy túlon túl rábízták az ifjúságot önmagára, s az ifjúsági szervezet nem elég hatékony (*U. – aug. 17.*) ● *Az*

alkalommal egy karnagyképző tanfolyamon azt mondta: háromféle stílus van, nevezetesen a klasszikus, a romantikus – ott sorolta a nevekét – és – ráült a billentyűkre! – a „szertelen stílus, mégpedig Bartók és Kodály”. Természetesen közönség előtt. Hát ez szégyen!... No, de komoly, képzett zenészek sem mind értették Bartókot és Kodályt. Neki azt hiszem tanítói végzettsége volt. De szervezni jól szervezett, ami az övé, az az övé. A baj az volt, hogy saját műveit kötelező kórusművekként adatta elő, és nem akart tudomást szerezni arról, hogy a magyar zeneszerzők egy egészen új világot teremtettek, egy európai színvonalút, az övé pedig egy olyan liedertafel-stílus volt, aminek semmi köze nincs a népdalhoz. Semmi! Ráadásul, ha valaki egy Kodály-művet énekelt, képesek voltak lepontozni. Később Kostyák vette át, és nagyon jól csinálta. Jött és referált. Tanácsot, azt adtam.

– *A továbbiakban mi lett a főiskolával?*

– 1948-ban összeolvasztották a román képzőművészetit a konzervatóriummal, és lett belőlük a Román Művészeti Intézet. Akkoriban szervezték meg a Magyar Művészeti Intézetet, de úgy, hogy a színit átvitték Marosvásárhelyre. Az előbbi rektora Kovács Zoltán lett, a zenei tagozatot én vezettem, a címre nem emlékszem, mondjuk kvázi igazgató voltam. Talán egy évig. Miután ez megtörtént, azt mondtam, egy darabig fog menni, de úgysem marad így, vissza fogják állítani a képzőművészeti önállóságot, mert az egészen más tészta. Külön zeneit és külön színművészetit kell felállítani. Persze, nekem lett igazam.

MNSZ nagyszabású akciót indított a moldvai csángók felkarolására. Cziko Nándor egy Móricz-kollégista (Antal Árpád) kíséretében nyolc Bákó megyei csángó falut keresett fel, s úgy találta, hogy az ottani papok „valóságos janicsárok” (V. – szept. 2.) ● Felszeghy Ödön, az Országos Tanügyi Bizottság elnökének vezetésével küldöttség tárgyal Bukarestben a leendő almérnöki intézetről

– *Őn a 70-es évek végén ment nyugdíjba. Elmondaná, mi maradt meg a valamikori zenei főiskolából?*

– Voltak még magyar tanárok a Dimán¹, azóta jórészt nyugdíjba mentek. A román rektor mellett a prorektor vagy egy dékán magyar volt. De a magyar tanárok és növendékek száma egyre fogyott, állandóan korlátozták a felvételi keretszámokat, megszábták, hány lehet a román és hány a magyar. Aztán én karvezetésről kamarazene-nére váltottam át, én magam kértem. Később nem volt hegedűtanár, Toduța rektor megkért, tanítsak hegedűt, mert tulajdonképpen az a végzettségem. Nem szívesen vállaltam, de szükség volt rá, megtettem. Tíz év után mentem nyugdíjba.

– *Hogyan vélekedik a magyar zenész- és énektanár utánpótlásról?*

– Tudja, a románoké sincs megoldva...

Kolozsvár, 1981.

JEGYZET

1. A Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola 1946 és 1948 között állott fenn, a tanügyi reform mindkét kart a Magyar Művészeti Intézetbe olvasztotta be. Utóbbin a Zeneművészeti kar dékánja Nagy István, a tanulmányi igazgató Márkos Albert volt. A Gheorghe Dima Zeneművészeti Főiskola 1950-ben alakult román és magyar tannyelvű intézetté.

● GYORSLAPOZÓ

és mezőgazdasági főiskoláról. (*V. – szept. 23.*) Új jelszó a címben: *Az új tankönyv új embert nevel* – írta Balogh Edgár (*V. – szept. 27.*) ● Közoktatásügyi államtitkárrá nevezték ki dr. Felszeghy Ödönt – közli a Hivatalos Lap okt. 9-i száma. ● November 18-ra tűzték ki az országos választásokat (*V. – okt. 18.*) ● Groza Péter miniszterelnök magyar nyelvű marosvásárhelyi beszédében beje-

MÉG NEM VOLT TILTOTT GYÜMÖLCS

Beszélgetés Jenei Dezsővel a Kolozsvári Almérnöki és Mechanikai Intézetről

– Ön mindkét műszaki felsőoktatási intézetnek tanára volt. Az 1947 és 1953 közötti magyar tannyelvű mérnökképzés a hazai demokrácia kivételes teljesítménye marad. A főiskola az utolsó volt a háború után születettek közt, s az első, melyet felszámoltak. Miért? A nyelvi asszimilációnak kedvenc kísérleti terepe a műszaki képzés, de vajon tudatában volt-e az MNSZ a kérdés fontosságának? Számolt-e az iparosítás távlataival? A kisebbségi kultúra integritásának védelme milyen súllyal bírt a kor oktatáspolitikai vitáiban és gyakorlatában? Ki és hogyan gáncsolta el e törekvést és főleg mi okból?

– Ne feledjük, hogy 1946 őszén folynak Bukarestben az MNSZ nagy tárgyalásai. A magyar almérnöki tagozat azért jött létre csupán 1947 márciusában, mert a hosszadalmas iskolaalapítási egyeztetéseknek mind a végére kellett járni. Főiskolát alapítani nem könnyű, de meg kell adni, az illetékes román hatóságok messzemenően támogattak. A személyek közül gondolok itt mindenekelőtt dr. Domşa Alexandru igazgatóra, a későbbi rektorra, aki hajlandó volt tagozatot indítani. Nagybányán, ahol terveink szerint bányaiipari almérnököt kívántunk létrehozni, már nem jártam ilyen sikerrel. Az

Erdélyi városok:

Erdély-46. Okt. 16.

BELÉNYES

**Pártunk és az egységfront sikeres küzdelme
a bihari reakció és sovinizmus ellen**

BELÉNYES. Aranytó őszi napsütésben robbog velünk az autó a vármegye délkelti részében fekvő Vaskő felé. Az országot

Belényes polgármestere tisztviselőember, aki munkájában nem tud teljesen meggyőződni a bürokráciától. Ez látszik a város

ottani intézményvezetőben semmi hajlandóság nem volt arra, hogy támogasson minket, folyton arra hivatkozott, hogy sem helyiség, sem egyéb nincs az oktatás kibővítésére.

– *Kimondottam gáncsoskodott?*

– Nem ment a dolog! Bukarestben pedig Bujor Stinghe volt a támaszunk, a Közlekedés- és Közmunkaügyi Minisztériumban Almérnöki Intézetek Igazgatóságának vezetője. Ő többször járt Kolozsváron, s meggyőződés szerint Domşa igazgató győzte meg, hogy érdemes megcsinálni. Igaz, még a Domşa előtti igazgató, Dragoş is úgy látta, szükség van a magyar nyelvű oktatásra. Igen jó kapcsolatok fűzték a magyar értelmiséghez és iparhoz, nagyra becsülte a magyar szakembereket. 1946-ban Domşa vette át a vezetést, aki Nagyenyeden született, Bécsben végzett, különben tudott magyarul és járt is magyar iskolába több éven át, s ennek megfelelően viszonyult a kérdéshez. Nos, 1946-ban a Nagy Géza vezette bukaresti tárgyalások után én ott maradtam, hogy intézzem el az almérnöki intézet és az ipari középiskolák ügyeit, utóbbiakból hét létezett. Számíthattam Felszeghyre az oktatásügyi minisztériumban, és segített, velem járta a hivatalokat Camil Suciu, államtitkár az ún. Nemzetiségügyi Minisztériumban. Előre kell bocsátanom, hogy nem került utunkba áthidalhatatlan nehézség. Pénzügyi kérdések merültek fel, bizonyos rendelkezések miatt az intézet bővítésére nem volt mód. Ebben segített Takács Lajos, a nemzetiségügyi miniszter, kiutalta a szükséges összeget a tanári fizetésekre. Ráadá-

● GYORSLAPOZÓ

lentette a Magyarországgal kötendő vámuniót és az útlevelkényszer megszüntetését (*E. – okt. 23.*).

AZ ÁLLAMOSÍTÁSIG

A Mezőgazdasági Főiskola kérdésének végleges elrendezéséig a tanári kar ingyen vállalja a tanítást. A fővárosban a gán-

sul az almérnöki intézet visszakapta a Malom utcában a székházával szemközti épületet is, ahol korábban leányiskolát, kereskedelmet rendeztek be.

– *Az ma is a Politechnika birtokában van. Ön a tagozat történetét összefoglaló dolgozatában azt írja: elvi kérdésnek tekintették, hogy ne tagozatként, hanem önálló főiskolaként nyílhasson meg a magyar almérnöki, s hogy emiatt is szenvedett késést a dolog.*

– Igaz, de hadd jegyezzem meg: az önálló intézethez nem tudunk volna se helyiségeket, se laboratóriumokat, semmit előteremteni. Hiányoztak az eszközeink hozzá.

– *Mindamellettt a kérdés elvi jelentőségét nem veszíti el.*

– Így van, és még sincs így. Mindig a vezetőtől függ. Márpedig Domşa olyannyira demokrata gondolkodású ember volt, hogy a két tagozat egyenjogúságához kétely nem férhetett, s nem kellett alárendelnünk magunkat nekik.

– Állt-e külön vezető a tagozat élén?

– Igen, Károlyi Ferdinánd, a későbbi nagy tornászdedző apja volt a magyar és Lupşa a román tagozat aligazgatója, mindketten almérnökök, együtt dolgoztak, megértés uralkodott köztük. Meg kell említenem, hogy 45–46–47-ben más légkörben éltünk, a román és a magyar tanári kar nagyon jónak nevezhető viszonyban volt. Ennek tulajdonítható, hogy amikor 48-ban megjelent a főiskolai oktatás átszervezésére vonatkozó rendelet, és a magyar tagozat hiányzott a

csoskodók kerekedtek egyelőre felül, az MNSZ újabb beadványt készít. (V. – okt. 23.) ● *A Szociáldemokrata Párt Románia parlamentjének vezető pártja. 82 képviselőből áll pártunk parlamenti csoportja. A mandátumok elosztása a Demokrata Pártok Blokkjában résztvevő pártok között a következő: A Szociáldemokrata Párt 82 képviselői mandátumot kapott,*

felsorolt intézetek közül, akkor Domşától kezdve mindenki egyetértett azzal, hogy kérnünk kell az indítását.

– *A korabeli Világosságban azt olvastam, hogy a tanári kar döntése alapján vált kétnyelvűvé a Mechanikai Intézet.*

– Persze a minisztérium engedélyezte végül a magyar tanszéket. Amit a dolgozatomban nem részletezhettem a hetvenes években, ugyanis Luka László és Miron Constantinescu nevét kellett volna megemlítenem. No de hogyan zajlott le? 48 őszén leküldött Domşa Bukarestbe a magyar tanszékek ügye végett. Imecs Mártonnal mentünk, aki matematikát adott elő, bizonyos mértékben illegalistának számított, és tudtuk, hogy az MNSZ legfelsőbb köreiben bekövetkezett változások miatt ez javunkra válhat. Bányai László, Mezei és egy harmadik személy fogadott, tőlük kértem támogatást, hogy aztán a minisztériumhoz fordulhassak. Elvártam volna, hogy a párt beleegyezését is megszerezzék. És akkor, kérem szépen: Bányai nem vállalta! Olyan kijelentést tett, hogy intézetünk nem egyéb pár mérnök munkalehetőségénél, magyar tannyelvű oktatást itt nem kérünk, ez mehet románul.

– *Megelőzte a korát és – elvtársait.*

– Kacsó Sándor bezzeg nemcsak hogy mellénk állt két évvel korábban az almérnöki tagozat jóváhagyatása idején, hanem még az oktatásügyi miniszterhez is velem jött, mikor az almérnöki intézet működési engedélyét Vasilichivel alá kellett íratni. (Tulajdonképpen amolyan hozzájárulást kértünk csupán, mert az almérnöki inté-

● GYORSLAPOZÓ

amelyből 1 mandátum – az előzetes megállapodásoknak megfelelően – az MNSZ listáján. A Román Kommunista Párt 67 mandátumot, az Ekésfront 70 mandátumot, Tătărescu Nemzeti Liberális Pártja 73 mandátumot, a Nemzeti Néppárt 26 mandátumot, Alexandrescu Nemzeti Parasztpártja 21 mandátumot kapott (*E. – nov. 26.*) ● Engedélyezték a magyar almérnöki ta-

zetek a Ministerul Lucrărilor Publicenak, a Közmunkaügyi Minisztériumnak voltak alárendelve.) Vasilichi minden további nélkül aláírta, emlékezetes marad, amit hozzáfűzött: „De ugye, Kacsó elvtárs, egyetértünk abban, hogy később majd az egész oktatás orosz nyelven fog folyni?” Ezt kérdezte Vasilichi! Én örvendtem, hogy a papír megvan, s majd meglátjuk, mi lesz később! Szóval Bányai elutasított. No de az élet furcsa véletlenekből áll. Bányai-Baumgarten Csíkszeredában volt tanár, amikor gyermekként szüleimmal én is ott laktam. Élesen tiltakoztam hát, hogy is gondolhat ilyen! Nézze meg a szovjet statisztikákat, a legtöbb értelmiségi műszaki pályán dolgozik, tehát az anyanyelvű oktatást pontosan e területen kell biztosítanunk. Hiába beszéltem, kereken elutasított: Nem kell! Folyjék román nyelven! – mondotta. Sajnáltam, hogy Kacsó nem volt sehol. Ráadásul a tárgyalást lehetetlenné tevő büros módszert alkalmazták már. (Összeültek többen, és úgy fogadták az embert.) Elkeseredésemben átmentem Takács Lajoshoz, a Nemzetiségügyi Minisztériumba. Jön Szentmiklóssy Ferenc! Tanárember volt, Márton Áron embere, a gyulafehérvári püspökség delegálta volt Bukarestbe, korábban ugyanis minden egyház kiküldött egy-egy képviselőt a minisztériumokba. Ő akkor már nem a nemzetiségügy-nél dolgozott, mert áthelyezték a Pénzügyminisztériumba tanácsadónak. Neki szabad bejárása volt Lukához. Tudni kell, hogy a kisebbségi kérdésért a pártnál Luka felelt. Engem pedig nem engedtek be Lukához, noha próbálkoztam. Nos, Szentmiklóssy Feri meg-

gozat felállítását (*V. – nov. 28.*) ● A katolikus egyházi iskolák helyzete az egyházmegyei közgyűlés tükrében „A római katolikus Státusnak húsz középiskolája van. Elemi iskolát 252 hitközség közül 172 tartott fenn, míg 17 egyházközségnek van katolikus óvodája. Ezekben az iskolákban 200 férfi, 288 női tanító munkaerő dolgozott, akik közül 434 világi és 54 szerzetes.

nyugtatott, hogy ő majd bevisz. Fölmentünk. Luka kabinetjében egy gyergyószentmiklósi magyar fiatalember fogadott. Megbeszél-
tük, mikor terjeszthetem Luka elé a dolgot. Talán már másnap.
Szentmiklóssy megint bevisz, és szépen elmondom Lukának, ho-
gyan jöttek létre az almérnöki intézetek, s hogy most, a változás
után a mérnöki intézetben is kellene lennie egy tagozatnak. Luka
gondolkozott egy keveset – szerintem okos, operatív ember volt –,
s kiadja személyi titkárának, Miron Constantinescunak a követke-
zőket: külön magyar és román tanszékek; közös laboratóriumok és
diákothonok – és minden mehet! Miron Constantinescu továbbí-
totta is az Iparügyi Minisztériumba az utasítást, mert akkorára már
oda tartoztak ezek az ügyek.

– *Luka akkora hatalmasság lett volna, hogy dönthetett a saját
szakállára?*

– Meglehet, hogy ez egy olyan „kicsi” ügy volt... (nevet). Nos,
Domşával még egyszer leutaztunk együtt is Bukarestbe, s mit ad is-
ten, az illetékes minisztériumban Bălan ştefan miniszterhelyettes
foglalkozott az oktatással. Az a Bălan, aki nekem tanárom volt az
egyetemen, mechanikát szeminarizált. A diákok ugye rendkívül ne-
hezen mennek ki a táblához, s a társaim gyakran küldtek engem
maguk helyett. Én sokat „szerepeltem” emiatt, s Bălan emlékezett
is rám. Közölte, megkapták az utasítást, s kérem, minden további
nélkül megszületettek a magyar tanszékek. A tanári kinevezéseket
még Daicovicu írta alá, helyettese volt az oktatásügyi miniszter-

● GYORSLAPOZÓ

43 847 római katolikus tanköteles közül állami magyar nyelvű
iskolába 25703, míg római katolikus iskolába 18 244 gyermek
járt (V. – dec. 5.) ● *Törvényrendelet a kerületi és vármegyei
magyar tanfelügyelőségek létesítésére.* A minisztérium két ke-
rületi tanfelügyelőséget állít fel Kolozsvár és Brassó szék-
helyel, az elsőnek alárendelten működnek a kolozsvári, szat-

nek. Kimenő rendszerben folyt tovább a tanítás az almérnökin – „în lichidare” – és beindult egyúttal a mérnökin. A diákok mindenképp magyarul felvételiztek – önálló megoldás volt tehát, csak a laboratóriumok voltak közösek.

– *Maga a gyakorlat is közösen folyt?*

– Nem, csupán a felszerelésen osztoztunk. A nyelvi szétválás teljes volt.

– *Nos, visszatérve, miért számolták fel elsőnek épp ezt a felsőoktatási intézményünket?*

– Meggyőződésem, hogy azért fűrták meg, mert tisztában voltak azzal: a műszaké a jövő és a legnagyobb létszámokat ez fogja jelenteni. Elégséges Románia Statisztikai Évkönyvéből (1991) idéznem a következő számokat: az 1990–91-es iskolai évben a 192 810 hallgatóból 120 ezer még mindig műegyetemi diák volt.

– *Meglehet, az MNSZ ellenállása is e ponton volt a legkisebb. Rendelkezett-e egyáltalában kellő súllyal ahhoz, hogy a dologba beleszólhasson?*

– Nem volt már semmilyen súlya. A hatóságok pedig egy jöttányit sem voltak hajlandók engedni. 1970 és 1990 között tizenkilenc memorandumot terjesztettük elő Balogh Edgárral és másokkal együtt, s mi a műszaki oktatás érdekében is felléptünk. Nos e vonatkozásban mindig azt felelték: a műszaki felsőoktatásnak románul kell folynia. Az ismert érv: hadd mehessen Caracalba is dolgozni az a mérnök!...

márnémeti és temesvári, a másodiknak a marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi és sepsiszentgyörgyi tanfelügyelőségek (V. – dec. 6.)

● 1945

● Az MNSZ március 15-i kiáltványából: „Azon leszünk, hogy a marosvásárhelyi mezőgazdasági és erdészeti kar felállí-

– *Végül hányan végeztek a két tagozaton?*

– Az almérnökin három évfolyam végzett, olyan harminc-negyvenen látogatták az órákat, a mérnöki intézetben sem voltak túl népesek a csoportok. Kevesen, de kiváló szakemberek is köztük. (Lásd a mellékelt szemelvényeket a Jenei Dezső dolgozatából.)

– *A felszámolás körülményeire szintén nem tér ki dolgozatában. Luka félreállítása szerepet játszott-e benne?*

– Szerintem igen, lett volna ugyanis kihez fellebbezni, ha másképp történik. De 1949-ben történt, hogy engem is kitétek az intézetből. Eltávolításomat hivatalosan azzal indokolták, hogy „soviniszta” voltam és „kozmpolita”.

– *Egyszerre?*

– „Sovinizta” azért, mert a magyar iskolák ügyében jártam folyton, és „kozmpolita” pedig azért mert, előadásaimon német dokumentációt használtam, és zsebkönyvekből vetítettem illusztrációkat. Egyetlen vetítőgépe volt az egész intézetnek, én elkértem, mert senki nem akarta használni, rendbe tettem és vígan vetítettem vele. Mi állt mindennek a háttérben? Tudni kell, hogy 1949 talán áprilisában vagy májusában az intézetben felállították a káderosztályt, ami addig nem létezett. Első főnöke egy Cizmașiu Grigore nevezetű szebeni villanyszerelő volt. Rendkívül kemény vonalat képviselt, kimondottan sovinisztának kell neveznem. Igen ám, de 1950 tavaszán a pártbeli „purifikálás” idején kiderült róla, hogy legionárius volt korábban, és kidobták. Jött helyette a Herbák János cipő-

● GYORSLAPOZÓ

tásával megkezdődjék a székely műegyetem kiépítése” (V. – márc. 13.) Megállapították a magyar közoktatásügyi vezértitkár hatáskörét. A Hivatalos Lap március 21-i számában megjelent 93140. számú rendelet „értelmében a miniszter nevében az alábbi ügyekben intézkedhetik: 1. A magyar állami és felekezeti közoktatásban kinevezések, kiküldetések, felfüggeszté-

gyárból egy rendes magyar ember, egy munkás. A tisztogatás alkalmával Domšát is elővették, és feltették neki a kérdést: helyes volt-e Jeneit eltávolítani? Domša nagy hibának tartotta. Igazság szerint én az 1949–50-es évre is ki voltam nevezve, de Cizmașiu kijelentette volt, hogy a párt nem engedélyezi előadásaim megtartását a továbbiakban. Novemberben sütötték rám a bélyeget. Még egy apró kulisszatitkot hadd mesélek el: 1949 tavaszán én mindkét tagozaton előadtam a gépelemeket románul, a villamos ismereteket pedig magyarul. Keményedett a pártvonal, folyt a tagtoborzás. Egy nap a diákok alapszervezetének büroja kért tőlem kihallgatást, hogy legyek tekintettel politikai elfoglaltságukra, és kezeljem elnézőbben őket a vizsgán is. Én nem pártideológiából, hanem gépelemekből vizsgáztatom önöket – mondtam nekik –, ha tudnak jó, ha nem – nincs rendben! De én szívesen segítek, vegyük át az anyagot közösen, délutánonként külön feljövök. Valóban tartottam különórát, felkészítőt a vizsgára, arra mások is eljártak. Én soha senkit nem buktattam meg sem a középiskolában, sem az egyetemen. Nálam mindenki tanult. Végül átmentek a bürotagok is, de maradt egy neheztelés a részükről. Ráadásul akkoriban indították az ún. munkásfakultásokat. Mint mindenki által elismert tanárt, felkértek engem is, hogy vállaljak ott órát. Én még túl fiatal voltam és kevésbé diplomatikus, s nem vállaltam! Hivatkoztam arra, hogy orvost ápolóból csinálni nem lehet, így mérnök sem lehet senki érettségi nél-

sek, szabadságolások. 2. Kinevezi a különböző fokozatú oktatásban a vizsgáztató bizottságokat, valamint a körülményekhez képest az egyéb bizottságokat. 3. A magyar tanügyi kérdésekben a többi minisztériumokkal tárgyalásokat folytat. 4. A költségvetésben megállapított kereten belül kifizetéseket eszközölhet. 5. Segélyeket nyújthat havi 1 millió lej összegig. A közok-

kül, szilárdságtant, mechanikát különben nem taníthatunk neki. Ezt is nagyon rossz néven vette tőlem a büro meg a káderosztály.

– *Beindult tehát egy harmadik tagozat. Milyen előtanulmányokat kértek a munkásfakultáson?*

– Nem kértek semmit! Ötéves tanfolyam volt, de három év után meggondolták a dolgot, kötelezték őket az érettségi letételére, különben kompromittáltak volna a román mérnöki oklevelet. Nos, ezek után közölte velem Cizmaşiu, miként határozott a párt a sorsomról. Én nem tiltakoztam túlságosan, mivel már a nyáron felkínálták nekem a Tehnofrig főmérnöki állását. Így kezdtem el dolgozni a hűtőgépiparban. Közben az új káderes többször mondta, hogy felül fogják vizsgálni az én ügyemet is, s végül már az 1951–52-es tanévben ismét tartottam előadásokat. Azonban az üzem talpra állítása nagyon lekötött, azt ugye lebombázták a második világháború idején stb., s nem tudtam mindig pontosan megjelenni, habár kocsi állt a rendelkezésemre. Az évet valahogy letudtam, de többé nem vállaltam, Domşa és a káderes hiába gyözködtek. A tanszék, igaz, még 1954-ig az enyém volt. A régi rendelkezések értelmében, aki egyszer megkapta, az az ő tulajdona volt, az állás valami szilárdnak számított. Én rengeteget utaztam, és jártam kiküldetésben, az ipari élet ezt is jelentette akkoriban. 1954-ben változik a törvény, létrehozzák a katedrafőnökséget, Domşa megint hív. Én a tanügyet nagyon becsülöm, ki tudom mutatni, hogy a családban kétszáz évre visszamenőleg mind tanítók és tanárok kö-

● GYORSLAPOZÓ

tatásügyi titkár ellenőrzi és irányítja a mindenféle fokozatú magyar tanügyi felügyelő hatóságok működését és általában a magyar tanügyi kérdésekben igen széles körben biztosítanak számára intézkedési kört” (V. – márc. 30.) ● A Bolyai Egyetemnek 1946-ban 2288, 1947-ben 2755 hallgatója volt (V. – máj. 7.) ● Diákküldöttség gyógyszerészeti kar felállítását kéri

vették egymást, de kénytelen voltam lemondani a szenátusi tagságról is az ipari elfoglaltságom miatt. Engem 1954-ben Állami Díjjal tüntettek ki, nagy dolog volt akkoriban. Nem hagyhattam már csak azért sem ott őket! Így elmaradtam az egyetemről. De a magyar tagozatot már 1951-ben megkezdték felszámolni. Említsem meg, hogy 1949 után a magyar tanárok közül nem lépett senki a helyembe, ahogy mondani szokás, a zászlót tartani. Pedig a tanárképzés után ez lett volna közösségünk számára a legfontosabb felsőoktatási intézmény. Én különben nem vagyok műszaki sovinizta, én egy nagyon széles skálán mozgó Bolyai Egyetem híve vagyok.

– *Őn kidolgozott egy tanügyi törvénytervezetet, melyben a számunkra célszerű szerkezetű egyetem modelljét is beillesztette, sok évtized tapasztalataira építve. Milyen is lenne egy Erdélynek és a magyarságnak szánt kisebbségi egyetem?*

– Ez a mi Bolyaink felölelte volna a humán szakokat, fel a tanárképzés egész színskáláját, de a műszaki karokat is, és itt a felsorolás nagyon hosszú lenne az elektrótól az építészetig és mezőgazdászokig, hogy egyebet ne mondjak, az állatorvosi és állattenyésztési szak két külön foglalkozás például, Erdélyben mindkettőre szükség van. Nem részletezem, de nyilván a jogászok, közgazdászok sem maradhatnak ki, akárcsak az orvos- és gyógyszerészképzés.

– *Mindezt egyetlen intézménybe egyesítve! De bizonyára több városban szétszétva?*

– Adottságaink miatt én csak kolozsvári és vásárhelyi székhellyel

Csőgör Lajos rektortól (V. – máj. 15.) ● Luka Lászlónak „az elvetlen magyar egységet” megbélyegző cikke az Igazságban (I. – máj. 22.) ● Az MNSZ közművelődési ügyosztálya utasítja a megyei szerveket, hogy haladéktalanul vonják ki az EMKE egészségtelen befolyása alól (!) a népfőiskolákat, népi kollégiumokat, tájmúzeumokat és népkönyvtárakat (V. – jún.

tudom mindezt elképzelni. Csíkban vagy másutt egyelőre nincs hozzá könyvtár, laboratórium, tudományos szakembergárda. Oktatónak bárkit nem lehet kinevezni.

– *A román parlament 1995 nyarán olyan oktatásügyi törvényt fogadott el, mely az Ön reményeit nemigen igazolta.*

– Nem csupán a szakoktatásban lép vissza, mert még a középiskolából is kiüzi az anyanyelvet, hanem ahol megengedi annak a használatát, az orvosképzésben például, ott is egy hibrid megoldást alkalmaz. A cél nyilvánvalóan a nyelvi asszimiláció. A mi Magyar–Román Műszaki Szótárunk (Jenei Dezső egyike szerkesztőinek) 160 ezer címszót tartalmaz, a magyar műszaki szókincs körülbelül 400 ezer szóból áll. Ez egy külön nyelvezet, amit el kell sajátítani, akárcsak a filozófiáét vagy az orvostudományét. Ehhez pedig főiskolára van szükség. Kimondottan műveltségellenes lépés tannyelv váltásra kényszeríteni a diákot, egyéni fejlődésében is hátráltatja e kényszer. Személyes tapasztalatom is igazolja ezt. Negyedéves voltam, amikor a bukaresti műegyetemről átmentem a budapestire 1940-ben, ahol végül mérnöki oklevelet nyertem. Minden szakkifejezést meg kellett tanulnom magyarul is. Még vagyunk egy páran, akik mindkét szaknyelvet bírjuk, utánunk magyarul mind kevesebbet fognak tudni. Mérnöktársadalmunk siralmas nyelvi állapotát ugye ismerjük. Az más kérdés, hogy minálunk a román szaknyelv beható ismeretére is szükség van, s ezen kívül még legalább két világnyelven kellene tudni tájékozódni: németül és angolul.

● GYORSLAPOZÓ

21.) Egységes új tankönyveket vezetnek be, ami egyebek mellett azt jelenti, hogy azok románból lefordított változatát szabad csupán a magyar oktatásban is használni (*V. – jún. 22.*) ● Feloszlatták a Nemzeti Parasztpártot (*V. – júl. 31.*) ● Czikó Nándor képviselő felhívására megalakultak Moldvában az első MNSZ szervezetek Lécped (sic), Kléza és Ferdinánd csángó

– Az Ön által elképzelt Bolyai Egyetem műszaki részlegének, hogy végül ehhez térjünk vissza, tehát a mai kolozsvári műegyetemmel egyenértékűnek kellene lennie?

– Úgy van, de több kart kellene magába foglalnia, így a bányászati és erdészeti szakokat is fel kellene ölelnie. De nem csupán avégett, hogy anyanyelvén tanulhasson a diák, hanem a célból is, hogy az illető tudományágot művelhessük. Ahol nincs magyar tan-szék, ott nincs magyar tudományos műhely sem, tehát a szakiroda-lom forrása is elapad. Ebbe belenyugodni nem lehet.

Kolozsvár, 1996 január

lakosai szembefordultak az anyanyelvet tiltó reakciós lel-készekkel. A júliusi kiszállásról szóló tudósítás és riport szerint az MNSZ küldöttei „magyar ábécés könyvekkel és az eddig til-tott magyar imakönyvekkel és katekizmusokkal” látják el a csángókat. „Annak ellenére, hogy a nemzetiségi alminisztéri-um és a kultuszminiszter írásban és szóban engedélyezte az is-

EGY EMLÉKKÖNYV MARGÓJÁRA

Írta Jenei Dezső

A kolozsvári műszaki főiskola évfordulós évkönyvének egy hiányzó fejezetét kívánja pótolni Jenei Dezső eddig publikálatlan, 1979 januárjában írott dolgozata, melyből bő szemelvényeket a szerző engedélyével iktattunk a kötetbe.

Az OTB ajánlása alapján az 1946. évben az MNSZ vezetősége úgy döntött, hogy a felsőfokú műszaki magyar nyelvű oktatás lépcsőzetes kiépítése érdekében megkeresi a miniszterelnökséget, valamint az illetékes minisztériumokat, és első lépésként két magyar tannyelvű almérnöki intézet létesítését kéri: Villamos- és Gépipari Almérnöki Intézetet Kolozsváron^{1 2} és Bányaiipari Almérnöki Intézetet Nagybányán.^{3 4}

A két intézet közül, több okból, prioritása a kolozsvári almérnöki intézetnek volt. Elsősorban azért, mert a miniszterelnökség a 2868 sz. 1945. aug. 2-án kelt rendelete értelmében, elvileg már határozatot hozott arra vonatkozólag, hogy a kolozsvári román almérnöki intézet mellett, magyar tagozat is működjék.^{5 6}

De a gyakorlati megvalósításig hosszú utat kellett megtenni. A kolozsvári román almérnöki intézet akkori igazgatója, Alexandru Domşa mérnök, aki később az 1948-ban végrehajtott tanügyi re-

● GYORSLAPOZÓ

tentiszteleteken a magyar nyelv használatát, s a község lakóinak (Lécped) megszavaztatásánál 310 : 90 arányban a magyar nyelvű istentisztelet mellett szavaztak, s a bákói megyefőnök is kiadta az utasítást alantás hatóságainak, hogy ne gördítsenek akadályt a magyar istentiszteletek elé, a jasi püspök kiküldötte 1947. január 9-én közölte a község lakóival, hogy a püspök pa-

form után a kolozsvári Mechanikai Intézet dékánja, majd 1953-tól a műegyetemre bővített intézet első rektora lett, szívesen fogadta a magyar tannyelvű almérnöki intézet létrehozásának gondolatát, felkarolta, és minden segítséget megadott megvalósítása érdekében mind Kolozsváron a helyi, mind a felettes hatóságoknál, elsősorban a Közlekedés- és Közmunkaügyi Minisztérium tanügyi hatóságainál.

A Közlekedés- és Közmunkaügyi Minisztérium Almérnöki Intézetek Igazgatóságának vezetője, Bujor Stinghe igazgató, mérnök-vezérfelügyelő ugyancsak meleg pártfogásban részesítette az intézet létrehozásának gondolatát. Nehezen megoldható problémának ígérkezett az előadói és rajztermek biztosítása, a szükséges didaktikai, laboratóriumi és műhelyfelszerelések beszerzése, valamint az új intézet költségvetési keretének beillesztése az állami költségvetésbe.

A tanári kar megszervezése könnyebb feladatnak látszott.

Az MNSZ felkérésére az elméleti tantárgyak előadására a kolozsvári Bolyai Egyetem kiváló tanári kara vállalkozott, a műszaki tantárgyak előadására pedig jelentős ismeretekkel, szaktudással és ipari tapasztalattal rendelkező mérnökök jelentkeztek.⁷

Országunk magyar fiatalsága nagy érdeklődést tanúsított az új műszaki főiskola iránt. Ez a tény annak is köszönhető, hogy az MNSZ központi napilapja, a Balogh Edgár főszerkesztő által vezetett Világosság számtalan vezércikkében és cikkében hívta fel fia-

rancia szerint a templomban csak a latin és a román nyelv használható.” Pár hónapra rá a jászvásári püspök mégis „1947. május 17-én 317/1947 számú rendeletével írásban engedélyezte a magyar nyelvhasználatot” (V. – aug. 10. és 13.) ● Bukarestben megjelenik a Romániai Magyar Szó első száma, Robotos Imre vezércikke szerint „nincs szüksége a romániai ma-

taljaink figyelmét a szakmai ismeretek minden szinten szükséges alapos elsajátítására mint a jelen, és a közeljövő egyik fő feladatára. Ifjúságunk elfogadta a jó tanácsokat, és már az 1946–47-es tanévre kiírt próbajelentkezésre 170-en neveztek be.

A miniszterelnökség keretében működő Nemzetiségi Minisztérium államtitkára, Camil Suciu, aki számtalan más esetben is kiállt a romániai nemzetiségek egyenjogúsításának gyakorlati megvalósítása mellett, fáradhatatlan és eredményes munkálkodásával személyesen is közbelépett⁸ a Közlekedés- és Közmunkaügyi Minisztérium vezetőségénél az önálló kolozsvári Almérnöki Intézet felállítása érdekében.

Camil Suciu államtitkár kezdeményezésére, a Közlekedés- és Közmunkaügyi Minisztérium vezetősége, értekezletet javasolt 1946. szept. 13-ra, melyre elkísértem az MNSZ képviselőjében megjelenő dr. Felszeghy Ödön nemzetnevelésügyi államtitkárt, egyetemi professzort, a kiváló pedagógust és tudóst, az Országos Tanügyi Bizottság akkori elnökét, aki országunkban egyik úttörője volt a kutatás-oktatás-termelés szoros összekapcsolásának, és aki a magyar nyelvű műszaki oktatást odaadóan támogatta, előre látva annak jövőbeli nagy fontosságát. Felelősségteljes és sokoldalú elfoglaltsága dacára személyesen követte és irányította a magyar tan nyelvű almérnöki intézetek felállításával kapcsolatos munkálato kat. A dr. Felszeghy Ödön és Camil Suciu államtitkárok, meggyőző érvelésének köszönhetően az értekezleten megállapodás jött lét-

● GYORSLAPOZÓ

gyarságnak arra, hogy kisebbségvédelmi záradékok szabályozzák jogait. Nem vagyunk kisebbségei ennek az országnak, hanem szabad és egyenlő polgárai vagyunk, és úgy vagyunk nemzetiségi létünkben összekötve a demokráciával.” A felerősödő osztályharcban a „legfelkészültebb vezetőnek” az RKP bizonyult. (RMSZ. – szept. 1.) ● Dancsuly András egyetemi

re, az önálló Kolozsvári Villamos- és Gépipari Almérnöki Intézet létrehozásáról. Ennek érdekében a Közlekedés- és Közmunkaügyi Minisztérium 1946. szept. 19-én kiadott 31827. sz. határozatával⁹ kinevezte azt a bizottságot, melynek feladata volt, hogy tanulmányozza és javaslatokat tegyen a Kolozsvári Villamos- és Gépipari Almérnöki Intézetben működő magyar tannyelvű tagozat alapítására és tanszemélyzetének kinevezésére. A bizottság tagjai voltak: Alexandru Domşa, a kolozsvári Almérnöki Intézet igazgatója, Czikéli Ernő, a kolozsvári Almérnöki Intézet tanára és Török Zoltán egyetemi tanár, az MNSZ képviselője.

Az MNSZ-OTB-a újabb emlékirattal (260 sz. 1946. okt. 3.)¹⁰ fordul a Közlekedés- és Közmunkaügyi Minisztérium (KKM) vezetőségéhez, melyben hivatkozva a f. é. szept. 13-án történt megállapodásokra, kéri a miniszteri rendelet módosítását, oly értelemben, hogy az újonnan alapítandó kolozsvári magyar tannyelvű Villamos- és Gépipari Almérnöki Intézet, önálló legyen és nem tagozat. Ezzel kapcsolatos tárgyalások több héten át tartanak, egyrészt a kérdés elvi tartalma, másrészt a közbejött országos választások, az ezt követő új román kormány megalakulása és a miniszteri tárcák átszervezése miatt.

Időközben a KKM által kinevezett bizottság október 15-re^{12 14} elkészítette és előterjesztette javaslatait:

1. a helyiség kérdésében javasolja, hogy az 1946–47-es tanévtől kezdve, a kolozsvári román kereskedelmi leánylíceum adja vissza

hallgató átveszi az EMKE helyiségeit a népi kollégisták részére. (*V. – szept. 25.*) ● A magyar tanonciskolák száma egy év alatt megkétszereződött: 27-ről 47-re nőtt (*V. – okt. 1.*) ● Költségvetési takarékosagra hivatkozva nagyarányú leépítésnek vetik alá a tanügyi hálózatot: „illetékes helyen kijelentették, hogy a rendelet alapját a miniszterközi bizottság 1947. aug. 13-

az almérnöki intézetnek azokat a termeket, amelyeket 1945 után jogtalanul elfoglalt, és amelyek 1940 előtt az almérnöki intézet használatában voltak. A következő tanévig (1947–48) adja át az almérnöki intézetnek az egész épületet, mert ennek az épületnek eredeti rendeltetése az iparoktatás. Ha az első lépcsőben visszaadandó tantermeket áthidalhatatlan nehézségek miatt nem lehetne megkapni, rendeztessék be tanteremnek az almérnöki intézet géplaboratóriuma, amely ugyancsak a Barițiu u. 25. alatti épületben található. Ebben a laboratóriumban a gépek által el nem foglalt felületeket tanteremmé lehetne átalakítani egy kisebb létszámú évfolyam számára;

2. a költségvetés biztosítása érdekében a bizottság javasolja, hogy kéressék rendkívüli póthitelkeret a pénzügyminisztériumtól.

A tárgyalások további szakaszában, figyelembe véve a kinevezett bizottság javaslatait és a Pénzügyminisztérium válaszát, az MNSZ vezetősége a közlekedés- és közmunkaügyi miniszterhez küldött átiratában, 1946. nov. 25-én,¹¹ a tagozat gyorsabb megszervezése végett egyetért az előadóterem létesítésével a géplaboratóriumban. Mivelhogy a pénzügyminisztérium nem tudta biztosítani a póthitelkeretet, az átirat közli, hogy a kinevezésre javasolt tanári kar lemond javadalmazásáról 1947. ápr. 1-ig, annak érdekében, hogy az anyagi akadályokat is elhárítva, a tanítást meg lehessen kezdeni. Javasolja továbbá, hogy a tagozatot legkésőbb 1946. dec. 1-ig hivatalosan is hozzák létre.

● GYORSLAPOZÓ

án kelt 18. számú határozata képezi, melynek értelmében a román tannyelvű iskolák mellett a nemzetiségi tannyelvű iskolák is kötelesek csökkenteni az eddigi költségvetésben szereplő állások számát. Ennek megfelelően a mintegy 9500 körül mozgó állások számát 6400-ra kellett leépíteni. A személyzeti leépítés magával hozta néhány középiskolának az idej tanévre, illetve

Az MNSZ vezetősége, 1946. dec. 18-án újabb emlékirattal¹² fordul a közlekedésügyi miniszterhez, sürgeti a tagozat megnyitását és felhívja a figyelmet arra, hogy az almérnöki intézet felvételi vizsgájára beiratkozott 148 jelentkező egy egész tanulmányi évet fog veszíteni, ha nem történik sürgős döntés, mert már lekésték a más egyetemekre való jelentkezési határidőt. Ugyanazon a napon hasonló tartalmú emlékirattal¹³ fordult az MNSZ vezetősége a Nemzetiségi Ügyek Minisztériumához is.

A választások és az újjáalakított kormány tárcáinak hatásköri tisztázása után a Közmunkaügyi Minisztérium mint az almérnöki intézetek új felettes hatósága 1947. jan. 9-én válaszol¹⁴ a Nemzetiségi Ügyek Minisztériumának. Véleményes szerint a tanév előrehaladottsága és a hátralevő, elvégzésre váró szervezési munkák miatt két lehetőség között kell választani. Vagy a tagozat megnyitását kell elhalasztani 1947 őszére, és akkor a rendelkezésre álló időszakban a tagozat létesítéséhez szükséges törvényes eljárásokat le lehet bonyolítani, a Kereskedelmi Leánylíceum által törvénytelenül elfoglalt épületet fel lehet szabadítani, és biztosítani lehet a póthitelkeret pénzügyminiszteri jóváhagyást, vagy tartassék igen rövid időn belül egy felvételi vizsga a jövőben létesítendő tagozatra jelentkezők számára. A felvételi vizsgát sikeresen letett hallgatók külön oktatási program keretében, a román tagozaton végezzék el első évi tanulmányaikat, és majd az 1947–48-as tanévben kerüljenek át a létesítendő új tagozatra.

az új költségvetésig való beszüntetését. Másokat pedig a csupán nem elég népes osztályok megszüntetésével összebb kellett vonni.” Az intézkedés többek közt a római katolikus egyház csíksomlyói és nagyváradai tanítóképzőit érintette, a kolozsvári Mariánum mellett (*RMSZ – okt. 6.*) ● „Az idei egyetemi esztendővel kezdődőleg megszűnt az a rendszer, amely sze-

Az MNSZ 1947. jan. 21-i válaszában¹⁵ közli a közmunkaügyi miniszterrel, hogy elvben egyetért a második javaslatban foglaltakkal, de kiegészítené azt azzal, hogy a magyar tagozat beindításáig, a külön oktatási program keretében, az előadásokat a magyar tagozatra javasolt tanári kar tartsa, és, minthogy a hallgatók nem ismerik mind jól a román nyelvet, az esetleg szükséges magyarázatokat magyar nyelven is el lehessen mondani. Továbbá kéri, hogy a szükséges törvényes formaságokat gyorsított eljárással intézzék, hogy a magyar tagozat legkésőbb 1947. ápr. 1-én indulhasson be. Az ezt követő tárgyalások során a Közmunkaügyi Minisztérium vezetésére az MNSZ és Nemzetiségi Ügyek Minisztériuma áthidaló javaslatait¹⁶ elvben elfogadta, és 1947. február 27–28. és március 1-re meghirdette a felvételi vizsgát a jövőbeni magyar tagozatra. A felvételi vizsga anyaga a reál középiskola számtan és fizika tananyaga volt.¹⁷

A felvételi vizsgákat a kiírt időszakban, 1947. II. 27 és III. 1 között tartották meg. A jelentkezésre szándékozók közül időközben (a 6 hónap alatt) sokan elhelyezkedtek az élet különböző területein.

Az MNSZ – Országos Tanügyi Bizottsága a 204. sz. 1947. III. 4-i emlékiratával¹⁹ kéri a Közmunkaügyi Minisztert, hogy törvényesítse a magyar nyelv használatát a most induló párhuzamos évfolyamon, mely évfolyam a törvényes hivatalos formák elintézése után magyar tagozat lesz.

● GYORSLAPOZÓ

rint minden professzor maga állapította meg az előadandó kollégiumoknak az anyagát. Az új rendelkezések értelmében a tanárnak írásban be kell nyújtania az egyetemi tanácshoz az előadandó kollégiumok anyagát, amely azt jóváhagyja vagy esetleg átdolgozásra utalja” (RMSZ – okt. 11.) ● A felsőoktatásban bevezetik a kötelező felvételi vizsgát, melyet két alapkritéri-

Az emlékirat másolatával a nemzetiségi ügyek miniszteréhez is fordul, kérve közbenjárását a kérés kedvező elintézése érdekében.²⁰

Időközben az anyagi alapok biztosításának célzatával az MNSZ 425. sz. alatti 1947. febr. 28-án előterjeszti a közmunkaügyi miniszternek a kolozsvári almérnöki intézet magyar tagozata az 1947. évre szóló költségvetését.¹⁸

A szükséges helyiségek a Nemzetnevelésügyi Minisztérium akkori államtitkára, dr. Felszeghy Ödön professzor 1947. március 7-i közbelépése eredményeként²¹ lépcsőzetesen biztosíthatnak. A Kereskedelmi Leánylíceum átadott egy helyiséget, és a következő tanév kezdetéig átköltözött a számára kijelölt épületbe.

Az 1947. március 15-én Kolozsváron összehívott értekezlet Stinghe Bujor elnöklete alatt – aki a Közmunkaügyi Minisztérium műszaki oktatási igazgatóságának igazgatója, mérnök-vezérfelügyelő volt – a tanítás kezdetét f.é. március 20-ra tűzi ki, továbbá elhatározza, hogy az előadási nyelv a magyar lesz, a tanév első féléve június 30-án, a második félév szeptember 30-án fejeződik be, a vizsgaszesszió pedig okt. 1-től 15-ig tart.²²

Az első műszaki főiskolai előadások magyar nyelven március 20-án hangzottak el.

A magyar tagozat ténylegesen működött, minisztériumi szinten elismert, de még nem kapta meg a végleges törvényes jóváhagyását. Az akkori hatályos almérnöki intézeti működési szabályzat²³ előírásai szerint (12. paragr.) almérnöki intézeteket alapítani, meg-

umra építenek: „A hallgatók felvételénél az elméleti szakokon a jelöltek 80 százalékát, a gyakorlati szakokon a hallgatók 70 százalékát a legkedvezőbb osztályzatok alapján veszik fel. A fennmaradó 20, illetve 30 százalékot azok közül a jelöltek közül választják ki, akiknek szülei gyári munkások vagy három holdnál kevesebb földdel rendelkező parasztok és alsó fokú ál-

szüntetni vagy átszervezni a Közmunkaügyi Minisztérium Fejlesztési Tanácsának véleményezése alapján (39. paragr.), miniszterelnökségi jóváhagyás mellett, királyi törvényrendelettel lehetett. A Fejlesztési Tanács 1947. aug. 5-én tartott ülésén elvben kedvezően véleményezi a tagozat létesítését és véglegesítését akkor javasolja, ha az első évfolyamra legalább 30-an jelentkeznek.

Az 1947–48. tanévben a magyar tagozatra 40 jelentkezőnek sikerült a felvételi vizsga²⁵. Közöttük volt: Akli Miklós, Berohn György, Dávid Albert, Eble Miklós, Égető Géza, Fábíán Károly, Fejes István, Folticska Ferenc, Kaszanovits Anton, Kiss Ernő, Klima Alfréd, Nagy Pál, Nyerges József, Opra Lajos, Pussi János, Schef Tibor, Szász Ferenc, Székely György, Székely Miklós, Szojtori Ernő, Szűz László, Tamás István, Tóth Ferenc, Tóth Károly, Tóth Sándor, Varga Balázs, Várnagy Zoltán, Veress Lajos, Vinkler Béla.

A magyar tagozat tanári kara is bővül. Az előző tanévben előadókon kívül az oktatásban részt vesznek: Bartha Miklós gépészmérnök, dr. Bereczky Tibor tanár, Hajdú Márton gépészmérnök, Koller Viktor gépészmérnök, Müller Géza gépészmérnök, dr. László Tihamér professzor, Maros Dezső gépészmérnök, Müller Géza gépészmérnök és Pallos István gépészmérnök.

A magyar tagozatnak az 1947–48-as tanévre csak részben volt meg az anyagi fedezete, mert a költségvetés összeállítását szabályozó hivatalos rendelkezések szerint, csak azon intézetek kiadása-

● GYORSLAPOZÓ

lami alkalmazottak (levélkézbesítők, pályafelügyezők stb.)” (RMSZ – okt. 16.) ● Megnyílt a Bolyai gyógyszerészeti kara (V. – okt. 22.) ● Cziko Nándor mondja moldvai útjairól: „Azért tiltják a híveknek a magyar szót, hogy erőszakos egyházi románosítás segítségével megbonthassák a moldvai és általában a regáti románság vallási egységét” (V. – okt. 24.) ●

it lehetett a költségvetésbe felvenni, amelyek törvényes jóváhagyással működtek, a magyar tagozatot létrehozó törvényrendelet pedig még nem jelent meg. Ebből következően 1947. dec. végén a kolozsvári Almérnöki Intézet által 1948-ra felterjesztett költségvetés csak részben tartalmazta a magyar tagozat anyagi szükségletét. A kérdés rendezése végett a reális költségvetés az MNSZ-en keresztül került felterjesztésre 1948. jan. 30-án. Nagy gondot okozott a tantestület javadalmazása. A tagozat véglegesítő törvényrendelet késése miatt az első évre kinevezett tanári kart csak óraadóként lehetett besorolni, és így a törvényes javadalmazásnak csak 55%-át élvezhették. A másodév tantárgyait előadó tanárok fizetése 1948. ápr. 1-ig egyáltalán nem volt biztosítva, csak ígérek hangzottak el, hogy a hátralék valamilyen formában kiegyenlítésre kerül a közeljövőben. A kérdéssel az MNSZ vezetősége is foglalkozik 1948. május 15-én és ennek eredményeként, az MNSZ támogatásával, a járandóságot nem kapó tanárok a Nemzetiségi Ügyek Miniszteréhez fordulnak²⁶ és kéri az elmaradt összegek kiutalását.

A kérést magáévá tett Takács Lajos, a nemzetiségi ügyek minisztere, aki részletesen ismerte, követte és messzemenően támogatta az almérnöki intézet magyar tagozata létrehozását, és elrendelte a hátralékos összegek kiutalását segélyként, a nemzetiségi ügyek minisztériuma alapjaiból.

Az 1948. május 15-én felvett jegyzőkönyv jelzi, hogy a magyar

Márton Áron püspök megtiltotta a római katolikus tanároknak és diákságnak, hogy politizáljanak (*V. – okt. 29.*) ● A liberális miniszterek lemondása után a külügyek élére Ana Pauker, a pénzügyek élére Vasile Luca (Luka László) kerül, az új oktatásügyi alminiszter pedig Gheorghe Vasilichi lesz (*RMSZ – nov. 10.*) ● Kurkó Gyárfást nem választják újra az MNSZ te-

tagozatot létesítő törvényrendelet a Román Népköztársaság Elnökségének van aláírás végett.

Az 1948 nyara, az almérnöki intézet magyar tagozata III. éve beindulásának szervezési előkészületei jegyében telt el. Az új műszaki tantárgyak előadásához időben biztosítani kellett a tanszemélyzetet.

Az 1948 őszén, a tanév megkezdése előtt, a Közoktatásügyi Minisztérium a felsőfokú oktatás megszervezésére új rendeletet hozott. Ennek folytán az almérnöki intézetek megszűntek, és szükség szerint, helyettük mérnökképző intézetek létesültek. A műszaki felsőfokú oktatás felettes hatósága az Iparügyi Minisztérium lett.

Az említett rendelet értelmében a kolozsvári almérnöki intézetet felváltotta a Mechanikai Intézet. A végrehajtási utasítások intézkedtek az Almérnöki Intézet hallgatóságának továbbtanulásáról is, oly mód, hogy az I. évet, II. évet és III. évet végzettek, különböző vizsga letételével felvehetők a Mechanikai Intézet II. illetve III. évfolyamára. A volt I. évet végzettek, ha különböző vizsgákat nem kívánnak tenni, felvételi nélkül bejuthatnak a Mechanikai Intézet első évfolyamára. Azok, akik nem akarnak beiratkozni a Mechanikai Intézetbe, folytathatják tanulmányaikat az Almérnöki Intézet keretében, mely az 1948–49 tanévben II. és III. évfolyamokkal működik, majd 1949–50 tanévben csak III. évfolyammal, és utána megszűnik.²⁷

Mínt hogy a rendelet nem tért ki arra, hogy a kolozsvári Mecha-

● GYORSLAPOZÓ

mesvári kongresszusán, az új országos elnök Kacsó Sándor. Csákány Béla főtitkár jelentése szerint a református és katolikus ifjúsági szervezetekben reakciós befolyás érvényesül. „A harc fokozódik, s a belső ellenség kétszeres ellenség.” Luka László szerint „új történelmi korszak nyílt meg és bátran összefogva haladunk a végső győzelem felé” (*V. – nov. 21., 24.*

kai Intézet keretében folytatható-e magyar nyelven is az oktatás, az Almérnöki Intézet volt román és magyar tanári kara és diáksága közös emlékiratban kérte az iparügyi minisztert mint az új felettes hatóság vezetőjét, hogy a román tannyelvű karral párhuzamosan létesítsen egy magyar tannyelvű kart is, indokolva annak különleges fontosságát a romániai magyarság szempontjából.²⁸

Érdemes felfigyelni erre az emlékiratra abból a szempontból is, hogy közösen, románok és magyarok egymást segítve akarják a kibontakozó jogegyenlőséget biztosítani. Ilyen sajátos erdélyi intézmény volt a kolozsvári almérnöki intézet és ennek szép és egészséges hagyományait kívánták ápolni és öregbíteni az új mechanikai intézet keretében is. Hasonló tartalmú emlékiratot adnak át az MNSZ vezetőségének és Takács Lajosnak, a nemzetiségi ügyek helyettes miniszterének, támogatást és közbejárást kérve az ügy kedvező rendezése érdekében.^{29 30}

A legfelsőbb fórumoknak a kolozsvári volt almérnöki intézet tapasztalataiból kiinduló döntése igen elvszerű volt, nevezetesen az, hogy az intézet keretében párhuzamos román és magyar tanszékek működjenek, a vizsgák román és magyar nyelven folyjanak, közösen használják a laboratóriumokat és tanműhelyeket, a diákság közös otthonokban lakjon. A beiskolázási mutatószámok mindkét nyelvű tagozatra azonosak legyenek.

A Hivatalos Lap (Monitorul Oficial) 1948. december 8-i 282. számában³¹ közli a Közoktatásügyi Miniszter 297370 sz. rendeleté-

és 29.) Az elemi és középiskolai tanulók csak szombaton és vasárnap szülőik kíséretével mehetnek moziba. 21 igazolatlan óra után a tanulót kicsapják. Bukarestben razziát tartottak és 300 lógó tanulót füleltek le. Bevezetik az egyensapka és karszám kötelező viselését is (V. – nov. 29.) A rossz múlt felszámolása a jobb jövő útja – írta Kacsó Sándor. Az MNSZ új elnöke a kü-

ben a kolozsvári Mechanikai Intézet első lépésként megszervezett tanszékeit és kinevezett tanárait: Matematikai analízis – Armeanca Ion, Alkalmazott matematika – Imecs Márton, Analitikai és differenciális geometria – Pick Gheorghe, Általános és ipari kémia – Macarovici Constantin, Műszaki mechanika – Pop Octavian, Mechanikai technológia – Domşa Alexandru, Folyadékok mechanikája – Iacob Caius, Szilárdságtan – Mocanu Dumitru, Gépelemek – Jenei Dezső, Hőtan – Popa Bazil, Elektrotechnika – Metes Nistor, Ábrázoló geometria és ipari rajz – Pitea Dumitru, Metallográfia – Bereczky Tibor, Ipari egészségügy és balesetvédelem – Faur Áron.

Röviddel ezután az intézet kiegészül a három román nyelvű évfolyamhoz szükséges többi tanszékkal és tanszeméllyel.

A magyar nyelvű oktatás csak részben indul be, első- és másodéven, a következő tanszékeken: műszaki fizika, általános és ipari kémia, mechanikai technológia, elektrotechnika, metallográfia és ipari egészségügy. A megszűnésben levő almérnöki intézet magyar tagozatán is (II. és III. évfolyam) továbbtanítanak.

Az engedélyezett magyar nyelvű tanszékekre besorolják mind a Mechanikai Intézet, mind az Almérnöki Intézet magyar tagozatának tanszemélyzetét. Az almérnöki intézetben előadnak: elektrotechnikát (Simon Elek), hőerőgépeket (Koller Viktor), hidraulikát és vízerőgépeket (Müller Géza), emelőgépeket és vasszerkezeteket (Pallos István), gépelemeket (Hajdú Márton), mechanikai techno-

● GYORSLAPOZÓ

szöbönálló államosítás előkészítése végett a retrográdnak tekintett ideológiát és intézményeket takarítja el az útból: „sérelmi politikára való öröklött hajlamunk” mellett „nem kevésbé volt káros és veszedelmes, mert a közös építés útját állotta el, nemzetiségünk elzárkózásra, elszigeteltségre irányuló hajlama. Ezt még a polgári liberalizmus eszmeköréből örököltük. (...)

lógiaát (Bartha Miklós), állampolgári nevelést (dr. Tóth József), ipari építkezést és földméréstant (Balla Pál).

A Mechanikai Intézet keretében magyar tannyelvű tanszéket vezetnek: a műszaki fizikát dr. Felszeghy Ödön, az általános és ipari kémiát dr. Bereczky Tibor, a mechanikát technológiát Müller Géza, az elektrotechnikát Jenei Dezső, a metallográfiát és műszaki méréseket Rohonyi Vilmos, az ipari egészségtant dr. Berceller Ödön. Kinevezést nyertek még: a műszaki fizika tanszékére Nagy László, a mechanikai technológiára Károlyi Ferdinánd és az elektrotechnikára Füstös Kálmán.^{32 33}

Miként az Iparügyi Minisztériumhoz mint felettes hatósághoz felterjesztett 1948–49-es tanévi zárójelentéséből kitűnik, a Mechanikai Intézet egy karral és két tagozattal működött (hőtan és munkagépek). Az intézetben 47 tantárgy került előadásra 22 tanszéken, 21 előadói tanszéken és 3 lektorátuson. A 47 tantárgyból 9 tantárgyat magyar nyelven is előadtak 7 tanszéken és 2 előadói tanszéken.³⁴

Az 1949–50-es tanév megnyitása előtt nagy előkészületek történtek. Az intézet vezetősége a IV éven előadó tanári kar kiegészítésén fáradozott, és ezzel párhuzamosan az almérnöki intézet több laboratóriumát és tanműhelyét meg kellett nagyobbítaniuk és korszerűsíteniük, új laboratóriumokat és szertárakat létesíteniük. Az előadótermeket is felfrissítették és újakat létesítettek. Az intézet könyvtárát ideológiai és műszaki dokumentációval kellett gazdagítani.

Tătărescu pártjának a Groza-kormányból való kiszorítása tényekkel dokumentálta, hogy nemzetiségünk nincs önerejére utalva és jogos nemzetiségi intézményei egyben a népi demokrácia államának megbecsült intézményei is, amelyeken keresztül nemzetiségünk szabadon kapcsolódhatik bele közös demokráciánk további építési munkájába. (...) így vált nyilvánva-

Ezekben a munkálatokban derekasan kivették részüket a magyar nyelvű tanszékek is. Jelentősen hozzájárultak a műszaki fizikai, kémiai technológiai, mechanikai technológiai, metallográfiai, hőtani, hőerőgépek és elektrotechnikai laboratóriumok újjászervezéséhez, valamint a gépelem-géprajz-szertár kialakításához és a könyvtár gyarapításához.

Az intézet vezetősége lépéseket tett, hogy teljes mértékben biztosítsa a magyar nyelvű tanszékeket az első három évfolyam számára.

Ahhoz, hogy az I., II. és III. évfolyamokon, a kiadott útmutatásoknak megfelelően, teljes párhuzamosságot lehessen elérni mindkét nyelven, a meglévő magyar nyelvű 7 tanszéken és 2 előadói tanszéken kívül megszervezésre várt további 14 tanszék, 9 előadói tanszék, 3 lektorátusi, 1 adjunktusi és 11 tanársegédi állás.³⁵

A magyar nyelven előadó tantestület új tagjainak kinevezését időben előkészítették, várván az egész intézetre vonatkozó, az 1949–50-es tanévre szóló hivatalos szervezési utasítások megjelenését.

Az intézethez érkezett rendelkezések értelmében az I., II. és III. évfolyamon az 1949–50-es tanévre csak az 1948–49-es tanévben engedélyezett létszámkeretet lehetett előterjeszteni, így a párhuzamos előadások teljes egészében nem valósulhattak meg.

A következő 1950–1951-es tanévben és az 1951–1952-es tanév-

● GYORSLAPOZÓ

lónak az is, hogy a polgári liberalizmus nemzetiségi egyedek egyenjogúságát valló tételét a népi demokrácia az egész nemzetiségi egyenjogúság gyakorlatává szélesíti. (...) Az ország gazdasági életébe való egyre szervezettebb bekapcsolódásunk pedig a Székelyföld iparosítását készíti elő s gazdaságilag rövidesen jelentősen megemeli éppen azokat a népi rétegeinket, ame-

ben már nem lehetett újabb előterjesztéseket tenni, s 1953-ban a tagozat megszűnt.

Habár 1953 őszén a magyar nyelvű műszaki főiskolai oktatás megszűnt, mégis megállapítható, hogy működése igen hatékony volt, sok magyar anyanyelvű szakembert készített fel az életre, akik mind eredményesen vettek és vesznek részt mind köznapi, mind ipari és tanügyi életünkben.

A szakemberképzésen túl a magyar nyelvű tanszékek jelentős eredményei közé kell sorolnunk a felsőfokú műszaki irodalom magyar nyelvű kiadását. Első lépésként az oktatáshoz szükséges jegyzetek kezdtek napvilágot látni. Így 1949-ben jelent meg: Jenei Dezső és Füstös Kálmán: Útmutatások az elektrotechnikai laboratórium mérési gyakorlataihoz; 1950-ben Nagy Aladár: Elektrotechnika I. 1951-ben Felszeghy Ödön és Nagy László: Technikai fizikai laboratóriumi jegyzet és 1952-ben Felszeghy Ödön, Balint Octavian és Nagy László: Technikai fizikai jegyzet – Hőtan és molekuláris fizika.³⁶

Kolozsvár, 1979. január 20.

JEGYZETEK

1. MNSZ. Emlékirat dr. Petru Groza Miniszterelnökhöz. Bukarest. 1946. szept. 10.

lyek eddig a leginkább elhanyagolt, letaszított és politikai vak-ságban tartott állapotban voltak. S végül ennek a gyakorlatnak a következménye, hogy napirenden levő igazságügyi és az előkészítés alatt álló közigazgatási reform, közéletünk e két újabb területén is, biztosítani tudja az anyanyelv szabad használatának teljes érvényesülését, anélkül, hogy külön nyelv-

2. MNSZ. Emlékirat Közlekedés- és Közmunkaügyi Miniszterhez. Bukarest. 1946. szept. 10.

3. MNSZ. Emlékirat dr. Petru Groza Miniszterelnökhöz. Bukarest. 1946. szept. 18.

4. MNSZ. Emlékirat Bányaiipari és Petróleum Miniszterhez. Bukarest. 1946. szept. 18.

5. Feljegyzés. 1945. aug. 28-án.

6. Feljegyzés. 1945. aug.

7. MNSZ-OTB. A kolozsvári magyar tannyelvű Villamos- és Gépipari Almérnöki Intézetbe javasolt tanári kar névsora. 1946. szept. 11.

8. Nemzetiségi Ügyek Államtitkársága. Átirat a Közlekedés- és Közmunkaügyi Minisztériumhoz. 2443. sz. 1946. szept. 13.

9. Közlekedés- és Közmunkaügyi Miniszter. Határozat. 31827. sz. 1946. szept. 19. (Monitorul Oficial. 1946. szept. 27. I. rész)

10. MNSZ-OTB. Emlékirat a Közlekedés és Közmunkaügyi Miniszterhez. 260. sz. 1946. okt. 3.

11. MNSZ. Átirat a Közlekedés- és Közmunkaügyi Miniszterhez. 10941. sz. 1946. nov. 25.

12. MNSZ. Emlékirat a Közlekedésügyi Miniszterhez. 4293. sz. 1946. dec. 18.

13. MNSZ. Emlékirat a Nemzetiségi Ügyek Miniszteréhez. 4294. sz. 1946. dec. 18.

● GYORSLAPOZÓ

használati törvénynek kellene lehetőségeket biztosítania és szankciókat szabnia.” (U. – dec. 24.)

AZ ÁLLAMOSÍTÁS

● 1948

● Lemondott I. Mihály király (V. – jan. 1.) ● Szigorúan tilos

14. Közmunkaügyi Minisztérium. Átirat a Nemzetiségi Ügyek Minisztériumához. 32. sz. 1947. jan. 9.
15. MNSZ. Átirat a Közmunkaügyi Minisztériumhoz. 161. sz. 1947. jan. 21.
16. MNSZ. Átirat a Nemzetiségi Ügyek Minisztériumához. 161. sz. 1947. jan. 21.
17. MNSZ. Körlevél. 2113. sz. 1947. febr. 19.
18. MNSZ. Előterjesztés Közmunkaügyi Miniszterhez, a kolozsvári almérnöki intézet magyar tagozatának költségvetése tárgyában. 1947. febr. 28 – 425.
19. MNSZ-OTB. Emlékirat a Közmunkaügyi Miniszterhez. 204. sz. 1947. márc. 4.
20. MNSZ-OTB. Átirat a Nemzetiségi Ügyek Miniszteréhez. 1947. márc. 5.
21. Közoktatásügyi Minisztérium. Nemzetiségi Oktatás Államtitkársága. Jelentés. 408. sz. 1947. márc. 7.
22. Közmunkaügyi Minisztérium. Műszaki oktatás igazgatósága. Jegyzőkönyv. 1947. márc. 15. Kolozsvár.
23. Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium. Almérnöki Intézetek működési szabályzata. Bukarest. 1937.
24. Közmunkaügyi Minisztérium. Kivonat a Fejlesztési Tanács 1947. aug. 5-én tartott értekezletén felvett jegyzőkönyvből.
25. Kolozsvári Almérnöki Intézet. 1948. évi költségvetés. 1948. jan. 30.

a régi tankönyvekből tanítani! (*V. – jan. 5.*) ● Mozgalom indul: adományozzunk könyveket a moldvai magyar gyermekeknek! (*V. – jan. 9.*) ● Gheorghe Vasilichi indítványozza, hogy az egyetemeken vezessék be az előadások kötelező látogatásának rendszerét s hogy legfeljebb két hátralékos vizsgát engedélyezzenek a hallgatóknak évente. (*RMSZ – jan. 12.*) ● Kolozs-

26. Kolozsvári Almérnöki Intézet. Magyar tagozat. Tanárok ké-
rése a Nemzetiségi Ügyek Miniszteréhez segély kiutalása tárgyá-
ban. 1947. május 18.

27. Kolozsvári Mechanikai Intézet. Diákszervezet. Körlevél.
1947. okt.

28. Kolozsvári Almérnöki Intézet román és magyar tagozatai ta-
nári karának és hallgatóinak emlékirata az Iparügyi Miniszterhez.
1948. okt. 17.

29. Kolozsvári Almérnöki Intézet román és magyar tagozatok ta-
nári karának és hallgatóinak emlékirata a Nemzetiségi Ügyek Mi-
niszteréhez. 1948. okt. 17.

30. Kolozsvári Almérnöki Intézet román és magyar tagozatai ta-
nárainak és hallgatóinak emlékirata az MNSZ-hez. 1948. okt. 17.

31. Közoktatásügyi Miniszter 297370. sz. rendelete. 1948. dec. 2.
(Hivatalos lap. 282. sz. dec. 3. I. rész.)

32. Kolozsvári Mechanikai Intézet. Előterjesztés az Iparügyi Mi-
nisztériumhoz a magyar almérnöki tagozat tanszemélyzetének be-
sorolására. 1948. nov. 17.

33. Kolozsvári Mechanikai Intézet. Magyar tannyelvű tanszékek
tantestülete az 1948–1949 tanévben.

34. Kolozsvári Mechanikai Intézet. Zárójelentés az 1948–49. tan-
évről.

35. Kolozsvári Mechanikai Intézet. Előterjesztés az MNSZ-nek

● GYORSLAPOZÓ

váron kizárják a szociáldemokrata párt két meghatározó egyé-
niségét a szervezetből: Lakatos Istvánt és Pásztai Gézát (*RMSZ*
– *jan.* 24.) ● Megnyílt a magyar süketnéma iskola Kolozsvá-
ron (*V.* – *febr.* 7.) ● Egy merőben új elv első megfogalmazása:
akit az állam tanított, azt neki kell kihelyeznie is, amit az illető-
nek kötelező módon el kell fogadnia (*V.* – *febr.* 19.) V A Ro-

az 1949–1950. tanévre a magyar nyelvű tanszékek kiegészítése tárgyában és azoknak tanerőkkel való ellátása.

36. Jenei Dezső: Magyar nyelvű műszaki irodalmunk. Korunk, 1978, 37. évf., 4. szám, 281–190. 1.

mán Munkáspárt alakuló kongresszusán Bukarestben a kommunista és szociáldemokrata pártok egyesülnek (*V. – febr. 22.*)

● Dr. Takács Lajos nemzetiségügyi miniszter előadást tartott a nemzetiségek helyzetéről: „A jogegyenlőség csak a demokratákat illeti meg” (*RMSZ – febr. 15.*) ● Gheorghe Vasilichi leendő közoktatásügyi miniszter beszédéből, mely a kommunista

„AZ OKTATÁS A LEGJOBB BEFEKTETÉS”
Beszélgetés Jenei Dezsővel
az Országos Tanügyi Bizottság működéséről

A kiváló nemzetiségi politikus és műszaki szakember, a hazai magyar nyelvű műszaki irodalom jeles művelője, a román–magyar műszaki kis- és nagyszótárak szerkesztője, a világháborút követő években egyike volt a Magyar Népi Szövetség tanügyi bizottsága legtevékenyebb tagjainak.

– Kiválasztottunk párat az Országos Tanügyi Bizottság csúcsidőszakot jelentő 1946. augusztusi okmányai közül, nem egy kérdés megoldásának Ön személyesen járt utána. A hónap eleji országos tanügyi értekezlet határozatairól van szó. Tehát a különféle szakbizottságok megkapták a maguk feladatait. Önök átfogó bukaresti tárgyalásokra készültek, ami, azt hiszem, egyben jelentette a sérelmpolitika végét is. Ha addig a sérelmekre való összpontosítás, azok orvoslása kötötte le erejüket, akkor most...

– Igen, de mi nem sérelmpolitikát folytattunk, hanem felmértük a lehetőségeket, az adottságokat, s egyenjogú állampolgárokként szándékoztunk fellépni a tárgyalásokon. Mi nem sérelmezünk semmit, hanem bizonyos problémákat jöttünk megoldani – nem tudom, érti-e miről van szó? Mi egyenrangú állampolgárokként léptünk

● **GYORSLAPOZÓ**

és a szociáldemokrata pártok egyesülését kimondó kongresszuson hangzott el: „Tudnunk kell, hogy súlyos örökséget vettünk át: több mint négymillió írástudatlant. (...) Középiskolai oktatásunk hibás, több mint nyolcvan százalékban elméleti oktatás, amely évenként 40–50 ezer fiatalat bocsát útjára, olyan 18–19 éves fiatalembereket, akiknek semmiféle szakmájuk nincsen,

fel, akiknek bizonyos jogok kijárnak, s nem kételkedünk benne, hogy a kormány azokat meg is adja nekünk. Itt egy elvi különbség van: akik soha nem voltak teljes jogú polgárok, azokban érlelődött ki a sérelempolitikai attitűd, mi észak-erdélyiek azonban kigyógyultunk ebből. Ma is érződik sajnos sokaknál, hogy félnek, nem érzik maguk teljes embernek, egyenjogúnak, egy kisebbségi érzés működik bennük. Ezt le kell győzni, ki kell nevelni belőlük...

– *Ez lelkiertő és kultúra kérdése is. No de 1946-ra már sok adat, kialakult elképzelés állt az Önök rendelkezésére, s egy átfogó rendezésnek bontakoztak ki a körvonalai. A tanügyi reformmal, mely 1948-ban semmisé tette sok eredményüket, még nem kellett reális veszélyként számolni. Ön a sok szakbizottság közül az ipari szakoktatás kérdése miatt felelt.*

– Igen, én voltam a bizottság. Szóval többen dolgoztunk benne, de a bukaresti tárgyalásokra én utaztam le. Mindenféle szakoktatást felölelt a tevékenységünk a tanoncoktól az egyetemistákig.

– *Nos, akkor vegyük sorra ennek a jegyzéknek a pontokba szedett feladatait. A fejléc:*

RMNSZ Központi Intézőbizottság Kolozsvár Str. Regina Maria (Deák Ferenc) 16. szám Telefon 865 Távirati cím: MNSZ Cluj Postafiók: 136. Postatakarékcsekk száma: 40611 6330/1946 Jenei Dezső okl. gépészmérnök úrnak. Tárgy: Ipari szakoktatási bizottság által elvégzendő teendők

Az országos magyar tanügyi értekezleten hozott határozati ja-

és akiket a felsőbb fokú tanintézetek képtelenek befogadni. – Ugyanakkor alig 5 százalék – ez is elsősorban csak a mai kormányzatnak tulajdonítható – jár mezőgazdasági iskolába, egyetlen szövetkezeti iskola működik, és a diákok alig 7–8 százaléka jár szakiskolába, amely szám elenyészően csekély ahhoz, hogy az ország nagyipara számára képzett munkásokat

vaslatokkal kapcsolatosan az ipari szakoktatási bizottság által elvégzendő anyag a következőkben foglalható össze:

I. Készítsenek memorandumot és részletes tájékoztatót az 1940 előtt végzett mérnöktanárok okleveleinek elismerése és besorolása tárgyában. (Jenei kérdezze meg Rohonyi vezérigazgatót, Dermata, az ügyel összefüggésben).

– *Az 1940 előtt végzett mérnöktanárookra inkább lehetett számítani?*

– Azokról van szó, akik külföldön végeztek, mert a román oklevelekkel nem volt gond. De például a drezdai, a pesti vagy az olasz okleveleket csak külön vizsga után ismerték el. De nem csupán a tanárok, hanem a mérnökök végzettségének elismertetése is gond volt. Mérnöktanáraink a már működő műszaki középiskolákban tanítottak, és ipari vállalatokban dolgoztak, de nem vették fel őket a *corpul tehniche*, a mérnökök testületébe. Csak azok tölthettek be mérnöki állást magán- vagy állami vállalatoknál, akik ennek tagjai voltak. Égető ügy volt, mert egyesek se nem taníthattak, se dolgozni nem tudtak. Rohonyiék panaszkodtak, hogy több mérnököt nem tudnak megtartani a még nem honosított oklevelek miatt. Külön emlékiratot készítettünk aztán a 40 és 44 között kiadott oklevelek elismertetése végett, szintén 46-ban. Azzal jelentkeztem a Szállítási és Közmunkaügyi Minisztériumban, ott Maurer fogadott, s jogosnak ismerte el a kérést. Két napra rá volt a miniszter, Gheorghiu-Dej fogadóórája, felvittem, ő aláírta, s e kérdés elvben azon-

● GYORSLAPOZÓ

tanítson. – Egész oktatásunk olyan elveken épült fel, hogy nem volt gyakorlati jellege, és nem igazodott az ország szükségleteihez. Látszik, hogy a régi rendszerek a mai tanintézeteket csak a saját leszármazottaik számára létesítették, olyan intézeteket, amelyekben csak a kultúra mázát, egy haszontalan kultúrát kentek a hallgatókra, és hogy a gazdagok, bankárok, földes-

nal rendeződött még mielőtt megjelent volna a törvény, hogy elfogadják az összes 40 és 44 közötti okleveleket.

2. Memorandum, decsisszió (Jenei) és kimutatások, táblázatok (Mikola) a kolozsvári gép- és villamosmérnöki iskola felállítása érdekében (épület, anyagiak, tanulók, tanárok).

3. Ugyanaz, mint 2. alatt a nagybányai bányászati almérnöki iskola magyar tagozatának létesítésével kapcsolatban. (Jenei Dezső és Mikola Pál).

– *Az elsőtől nőtt ki a magyar politechnikai kísérlet. A másik milyen sorsra jutott?*

– Azt nem tudtuk megoldani, le is mondtunk róla, hogy bár egyet keresztül tudjunk vinni, mert a kettő együtt sehogyan sem ment.

4. Tervezet kidolgozása az elméleti iskolák és tanítóképző intézetek lassú, tervszerű szakirányú iskolákká való átalakítása tárgyában (Tanulmányi bizottság foglalkozzék vele, helyi jelentések alapján).

– *Miért „átalakítása”? Nem volt rájuk szükség?*

– A középfokú szakiskolai hálózatot kellett továbbfejleszteni. Tanítóképző pedig több volt a kellenél. Ne tessék elfelejteni, mindent perspektívájában kell nézni. Minekünk nem a 46-os, hanem az öt-tíz-tizenöt év múlva jelentkező szükségletekkel kellett számolnunk. Az oktatás nem a mának szól. Namost, 46-ban kellett a sok tanítóképző, fiú és női is, mert a férfiakat behívták katonának, 44 végén, aki ép volt, mozgósították, s ezek vagy elesetek, vagy nem tértek

urak fiainak nagy része külföldre ment tanulni, majd amikor cilinderrel a fejen és sétabottal a kézben visszatértek, szégyelltek románul beszélni, mert azt mondták, hogy a román nyelv a mihasznák, a kulturálatlan emberek nyelve” ● A magyar elvtársak küldötteként jelen lévő Rajk László kijelentette: „Követni fogjuk a román munkásosztály és testvérpártjaink példáját”

vissza, vagy hadifogságba kerültek. Emiatt a tanítóképzőket fel kellett tölteni, de azt sem volt szabad szem elől téveszteni, hogy tanítóra a későbbiekben nem lesz ilyen mértékben szükség, ezeket tehát át kellett alakítani ipari vagy mezőgazdasági szakközépiskolákká.

– *A szakközépiskolai hálózattal túl elégedett nem volt az Országos Tanügyi Bizottság.*

– Az ipar akkori fejlettségi szintjének megfelelt volna, mondjuk, de nekünk a leendő iparosítás igényeire is gondolnunk kellett. Ehelyett a szakközépiskolák megszűntek, kiesett vagy két évtized...

5. Részletes tervezet készítendő az ipari leány-középiskolák kiépítésére. (Az egyházak, de a Tanulmányi Bizottság és a vidéki szervezetek tanügyi bizottságainak tervszerű jelentései is tekintetbe veendő!)

– A magyar oktatásban nem léteztek, viszont a románban megvoltak: liceu industrial de fete.¹ A leányokat szabászatra, varrásra, főzésre tanították, felkészítették közétkeztetési, vendéglői munkahelyekre. Főleg a szőnyegszövés (perza, torontáli) volt nagyon jövedelmező, amit Erdélyben azelőtt a szászok és az örmények űztek.

– *Szóval a kisipari szövetkezeteket is ellátták volna munkaerővel. A szövetkezeteknek nagy jövőt jósoltak...*

– Nagy jövőjük van, kérem! Az más kérdés, hogy nem a mai („álamosított”) alakjukban.

– *Itt említik az egyházak véleményét...*

– Igen, az egyházak inkább rendelkeztek anyagiakkal, önállóak is

● GYORSLAPOZÓ

(RMSZ – febr. 26.) ● Kacsó Sándor szerint a felekezeti oktatás fenntartása a két világháború között, az Anghelescu-féle rendszer idején többszörösen indokolt volt, mára azonban a maradiság „szellemi támaszpontját”-vá vált, és ezért készülő államosítása, melyet a Román Népköztársaság alkotmánytervezete előrevetít, összhangban van a fejlődéssel. „Nem érdekünk, sőt

voltak, tehát felállíthattak ilyen iskolákat. Könnyebb volt rajtuk keresztül elérni a dolgot. A kolozsvári unitárius egyház létre is hozott egyet, a Brassaival szemben működött. Ugyancsak beindult egy Székelyudvarhelyen, háztartási profillal, kétéves volt, érettségi után, végzettjei később az almérnöki címet is megkapták.

– *A főzőkanál almérnökei?*

– Nemcsak a főzőkanalat forgatták, kézimunka tanárnők is lettek (maistru instructor),² akik a leány-középiskolában gazdaságtant, kézimunkát és háztartástant tanítottak. Onnan láttuk el a magyar középiskolákat tanárnőkkel.

6. Magyar tanítási nyelvű CFR műhelyi iskolák létesítésére memorandum és decsissziók készítenők a magyar vasutas utánpótlás biztosítására. (Nemzetiségi megoszlás és létező CFR műhelyek, gócpontok szem előtt tartása mellett. Mikola foglalkozzék a kérdéssel, a kérvényeket és törvénytervezetet Jenei Dezső vezetése mellett állítsák össze a bukaresti küldöttség indulásáig, de legkésőbb 1946. szeptember hó 1-ig.

– Elkészítettünk egy kimutatást, melyik műhelyben hány hely van, s kértük, hogy abból ennyit és ennyit tartsanak fenn magyar anyanyelvűeknek. Nem lett belőle semmi, mert a vasúti vezérigazgatóságtól nem tudtunk biztosítékot kapni arra, hogy a keretszámokat tiszteletben tartják. Azt felelték, eddig is tanultak magyarok az iskoláikban, ezután is annyit vesznek fel, ahányan jelentkeznek – ha lesz hely.

egyenesen veszedelmünk lehet, ha kétfajta iskolarendszerünk kétfajta szellemiséget áraszt, s ezzel törést okoz szellemi és társadalmi egységünkben” (V. – márc. 23.) ● A helyzet legprecízebb leírása a kor egyik leglelkiismeretesebb tanügyi tisztviselőjétől származik, szinte egész terjedelmében közöljük:

Az iskolahálózat államosítása egységessé és függetlenné te-

– *Ma hogyan látja: helyes volt-e a szempont, s az, hogy feltették és így tették fel a kérdést?*

– Szerintem helyes volt. A képzési esélyek egyenlőségét biztosítani mutatószámok nélkül nem lehetett. Emiatt veszítjük el az értelmiségünket, és szorulunk háttérbe a többi szakmában is, mert nincs rögzítve, hogy itt húsz, amott harminc helyet tartanak fenn magyar anyanyelvűek számára. Ezek biztosítanak az iskolák létét és a szakmákhoz való jogegyenlőséget. Ha a keretszámokat nem szabjuk meg, megszűnik a lehetőség is, hogy a százalékosan megfelelő arányban helyezkedhessünk el bizonyos munkakörökben. Mert elvileg ugyan jól hangzik az, hogy ne emeljünk korlátokat, hagyjuk, hogy a szabad verseny döntsön, elvégre ez számunkra is hozhat több helyet annál, ami számarányunk szerint megilletne – de az elmúlt harminc év tanúbizonyság arra, hogy mindenütt kiszorították, hogy a felsőoktatásban még a négy százalékot sem éri el a magyarok aránya, ami fele az elvárhatónak.

– *Rendben, az anyanyelvi képzés a nem értelmiségi szakmák pályázóit is megilleti, épp az szociális méltányosság okából. De egy nemzetiség számbelileg kisebbség marad: mindenben talán mégsem veheti fel a versenyt a többséggel, s meglehet, nem is lenne célszerű.*

– Nem is kell mindenben! Én itt elsősorban az erdélyi sajátosságokra – szociális, gazdasági stb. – gondolok, mert úgy látom továbbra is, hogy nekünk elsősorban itt a helyünk, ide kell visszatér-

● GYORSLAPOZÓ

szi az oktatást. Írta Papp Imre nemzetnevelésügyi minisztériumi főfelügyelő. „Ha közelebbről megvizsgáljuk ennek a problémának a megoldási módját, látni fogjuk, hogy ezt a demokrácia lényegében már megoldotta és eltekintve az épületek és felszerelés tulajdonjától, nagyobbára tradicionális, bürokratikus szálak és formaságok azok, amelyek ezeket az iskolákat az

nünk, ez a fő életterünk. Az itteni adottságoknak megfelelően kell kialakítanunk az oktatási hálózatot is, tehát amilyen szakmákra itt szükség van. Nem okvetlenül szükséges, hogy hajóskapitányok vagy repülőstisztek legyünk – de a vasút, ugye, más.

– *Egy kiegyensúlyozott szakmai struktúra a nemzetiségen belül, az, hogy a fő szakmák ne hiányozzanak, valóban kívánatos. Tanúi voltunk annak, hogyan terelték ifjainkat, többrendbelileg hátrányos helyzetbe szorítva őket, a kimondottan nem keresett szakmák felé. A többségi szakközépiskolák szakmai kínálata sokkal szélesebb skálán mozgott és vonzóbb volt, a miéنت viszont az indokolhatónál, a jogosnál beszűkítettebb.*

7. A brassói és sepsiszentgyörgyi textiliskolák kérdése, felállításuk módozata, épület-felszerelése, műhelygyakorlat, növendékek, tanárok, oktatók. Elkészítendő az egyházak, megyei MNSZ tanügyi előadók és a tanulmányi csoport szakbizottságainak közreműködésével. Egy éves terv.

– *A székelyek kérték-e ezt? A Székelyföld iparosítását előkészítendő esetleg?*

– Brassónak magának is komoly ipara, Sepsiszentgyörgynek textilipara volt, de képezni csak románul képeztek addig. Nem sikerült felállítani.

8. Az Aradon létesítendő fém- és villamossági középiskola 1947–48. tanévre való felállításának terve, mint a 4., 5. és 7. pontok alatt.

egyházakhoz mint fönntartó hatósághoz fűzik. Mert hiszen közkívánatra, s az iskolafenntartó egyházak óhajtására, *az állam már rég átvette a felekezeti iskolák fenntartását*, azáltal:

A) hogy törvényileg magára vállalta összes személyi kiadásait, közmegelegedésre állami tisztviselővé minősítve teljes tan-, adminisztratív- és altiszti személyzetüket, mindazon jo-

– Ezt majdnem sikerült megcsinálni, de nem került helyisége végül. A középiskolai hálózat megerősítése volt a cél, de mi vetődött fel? Ők hajlandók lettek volna román rendszerű ipari líceumokat engedélyezni, de azoknak érettségi-joguk nem volt. E jogot egyedül a folytonosság folytán Észak-Erdélyben fennmaradt és jogait megőrző középiskolák őrizhették meg, Dél-Erdélyben ilyenek felállítását nem engedélyezték. Nem is sikerült ott sehova átültetnünk. A másik előnytelen volt, végzettjei nem tanulhattak egyetemen tovább. (A mai szaklíceumok ebben különböznek tőlük.) Emiatt aztán inkább az elméleti középiskolák körét igyekeztünk szélesíteni előbb.

– *Ami azok túlsúlyához vezetett aztán?*

– Még akkor nem volt túlsúlynak nevezhető, abban az időben a társadalmi struktúra, az adminisztráció olyan volt, hogy ott az elméleti líceumot végzettek elhelyezkedhettek, a magánipar viszont hanyatlott, az államosítás előszelei fűjdogáltak, a vállalatok, melyek szovjet megrendelést nem kaptak, vagy vegetáltak, vagy kimondottan egyre rosszabbul ment nekik. Tehát a jövőre is kellett gondolni, de a mának is eleget tenni. A jövőnek azzal, hogy nem tartottuk kielégítőnek az olyan ipariskola létesítését, amely mesterre (művezető) tehet, de az egyetemi továbbtanulás előtt eltorlaszolja az utat. A tárgyalások során pedig nem tudtuk keresztülvinni, hogy a másik hálózatot Dél-Erdélybe is terjesszék ki, mert a román iskolarendszer ezt a típust nem ismerte.

● GYORSLAPOZÓ

gokkal és visszamenőlegesen is elismert jelleggel, ami a köztisztviselőknek megvan (az 1947. VII 17.-i törvény)

B) az iskola-fenntartási anyagi költségeket 1) a felekezeti népiskolákat illetően is, az illetéket politikai községekre ruházta, amelyek kötelesek a népiskoláknak járó anyagi támogatásból arányosan juttatni a felekezeti iskoláknak is. 2) a közép-

– *E különbség egészen az ipari szakközépiskolák megszűnéséig állott fenn. Ha összevetnők a két líceumi hálózatot, nem találunk a magyart mégis a kelleténél egységibbnak?*

– E tekintetben akkori viszonyok közt kielégítő volt. Amit mi felakartunk állítani, azok a magyar középiskolák többletét őrizték volna meg. A románokkal összevetve, nekünk elég elméleti líceumunk volt.

9. A székelyudvarhelyi létező ipari középiskola mellett a bányászati tagozat V. osztályának megindítása, ha lehet, még az 1946–47-es tanévben. Az adatok bekérendők Bányai János okl. bányász mérnök-geológus ottani igazgatótól. (Épület, növendékek, tanerők, felszerelés, még e héten, távbeszélőn!)

10. Sipos László *Nevelésünk és a szakoktatás* c. előadásában javasolt szakiskolák kérdése megvizsgálandó, ugyanúgy, mint 4., 5., 7., 8. és 9. alatt ismertetve. Különösen fontosak a megyei szervezetek megfontolt és nagy körültekintéssel kidolgozandó jelentései.

– A székelyudvarhelyit nem sikerült felállítani. A szakiskolák tulajdonképpen a tanonciskolákat jelentik itt, munkahelyi inaskodást. Ezekben egész évben folyt a tanítás, de hetente két-három napon délután oktatták őket. Külön épületük volt, amely az iparkamarához tartozott. Például a kolozsvári Mócok útja egy saroképületében tanoncotthon működött, tantermeik is voltak, ahol oktattak. Főleg vidéki gyerekek jártak oda. Zömük román, mert a románság pró-

iskolák anyagi fenntartásának költségeit viszont nem a kincstár viseli az állami intézeteknél sem, hanem úgy ezeknél, mint a felekezeti iskoláknál az iskolaszékekre hárulnak, amelyek a tandíjából és minden más forrásból származó jövedelmüket maguk kezelik és fektetik be. Azokat a szubvenciókat azonban, amelyekkel az állam periodikusan segélyezni szokta a középis-

bálta a szakmunkás-utánpótlást rendezni. Különleges feltételeket nyújtottak éppen azért, hogy a román gyerekek bejöjjenek. Azelőtt ugyanis a szakmunkások jórészt nemzetiségiek voltak. A mi gondunk az volt, hogy a magyar tanoncok magyarul tanulhassanak, lévén, hogy magyar oktatás egyáltalán nem folyt. Sikerült bevezettetnünk, s körülbelül 51–52-ig ment is, akkor megszűnt mindenféle magyar nyelvű szakoktatás. Az 1952-es iskolai átszervezéssel felszámolták az ipari középiskolákat, mindet átalakították szakiskolává (şcoli profesionale).

– *A középiskolák nem elméleti liceummá alakultak át?*

– Nem, hanem lefokozták őket szakiskolákká. Igaz, bennük már nem munkahelyi tanonckodás folyt, hanem rendes iskolai oktatás, tanműhelyekben. Zajlott az iparosítás, és a szakmunkásképzést akarták ezáltal felgyorsítani. Összefüggött az értelmiségellenes kampánnyal is, akkor alakultak a munkásliceumok, a munkásfőiskolák, ahol csak szakmunkás igazolványt kértek felvételkor.

11. Memorandum készítendő külön a bukaresti küldöttség számára és külön a brassói, valamint a kolozsvári tankerületi főfelügyelőségek részére az összes ipari középiskolák műhelyeinek vasanyaggal való ellátása tárgyában. (Tordai Lajos indítványa, aki a memorandumot elkészíti 1946. szeptember hó 1-ig. Távbeszélőn értesítve 1946. augusztus hó 27-én.)

– Nem lehetett vasat kapni, a minisztérium nem tudott kiutalni, mert akkoriban a minisztérium adminisztratív szerv volt, nem rendel-

● GYORSLAPOZÓ

kolákat, úgy az állami, mint a felekezeti iskoláknak megadta, hasonlóképpen az alkalmi segítségeket is, így tűzifa-kiutalást természetesen, tűzifasegélyt pénzben, rádiót, típuskönyvtárát stb. felekezeti iskoláink is kaptak. Az egységes gimnáziumoknak hivatalból kiutalt szubvenciókat a felekezetiiek is megkapták. A tanulók segélyezése terén: ösztöndíjakat, jutalomköny-

kezett anyagalappal. Mindenütt léteztek viszont ócskavastelepek, onnan szereztük be a vinkli- és gömbvasakat, golyóscsapágyakat stb.

12. Hívjanak össze minden megyei székhelyen az MNSZ tanügyi bizottságai mesteri értekezleteket az iskola és a munkaadók közötti elég komoly és gyakran áldatlan viszony tisztázására, de főleg ott, ahol erre szükség mutatkozik. (Studnicska Nándor és a közművelődésügyi osztály javaslata.) Szolgáljon a közművelődésügyi osztály tudomására is, amelyik a végrehajtást ellenőrzi és szorgalmazza.

Kolozsvár, 1946. augusztus 27.

– Sok inast kisiparosok, mesterek alkalmaztak, és ezek elméleti oktatásáról akartunk gondoskodni. Előfordult, hogy nem engedték őket órára. Még az 1900-as évekből törvény volt rá, hogy rendes tanonciskolába kell járniuk. Tanoncnak az mehetett, akinek a négy osztálya megvolt, és az államnak érdekében állt a hét osztályt elvégeztetnie vele. Az oktatás mindig visszatérül. A tanítás a legjobb befektetés. Az állam ingyen tartott fenn tanonciskolákat, ahol tanítók, tanárok tanítottak matematikát, fizikát, magyar nyelvet, rajzot stb., és kötelezte a munkaadókat, hogy oda járassák az inasokat.

Kolozsvár, 1981.

JEGYZETEK

1. ipari leányszakközépiskola
2. szakoktató

veket, ingyen füzetet, tanszert, könyvet a felekezeti iskolák tanulói is kaptak az államiakkal egyaránt.

C) Mindazokat a megkülönböztetéseket, amelyeket a régi törvény a felekezeti iskolák és az államiak között tett a jogok szempontjából, az iskolafenntartó egyházi hatóságok, valamint mindnyájunk kívánságára az állam módosító rendelkezésekkel

AZ AUTONÓMIA MÁSIK PILLÉRE
Beszélgetés Kali Sándor
volt elemi iskolai főtanfelügyelővel

Kali Sándor bácsi nyolcvan fele járhatott már, amikor 1981-ben kolozsvári lakásán felkerestem. Elemi iskolai főtanfelügyelő volt a kolozsvári tankerületben a háborút követő években, s válaszai épen megőrzött szellemi képességekre, jó memóriára vallottak. Számomra a beszélgetés külön érdekessége, hogy fényt vetett az intézményes önállóságnak az új kisebbségpolitikán túli, a felekezeti oktatásban gyökerező előzményeire.

– *Kali bácsi melyik tanítóképzőben végzett?*

– 1918-ban végeztem Nagyenyeden, a Református Tanítóképzőben. Az azelőtti négy gimnáziumot pedig Marosvásárhelyen. Tulajdonképpen maroszséki vagyok, mezősámsondi születésű. A képző elvégzése után oda kerültem vissza Vásárhely mellé, Udvarfalvára tanítónak. Ott tanítottam vagy 21 évig. Azután költöztem Kolozsvárra, mégpedig úgy, hogy a református iskoláknál megüresedett két tanítói állás és érdeklődtem, hogy nem kaphatnám-e meg én. Illes Gyula volt akkor az egyházkerületnek a tanügyi fővezetője.

– *Szóval az egyháznak megvolt a tanügyi autonómiája?*

– Tessék várni! Én 1940-ben kerültem a református egyházkerü-

● **GYORSLAPOZÓ**

hatályon kívül helyezte. Így jogot kaptak magánvizsgáztatásra, bizonyítványok és anyakönyvek láttatásának mellőzésére stb.

D) Természetes, hogy az állam által gyakorolt ellenőrzés is azonossá vált ezen iskoláknál a teljesen állami intézetekével.

1) Nincs vagy alig van olyan felekezeti iskola, ahol ne tanítana

lethez, tanügyi tanácsosféleként, ott szolgáltam egészen 1944-ig, mint az észak-erdélyi református iskolák főfelügyelője. Az autonómia bizonyos mértékig megvolt, mégpedig abból a szempontból, hogy a református iskolák külön tantervet készíthettek, ami tartalmilag nem léphette túl az állami tantervet, de abban tág lehetőségek voltak azért arra, hogy a saját egyházi, vallási vonatkozású anyagokat is belefoglalhassák. Tehát bár állami felügyelet alatt állottak a felekezeti iskolák, mert állami tanfelügyelők, revizorok látogattak minket, önállótanok mégsem voltunk. Közben az egyházkerület is a maga felügyelőivel ellenőrizte, irányította az iskolákat.

– *Lássuk részletesebben, miben is állt az iskolák önállósága?*

– Tankönyveket írhattunk, de ezeket használat előtt az állami hatóságok, a minisztérium jóvá kellett hogy hagyja. Azért eléggé szabadon állíthattuk össze a könyveket, és az egyházi elgondolások érvényesülhettek bennük teljes mértékben, azt lehet mondani. Persze magyarkodásról, efféléről nem lehetett szó, de mondjuk bizonyos mértékig érvényesülhettek azok az elgondolások amelyek szükségesek voltak népünk céljainak a tisztázására, népünk irányítására. Iskolán kívül is, mert a szülők is kézbe vették, olvasták azokat a könyveket, sok mindenről értesülhettek belőlük. Jók voltak.

– *Szóval a tankönyvek. Ezen kívül pedig ugye tanácsadói is voltak az egyháznak, amolyan, nem hivatalos tanfelügyelők, akik látogatták az iskolákat, és inkább segítettek, mint felügyelőködtek...*

más vallású tanerő is. 2) Nincs olyan felekezeti iskola, ahol ne volna több kevesebb más felekezethez tartozó tanuló. Bizonyos helyeken, ahol hiányzik a hasonló állami iskola, s valamely iskolatípus valamely felekezet birtokában van, az illető iskolába egészen nagy számú másvallású tanuló jár.

F) Ha még tekintetbe vesszük azt is, hogy a felekezeti román

– Felügyelősködhettek is, mert az iskolák csak úgy fejlődhetnek, ha az irányítás és a felügyelet komoly volt.

– *Ki rendelkezett a pénzzel?*

– Nem ismerheti annyira az akkori egyházi szervezetünket, hogy tudhassa: az egyházkerületnek bizonyos pénzkerete volt az iskolák fenntartására. Úgynevezett egyházadót szedtünk a hívektől, ezt az egyházközségek beküldték az egyházkerülethez, és ezeket az összegeket a tandíjakkal együtt főleg az iskolák fenntartására fordítottuk.

– *Úgy tudom, a református egyház valamivel szegényebb volt a katolikusnál. Kevesebb iskolát tartott-e fenn?*

– Ezt nem tudnám így megmondani. Ahol lehetett, mindenütt nyitottunk iskolát. Persze kétféle iskolánk volt: nyilvánossági jogúak és nyilvánossági jog nélküliek. Azért folyt a harc, hogy amelyiknek nem volt meg, az hogyan tudná megszerezni a nyilvánossági jogot, mert borzasztó kötöttséget jelentett annak hiánya. A nyilvánossági jogú iskoláknál például a vizsgáztatás az iskolafenntartó egyházközség vezetőségének joga volt, a többi iskolánál pedig állami kiküldöttek jelenlétében folyhattak le év végén a vizsgálatok és azok véleményétől függött, hogy megkapja-e a nyilvánossági jogot az iskola vagy sem.

– *Vizsgázni mikor vizsgáztak akkoriban?*

– Vizsgázni tulajdonképpen az iskolákban minden osztályból kellett, de a nyilvánossági joggal rendelkező iskolák záróvizsgái

● GYORSLAPOZÓ

iskolák tantestületének számottevő része tagja és tevékeny harcosa a munkáspártnak, világnézetében ennek ideológiáját követi, *különbség* csak a következőkben van:

1) Az anyagi alapok, épületek, amelyek az egyházak tulajdonát képezik. 2) Anyagi előnyök, melyek bizonyos terhek nem viselése folytán állottak elő és tehetősebb tanulók odasereglése

inkább ünnepélyes külsőségek közt történtek, és ünnepélyszámban is mentek. A nyilvánossági jog nélküli iskolákban pedig, minden osztályban, minden növendéket komolyan le kellett vizsgáztatni, az illető osztály anyagából.

– *Miért tagadta meg az állam a nyilvánossági jogot bizonyos iskoláktól?*

– Akadt olyan iskola, hogy minden feltétele megvolt, mégsem kapta meg. Volt olyan is, amely csak tengődött-lengődött, mégis megvolt a nyilvánossági joga. Természetesen, hogyha az állami hatóságok által megállapított hiányokat pótolták valamelyik iskolánál, akkor már könnyebben hozzájuthattak esetleg a nyilvánossági joghoz. De inkább azon voltak, hogy akadékoskodjanak...

– *A református iskolák közt melyikből volt több?*

– Nyilvánossági jogú volt több – elemi iskolai viszonylatban. A gimnáziumokról nem tudok biztosat mondani.

– *Három fő egyházi iskolahálózat létezett: a református, a katolikus és az unitárius. Melyikbe járt a legtöbb gyerek?*

– Azt hiszem, hogy ezt így megmondani egyikünk sem tudná, évenként változhatott a létszám, aszerint, hogy hány gyermek iratkozott be. Tudniillik bizonyos községekben fennállott a felekezeti és az állami iskola is. Aztán a szülők oda íráthatták a gyereket, ahová akarták. A felekezeti iskola inkább vonzotta a szülőket, s a gyermekeket, mert tudták, hogy ott a saját hitvallásuk szerinti oktatásban, nevelésben részesülnek. Ahol kétféle iskola volt, ott mindig

folytán. 3) Bizonyos bürokratikus kapcsolatok, amelyek az úgynevezett fenntartó egyházzal még fennállnak. 4) Olyan kiküszöbölendő feltételek, amelyek a tanszemélyzetet és a tanulóifjúságot az állammal szemben igazságtalanul előnyösebb vagy hátrányosabb helyzetbe hozzák.

Ma valamennyi úgynevezett iskolafenntartó egyháznak a fe-

harc folyt a kettő között. Ahol csak állami iskola létezett, ott rendszeren román igazgatók vezették az iskolát, és nemegyszer vétettek a szülők meggyőződése ellen. Éppen ezért nagy propagandát nem csinálhattak ezek az állami iskolák a maguk részére, mert tudta mindenki, ha megszűnik a felekezeti iskola, akkor ilyen sorsra jutnak a magyar szülők gyermekei az állami iskolákban.

– *Az állami iskolák fő tanítási nyelve a román volt. Folyt-e az elején az alsóbb osztályokban anyanyelvű oktatás is az állami iskolákban?*

– Az alsóbb osztályokban folyt. A felsőbb osztályokban azonban a magyar nyelv teljesen kiszorult a tanításból. A történelmet, földrajzot már alsóbb osztályban is románul kellett tanítani.

– *Szóval magyar tanítókat is alkalmazott az állam?*

– Azoknak tökéletesen kellett tudni románul.

(Olvasom az 1946-os lapokban, hogy úgynevezett anyanyelvi óra a felsőbb osztályos tantervben is szerepelt a háború előtt, azt azonban nemigen vette komolyan senki. Kali Sándor megjegyezte, hogy „a mai (1981) fakultatívitás ehhez hasonló elvetélt kísérlet, a régi kudarcból tanulni kellett volna.”)

– *Térjünk vissza akkor a felügyelői feladatokhoz.*

– A háború idején iskola-felügyelő voltam, fölöttünk álltak az egyházkerület tanügyi tanácsosai. Főleg az iskolák szervezésével voltam elfoglalva, rengeteg iskola maradt tanító nélkül városon, ezeket szakemberekkel kellett ellátni. Rengeteg anyaországi pályá-

● GYORSLAPOZÓ

lekezeti iskolák személyzete fölötti rendelkezési joga mindinkább illuzórikussá válik. A tantestület mindinkább állami tisztviselő, szolgálati és fegyelmi viszonya az állammal szemben kötelezi törvényesen, minden más ettől eltérő viszony vagy kötelezettség komplikációt okoz, amely megnehezíti a tanügyi jómenetét, és csupán az államosítással fog kiküszöbölődni. Ilyen

zó érkezett, de azok másképp képzeltek el az itteni elhelyezkedésüket, s mihelyst rájöttek, hogy szegényebb viszonyok között élünk, kevesen maradtak itt. Bizony sok munkába telt, amíg minden elemi iskolát el tudtunk látni tanítóval. Végeztem ezen kívül irányító munkát is, felügyeletet. Ezt folytattam 1945 után. Inspector generalnak, elemi iskolai főfelügyelőnek neveztek ki 1945. január 1-től. Fizetést keveset kaptunk. Az iskolai munka tulajdonképpen 1944 novemberében indulhatott meg. Akkor újból rengeteg iskola maradt tanító nélkül. Sok volt a feldúlt épület, amit rendbe kellett szedni. Szóval 1944 őszén és a télelőn sok érdemi iskolai munka nem folyhatott. 1945 a munka dandárját még mindig a romeltakarítás jelentette. Özönlöttek vissza a menekülésből az emberek. Azok szinte mind Kolozsváron mentek keresztül a Székelyföld felé. Jöttek naponta százan is, hogy mi lesz velük? „Hát mi legyen? Itt maradtok és kész! Hol szeretnél letelepedni?” – kérdeztem. Ezen meg ezen a vidéken. Írtunk az ottani tanfelügyelőnek, akiket mi annak neveztünk, de inkább vezető tanítók voltak, akiket megbízunk azaz, hogy tanfelügyelő hiányában rendezzék a hazatérők elhelyezkedését. Megírtuk hát kinek-kinek a leghőbb vágyát, de hozzátettük: „Nézd, nem tudjuk, mi ott a helyzet (különösen a Székelyföldről tudtunk keveset), de valahol telepedjete le, itt kell maradni, ne meneküljete!” De sokan kinn maradtak, mások elpusztultak...

– *Az MNSZ irányította mindezt, ugye?*

– Az MNSZ vette át a kulturális ügyek intézését, főleg Balogh

a felekezeti iskolák tanszemélyzetének ugyanazon felekezethez való kötelező tartozása (ezt az egyház sokszor áthágni kénytelen); a felekezeti iskolák tanszemélyzetének kényszerítése, hogy csak azonos vallású vagy áttért nőt vegyen feleségül stb. A felekezeti iskolák más vallású tanulóival szemben is megnyilvánul gyakorta a diszkriminálás olyan formában, hogy

Edgár. Tanárhiány volt. Az épülethiány nem érződött addig, amíg a román iskolák vissza nem telepedtek, sok volt a bonyodalom.

– *A tanfelügyelőség munkájában a kezdetektől részt tetszett venni.*

– A tanfelügyelői megbízásokat az MNSZ adta, állami elismerés még nem volt. Nem is beszélve Szilágy megyéről, ahol külön bélyeget is adtak ki, s effélék történtek (elneveti magát). Az akkori vármegyék élére állítottunk egy-egy vezető embert, akit tanfelügyelőnek nevezünk. Ezek intézték a vármegyei ügyeket, panaszaik a tankerülethez folytak be, de jöttek jó hírek is, aminek örvendünk. Minden jelentésüket Kolozsvárra terjesztették be, tehát minden romániai iskola központja volt. A dél-erdélyi kérdéseket rendezni roppant nehéz volt, mert más hatalom alatt állottak, s bizony megtörtént, hogy lélekben is nehezen szabadultak a beidegzettségek uralma alól. Hadházy mint tankerületi főfelügyelő (régii megnevezéssel főigazgató) a gimnáziumokért is felelt. Én az elemi iskolákkal foglalkoztam. Nagy vonalakban sikerült átmenteni az elemi iskolákat. Persze felszámolódott a kétféleség, nem létezett már nyilvánossági jogú és nyilvánossági jog nélküli iskola, hanem mindenik egyforma volt. Már az első időkben rendeződött a tanítóság anyagi ügyeinek a kérdése, amennyiben a felekezeti tanítók is ugyanazt a fizetést kapták az államtól, mint az állami tanítók. Szegényesen tengődtek, de megvoltak az emberek. Kezdetben éhezünk is, de azt átvészeltük. A visszacsatolás után a volt dél-erdélyi-

● GYORSLAPOZÓ

több tandíjat fizetnek, kevesebb vagy kisebb engedményt, jutalmat, ösztöndíjat kapnak stb. (...) De mint a fentiekből is láthatjuk, a felekezeti iskolák államosítása nemcsak hogy nem fog különösebb zökkenőt okozni, hanem észrevehető is alig lesz, mert már nagyrészt evolúciós úton megvalósult (*RMSZ – márc. 27.*) ● A felekezeti iskolák államosítása védelmében

ek is igyekeztek kapcsolódni az észak-erdélyi tanítók lelkületéhez, ugyanazt a célt szolgálták, ugyanazokkal az eszközökkel. Krassó-Szörény megyében is voltak iskoláink.

– *Osztatlan iskolák?*

– Egytanerős iskola is volt elég. Sok. Nem lehetett másképp. Húsz gyerekek kellett legalább lennie ahhoz, hogy egy tanerőt ki-nevezhessenek. Szórvány vidéken sok volt belőlük.

– *Sikerült-e elérni azt, hogy a magyar gyerekek magyar iskolába járjanak?*

– Csak általában mondhatjuk ezt el. Néhol olyan távol volt az iskolát fenntartó község a falusi gyerek lakóhelyétől, hogy az nem járhatott be. Autóbuszjárat nem volt akkoriban. De általában azért igyekeztünk megteremteni a lehetőséget.

Kolozsvár, 1981.

KIEGÉSZÍTÉS

Közreadok még egy részletet abból a Kali Sándor-jelentésből, amely az 1946-os székelyudvarhelyi kongresszus tanügyi bizottsága számára készült és egy beszélgetéstöredéket kudarcba fulladt lapalapítási kísérletéről. Kezdjük az utóbbival:

1. – Bakó Bélának volt az ötlete, hogy szükség lenne egy szaklapra, láthatja, Népnevelés volt a címe, amiben a tanítókkal ismeressük az elképzeléseinket, és tanácsot tudjunk adni a tanításra vo-

Gaál Gábor többek közt megjegyzi, hogy azt az oktatás tudományossá tétele követeli meg, s hogy Nyugaton csak mosolyognának azokon, akiket aggodalommal tölt el (V. – márc. 31.) ● Közzéteszik az új iskolaigazgatók névsorát (V. – ápr. 1.) ● Felszeghy Ödön szerint a 178 középiskolából 70 felekezeti, nagyjából hasonló az arány a népiskolák esetében is. A

natkozóan is. 1946 szeptembere a dátuma ennek a példánynak – akkor indulhatott meg. Végül az anyagiakon elcsúszott. Nem sikerült az árat behajtani. Pedig a néptanítóknak nagyobb szükségük lett volna akkor rá, mint a tanároknak, akik főleg városban éltek, s dolgaikat egymás közt is megbeszélhették. A tanítók viszont teljesen magukra voltak leg több helyen. Azért is adtuk neki a Népművelés címét, mert nemcsak az iskolával foglalkoztunk volna benne. A népművelési mozgalom nagyszerű gondolata tanítókörben is kedvelt eszmém volt. Falun könnyebben ment a néppel való foglalkozás, mint városban. Jobban igényelték is. Engem nagyon megragadott a dán, a finn, a svéd népművelési példája. Az alap gondolat az, hogy először műveltetni kell tenni az embereket, a felnőtteket is, s csak azután emelkedhet fel a nép politikailag és erősödhet meg gazdaságilag. Miután a dánok megszervezték a felnőttoktatást, minden nemzet mint példára tekintett rájuk.

2. Következzék az 1946-os helyzet mérlegét tartalmazó jelentés részlete:

„Megalakul a Magyar Népi Szövetség tanügyi bizottsága, s nagy lendülettel próbálkozik megbirkózni az akadályokkal. Bukarest-járásának első eredménye a már említett 244901/1945 sz. miniszteri végzés, amely 13 szakaszban igyekszik a magyar elemi oktatásügynek (kedvező) helyzetet teremteni. Ma már sok szempontból túlhaladott rendelkezéseinek legnagyobb jelentősége, hogy a magyar tanügyet kiemeli az Anghelescu-törvény átka alól, gyakorlatban

● GYORSLAPOZÓ

készülő államosítás a de facto helyzetet de jure-vá teszi, mindössze ennyi a változás (*V. – ápr. 4.*) ● Felszeghy Ödön lemondott az államtitkárságról, a pár napja kinevezett új közoktatásügyi miniszter Vasilescu Gheorghe elfogadta lemondását (*V. – ápr. 30.*) ● Az MNSZ Század Intézőbizottsága VB-jének ülésén úgy döntöttek, összevonják a népművelési, a tanügyi, vala-

biztosítja a magyar nyelven való oktatást minden olyan helységben, ahol legalább 20 tanköteles magyar gyermek található.

A miniszteri végzés VI. szakaszának eleget teendő, a nemzetnevelésügyi miniszter úr 244901/1945 és 256633/1945. számú rendeletével vármegyénként épületelosztó bizottságokat létesít teljhatalommal felruházva azokat, meg nem egyezés esetén a döntés jogát magának tartván fenn. Ennek a bizottságnak a három székely megyében két magyar, egy román, a többi erdélyi megyében pedig két román, egy magyar tagja van.

A VII. szakasz lehetővé teszi az észak-erdélyi felekezeti tanítók besorolását is, ennek munkájával az állami tanítókat besoroló észak-erdélyi bizottságot terhelik meg.

A dél-erdélyi felekezeti tanítók besorolására külön dél-erdélyi besorolási bizottság létesül, miniszteri megbízás alapján, amely munkáját a miniszteri végzés VIII. szakaszában előírt likvidáló vizsga befejezése után kezdi meg. Ez a bizottság később, a dél-erdélyi állami tanítók besorolására, valamint dél-erdélyi iskolák és tanítói állások számának megállapítására is megbízást nyert.

A kétféle bizottság munkájának eredménye jelzi tulajdonképpen az erdélyi elemi iskolai oktatás külső képét.

Az észak-erdélyi besoroló bizottság általában befejezte munkáját. A munka eredménye számokban kifejezhető.

Számba vették az iskolákba beiratkozott tanulók és ezek alapulvételével állapított meg az iskolák és tanítói állások száma.

mint a sajtó és propaganda ügyosztályokat, a tanügy kapcsán az ideológiai átképzésre és az új tankönyvek megírására teszi a hangsúlyt (*V. – máj. 5.*) ● Feloszlatták az összes iskolaszékeket, feladataikat időközi bizottságok veszik át. (*V. – máj. 13.*) ● A Nagy Nemzetgyűlés Elnöki Tanácsa a közoktatásügyi miniszter előterjesztésére Czikó Lőrincet nevezte ki a Fel-

A kolozsvári tankerület észak-erdélyi hét vármegyéjének területén 386 állami elemi iskola és 129 állami óvoda szükségét állapította meg a besoroló bizottság. Legkevesebb állami népiskolánk (6) Beszterce-Naszód megyében van, legtöbb (96–96) Szilágy- és Bihar megyékben. Állami óvodát Beszterce-Naszód megye csak egyet tud felmutatni. Legtöbb (34) Szilágy megyében található.

Beiratkozott növendékek száma az állami elemi iskolákban: 39 647.

Beiratkozott növendékek száma az állami óvodákban: 8295.

Legkisebb a növendékek száma (454 elemi tanuló és 64 óvodás) Beszterce-Naszód megyében, legnagyobb (11 789 és 2472) Szilágy megyében.

Állami tanítói állások száma: 1044.

Állami óvónői állások száma: 157.

Legkevesebb tanítói és óvónői állás (13 és 1) Beszterce-Naszód megyében, legtöbb (286 és 39) Szilágy megyében van.

Egy tanítóra általában 37,9 tanuló esik az elemi iskolákban. Az óvodai arány rosszabb: 52,8.

A kolozsvári tankerület felekezeti elemi iskoláinak statisztikáját a besorolás alapján az alábbiakban közölhetem:

A besoroló bizottság tudomásul vette 100 római katolikus, 249 református, 2 unitárius és 2 evangélikus magyar elemi iskola működését a hét észak-erdélyi vármegyében. Óvodája csak a római

● GYORSLAPOZÓ

szeghy Ödön távozásával megürült vezértitkári tisztségre (*V. – jún. 1.*) ● „A nemzetiségi iskolák tantervével kapcsolatban Czikó Lőrinc vezértitkár kijelentette, hogy annak minden tekintetben azonosnak kell lennie a román iskolák tantervével, az illető iskola tanítási nyelvére fordítottnak” (*V. – jún. 9.*) ● A Szovjetunió felére csökkenti Románia jóvátételi kötelezettsé-

katolikus és református egyháznak van: római katolikus 10, református 4.

A kolozsvári tankerület észak-erdélyi hét vármegyéjében a besoroló bizottság megállapítása szerint szükséges állami és felekezeti iskolák és óvodák összes száma vármegyénkénti megoszlása: Kolozs – 153, Bihar – 208, Szilágy – 238, Szatmár – 163, Beszterce-Naszód – 17, Máramaros – 26, Szolnok-Doboka – 75, e terület állami és felekezeti elemi iskoláinak és óvodáinak száma tehát 882. Az állami elemi iskolák és óvodák, valamint az állások szervezési engedélye a Monitorul Oficial folyó évi... számában megjelent 53494/1946. sz. miniszteri végzéssel elintézését nyert, törvényesítésére vonatkozó intézkedések folyamatban vannak. A felekezeti elemi iskolák és felekezeti óvodák, valamint a felekezeti állások megállapítására vonatkozó miniszteri végzés ez ideig nem jelent meg.

A 882 magyar intézetbe beiratkozott összesen 80 025 növendék, a besorolási bizottság munkájának megindulásáig. Ezek vármegyénként a következőképpen oszlanak meg: Kolozs – 14 125, Bihar – 16 695, Szilágy – 24590, Szatmár – 14 977, Beszterce-Naszód – 1118, Máramaros – 1945, Szolnok-Doboka – 6575. A besorolásnál a múlt évi szeptember havi beiratkozási állapot vétetett tekintetbe. Év végére a létszám 85 113-ra emelkedett.

Ezen elemi iskolai és óvodai tanulószereg oktató nevelésének ellátására tanítói és óvónői állások száma 1999-ben állapított meg a besoroló bizottság által. Ezek vármegyénkénti megoszlása: Kolozs

gét (V. – jún. 10.) ● Államosították a kulcsiparágákat és intézményeket (V. – jún. 13.) ● Államosították az iskolákat Magyarországon (V. – jún. 18.) ● *Törvényerőre emelkedett az új tanügyi reformtörvény* „Az elemi iskolai oktatás kötelező és ingyenes. Az első négy év általános és kötelező. Az elemi iskolai tankönyvek egységesek lesznek az egész országban. (...) A kö-

– 397, Bihar – 450, Szilágy – 557, Szatmár – 364, Baeszterce-Naszód – 32, Máramaros – 51, Szolnok-Doboka – 148. Az 1999 állásra végeredményben 2163 tanerő nyert alkalmazást, a többletet a betegszabadságon levők vagy a tankerülethez, tanfelügyelőségekhez miniszteri jóváhagyással szolgálattételre berendelt tanerők helyettesítői teszik.

A működő tanerők közül az észak-erdélyi besoroló bizottság szerzett jogaik alapján 1555-öt sorolt be ez ideig. Ezek vármegyéenkénti megoszlása: Kolozs – 344, Bihar – 336, Szilágy – 396, Szatmár – 320, Beszterce-Naszód – 21, Máramaros – 48, Szolnok-Doboka – 90. A be nem sorolt 608 tanítónak és óvónőnek az 1945. évben szerzett oklevele van, vagy oklevél nélküli.

A dél-erdélyi besoroló bizottság még csak a felekezeti tanerők besorolását végezte el, de sem az állami tanítók besorolására, sem az iskolák és tanítói állások számának megállapítására vonatkozó munkálatait nem fejezhette be. A múlt iskolai évben tehát a mutatózó szükségletnek megfelelően, létesítettünk magyar iskolákat, és állapítottuk meg a tanítói állások számát is. Dél-Erdélynek a kolozsvári tankerülethez tartozó hat vármegyéjében beiratkozott összesen 16287 magyar gyermek, ebből 15 426 az elemi iskolába, 861 az óvodákba. Az oktatás céljaira 230 elemi iskola (161 állami, 69 felekezeti) és 15 óvoda (14 állami és 1 felekezeti) szolgált. A nevelői szolgálatot 509 tanerő látta el, ebből 351 állami, 158 felekezeti tanító. Az óvodákba mindössze 21 állami és 3 felekezeti

● GYORSLAPOZÓ

zép fokú oktatás négyéves és négy típusú iskolát foglal magába, ezek a líceumok, pedagógiai iskolák, technikai iskolák és szakiskolák. A líceumokban a felsőoktatás részére készítik elő a tanulókat. A pedagógiai iskolákban a tanítókat és gyermekóvó tanszemélyzetet, a technikai iskolákban a termelés számára szükséges középfokú kádereket képezik ki. A technikai iskolá-

óvónő nyert alkalmazást. Az elemi iskolákban 30,3, az óvodákban 35,8 tanuló esik egy-egy tanerőre.

Észak-Erdély és Dél-Erdély elemi iskoláiba és óvodáiba beiratkozott összes tanuló száma: 96 310. Ebből az elemi iskolába 86 279, az óvodába 10 031 növendék iratkozott be.

Észak- és Dél-Erdélyben összesen 969 elemi és 158 óvodánk áll a magyar tanügy rendelkezésére. Ezekben az intézetekben a múlt tanévben összesen 2696 tanerő végezte az oktatói, nevelői munkát.

Nem lekicsinyelendő számok ezek. A fejlődés lehetőségeit is magukba foglalják.”

kat a szükségleteknek megfelelően az ország különböző vidékein szervezik meg. A technikai iskolák lehetnek ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, egészségügyi, közigazgatási stb. iskolák. Tanfolyamuk négy évig tart. A szakképesítő iskolákat a vállalatok mellett szervezik meg. Céljuk szakképzett káderek nevelése. A technikai iskolák, valamint a szakképesítő iskolák

IGAZSÁGOS MÁTYÁS SZÜLŐHÁZÁBAN
Beszélgetés Benkő Samuval
a Móricz Zsigmond Kollégiumról

Benkő Samu történész, 1946-ban érettségizett a Kolozsvári Református Kollégiumban.

– *Ezek szerint a háborút megúsza szárazon, ugye?*

– A front átvonulása a Dunántúlon ért, a nagynéném férje a péti nitrogénműveknél volt mérnök, náluk voltam negyvennégy őszén, és negyvenöt áprilisában jöttem vissza. A VII. gimnáziumot áprilistól júniusig végeztem el. A későbbi Móricz-kollégisták akkor már szervezkedőben voltak, két kulcsszemélyiség állt az élen: Szabó István közgazdászhallgató, akit én még a Marosvásárhelyi Református Kollégiumból ismertem, mert 42-ig oda jártam, és Balogh Edgár, az MNSZ kulturális bizottságának vezetője.

– *Hogyan szerzett tudomást erről a csoportosulásról?*

– Én!? A barátaim akik a református kollégiumban fölöttem jártak, akkor már bekapcsolódtak ebbe a munkába, mint például Kovács András, a későbbi filmrendező, akivel a bentlakásban egy szobában laktunk, ő volt a primárius (szobafőnök), én a helyettese, ő volt az ifjúsági főkönyvtáros, én az alkönyvtáros. Másik barátomból, Egyed Jánosból Györfly-kollégista lett. A baloldali diákintézményekről megfelelő tájékozottságom volt.

● **GYORSLAPOZÓ**

is az illető szakminisztérium hatáskörébe tartoznak, míg a liceumok, a pedagógiai iskolák a közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe tartoznak. (...) A felsőfokú iskolákat két kategóriába szervezik. Ezek az egyetemek és politechnikák, valamint a felsőoktatási intézetek.” Egy-két éves tanfolyamok indulnak írástudatlanok számára, egyenértékűek a négy elemi elvégzésével.

– *Álljunk itt meg egy szóra. A diákélet kollégiumi szervezete vajon nem volt-e hatással a későbbi Móricz Kollégium belső rendjére? Milyen diáktisztviszélyekből állt?*

– Volt az apparitor, akinek tanárhoz hasonló rangja és szerepe volt, amit ő mondott, az szentírás volt, az ellen nem volt apelláta. Ő reggel, este és a szilenciumok idején végigjárta a szobákat, megnézte, hogy a diákok fölkeltek-e, fölöltöztek-e, megvetették-e az ágyat, ruhájukon föl van-e varrva minden gomb, kitakarították-e a cipőjüket, megmosdottak-e a gyerekek, körmüket levágták-e stb. A kicsi, az vigil volt, napos, aki takarított, port törölt, fát hordott, sepregetett. Az étkezésnél is megvolt az asztalfőnök és helyettese, ők vettek először a kihozott ételből. Az egy vágyálom volt, hogy a párolgó levesnek a sűrűjéből először én kanalazhassak.

Különösebb belső eszmei tartalmat ez a kollégium nem hordozott, noha az önkormányzatnak volt egy előképe, amely azonban a mindennapi életnek a megszervezésére korlátozódott. A népi kollégiumoknál viszont egy jól körülhatárolt ideológiai feladat és elkötelezettség jelentkezett, és ez volt a fontos. A református kollégiumban az oktatás tartalmát a XX. századra az államilag megszabott irányvonal határozta meg, a felekezeti iskolákban is a minisztériumi tantervekhez kellett igazodni.

– *Az első sajtóutalást a későbbi kollégiumra a Világosság 1945. április 21-i számában találtam meg. Ez előbb tudósít arról, hogy összeolvadt az egyetem magyar és zsidó diákszervezete, majd így*

„Ezen kívül a termelésben foglalkoztatottak számára két éves különleges tanfolyamot szerveznek. E tanfolyam elvégzése egyenértékű a középfokú iskola elvégzésével. Azokat a munkásokat, akik bekerülnek ebbe az iskolába, kiemelik a termelésből. Ellátásukról a tanfolyam egész ideje alatt az illetékes minisztérium gondoskodik, melynek hatáskörébe az iskola tar-

folytatódik: „Kiss András (a titkár) ezután bejelentette a magyar diákság elhatározását, hogy a sajátos magyar kérdések és az erdélyi magyar kultúra ügyének szolgálatára megalakítja a Móricz Zsigmond-kört. A körön át a diákság a magyar munkásság és parasztság érdekében meg akarja ismerni a demokrácia és a szocializmus eszméjét, s a magyar kultúra fejlesztése mellett foglalkozni kíván a Szovjetunió, a románság és Kelet-Európa többi népeinek kultúrájával is”, azaz ez egy egyértelműen baloldali program volt. Nem tükröződött-e benne mégis a kor társadalmának politikai sokszínűsége?

– A fasisztákon kívül mindenkinek helye volt benne. 45-ben még nem így tevődött fel a kérdés, hogy aki kommunista, az ennek következtében nem áll szóba azzal, aki nem az. Országosan is több pártrendszer van, az egyetemen belül is jelen vannak a hagyományos magyar erdélyi intézmények képviselői. Kivéve azokat, akik a négy év alatt kompromittálódtak vagy zsidóüldözésekben az atrocitások elkövetésében részt vettek. Találkozhelyünk a Farkas utcai Teleki palotában volt, amelynek homlokzati részében akkor az MNSZ kolozsvári szervezete székelt.

– *Mit jelent itt a „szocializmus eszméje”?*

– A marxi szocializmust, de jelent egy szociográfiai megismerést is, tehát a sajátos magyar munkásosztálynak és parasztságnak a megismerését. Ez a társaság azon a népi irodalmon nőtt fel, amely Illyés Gyulától Darvas Józsefíg és Erdei Ferencig elég mélyen be-

● GYORSLAPOZÓ

tozik. Akik e tanfolyamot elvégzik, jogot nyernek arra, hogy felső iskolában folytassák tanulmányaikat” (V. – aug. 4.) ● „Fontos rendelkezése az új törvénynek az is, hogy az ország sürgős társadalmi és gazdasági szükségleteinek fedezésére – a törvény rendelkezéseitől eltérően – rövidebb időtartamú iskolák létesítését is megengedi, amelyekre vonatkozóan különle-

pillantott a magyar valóságba. Nagy István műveit olvastuk, ismertük a *Boldog utcán túlt* és *A szomszédság nevében*. Rettenő mohó olvasási mozgalom volt, egymás kezéből kapkodtuk ki az akkor frissiben megjelent marxista könyveket, amiket a kolozsvári pártszervezet, Jordáky Lajos és Simó Gyula adnak ki.

– *Köztudott, hogy az MNSZ élén egy marxista mag állott. A Móricz Zsigmond-kör viszont, azt hiszem, nem kimondottan marxisták köré tömörült kezdetben.*

– Nem, ez nem pártkezdeményezés volt. Viszont a párt kezdettől partnerként és szövetségesként szerepel, nem tudok konfliktusokról a Móricz Kollégium és a párt között, és végül az egész társaságból párttag lett a negyvenes évek végén.

– *Az előbbi cikk így folytatódik: „A Móricz Zsigmond-kör tagjait munkaközösségeken át kívánja foglalkoztatni és lehetővé tenni, hogy az ifjúság a szellemi, politikai, gazdasági élet vezetőivel találkozassék.” Továbbá megtudjuk, hogy a kör az MNSZ védelme alatt áll. A szervezők közt említi Bódis Sándort, Gazda Ferencet, Markos Andrást stb.*

– Munkaközösség? Tehát ez már nem egy önképzőköri forma! Markos András például, aki akkor már tanársegéd a tudományos intézetnél, volt a szociográfiai munkaközösség vezetője. Róla tudni kell, hogy a Gusti-féle iskolát ő ismertette a magyar tudományos közvéleménnyel. Aztán itt van Imreh István, aki a közgazdasági, gazdaságtörténeti kérdéscsoporttal, Faragó József, aki a folklór-

ges törvény fog intézkedni” (V. – aug. 5.) ● Átcsoportosítják a tanszemélyzetet A tanügyi hálózat átszervezését rendkívüli méretű áthelyezési hullám kíséri (V. – aug. 8.) ● Minisztériumi rendelet szerint az egyetemi hallgatók ösztöndíjának odaítélésakor ezentúl figyelembe veszik az illetők társadalmi eredetét, tanulmányi eredményeit és az egyetemi hallgatók általános

gyűjtés kérdéseivel foglalkozott, és ő lesz könyvkiadásunk lektora is. Bódis Sándor az orvostanhallgatók kollégiumának megszervezője, egészségszociológiai, közegészségügyi, népjóléti vizsgálatokat végzett. És így tovább.

– *Őnt is beosztották valamelyik munkaközösségbe?*

– Én a megbeszélésekben már a nyár folyamán részt vettem, intenzívebben 45 őszétől kapcsolódtam be, amikor már kollégiummá alakult a kör. Akkorára bizonyos polarizálódás is lefolyt, egyesek kimaradtak, már nem egy ad hoc diákköri munka folyik benne, hanem a munka alapjává az együttélés válik, és a magját a bentlakók képezik. Épületünk még nincsen, a református teológia egyik emeleti szárnyát béreltük ki, körülbelül 10 szobát, de patrónusunk az egyetem volt. Az egyetemi tanév 46 januárjában kezdődött meg. Mivel a kollégiumot be akarták indítani, középiskolásokat is felvettek, néhány református kollégiumi diákot, tanítóképzőst, kereskedelmi iskolásokat, főleg kalotaszegieket.

– *A piariba járókat nem?*

– A református kollégiumnak az internátusát, a Farkas utcai épületet a katonaság foglalta le, kórház volt benne. A katolikusoké és az unitáriusoké viszont megmaradt, ezért onnan kezdetben csak kültagok voltak.

– *A munkaközösségek közti feladatmegosztás az érdeklődés nagy szóródásáról tanúskodott-e?*

– Az egésznek a közügyi irányultsága az érdekessége: a szakmai-

● GYORSLAPOZÓ

érdekében (!) kifejtett tevékenységét. Az ösztöndíj megvonható a Román Népköztársasággal szembeni ellenséges magatartás esetén is (*V. – szept. 15.*) ● A kolozsvári volt Mariánus államosított épületét a Bolyai Egyetem használatába adták (*V. – szept. 16.*) ● Egy tanfelügyelő elmagyarázza, hogy a falvainkban és városainkban folyó osztályharcot hogyan érvényesíti a

ságot megpróbálta erősen kötni a közéletiséggel. Amíg Móricz Kollégium van, állandó vita tárgya a prioritás kérdése, hogy a közösségi akciózás, vagy a szakmai tanulmány-e az első. Sokan szintézisre törekedtek, és ez is a természetes.

– *Az akciózás az MNSZ mozgalmi munkában való részvételt jelentette?*

– Igen. Valamint a Diákszövetség, és egyre többek számára a pártmunkában való részvételt a következő évtől kezdődően. És saját tanulmányi célkitűzései is voltak, például Imreh István említi az Igaz Szó Móricz-számában, hogy az általa vezetett közgazdasági csoport úgynevezett bérkosarat szerkesztett. Inflációs idők voltak, és ők azt vizsgálták, hogy a munkásfizetés vásárlóereje hogyan változott. Gazda Ferenc történelmi kutatásokat folytatott, most Kolozsváron a gazdasági életben dolgozik. Vagy ott volt Józsa János, aki nagyon alaposan felkészült pszichológia-filozófia szakos hallgató volt, nagy hatást gyakoroltak rá a mélylélektani iskolák – a Szondi Lipót-féle tesztrendszert a kollégiumi felvételinél is alkalmazták –, később meghasonlott és öngyilkos lett.

– *„A munkásosztály és a parasztság megismerése...” – erről nekem most az Erdélyi Fiatalok falujáró mozgalma jut eszembe, és a kor egyik neves kultúrpolitikusának csípős megjegyzése, hogy a kollégisták ilyen jellegű igyekezete is éppúgy kudarcot fog vallani, mint amazoké.*

– A beltagság vidéki volt, sokan falusiak. Aki onnan került fel,

középfokú és szakiskolai felvételi vizsgák új szabályzata. Az ötvenes létszámú osztályokba jelentkezőkről három kimutatás készül: „Az első kimutatásba kerülnek azok a tanulók, akik a kollektívszerződéses munkásszülők és szegényparaszt szülők gyermekei. A rendelkezés a szegényparaszt szülők alatt azokat érti, akiknek két hektárnál nagyobb földjük nincsen és akik ki-

annak nem kellett kiszállnia, hogy megismerje a falut, mint azt például, a kolozsvári Mikó Imre tette a Borsa-völgyében, különben sikerrel. Volt olyan kollegista, aki egy nagyon érdekes munkába kapcsolódott be: akkor folyt a tönkrement kastélyok és könyvtárak javainak mentése. Az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárába akkor hoztak be egy csomó olyan családi levéltárat, amit a háború idején széthánytak. Akadt olyan kastély, amelynek az istállójában a lovak alá pergamennel raktak almot. Mások terepmunkája a szövetségi mozgalom szervezése volt. A Hangya Szövetség vásárhelyi központjával megállapodva mi a medgyesfalvi konzervgyárban végeztünk szervezőmunkát.

– *Ön miben vett részt? Most nem a politikai agitációra gondolok.*

– Én a Bolyai Egyetem Baráti Egyesületének, az Egyetemet pártolóknak a segélyakciójában vettem részt, aztán az MNSZ Országos Ifjúsági Bizottságában és a Közművelődési Bizottságban a népfőiskolai akciót szerveztem. Ezeket az EMKE égisze alatt hoztuk létre 47-től kezdve. Indítottunk egy tanfolyamot a közgazdasági kar egyik termében a népfőiskolai vezetők kiképzésére. Az volt a tervünk, hogy minden megyében létrehozunk egy központot, és a következő télen ott a falvokról behozott ifjakat készítjük fel. Ezt az akciót egy politikai fordulat nyomán lefűjták.

– *Térjünk vissza 45-re. Itt a cikk végén az áll, hogy Erdős Pavel, a román egyetemi hallgatók szövetségének egyik képviselője szerint a román diákság a magyarra nézve kedvezőbb megoldást szeretett*

● GYORSLAPOZÓ

zárólagosan ennek a földnek a jövedelméből élnek. A második kimutatásban kerülnek a szakszervezetbe tömörült köz- és magánalkalmazottak gyermekei közül azok, akik szüleinek havi fizetése nem haladja meg az ötezer lejt. A harmadik kimutatásba kerülnek azoknak a szülőknek a gyermekei, akik a két kimutatáson kívül esnek. (...) A líceumokba és szakiskolákba a

volna elérni az épületelosztást stb.-t illetően. Az Önök nemzedéke egy egyetemalapítást is megért...

– A Bolyait minisztertanácsi jegyzőkönyvvel létesítik, mert a király hosszú ideig már nem ír alá, elvonul Szinajára, és csak később szentesíti a megállapodásokat. Négy karral, amelyekből hármát, a bölcsészet-, a nyelv- és történelemtudományit, a természettudományi és matematikai kart, valamint a jog- és közgazdaságtudományi kart Kolozsvárt hozták létre, az orvosit Marosvásárhelyre helyezték ki. Akkoriban folyt az egyetem átadása. Sok volt a tisztázatlan kérdés. Én még mint középiskolás részt vettem azon a diákgyűlésen a Farkas utcai egyetemi épületben, amelyen Jordáky Lajos győzi meg a hallgatókat, hogy hagyják el a főépületet, és adják át a Nagyszébenből visszaköltöző Ferdinand Egyetemnek, mondván, hogy ez ideiglenes megoldás, mert a kormányzat egy új egyetemi várost épít a Szamos parton, a Donáth negyedben, és csak idő kérdése, hogy ez az egészen modern campus létrejöjjön.

– Ő hitt-e ebben vajon?

– Abszolút módon hitt benne!

– Jó. A kollégisták nagyon dinamikus és alkotó munkára felkészítő csoport voltak, sok tudós és politikus került ki közülük. Hányan voltak?

– Amikor kollégiummá lett, voltak beltagjai és kültagjai. Leánykollégium nem lévén, ők csakis kültagok lehettek, akár kolozsváriak voltak, akár nem. Bejártak mindennap az olvasótermünkbe.

felvételi vizsgán kapott középeredmény alapján az első kimutatásból 17-et, a másodikból 8-at és a harmadikból 25 tanulót kell felvenni. Azok azonban, akik így kimaradnának az első kimutatásból, a rendelet szerint bekerülnek a harmadik kimutatásba és a rendelet szerint elsőbbségben részesülnek” azonos érdemjegyek esetén. A pedagógiai iskolákban a három társa-

Könyvekhez, folyóiratokhoz nagyobb részt ajándékként jutottunk hozzá, mert pénzünk, az nem volt. Anyagilag az egyetemre támaszkodtunk, Csögör Lajosra, aki remek rektor volt, az abszolút jó gazdának a típusa. Mindenre kiterjedt a gondoskodása, és bármiről lehetett vele tárgyalni. Nagyon szerettem, máig is a legjobb emlékek fűznek hozzá. Ott volt továbbá a MÁGISZ (Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete), ami később Victoriává alakult át. Ennek a vezetőségét, Gyűjtő Sándort, Semlyén Istvánt, Imreh Istvánt, Soó Tamást szintén baráti kapcsolat fűzte hozzánk, ha valami érkezett, például olaj vagy krumpli, akkor nekünk is juttattak, és olyankor egy ideig volt mit enni.

A külső tagság is egyetemistákból állt. Az egyetemen akkor az úgynevezett Voitec-rendszer szerint folyt az élet. Voitec mint közoktatási miniszter úgy rendelkezett, hogy a háború miatt elmaradt vizsgákat soron kívül le lehet tenni. Mivel a tanév 45 júliusában véget ért, és a következő csak 46 januárjában kezdődött meg, az egyetemen csak vizsgáztatás folyt. Hazajött a leszerelt katona vagy a volt fogoly, és bement a tanárhoz, aki azt mondta: Kérem szépen, itt van az a minimum, amiből le lehet vizsgázni.

– Engem a népi kollégisták – megengedem: viszonylagos – elszigeteltsége érdekel... Miért csatlakozott Önökhöz csupán töredéke az értelmiségi pályára készülő ifjúságnak? Tudom, persze, hogy a legjobb időkben sem volt 40 szálláshelynél többjük. A csoport kiszármazása vajon hány embert fogott át?

● GYORSLAPOZÓ

dalmi származási kategória közti megoszlás 25/13/12. A tanügyi reform tehát „mindent elkövet, hogy az iskolákba dolgozók fiaiból és leányaiból kikerült tanerők kerüljenek” (V. – szept. 17.) ● Négy egyetem és negyvenegy felsőfokú tanulmányi intézet lesz az országban. A magyar tannyelvű hálózat a következő intézményekből és tagozatokból áll: 1. A Bolyai Tu-

– Számolni kell a József Attila Kollégiummal is, ami később alakult, a vásárhelyi orvostanhallgatók kollégiumával és a kolozsvári középiskolásokéval. Mindenestől nem hinném, hogy a tagság a 200-at meghaladná – kültagokkal együtt. És indult olyan 20–30-cal.

– *A korabeli sajtó beszámol arról a nagyszabású felmérésről, amit a kollégisták szociográfiai és pszichológus csoportja végzett a Bolyai Tudományegyetem anyagi támogatásával és a tankerületi főigazgatóság engedélyével 48 erdélyi magyar középiskolában (a többi nyolc középiskolába nem sikerült elmenniük). 1229 érettségi előtt álló diák válaszolt a kérdésekre. Az eredményről Pál Árpád és Czédly József számoltak be az Utunk 1946. június 29-i és július 6-i számaiban. Főleg a társadalmi származást, ismereti szintet, műveltséget, világnézetet és a pályaválasztás kérdéseit vizsgálták. Nos, itt a társadalmi származásról az áll, hogy „a feldolgozásra begyűlt 1062 növendék a következőképpen oszlik meg: gimnáziumi tanuló 620, tanítóképzős 270, kereskedelmi tanuló 110, ipari szakiskolás 42, mezőgazdasági szakiskolai tanuló 20. Születési helyük szerint 55 százalék (594) falusi, 45 százalék (465) városi eredetű. (...) Az összes iskolák foglalkozás szerinti társadalmi megoszlása a következő: kisiparos 28 százalék, (290), tisztviselő 26 százalék (269), földművelő 23 százalék (242), értelmiségi 12 százalék (131), kereskedő 8,8 százalék (91), munkás 1,1 százalék, tőkés, gyár- és malomtulajdonos 1,1 százalék”. Nem tartja kielégítőnek sem a*

dományegyetem nyolc karral (filológia – tanulmányi idő 4 év, történelem és földrajz – 4 év, filozófia – 4 év, pedagógia és pszichológia – 4 év, matematika – 4 év, természettudomány – 4 év, vegytan – 4 év, jog és közgazdaságtudomány – 3 év) 2. Marosvásárhelyi Orvostudományi Intézet négy karral (általános orvostudomány – 6 év, pediátria – 6 év, gyógyszerészet – 4

munkások, sem a földműves származású tanulók arányszámát, ez utóbbiakat azért nem, mert „a törpebirtokosok gyerekei csak 2,5 százaléka a földműves származású tanulóknak. Ez a szám azért kicsi, mert Erdélyben, főleg a Székelyföldön sokkal több a törpebirtok, mint a kis- vagy nagybirtok. A hat-húsz holdas földművesek gyerekei 66 százalékot, a 20–25 holdasoké 14 százalékot, az 50 holdon felülieké pedig 17,5 százalékot képviselnek.” Ez az, amit a középosztályi eredetnek neveztek akkoriban. Nagy István, az író mennydörög ugyancsak az Utunkban, hogy az az ifjúság kulturálisan éretlen, ami abban nyilatkozik meg, hogy „legfennebb Széchenyiig jutott el”, 1848 igazi jelentőségéről fogalma sincs, természetes tehát, hogy a jelent sem ismeri. A kivándorlás szándéka meglepően általános soraikban. Nem ezek a feltételek és a közhangulat magyarázzák vajon a korabeli középiskolai és egyetemi ifjúság tartózkodását a Móricz kollégisták hallatlanul dinamikus, pártoskodó, szerepvállaló tagságával szemben?

– Van egy ilyen magatartási kérdés 45–46-ban: mi a teendő? Maradni vagy menni? Békeszerződés még nincs, és fűződnek még egyes nacionalista vagy nem nacionalista illúziók a megkötendő békeszerződéshez. A kollégisták és általában a történelmi realitásokkal számoló baloldali diákság pontosan tudja, hogy mit hozott a történelem. Függetlenül attól, hogy a párizsi béketárgyalásokon milyen döntés születik, a fegyverszüneti szerződésben lényegében benne van minden, a Romániához való tartozás nem vitatható. A

● GYORSLAPOZÓ

év, fogászat – 4 év) 3. Kolozsvári Mechanikai Intézet magyar tagozata (munkagépek és hógéposztály – 4 év) 4. Kolozsvári Mezőgazdasági Intézet magyar tagozata (agrotechnika – 4 év) 5. Kolozsvári Magyar Művészeti Intézet négy karral (zeneművészet négy tagozattal: hangszer, ének, zeneszerzés, zeneelmélet és népdalgyűjtés; színművészet három tagozattal: színészi,

másik: ez az ifjúsági csoport vállalta, hogy az értelmiségnek ott a helye, ahol népének. Nyilvánvalóan sem a parasztság, sem a munkásság részéről nem vetődött akkor fel az, hogy elmenjek innen, mert ide kötötte őket minden. És a nagy jövés-menés negyvenben bebizonyította, hogy nem jár jól az, aki szedi a sátorfáját és kimozdul otthonából. A 44-es háborús események főleg hivatalos személyeket és az ifjúságot mozgatták meg, illetve a Székelyföldön komoly harcok voltak, ott helységeket is ürítettek ki. Volt továbbá a menekülésnek egy másik megalapozott oka. Hamis információk nyomán a szovjet hadvezetőség a hátramaradt férfi lakosságot – Magyarországon az általános mozgósítást csak Szálasi rendelte el – tömegesen mint partizángyanúsakat vetette fogságba. Kiváló emberek is elpusztultak, például Mikecs László, aki ma a legnagyobb társadalomtudósunk lehetne.

De a felmérő fő célja a szelekció volt, hogy a kollégiumi felvételeire azokat hívják meg, akiknek kinéztek maguknak az érettségizők közül.

– Szóval azt akarja bizonyítani, hogy a kollégisták más értelemben nem elszigetelt kisebbség voltak. Az elmondottak pedig, gondolom, fényt vetnek arra is, hogy miben áll a vállalkozás nívója: az új, az úgynevezett szerves népi értelmiség kinevelésének kísérlete, amit nem annyira származása, mint az elkötelezettség szelleme tesz népivé.

– Egyáltalán nem voltak elszigeteltek! És még valami: a magyar-

rendezői, színháztudományi; képzőművészet két tagozattal: festészet, szobrászat, grafika és dekoráció; koreográfiai kar két tagozattal: balett és folklór) – tanulmányi idő 3, illetve 4 év. 6. Protestáns Teológiai Intézet Kolozsváron (V. – okt. 19.) ● A főiskolai és egyetemi tandíjakat ezentúl a társadalmi eredet és tanulmányi előmenetel szerint differenciáltan állapítják meg

ság akkor találkozik a demokrácia adta lehetőségekkel. A szovjet hadsereg leállítja az atrocitásokat, nem enged meg semmi olyan kielégést, amilyen Szárazajtán, Csíkszentdomokoson, Egeresen volt, ez megnöveli a bizalmat abban, hogy itt valami egészen más kezdődik, mint ami a két világháború közötti kisebbségi életet jellemezte. Ezt folytatja a Groza-kormány. A nagy ellenpélda Csehszlovákia volt. Érdeemes elolvasni Balogh Edgár levelét Laco Novometzkyhez, a szlovákiai magyarság üldözéséről. Az akkor egy nagyon fontos momentum a romániai demokrácia javára, a bizalomkeltő légkör. Namost, ez a kultúrájában baloldali tájékozódású ifjúság tudatosan vállalkozik a népszolgálatra. Mostanában ezt a szót a maguk nemzedéke megkérdőjelezi, hogy ez hülyeség. Hát ez nem volt egy hülyeség, emberek sorsa dőlt el azon, amit jelentett, hogy itt él egy nép, és az értelmiségnek hozzá kötődik az élete és azt szolgálnia kell. Attól, hogy ez az ige a szolgálta főnévből származik, még lehet nemes tartalmú!

– *A komoly kutatómunkát mellőző, a változó népi igényeket nem ismerő, azokat „kitaláló” és félreismerő, a népboldogítói, megváltói illúziókkal való leszámolásról van itt szó, azt hiszem.*

– Nagy vitám volt a saját osztályommal is a kivándorlás kérdésében.

– *Egymaga szállt szembe velük?*

– Nem, jó néhányan osztoztak nézetemben. Döntő kérdés volt az, hogy megsz-e a Bolyai Tudományegyetem 45-ben. Az egyetem

● GYORSLAPOZÓ

(V. – nov. 17.) ● Háromszázan felvételiznek a Magyar Művészeti Intézet négy karára. A hitfelekezetek kántoriskolákat és szerzetesképző szemináriumokat, valamint teológiai intézeteket és főiskolai jellegű hittudományi intézeteket tarthatnak fenn – a római katolikus egyház kivételével, mely csak akkor kaphatja meg e jogot, ha kánonjogát az illetékes hatósághoz

megalapítása azt jelentette, hogy maradnak mindazok a diákok, akik oda beiratkozhattak. Akkor már csak a műegyetemre készülők egy része ment el, akik nem vállalták, hogy Temesváron vagy Bukarestben végezzék tanulmányaikat, márpedig akkor ezt kevesen vállalták. Aztán a filmrendezőnek, színházi rendezőnek stb. készülőkhöz szintén.

– *Aki elment ott is maradt.*

– *Ott.*

– *No, de mi a kollégium megalakulásánál tartunk csupán. A Világosság 1945. október 5.-i számában azt olvashatjuk, hogy a „munkás és parasztfjúság” jelentkezik felvételre. A más származásúakat csak megadott százalékban vehették fel?*

– *Nem volt százalékolás.*

– *Szóval amikor 1948-ban ezt nagy demokratikus vívmányként bevezették, akkor az egy adminisztratív módja volt a népi értelmiség konstituálásának. Akkor a tömegben ez a népi kollégiumi mozgalom nem tudta volna – főleg nem máról holnapra – „előállítani” az új típusú értelmiséget, hanem kinevelni akarta azt, mindenféle eredetfetisizmus nélkül. A szervesség is így értendő, ugye?*

– *Persze. Az egy elv volt, hogy paraszt- vagy munkásifjak legyenek. De nem zárta ki mások felvételét. Én papfiú vagyok, Szabó Pista, a diákigazgató, maga is postatisztviselő fia talán.*

– *Hogyan folyt le a felvételi? Az előbb említett cikk szerint a jelentkezőknek a világnézetükről, tudásukról, magyarság szemléletük-*

benyújtotta, és azt jóváhagyják a többiekéhez hasonlóan (V. – nov. 18.) *Közös megyei tanfelügyelőségek* „(...) e naptól kezdve országszerte nem külön román és magyar tanfelügyelőségek, hanem minden megyében egy ügyvitelű román és magyar megyei tanfelügyelőség intézi (...) az iskolák és tanszemélyzet ügyeit” (V. – nov. 20.) ● *Kinevezték a mezőgazdasági főiskola*

ről kellett számot adniok. Idézem: „A vizsga mint minden vizsga, írásbeli és szóbeli. Az első abból áll, hogy az ifjaknak minden elképzelhető témára kiterjedő, 40 és néhány kérdést tartalmazó kérdőívre kell felelniük. A kitöltött kérdőív a vizsgázó teljes egyéniségét tükrözi vissza. Meg lehet állapítani belőle: kinek milyen irányulása az érdeklődése, és kit mire lehet majd felhasználni a kollégium belső munkájában.

A szóbeli vizsga sokkal ünnepélyesebb. A könyvkiadó osztály termében körberakott székeken ülnek a kollégisták. Szabó István, a kollégium elnöke kis noteszből mindenki számára felad egy kérdést. Arra kell felelnie, több tízperces előadásban.”

– Elmesélem az én felvételim lefolyását. Az ember írt egy önéletrajzot. A tájékoztatóban az állt, hogy a leendő tagok lehetőleg tartssák szem előtt József Attila *Curriculum vitae*jét. Ehhez nem freudistának kellett lenni, hanem a származás szociológiai osztályelemzése kellett hozzá, a gyerekkor, a sérülések feltárása. Ez nálam egyszerű volt, kezdtem a nagyszülőkkel. Akkor már szociológusnak készültem, a Nyárád mente szociográfiáját akartam megírni, a *Puszták népe*, *A tardi helyzet* stb. klasszikus népi irodalmi művek inspirációjára. Jellemző, hogy ebből a hatvanas évek közepére lett egy kis könyv. Anyai nagyanyámat kivéve minden rokonom három-négy Nyárád menti faluból való. Anyai nagyapám, apám református lelkipásztor volt, én bölcsészetre iratkoztam be. De érdekesebb volt ennél az, hogy a felvételin előadást kellett tartani, amit

●GYORSLAPOZÓ

magyar tanári karát (V. – dec. 10.) ● **Az MNSZ kolozsvári, negyedik országos kongresszusának** jelentéséből: „Középiszkoláink száma 86-ról 92-re emelkedett. Ebből elméleti 23, tanítóképző 11, ipari szakiskola 14, kereskedelmi 15, gazdasági 7, erdészeti 1, egészségügyi 5, ipari szakmunkásképző 14, bányászati 2. Van 5 alsó fokú gazdasági szakiskolánk, 2 mező-

egy felkért zsűri bírálta fölül. Ott volt az egész kollégium plusz a zsűri. Kérdéseket mindenki feltehetett. Vizsgáztatott nálunk Balogh Edgár, Jordáky Lajos, Benedek István, Horváth István, Nagy István stb. És akkor vita alakult ki. Nem jegyadásra ment. És kérem szépen, nekem azt mondták, hogy beszéljek a modern magyar nacionalizmusról. Nekem akkor az volt a tétele, hogy a Horthy-rendszer vezető osztálya nem volt nacionalista. Mégpedig azért nem, mert abszolúte fűtyült a nemzeti érdekekre, csupán a maga önző osztályérdekeivel törődött. És összehasonlítottam a román közép-osztállyal és azzal példálóztam, hogy hogyan fordultak szembe a németekkel, az országos érdekek alárendelve mindent. Horthynak viszont egyetlen tábornoka állt át, az is hadsereg nélkül! Erre hagyományostokányt csinált belőlem Nagy István, mondván, hogy az is nacionalizmus, amit ott összehordtam. Mármint az, hogy Horthyék egy nemzetietlen társaság voltak, akik a jól felfogott nemzeti érdekért képteleneknek bizonyultak cselekedni, és ebbe osztályként ők maguk is belepusztultak.

– *Nagy Istvánnak a nacionalizmus mást jelentett.*

– Neki ez az érvelés nem tetszett. És után elég hűvös volt a viszonyunk egészen élete utolsó éveig. Rektorom is lett az egyetemen, egy tanszéken is dolgoztunk, mert tanársegéd voltam egy darabig a magyar irodalmi tanszéken. Élete végéig azonban egy néhány nagyon őszinte beszélgetésünkből meggyőződhettem, hogy ő tragikusan megéle az életet.

gazdasági, 1 kertészeti, 1 szőlészeti, 1 állattenyésztési, a középfokú gazdasági iskolákból pedig 3 mezőgazdasági, 2 állattenyésztési, 1 mezőgazdasági géptani és 1 kertészeti. Működik 53 tanonciskolánk és tanotthonunk. Az óvodák száma a múlt évi 206-ról 383-ra emelkedett 541 tanerővel, az elemi iskolai tanerők száma 3807-ről 4729-re emelkedett. A csángóföldi ele-

– *A többiek mit szóltak a tételéhez? Nem sikerült megvédenie?*

– Elképzelteti, kérem szépen, hogy egy akkor érettségizett diák és Nagy István – aki fantasztikus vitatkozó volt – összecsapásából én nem kerülhettem ki győztesen. Nagy István a hatalom éveiben nem vitázott, mert nem volt már min, ő a nagy vitatkozó addig volt, Szárszón és a fölszabadulást követően. Rettenetesen sok számárságot mondott, de szó sem lehetett arról, hogy nekem ott igazam lehessen. Mindez viszont nem tette kétségessé a fölvételemet. Az előadás alapján nem tartottak ellenségnek, hogy egy megrögzött jobboldali lennék, aki amellet, hogy pap fia, még hitvány nézete-
ket is vall. Nem. Elfogadtak.

– *Szavaztak utána? Vagy hogy folyt le?*

– A vezető testület döntött. Megkapták az információt, kialakult az általános kép és döntöttek. Ezt tehát a diákok végezték. A kollégium önkormányzó szervezet lévén, abba se az egyetem, se már nem szólt bele. Tanárelnöke, László Gyula a világ legtoleránsabb embere volt.

– *Hogy éltek?*

– Az ösztöndíjat az egyetem adta. Csomag-közösségben éltünk, amit otthonról küldtek, szétosztottuk. Önellátó életformának lehet nevezni. Nagyon jó kapcsolataink voltak öreg illegalista munkásokkal, Veress Palival vagy Gáll Kálmánnal, akik akkor munkásigazgatók és kommunista vezetők Kolozsvárt. Elmentünk a Dermatába vagy az Acélárugyárba, és kértünk vízcsapot vagy samott

● GYORSLAPOZÓ

mi iskoláink számát a tanügyi reform 5-ről 18-ra emelte, 14 tanító helyett 28-cal (...) Eddig 69 magyar nyelvű tankönyv készült el, és fogor részben gyermekeink kezében, részben vár a kinyomtatásra. A reakció áskálódásaival, tanügyi reformunkkal kapcsolatosan is meg kellett és meg kell küzdenünk. A felekezeti iskolák államosítása miatt egyes reakciós egyházi kö-

téglát, amire feltétlenül szükségünk volt, és akkor ők minket támogattak.

A tisztségek a következők voltak: tanárelnök (László Gyula), tanárigazgató (Imreh István), diákigazgató (Szabó István) és egy tanulmányi vezető, ez Faragó József volt mint tanársegéd. Dönteni jóformán mindenben a közgyűlés döntött. Volt idő, hogy menza hiányában közösen főztünk egy rossz villanyrezsón, főtt krumplit vagy olajban sütött fagyos pityókát ettünk.

– *A felvételin tesztelték is a jelentkezőket?*

– Ezekről egy nagyon érdekes kiértékelő előadást tartott Benedek István, a pszichiáter, kielemezve, hogy ez a társaság milyen irányultságú. És kiderült, hogy népi irodalmon felnőtt, nagyon sok művelődési hiánnyal küszködő, kicsit lokálpatrióta csoport, amelyet akkor Benedek István nagyon szétszedett. Utána pedig mi szedtük szét őt. A gyűlés úgy ért véget éjfél felé, hogy Benedek István azt mondta: „nekem most már nincs több időm itt maradni, mert már régen kihűlt a puliszka, amit a feleségem négy órával ezelőtt megfőzött...”

– *Hogyhogy „szétszedték” őt?*

– Emlékszem, hogy Faragó József azt mondta pszichologizálására, hogy „professzor úr, ez gatyatudomány”.

– *A Világosság riporterének, Sütő Andrásnak azt mondta a negyvenöt november 8-án megjelent cikk szerint Szabó István, hogy a kollégiumot azért alapították, mert „láttuk az egyetemi ifjúság ma-*

rők a hit és vallásféltes ürügyén kíséreltek meg az állami iskolák ellen hangulatot kelteni. Lebecsülték az iskolareform egyik legfontosabb jelentőségét: azt, hogy a szakiskolák útján megfelelően felkészült szakembereket nevel a közeljövő részére, az iparosítás és a gépesítés időszakára. Az elméleti iskolák számának csökkentését s a szakiskolák számának jelentős szaporí-

kacs elzárkózását a közösségi élettől”. *A kívülállókkal szemben állandóan ezt a vádat hangoztatják.*

– Ez mindig így van az ilyen élcsapat-tudatú társaságoknál, akik magukat különbeknek tartják. Én a mai napig azt mondom, hogy különbek is voltak. Nemcsak önmagukkal foglalkoztak, sőt, főleg nem önmagukkal. Rettentően cselekvőkészek lévén, ha valamit meg kellett csinálni, nem törődött senki azzal, hogy éhes, hogy rongyos, hanem nekifeküdt a dolognak.

– *Akkor most beszéljünk a kollektív önnevelésről, amely a szakirodalom szerint a népi kollégiumok pedagógiájának alapelve, és amit úgy határoznak meg mint az önnevelés és önérvényesítés egy-egyeként felfogott önteremtés közösségi formáját. Itt tehát az individuuum felszámolásáról koránt sincs szó. Mit jelentett ez az elv Önöknél?*

– Hát először is a kollektív életformát és élményszerzést, tehát a dolgok állandó megbeszélését, kezdve az olvasmányokkal, az elvégzett munkával. Megtárgyaltunk mindent, akár egy szindarabról volt szó, akár másról. A kollégium magára vállalt egy jól körülhatárolt ideológiai feladatot, ami a szemináriumokban, beszélgetésekben, különböző témák feldolgozásában nyilatkozott meg. A másik pedig az állandó elemzés, aminek egymást alávetettük. Például azt mondtuk: ma téged boncolunk, és akkor kitergettünk mindent egy fiúval kapcsolatban, bírálat és önbírálat folyt, sokszor egész kegyetlen formákat öltő módon.

● GYORSLAPOZÓ

tását kulturális színvonalunk szándékos leszállításának igyekeztek feltüntetni, elterelve a figyelmet arról, hogy a dolgozó nép fiai előtt nyit széles kapukat a tanügyi reform. (...) A tanügyi reform feleslegessé tette a népi kollégiumok további fenntartását.” (V. – dec. 12.) ● Kinevezték a Bolyai Tudományegyetem egyes tanárait és előadótanárait (V. – dec. 17.) ● Luka

– Ezek a kollektívizmus túlzásai?

– Feltétlenül.

– Olvasom egy helyt, hogy az egyik kollégista vezényletével önbírálati „szeánszt” tartanak a középiskolások kollégiumában.

– Na, akkoriban az még komolyan folyt, volt egy belső indulata a dolognak, az emberek őszintén próbálták feltárni hibájukat. És ha túlzásait lefaragjuk, hasznosnak is nevezhető. Nagyon értelmes dolog, mert a közösség ellenőrzése úgy valósul meg az egyén fölött, hogy azt nem kiteszítani akarja bírálataival, hanem tényleg formálni. Nemes szenvedélyek és nem gonoszság fűtötték ezeket a fiúkat. Minden a placcon folyt.

– Hol van itt az önnevelés?

– Hát nézze, hogy mondjam, nem volt például hangos újságolvasás, ez később lett divat még az egyetemen is. Tanársegéd koromban vezették be, hogy reggel háromnegyed nyolcra bent kellett hogy legyenek a diákok és a tanárok, és felolvasták az aznapi vezércikket. Nos, ilyesmi nem volt, mindenki maga választotta meg, hogy mit olvas, és mit szív magába. Az egyénileg szerzett élményről való beszámolásnak a momentuma az, amit itt kiemelnek. A másik pedig az, hogy minden cselekedetünk célirányos: azért tanulunk és dolgozunk, hogy innen kikerülve közszolgálatot vállalhassunk, és elterjesszük ezt a munka- és életstílust, ezt az egész szervezetet. Tulajdonképpen azt képzeltük, hogy az egész társadalmat át fogjuk formálni a kollégium mintájára. Így cselekszik majd az

László kongresszuson elhangzott beszédéből: nem vagyunk az ellen, hogy a romániai magyar kisebbség megismerje az új Magyarországot, de „a magyar egyetemre olyan könyveket küldtek, melyek Angliából és Amerikából származtak. Közöttük az UNESCO-tól származó füzeteket.” Bányai László beszédéből: „A Bolyai Egyetem nagyot fejlődött, de ott nincs helye, a pol-

iparban a mérnök, az iskolában a tanár, a maga körzetében vagy a kórházban az orvos. Utópia volt, persze.

... Különben, most, hogy a belső egyéni önmegvalósítás lehetőségeinek kérdését veti fel, jut eszembe, hogy noha sok írói hajlamú gyerek volt köztünk, mégsem merültek fel nálunk a szépírás műhelygondjai. Stílusproblémákról, esztétikáról Schuller Rudi, vagy az egyetemen Benedek Marcell körében lehetett elbeszélgetni.

– *Nekem az az érzésem, mintha azért fogtak volna össze, hogy együttesen gyűrőzhessenek neki a nagy világnézeti átállásnak, amit a legfontosabbnak tartottak akkor.*

– Az, kérem, tényleg egy abszolúte szabad vitafórum volt. Abban az időben nem ismertünk kényes kérdést. Mindenki őszintén mondta el az összes problémáit, a világnézetieket éppúgy, mint a politikaiakat. Nem taktikáztak az emberek vita közben. És ebben a légkörben a tagság jó része benső meggyőződésből választotta a marxizmust világnézetül. Ez a társaság előzőleg már felvérteződött egy világnézettel, engem például nagyon komoly református hitben nevelt a családom és a református kollégium. Nem cinikus vagy máz-vallásosság volt, hanem egy nagyon kerek, egész kálvinista világnézet. A népi irodalom: a szociográfiai-szépirodalmi olvasmányanyag – ez később úgy került be a dossziémba, hogy narodnyik-fertőzésem volt – és a marxista irodalom hatására 17–18 éves koromra ez az életszemlélet megrendült. Könyveim egyike, amelyet mindjárt megjelenésekor megvettem, *A tőke* volt.

● GYORSLAPOZÓ

gári ideológiával való 50 százalékos kiegyezésnek” (V. – dec. 18.).

A POLGÁRI „KÜLÖNVÉLEMÉNY”

1944 őszén, a front átvonulása után az erdélyi polgárság hatalmával együtt sajtóját is elveszítette, nagy múltú, kiváló ko-

– *Közkézen forgott a kollégiumban?*

– Igen. Az első fejezetet ami lényegében a marxizmus megalapozása, nagyon alaposan áttanulmányoztuk. Komoly világnézeti alapozó munka folyt ott öznevelésként is. Vezetőink, a néhány évvel idősebb tanársegédek nem voltak sokkal jobban ellátva marxizmussal, mint mi. Viszont a valóban képzett Gaál Gábor professzor azzal kezdi marxista szemináriumát, hogy: „Előadom a marxizmust azért, hogy világnézeti választási lehetőséget biztosítsak a hallgatóknak.” Ezért! És ott volt Tavasz Sándor is. A Bolyai szervezésekor a két filozófiai tanszék egyikére őt nevezték ki, ezt az egzisztencialista kultúrájú, Kantot nagyra becsülő, de Kierkegaardból is inspirálódó, a magyar filozófiai gondolkodás böhmi vonalát is továbbvivő filozófust, aki ismeretelméleti előadásokat tartott nekünk. Mi igyekeztünk megismerni mindent, és azután választani. Én leírtam vagy elmondtam már valahol, hogy számunkra nem egyedül üdvözítő világnézetként utalták ki a marxizmust, hanem a mi nemzedékünk azt világnézetül vállalta. Persze a marxizmust az első perctől kezdve nyitott gondolatrendszernek tartottuk, ami állandó továbbfejlesztésre szorul. Aztán a fejünkre csaptak, hogy rosszul tudtuk, mert azt nem kell továbbfejleszteni, abban ki van fejlesztve minden, mindenre megvan benne a citátum, mint a Talmudban.

– *A világnézeti váltás nemzedéki ellentétet is kellett hogy jelentsen.*

– A háború katartikus hatású élmény volt. A régi világ a szemünk

lozsvári, nagyvárad, brassói, temesvári stb. lapjai egyik napról a másikra megszűntek. Emiatt a mi – a fordulat után megjelent baloldali lapokból vett – szemelvényeink némileg egyoldalú képét és értelmezését nyújtják az eseményeknek, holott a még mindig polgári módon tagolt erdélyi magyar társadalomban a legkülönbözőbb politikai nézetek és erkölcsi értékítéletek fogal-

előtt omlott össze. Hogy is mondjam? Degradálódott az öregek nemzedéke. Nemcsak hogy hitelét veszítette, hanem egyszeriben öreg embereknek, tanárainknak lettünk kortársai. Az óvóhelyen velük együtt remegett a 16–17 éves fiatal, a lövészárokban együtt hasaltak, egyszóval a generációs tekintély nivellálódott. És a demokráciában hirtelenében mindenki egyaránt „csecsemőként” kezdte az életet előlről. Az én apám különben egy toleráns ember volt, inkább a kollégái húzták, hogy a fia a züllés útjára lépett.

– *A korabeli sajtóból itélve a kollégium történetének csúcsemé- nye volt, más diákcsoporthoz fűződő viszonyában fordulópontot jelentett a 46. augusztus 5 és 7 közt megtartott évszázó értekezlet. A társadalmi légkört a kiélezett politikai harc az országos parlamenti választásokra való készülődés jellemezte. Akkor hozták nyilvános- ságra a békeszerződés tervét. Kolozsvárt pedig azokban a na- pokban országos tanügyi értekezletre ültek össze az MNSZ jól föl- készült és alapos munkát végző szakemberei. A városban új főisko- la alapítása folyt, és a sajtó közli a Zene- és Színművészeti Intézet tanárainak névsorát. Idézek a kollégiumi évszázóról szóló harmadik írásból a Világosság augusztus 10-i számából: „A Bolyai Egyetem auláját megtöltő kollégisták értekezletét László Gyula tanár nyitot- ta meg. Üdvözlés után átadta a szót Nagy Géza doktor úrnak, aki Az erdélyi magyarság közművelődési kérdései és a magyar egye- tem címmel tartott előadást.*

Az iskolák kérdésével foglalkozva az erdélyi és általában az er-

● GYORSLAPOZÓ

mazódtak meg, a sajtónyilvánosság azonban meglehetősen szelektíven kezelte őket. Az egyensúlyát veszített sajtóélet a politikai szféra asszimetriáit tükrözte és erősítette fel. Akkor, amikor az MNSZ hallani sem akart arról, hogy belső ellenzékét tűrjön meg a maga szervezeti keretében, amikor a vele való versengésben a komoly erőt jelentő magyar szociáldemokraták

délyi és balkáni iskolaművelődés alacsony voltát hangsúlyozta. Tovább foglalkozva az iskolán kívüli művelődéssel, azt állította, hogy Erdélyben az azt szolgáló művelődési egyesületek holt intézmények (a népiskolák). Majd leértékelő hangon kitért a munkások vasárnapi falumunkájára.

Nagy Géza doktor előadása a hallgatóság körében és általában a magyar demokrata körökben élénk ellentmondást keltett.

Az értekezlet második napján, augusztus 6-án Venczel József egyetemi tanár tartott előadást Gyakorlati feladataink a mezőgazdaságban, kereskedelemben és szakképzésünk címén. Ugyancsak e napon, délután 4 órakor László Gyula egyetemi tanár beszélt Az erdélyi tudományos kutatómunka és szakemberképzésünk okszerűsítéséről.

– Kevés a tudományos kutatónk – mondotta. – Majd beszédében annak a véleményének adott kifejezést, hogy a tudományos kutatómunkát végzők alá kell hogy vessék magukat a közérdeknek. A nekem ne parancsoljon senki elvet nyomja el az elsőbrendű szükségesség érzése.

Mindkét előadást élénk vita követte, amelybe bekapcsolódott a kollégium majdnem minden egyes tagja.

Augusztus 7-én, a kollégium értekezletének harmadik napján Gaál Gábor egyetemi tanár „*Egyetemünk szerepe az erdélyi magyar társadalom alakításában*” címmel tartott előadást.

– Nekünk művelődésünkben a sokat nem az államtól, hanem ön-

is egyre inkább teret veszítettek, és végül alulmaradtak, amikor a hegemoniájukhoz foggal és körömmel ragaszkodó kommunista vezetők egy jöttányit sem voltak hajlandók feladni hatalmi és helyzeti fölényükből – a nem baloldali rétegek és szervezetek hatékony politikai képviselétéről szó sem lehetett. És valóban: szó sem – amikor a sajtójuk elnémult. És történt ez an-

erőnktől kell várunk – mondotta. – Egyetemünknek fokozottabb mértékben szüksége van a társadalomra, mint más történelmi tájak más egyetemének. Ezért egyetemünknek különös kötelessége a társadalmunkkal való eleven lüktető kapcsolat. Mindenféleképpen hasznossá kell lennünk társadalmunknak, ezért sürgető feladat a Bolyai Tudományegyetem konkrét eszményének mielőbbi megfogalmazása.

Ugyancsak a délelőtti folyamán tartotta meg Haranghy László egyetemi tanár Az erdélyi magyar orvosképzés feladatairól és jelentőségéről címmel beszédét.

A mi népünk problémáit – mondotta – teljes egészében nem ismerhetik szívük szerint, a legnagyobb lemondás önzetlenségével nem is szerethetik mások, csak saját fiai. Tehát nem népi elfogultság, ha azt mondjuk, hogy az itteni magyarságnak a mostaninál sokkal nagyobb számú s közülünk való, s a mi népünkkel élő orvosokra van szüksége”. *Eddig a cikk.*

Namost, a lap augusztus 9-i száma beszámol a FIKÉ református ifjúsági szervezet úgynevezett 200-as konferenciájáról, amelyet Szucságon tartottak. Előadók voltak: Szász Pál, az EMGE elnöke, Vásárhelyi, a református püspök, Buza László jogászprofesszor, Nagy István, a zenész, a Zene és Színművészeti Intézet rektora, László Gyula és mások. Buza például a magyar sovinizmusról értekezett és – jellemző módon – „kérdéseink nemzetközi jelentőségé-

● GYORSLAPOZÓ

nek ellenére, hogy az államosítás a gazdasági életben, a hagyományos kulturális, szövetkezeti intézményekben, egyházakban, iskolahálózatban stb. nem akármilyen befolyással rendelkezettek. A változások azonban nem kedveztek nekik, s a nyilvánosság eltorzult szerkezetének is betudható, hogy politikai cselekedeteik amolyan titkos akciók hírébe kerültek, állás-

nek túlbecsülése” veszélyére hívta fel a figyelmet. Ez a szucsági találkozó ellenértekezlete volt-e a kollégisták;nak?

– Előbb lássuk, mire emlékszem. Nem is folyt teljesen egy időben a kettő, mert én részt vettem amazon is.

– Erős szervezetnek számított a FIKE?

– Hát a Majláth-kör a Szent Jóskában, az is volt olyan erős. Bajor Andor, Fodor Sándor, Antal Árpád jártak oda, volt egy szép előadásuk a színházban. A református fiatalok lapja volt az Ifjú Erdély. A lapnak nagy szervező ereje volt. A változás után nem volt ugyan megjelenési engedélye, de az akkori sajtótörvény szerint röplapot engedély nélkül is ki lehetett adni. Jó szervezeti hagyományai voltak, az IKÉ-re épült.

– Milyen előadásokat hallgatott meg?

– Nagyon színvonalas összejövetel volt. Emlékszem a Maksai Albert előadására az Énekek Énekéről mint irodalmi remekműről. Ő nyilván mint szent könyvet taglalta, de irodalmi értékét is külön hangsúlyozta. Engem ez az előadás vett rá, hogy elejétől végig elolvassam. Aztán tartott még előadást Kisléghi Nagy Dénes a jelenkor közgazdasági kérdéseiről, Buza László nemzetközi jogász az ENSZ-ről. Nem emlékszem előadására, de arra igen, hogy Szász Pál ott volt. Az egész egy gyümölcsösben folyt, a domboldalon, a református egyház egy kis birtokán, amelyet egy család hagyományozott rá.

Jó, de ott a nagy politikai ütközés a Tamási-ügy körül volt. A

foglalásaik pedig afféle különvélemény formáját öltötték. Hogy e végül fölszámolt alternatíva miben is állt volna, ennek érzékeltetésére a kor legnagyobb tekintélyei közül *Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök* Petru Groza miniszterelnökhöz intézett 1946. január 28-án kelt leveléből egy tanügyi vonatkozású részletet idézünk:

FIKE akkori vezetői javasolták, hogy ez a konferencia ünnepélyesen hívja haza Tamási Áront. Azt mondták: az akkoriban először megjelenő *Utunk* is bizonyítja, hogy irodalmi életünknek egy nagy vezető egyéniségre van szüksége. Ennek a fejlődése azon múlik, hogy az élő nagy vezéregyéniség hazajön-e. És ők úgy tudják, hogy Tamási várja is ezt a gesztust.

Meg is szerkesztettek egy felhívást. Mi nem írtuk alá, mert úgy éreztük, hogy itt tulajdonképpen többről van szó, mint Tamási hazajöveteléről, hogy ez egy olyan politikai demonstráció, amely az itt elért politikai eredményeket megkérdőjelezi. Az *Iffjú Erdélyben* megjelent felhívásra aztán Nagy István válaszolt.

– *Nem tartották Tamási alkalmasnak a neki szánt szerep eljátszására?*

– Nem. Nagy István pláne nem. Ő reakciós politikai írónak tartotta. Mindenesetre nekünk addig nem volt semmi nézeteltérésünk a FIKÉ-vel. Mi is jártunk hozzájuk, ők is hozzánk, közös vesetőségi tagok is voltak, sőt Orbán Jánosról úgy tudtuk, hogy mi adjuk őt nekik, de kiderült, hogy ő hozzájuk sokkal inkább vonzódik. A hovatarozás eléggé cseppfolyós dolog volt akkoriban.

– *Tamási ellen volt-e kifogásuk?*

– Nem a Tamási életmű ellen. Tamási akkor már a Nemzeti Párttal meghasonlott, és valamelyik koalíciós katolikus párt-hoz csatlakozott. Elhangzott megjegyzésként ott Szucságon az is, hogy ez az *Utunk* nem a mi *utunk*, márpedig a kollégisták az *Utun-*

● GYORSLAPOZÓ

„1. Az 1945. február 6-án megjelent rendelettvény, az ún. kisebbségi státútum kimondja, hogy a nemzetiségeknek is joguk van az anyanyelvű oktatáshoz minden fokon. A magyar iskolafenntartó hatóságok megkapták az ezen a törvényen felépülő nemzetiségi iskolatörvény tervezetét, azzal kapcsolatos javasolataikat el is juttatták az illetékes Minisztériumhoz még

kat elfogadták, szintúgy Gaál Gábort is, és a Romániai Magyar Írószövetséget, amely egyenlő rangú testületként csatlakozott a Romániai Írószövetséghez. Nyilvánvaló, hogy Tamási jövetele Nagy Istvánt, Gaál Gábort lett volna hivatva ellensúlyozni. Tamásit íróként olvastuk, szerettük, de a pillanatnyi politikai konstellációban úgy láttuk, hogy nem vág a mi vonalunkba egy ilyen demonstráció Tamási mellett.

– *Ez szembenállássá fejlődött a FIKÉ-vel?*

– Nem. Lassan-lassan elmaradtunk onnan. Az ember nem akart cinikus lenni, és az egy vallásos magatartást igényelt, összejöveteleik imával kezdődtek, egyházi énekekkel. Addig jártam oda, amíg istenhívő voltam, utána nem akartam alakoskodni. Én nem szerettem az ateista papot és a vallásos párttitkárt!

– *A Móricz-kollégiumban sikerült-e azt a tervüket valóra váltatniok, hogy megismerkedjenek a közéleti vezetőkkel, alkotó értelmiségiekkel? Meséljen a találkozóról.*

– Az első László Gyula volt. Én ezt most minden poézis nélkül mondom el, de egy nagyon mély vallomás volt, az önbírálatnak egy nagyon magas megvalósulását tárta elénk. Hogy ő megtanult a festői pályán mindent, és akkor rájött, hogy nem tud többet adni, mint az eddigi mesterek és más mesterséget választott. Nekifogott és aszkézissal elsajátította a régészeti tudományokat. Kamatoztatja rajztudását is, a szépet teremtő ember történelmi alakulását kutatja,

1945. év közepén. A tervezetből azonban a mai napig sem lett törvény. A magyar kisebbség iskolaügyét ma is rendeletekkel intézik el, s ezekben a rendeletekben általában a Magánoktatási Törvény kisebbségellenes szelleme érvényesül. [A két világháború közti diszkriminatív jogszabályról van szó. – A szerző] Az állami magyar tanerők nagy többségének az ígért fizetés

rajzolgatja a sírleleteket, a nagyszentmiklósi kincset tanulmányozza.

Aztán Kurkó Gyárfás, az MNSZ elnöke, akiről csak jót mondhatok. Nagyformátumú ember volt. Nem egy csiszolt, kiművelt, de rendkívül éles eszű, a kultúrát tisztelő ember, nagy szuggesztív erővel tudott hatni. Politikus! Szívélyes, kedves. Nem hazug.

Gaál Gábort azt hiszem, már később hívtuk meg, amikor a találkozókat úgy rendeztük, hogy Györffy István *Magyar népi műveltség, nemzeti műveltség* című kis könyve volt a vitalap, később pedig Illyés Gyula *Csizma az asztalon* című könyvével csináltuk végig ugyanazt. Azt a Györffy-könyvet megvilágította az idealista filozófus, a marxista, a néprajzos Gunda Béla és mások. Szóval a Gaál Gáboré nem önvallomás volt, hanem bírálat.

Jött Kós Károly, aki találkozásáról beszélt az erdélyi népélettel, népművészettel, elmondta a Kiáltó szó-ügyet és egész reálpolitikusi ténykedését. Nem véletlen, hogy az MNSZ-nek ő adott Kolozsváron rangot, 46-ban országgyűlési képviselő lett.

Nagy Istvánnal állandóan vitatkoztunk, de azért ragaszkodtunk hozzá. Egész életében gyűlölte a kultúra embereit. Furcsa ellentmondásos ember lévén, rosszabbnak mutatta magát, mint amilyen valójában volt. Bensőleg sokat viaskodott, messianizmusát megvélte tévedéseit, konfliktusait Józsa Bélával nehéz teherként viselte, ezek rányomták magatartására bélyegüket.

Gy. Szabó Béla a mérnöki pályát hagyta ott a fametszésért, az ő

● GYORSLAPOZÓ

helyett a kormány olyan kisösszegű előlegeket folyósít, amelyek a megélhetéshez teljesen elégtelenek. A kormány megígérte a magyar hitvallásos iskolák tanerei részére is az államszegélyt. Késedelmesen némi előleget folyósított is, a kérdés azonban távolról sincs rendezve sem gyakorlatilag, sem törvényileg. Mégis Potop közoktatásügyi államtitkár úr ma 1945.

élete számunkra szintén meditációra adott alkalmat. Jött Gunda Béla, aki a szemináriumát minden vasárnap néprajzi gyűjtőútra vitte. Szabédiról, Asztalos Istvánról mások többet mesélhetnének.

– *A 46-os novemberi parlamenti választások? A feltétlen azonosulás példája a kollégisták életében?*

– Mi lettünk a választások kortesei. Az MNSZ választási irodájának Balogh Edgár volt a főnöke, Pál Árpád és én voltunk a közvetlen munkatársai, mi szerveztük tulajdonképpen az egész propagandát: a nyomtatványokat, az előadásokat, a rendezvényeket. Ennek keretében jártuk végig Erdélyt a zetelaki műkedvelőkkel, akik betanulták Tamási Énekes madarát. Akkor lett színész Márton János zetelaki tanító, akit aztán Szentimrei Jenő színházigazgató szerződtetett. A kecsetkisfalusi táncosok gyönyörűen végigjárták Erdélyszerte a maguk táncrendjét. Kibéreltünk egy autóbust, bejártuk Erdélyt, és óriási sikerünk volt. A kortesbeszédet Csíkszeredától Szatmárig és Vajdahunyadig mindenütt mi tartottuk. Teremben vagy szabad ég alatt, ahol lehetett. Györgyfalván Nagy Tiborral jártam. A Balogh Edgár ötlete volt, hogy a választási propaganda-jaratot mint egy művelődési akciót fogjuk fel. Nem csupán a beszédet mondtuk el, hanem például Györgyfalvára vittünk a Józsa Béla Atheneum új kiadványaiból egy 100 kötetes kis könyvtárat is, és Petőfi bekeretezett képével együtt átadtuk a művelődési otthonnak. Vagy egy színielőadás előtt tartott az ember egy ötperces bevezetőt, amelynek a lényege az volt, hogy milyen szép ez az előadás,

október végén Kolozsváron helyénvalónak látta kijelenteni, hogy a magyar egyházi iskolaépületekről is a román minisztérium rendelkezik, mert – mondotta – az egyházi tanerőket az állam fizeti. Jellemző felfogás: a magyar kisebbség kulturális célú adójából az arányos rész kiadását a román kormányok 25 éven át következetesen megtagadták, a Groza-kormány ígére-

hogy ezentúl sok lesz belőle, de „szavazzatok az egyenlőség jelére!” Kiss Egon fotográfussal egy kisfilmet is készítettünk a 45–46-os nemzetiségi politika fő vívmányairól, az összes intézmények benne voltak: az iskolák, az egyetem, a Móricz-kollégium stb. Ennek a forgatókönyvét mi írtuk hárman és sokfelé levetítettük. Nem tudom, mi lett vele.

– *Tisztában volt-e ezekben az években azzal, hogy itt a szovjet példától esetleg eltérő társadalmi kísérlet folyik?*

– Ha előveszi Varga Jenő nagynevű moszkvai közgazdász műveit a népi demokráciáról – Lukács György ugyanennek az irodalmi-kulturális ideológusa –, akkor látni fogja: a szovjetnek nem az volt az elképzelése, hogy itt szovjet típusú államokat hozzon létre. Akkor úgy tűnt, hogy egy lassú átmeneti folyamat veszi kezdetét, amelyben a megregulázott kapitalizmus és a szabad térhez jutott szocializmus között versengés alakul ki, és a szocialista szektor alapját, mondjuk az elhagyott javak, az elmenekülteké, a fasisztáktól elkobzott javak, a volt német tőke képezi, amelyet ideiglenes jóvátétel formájában a szovjet örököl.

– *A választásokat követő, egy-másfél éves időszak a fordulat előkészítésével telt el. Jellemző ebből a szempontból az Igazság 47. május 22-i számában egy beszéd szövege, amely elítéli a nemzeti egység hamis jelszavát, az úgynevezett „elvtelen magyar” egységet. Tudatában voltak-e annak, hogy az alternatíva felszámolása vette kezdetét?*

● GYORSLAPOZÓ

tet tesz segély folyósítására, de az ígéretből még nem lett valóság – azonban a közoktatásügyi államtitkár máris jogot formál az egyház tulajdonát képező épületekre!

2. Az 1945. május 29-én megjelent rendelet törvény biztosítja Kolozsvárott egy magyar egyetem működését, az egyetem 42 épületét azonban a visszatérő román egyetem vette birtokába, a

– Bizonyára Luka cikkére gondol és arra, ahogy erre reagáltak. A reagálók közt voltak dörzsölt és kevésbé dörzsölt politikusok. És elkapták őket a sikerélmények. Ott volt a sok magyar képviselő! A cikket jelzésnek vették, annak, hogy a reakció be akar épülni és álcázza magát. Én – magamról beszélek – nem adtam számot magamnak arról, hogy ez egy új korszak kürtjelzése lenne. Ha voltak ilyen bölcs emberek, én nem tartozom közéjük.

– *A kollégium mint kollégium megszűnt, és ezt Önök mégsem megszűnésként élték át.*

– Nem, egy belenövési folyamat volt. Még 48–49-ben létezett a kollégium, de egyre inkább bennlakó diákok baráti kapcsolatává vált. A 48-as tanügyi reform azt jelentette számunkra, hogy ezentúl az iskola fogja ugyanazt az ideológiát terjeszteni, ugyanazokat az életcélokat kitűzni az ifjúság elé, tehát nem szükséges egy párhuzamos szervezet. Hogy a kollégium tulajdonképpen az átmeneti korszaknak volt a terméke. Mint nevelési modellt kellett volna beépíteni az új iskolarendszerbe. Nem az a hiba, hogy az új körülmények között nem tartották fenn azokat az intézményeket, hanem az, hogy nem látták be, azoknak a változott körülmények között is további funkcióik lehetnek. De a törzstagság óhatatlanul szétszóródott. Elvégezték az egyetemet és az oktatás, a mozgalom fölszívta őket. Az intézmények kapva kaptak rajtuk, ragyogó karrier-lehetőség előtt állottak. Az alapítók közt sok volt az idősebb fiú, aki a Voitec-rendszer következtében gyorsan diplomát szerezhetett.

magyar orvosi fakultást pedig a román egyetem meg nem értő magatartása miatt átkényszerítették Marosvásárhelyre.

3. Az ugyancsak május 29-én megjelent rendelet törvény szerint az aug. 30 után Észak-Erdély területéről elmenekült összes román iskolák kötelesek korábbi működési helyükre visszatérni. Ez a rendelkezés lehetőséget nyit, hogy a hírhedt kultúr-

– *De elvi ellentét van a reform meghonosította centralizált és etatista rend és a kollégium önkormányzó, a kollektív önnevelésen alapuló pedagógiája közt. Vajon nem a feltétlen odaadás, a föloldódás a ludas-e abban, hogy ilyen zökkenőmentesen folyt le a beilleszkedés?*

– Egész biztos, hogy ennek is szerepe volt benne. De aszketizmus minden ilyen mozgalomban van. Mindezt a negyvennyolcas történelmi váltás hozta magával, ami a kollégium sorsát is meghatározta. Emlékszem, itt járt akkoriban Darvas József, és az ő társaságában Groza azt nyilatkozta, külön gondot fordítsanak arra, hogy a nagy hagyományú erdélyi iskolák állami keretben működjenek. Szavuknak is álltak – akkor, úgy nézett ki, hogy a demokrácia kiteljesedésének útajából elhárult minden akadály.

Kolozsvár, 1984.

KIEGÉSZÍTÉS

Ismételten átolvasva a fentieket 1990 októberében, Benkő Samu a következő megjegyzést fűzte a beszélgetéshez:

„N. B. Nézem régi naptáramat, hogy 1984. január 30-án, amikor az interjú készült, engem milyen kérdések foglalkoztattak. Hát éppen egy nagy veszekedésem volt a Történelmi Intézetben arról, hogy az 1848-as tavaszi események iratait tartalmazó kiadványban milyen jegyzetek leplezzék le a magyar nacionalizmust. Ez a veszeke-

● GYORSLAPOZÓ

zónás állapot visszaállítsassék, és megkezdődjék a magyar nyelvű állami iskolázás szétzüllesztése. Csak példaképpen említjük meg, hogy a 86%-ban magyar lakosságú Kolozsváron az állami középiskolák összes épületeit ezen a címen átvették a román tanügy céljaira” (P. Szőke János: *Márton Áron*, Nyíregyháza, 1990.).

dés volt a meghatározója annak a hangulatomnak, melyben B. Kovács András kérdéseire válaszoltam. Néhány stiláris jellegű változtatást nem számítva, változatlanul hagytam a szöveget, noha azóta sok minden történt körülöttem és természetesen velem.

Nem tagadom, hogy az idő múltával néhány kérdést másként látok, különösen annak köszönhetően, hogy a kornak több, számomra ismeretlen forrása került a kezembe az utóbbi időben. Sic fata tulerunt! B. S.”

Hát így! A beszélgetéseknek is megvan a maguk sorsa. A történetész nyilván tanulmányokban fogja megírni nézetei és ítéletei változását. – A szerző.

Az egyházakra a legnagyobb csapást az államosítás jelentette, mely egyebek közt iskoláiktól is megfosztotta őket. A református egyház került ugyan a nyílt szembehelyezkedést a rendszerrel, de a Református Szemle 1948. március 31-i számában megjelent alábbi szerkesztőségi cikk közvetett, de félreérthetetlen tiltakozást fejez ki a bejelentett kisajátítás ellen.

GAZDASÁGI ÖNNEVELÉS A MÉHKASBAN

Beszélgetés dr. Kerekes Jenővel az erdélyi iskolaszövetkezetekről

Dr. Kerekes Jenő, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem közgazdasági karának nyugalmazott tanára, a Romániai Magyar Közgazdász Társaság elnöke ifjúkorában egy pedagógiailag is nagyra hivatott gazdasági mozgalomnak volt tevékeny részese.

– A Méhkas Diákszövetkezet elődjét fiatal kolozsvári főiskolai hallgatók alapították azzal a céllal, hogy a környékbeli falvak földműveseitől begyűjtött tejből készített különféle termékeket értékesítsék. A Méhkas üzlete az egykori Unió, mai Memorandului utcában működött. Részbén anyagi nehézségek miatt, de főleg azért, mert akkoriban magyar egyetemi hallgatónak az állami diákmenzára bejutni nemigen lehetett, 1937 végén vagy a következő év elején a tagság úgy döntött, hogy a szövetkezet profilt változtat, és étkezdét nyit a diákság számára. Végül a Szövetség nevű hitelszövetkezeti központra támaszkodva, a Szentegyház, mai Iuliu Maniu utcában állította fel menzáját a Méhkas, egykori helyiségeiben ma a vendéglátó-ipari vállalat tartja fenn irodáit. Ott tagjai nagyon olcsón és igen jól megebédelhettek és megvacsorázhattak, a felszol-

● GYORSLAPOZÓ

Miként Benkő Samu rámutat *Nagy Géza, a literátor és művelődésünk mindenese* című dolgozatában, noha az állásfoglalás aláírás nélkül jelent meg, a kortársak előtt nyílt titok volt, hogy Nagy Géza és édesapja, az egyháztörténész véleményét legalább annyira tükrözte, mint a szerkesztőségét. A tömör írás egy fojtott segélykiáltással ér fel:

gálást, ingyenes étkezés ellenében, diákok látták el (az önkiszolgálás ismeretlen fogalom volt).

1938 őszén a szövetkezet a Főtérre költözött a mostani népművészeti bolt fölé, a harmadik emeletre. A jóval kedvezőbb feltételeknek köszönhetően a második teremben diákklubot rendezett be, olvasóteremmel és könyvtárral. A klubban időnként vitadélutánokat, összejöveteleket tartottunk. Megfordult itt Móricz Zsigmond, meghívást kaptak az erdélyi magyarság kiváló képviselői, előadások hangzottak el időszerű társadalmi, gazdasági, irodalmi, művészeti kérdésekről, így tartott vitaindítót Venczel József, László Dezső, Albrecht Dezső, Szabédi László. Többek között tanfolyam indult főiskolai hallgatók számára szövetkezeti ismeretekből a mozgalom neves előadóival, így dr. Nagy Zoltánnal, az erdélyi iskolaszövetkezetek „apostolával”, Petrovay Tiborral, dr. Oberding Józseffel, Gyarmati Józseffel. Szerepelt köztük meg dr. V. Jinga, a Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia tanára is.

A bécsi döntés után feleslegessé vált a diákétkezde, így hosszas fontolgatás után az akkori ügyvezető igazgató, Tóth Samu közgazdász hallgató érvelését elfogadva, a vezetőtanács könyv- és papírkereskedéssé alakította át a Méhkast. Könyvek és írószerek forgalmazása mellett könyvmegosztó egyetemi jegyzeteket is sokszorosítottunk. Üzletünk a régi városháza földszintjén volt.

– *Az említett Nagy Zoltán közvetlenül a front átvonulása után, a Világosság 1944. november 29-i számában, az iskolaszövetkezetek*

„AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET ISKOLÁINAK RÖVID TÖRTÉNETE

1. Az iskolai nevelés az egyház hitvallásilag parancsolt nélkülözhetetlen tevékenysége.

Az Erdélyi Református Egyházkerület a 140 milliót kitevő

nevelői potenciáljára hivatkozva, kéri tevékenységük felújítását, mert, mint írja, „ifjúságunk nevelése is szociális térre kell hogy terelődjék.” Ennyire élesen különbözött volna a szövetkezeti a magántulajdontól?

– Eredeti rendeltetésüket nézve, a szövetkezetek a kiségzisztenciák védelmében jöttek létre, az első 1844-ben Angliában takácsszövetkezet, tehát termelőegység volt. Később a kevésbé tőkeigényes ágazatok felé tolódtott el a mozgalom, melyekben inkább lehetett versenyképes. Valamennyit az egy ember – egy szavazat elve alapján szervezték meg, ami például a Méhkas esetében azt jelentette, hogy minden tagnak volt legalább egy részvénye. Ennek értéke körülbelül száz lej, és jutalék járt érte, aminek a nagysága felől az évi közgyűlés döntött. A tíz részjegy birtokosának ugyanakkora beleszólása volt a dolgok menetébe, mint az egy részjegyesnek. Ebben különbözött a részvénytársaságoktól, ezért lehetett a demokratikus közéletiség iskolája. Nekem az idők folyamán legalább tíz részjegyem gyűlt fel, mivel a fizetésemet is benn hagytam. Megjegyzem, a járulékot nem volt szokás kivenni, hanem ráírták az illető részjegyére, ezzel is növelve a szövetkezet pénzalapját. Az évi zárszámadó közgyűlések nagyon élénk légkörben folytak, elhangzottak a különféle beszámolók, előbb az étkeztetési, majd a közművelődési. Végül a tagság elé terjesztették a mérleget jóváhagyás végett, a következő évi költségvetési tervvel együtt, amelyben megjelölték, mennyit fordítanak diákjóléti célokra, térítésre, men-

● GYORSLAPOZÓ

református világegyház egyetemes hitvallásainak alapján mindig szent kötelességének tekintette azt, hogy a tudatlanokat a kereszténységben oktassák (II Helv. Hitv. XVIII 14.) és hogy az igehirdetés, valamint az iskolák fenntarthassanak (Heid. Káté 105.). Ennek értelmében az 1563-i tordai hitvallás XIV. cikke kötelességévé teszi az itt alakult gyülekezetnek, hogy a

nyit osztanak ki a tagok között. Annak, aki kilépett a tagok sorából, kifizették a részjegyének megfelelő összeget.

Lényeges különbség volt továbbá a tőkés és a szövetkezeti vállalkozás közt, hogy emitt a tulajdonosok aktívan részt vettek a szövetkezeti tevékenységben. A Méhkas, fogyasztási szövetkezet lévén, nem tudott mindenkit foglalkoztatni, művelődési kisugárzása – olvasószobánkban hozzá lehetett jutni a korabeli folyóiratokhoz, lapokhoz – és rendezvényei révén jelentősnek nevezhető. Csúcsidőszakokban, iskolai év kezdetén vagy karácsonykor, sok tag beállt a pult mögé és segített a vevők kiszolgálásában.

– Előre bocsátom, hogy a két világháború közt Erdély mindhárom nemzetisége körében erős szövetkezeti mozgalom fejlődött ki. A Méhkas tagságát erős összetartás jellemezte, a kisebbségi sors összekovácsolja az embereket. Sokan a fiatalok közül a szövetkezetekben látták azt az utat, mely széles városi és falusi rétegek gazdasági megerősödéséhez vezethet. Az összetartást a bécsi döntés után is megőriztük. Az anyaországból idejött egyetemi hallgatók különböző politikai irányzatoknak elkötelezett diákegyesületek közt oszlottak meg (DEFE, SZEFE, Turul stb.) Kolozsvári diákok kérésére minisztertanácsi határozat tiltotta meg, hogy ezek fiók-szervezeteket létesítsenek a városban. Így a négy év alatt, eltekintve a hagyományos egyházi ifjúsági szervezetektől (a református FIKÉ-től, a római katolikus Mária Kongregációtól és az unitárius Dávid Ferenc Egyesülettől) a kolozsvári egyetemi hallgatók egyet-

lelkipásztorok mellé állítsák be a gyermekek oktatására a doktorokat vagy tanítókat. Az iskolák célja Kálvin szerint az, hogy „a polgárok oktatást nyerjenek mindenben, ami szükséges, főleg pedig az igaz vallásról való tudományban” (1541). Innen érthetjük meg, hogy már a XVI. században minden kéllően megszervezett református gyülekezet igyekszik népisko-

len szervezete a KMDSZ volt. A Szegedről érkezett, főleg joghallgatók egy része elzárkózott tőlünk, mások beléptek és részt vettek a Méhkas munkájában is. Megemlítem közülük Jancsó Miklóst, a későbbi világhírű filmrendezőt. Az erdélyi egyetemi ifjúság döntő része a népi vonalat vallotta a magáénak, s elhatárolta magát a szélsőséges, különösen a jobboldali irányzatoktól.

Kitűnik az elmondottakból, hogy napi politizálást a Méhkas nem folytatott, felkarolta viszont a népi vonalat, ami abban is megnyilvánult, hogy vállalta a Püske Sándor-féle Magyar Élet Kiadó könyveinek észak-erdélyi terjesztését. Népszerű irodalmi estjein közismerten haladó szellemű írók léptek fel, így Móricz Zsigmond, Veress Péter, Németh László, Kodolányi János, Illyés Gyula, Sinka István, Erdélyi József, Szabédi László.

Erről jut eszembe, hogy a negyvenes években szoros kapcsolatra léptünk az erdélyi magyar képzőművészeket tömörítő Barabás Miklós Céhhez. A Méhkas közreműködött kiállítások szervezésében, foglalkozott az eladásra szánt művek értékesítésével. Üzletünk udvarán állandó tárlat céljára helyiséget béreltünk és rendeztünk be, felavatására azonban a háborús események miatt már nem kerülhetett sor.

– *A Méhkasra tehát mint nem kompromittált intézményre szép jövő kellett volna hogy várjon a háború után.*

– 1944 után megmaradt a kolozsvári diákok gazdasági vállalkozásának, s amennyiben lehetett, igyekezett fenntartani, amit elkez-

● GYORSLAPOZÓ

lát állítani s ezek száma a század vége felé a körülbelül 360 gyülekezetben 240-re tehető. Persze a gyülekezetek és egyházmezeyék száma a legújabb időkig állandóan nő, 1821-ben idecsatolják a Tiszántúli kerületből a hatalmas Szilágyi egyházmezeyét, 69 anya- és 20 leányegyházzal. A gyülekezetekkel együtt szaporodnak az iskolák. Az első hiteles statisztika

dett. A sajátos helyzet ösztökélésére előtérbe került a könyvkiadás, amit a Móricz Zsigmond Kollégiummal együttműködve végzett. Elsősorban középiskolásoknak szánt kötelező olvasmányokról volt szó a Faragó József szerkesztette Magyar olvasó sorozatban (Gy. Szabó Béla illusztrációival). Megjelent Petőfi Sándortól *Az apostol* és a *János Vitéz*, Arany Jánostól a *Toldi*, Kós Károlytól a *Budai Nagy Antal históriája*, utóbbi a szerző illusztrációival. Folytatódott az egyetemi jegyzetek kiadása. 1947-ben, mielőtt az MNSZ bukaresti központjába kerültem volna, emlékszem a Móricz-kollégium át szeretne volna venni a Méhkast, de a Hitelszövetkezetnek nem volt kellő bizalma abban, hogy a folyósított hitelek megtérülnek, emiatt nem adta beleegyezését. A kommunista párt központosító, nemzetiségellenes politikája következtében – a leplezetlen cél a magyar szövetkezeti mozgalom felszámolása volt – a Méhkas végül beolvadt 1947-ben a Viktória (volt MÁGISZ) szövetkezetbe, s ezzel a főiskolások gazdasági tevékenysége megszűnt. A mozgalmi feladatokat részben a Móricz-kollégium vette át, vitte tovább. A magyar könyvkiadással a Jordáky Lajos vezette Józsa Béla Atheneum foglalkozott.

– *A korabeli sajtó szerint kiterjedt iskolaszövetkezeti mozgalom jött létre Erdély magyar iskoláiban s a kezdetek a harmincas évek-re nyúltak vissza. Dr. Nagy Zoltán, akit épp a szövetkezeti tanszék-re neveztek ki egyetemi tanárnak, írja a Világosság 1946. április 8-i számában, hogy az akkori 335 iskolaszövetkezet közül 2 főisko-*

1858-ból származik. Ekkor 540 gyülekezet 504 elemi iskolájában 545 tanító működik, és 21 683 gyermeket tanít. De 10 év alatt még 83 új iskola épül, s így az összes létszám 587 iskola lesz, a tanítók száma 620, a gyermekeké 26 802. Tehát 1868-ig szinte minden egyházközség gondoskodik népiskolája felállításáról és felszereléséről. Ez a létszám a múlt század vé-

lán, 52 középiskolában és 281 a különböző állami és felekezeti általános iskolában működött. A szerző szükségesnek látta egy szövetkezeti középiskola felállítását. A szervezés a következő hónapokban olyan lendületet vett, hogy az 1947 október 15-i szám egyik cikke szerint egyedül a marosvásárhelyi körzet öt megyéjében 460 iskolaszövetkezetről tudnak már, s forgalmuk régi lejtben a 200 milliót is meghaladta, vagyunk pedig áruban a júliusi zárlatkor 450 millió lejt tett ki. A cikkből kiviláglik a szerző meggyőződése, hogy a szövetkezet a jövőben az egész gazdasági szervezet alapformájává lehet pár év leforgása alatt. Már-már messianisztikus hévvel adja elő ezt dr. Szakács Gusztáv, a Bolyai egyetem szövetkezeti tanácskének tanársegédje a lap 1947. május 7-i számában. Beszámol arról, hogy a diákok bevonásával nagyszabású történeti monográfia készül a szövetkezetekről, s hogy az iskolaszövetkezeteket illetően kidolgoztak egy tervezetet, miszerint azok fogyasztási osztályaik mellé hitel- (céltakarék) és termelőosztályt is felállítanak.

– Mindez sajnos terv maradt csupán. A harmincas években az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Nagyenyeden működő központja patronálta az iskolai mozgalmat. Elévülhetetlenek az érdemei ebben dr. Nagy Zoltánnak, aki a dijoni egyetemen szerzett doktorátust. A harmincas évek közepétől a központ munkatársaként irányította az iskolaszövetkezeteket, s ide vágó ismereteket adott elő az erdélyi egyházak tanítóképző intézeteiben, tankönyveket is írt. 1945 után a Szövetkezettan előadója a Bolyai Tudomány-

● GYORSLAPOZÓ

ge felé némileg csökken, de 1918–1921-ig a román Kormányzó Tanács megértő magatartása következtében végbemegy a református iskolázás restaurációja, s ismét 523 elemi iskolánk van 765 tanítóval. Angheliescu nemzetiségellenes uralma ezeknek csak egyharmad részét tudta elpusztítani. Tehát a mai napig fennáll az Erdélyi Református Egyházkerületben 357, a

egyetemen. Az említett iskolaszövetkezetek tankönyveket, írószereket, tejet, kiflit, cukorkát stb. árultak a diákságnak, önálló gazdasági egységek voltak, közgyűlésük által jóváhagyott alapszabállyal, demokratikus választott igazgatósággal és felügyelő bizottsággal. A tagok közül választott ifjak végezték az egész ügymenetet, a beszerzést, eladást, könyvelést. Az őket segítő pedagógus csak tanácsadó és ellenőrző feladatot teljesített. A diákok így már az iskolában elsajátították az üzletvezetés minden csínját-bínját, ennek aztán hasznát látták a későbbiekben, a tanítóképzősökre különösen áll ez.

Az iskolák államosítása e kísérletnek is véget vetett, megfosztván ifjúságunkat egy bizonyítottan hatékony intézménytől. Úgy gondolom, ideje lenne napirendre tűzni a hagyomány feltámasztásának kérdését. Minden bizonnyal lenne érdeklődés iránta, példa rá a Vállalkozni jó! tanfolyamok sikere, mely teret hódít több középiskolánkban, s amit össze lehetne kapcsolni az iskolaszövetkezeti vállalkozással. Az elméleti képzés így gyakorlati alapot nyerne, s a kettő ideálisan kiegészíthetné egymást.

Kolozsvár, 1996. január

Királyhágó-melléki kerületben 123, összesen 480 református elemi iskola.

2. A népiskolák építéséről, felszereléséről, tanítók fizetéséről, szegény tanulók támogatásáról a XVI. századtól fogva 1877-ig s 1918–1940-ig kizárólag az egyháztalabok gondoskodnak.

„UGYE, NEM KERÜLÜNK A POKOLBA?”

Beszélgetés Kerekes Irmával a csángóföldi iskolákról

Az MNSZ-é az érdem, hogy 1947-ben mentőövet dobott a Kárpátokon túli fuldokló néptöredéknek. Mezeiné Kerekes Irma tanító-nő ott töltött éveinek fonálára felfűzhető a magyar tanügyi kísérlet története az első iskoláktól a bákói tanfelügyelőség magyar osztályaig.

– A marosvásárhelyi képzőben végeztem 1947-ben. Sokan voltunk, három leányosztály és két fiúosztály kapta meg a diplomát egyszerre. Úgy kerültem oda, hogy miután elvégeztem Illyefalván a négy elemit, és kijártam Sepsiszentgyörgyön a négy polgárit (leánypolgári volt), beiratkoztam a szentgyörgyi zárdába, a katolikus leánynevelő intézetbe. Tulajdonképpen az illyefalvi tanítómnak köszönhetem az egészet. Mindig azt mondta, hogy „Irma, te légy tanítónő, mert rátermett egyéniség vagy”. Én nem tudtam, hogy az vagyok-e, vagy nem, de tényleg beleültette a bogarat a fülembe, és tanítóképzőbe jelentkeztem. Kolozsváron kezdtem, de onnan kibombáztak. Úgy történt, hogy 1944-ben a nevezetes angol-amerikai szőnyegbombázás miatt már márciusban befejeződött a tanév. Az iskolát nem érte találat, de a várost igen. A vonatok leálltak, nagy volt a zűrzavar, szénszállító tehervonaton jöttünk haza. Itt egy évet

● GYORSLAPOZÓ

Abból a demokratikus elvből kiindulva, hogy az iskola a falu vagy város életközösségéből kell kinőjön, minden egyháztag természetesnek találja, hogy annak építéséről és fenntartási terheiről maga gondoskodik. Tanítóit a lakáson kívül szántófölddel, terménnyel, fával, közmunkával, pénzzel fizeti, az épületeket a kor követelményeinek megfelelően még a legmosto-

szerveztek a Mikó Kollégiumban, összecsaptak a gimnazistákkal. Két évet Kolozsváron jártam, a harmadikat itt. Nehéz volt, mert a gimnazisták nem tanultak pedagógiát, mi pedig nem tanultunk latint, így a tanárok nem tudtak velünk boldogulni, úgyhogy szétszéledtünk, volt, aki visszament Kolozsvárra, mások Marosvásárhelyre vagy Székelyudvarhelyre, én Vásárhelyre.

– *Bizonyára Sepsiszentgyörgyre akart visszatérni?*

– Én nem akartam tanítani. Egyetemre akartam menni. De mostohaapám azt mondta, hogy ebből elég, ő nem áldoz többet rám – mert neki saját gyereke nem volt, mi meg ketten a húgommal ott-hon –, és menjek állásba. Addig-addig húzódott a dolog, hogy beadtam ide a kérést a tanfelügyelőségre – Boér János volt a tanfelügyelő –, nevezzenek ki valahová. Közben az akkori képzősöket szétszították, és hivatalosan is kihelyeztek. Aranyosgyéresre kaptam volt egy ajánlatot az ún. egységes gimnáziumba, magyar nyelvet tanítani. A tanítóképzőben végzetek a hetedik osztályig taníthattak, az egységes gimnázium a négy elemi osztályból és még három osztályból állt. De én még gondolkoztam.

Édesanyám jajgatott, hogy messze van. A kérésem alapján kaptam aztán Homoródalmásra kinevezést. De közölték, hogy ott kántorizálni kell. Nekem se hangom, se olyan jó zeneképességem, hogy templomban énekeljek, nem volt. Ez nem felelt meg. Felmentem a tanfelügyelőségre, hogy én nem akarok Homoródalmásra menni, nem tudok énekelni. Hát ilyen nincs, azt mondták, aki a

hább időkben is átalakítja, újraépíti. 1834 óta az egyházi főhatóság az állandó önkéntes adományokból létesített garasos pénztárt, 1861-ben a hasonló természetű krajcáros élőtökét állítja a népiskolai nevelés szolgálatába. 1877 óta kap az egyetemes egyház útján az egyházkerület évi átlagos segélyösszeget az államtól iskolái részére, majd 1892-től fogva utalványoz az

képzőt elvégezte, az tud énekelni. Én tudtam énekelni az iskolában, de kántorizálni az más – oda gátlások nélküli egyén kell. Nos akkor: „Menjen Moldvába!” Mondom: „Hova!?” Azt mondja: „Bákóba”. Mondom: „Hát a’ hol van, János bácsi?” „Hát ott a térkép, nézze meg.” És mutatja nekem, hogy Bacău. Hát nagyon felkeltette az érdeklődésemet. Kérdem, mi van ott. Azt feleli: „Ott semmi.” „Hát akkor miért menjek én oda?” Azt mondja: „Ott iskolákat kell szervezni.” S kérdem: „Megy-e még valaki?” Azt mondja, igen, innen Tompos Ferenc és Bakk Pál, valahonnan Kézdivásárhely környékéről. Mondom: „És ha nem tetszik?” „Ha nem tetszik, visszajönnek. Kifizetjük az utat. Elmennek, megnézik, s ha nem tetszik, majd valahova csak elhelyezzük.” El is mentünk. Elég jó hideg volt, december eleje... Minket senki nem várt. Tudtuk, az MNSZ-nél kell jelentkezünk. Éjszaka érkezünk meg.

– *Volt az MNSZ-nek irodája Bákóban?*

– Volt szervezete is. Kezdetleges, de volt. Az elnököt Kádár Istvánnak hívták, hivatalosan Dogarunak, mert ott minden nevet lefordítottak.

– *Szóval odavalósi csángó volt.*

– Igen, az. A szervezkedés abban az évben kezdődhetett, mert nagyon kezdetleges volt.

– *S miből állt a székhely?*

– Volt egy eldugott helyen, igaz a központban, de egy zezzugos épületben valamelyik emeleten egy kicsi, 5 x 5-ös iroda, rozoga bú-

● GYORSLAPOZÓ

állam a tanítók részére kisebb-nagyobb állami fizetés-kiegészítést. Ez utóbbi segély napjainkig állandó növekedő tendenciát mutat, leszámítva az 1918–1940-ig terjedő időszakot, amikor állami támogatás hiányában az iskolák összes személyi és dologi kiadásait ismét az egyháztagok hordozták. A gyülekezetek részéről járó fizetés, munka és rovatál még az államsegély

torokkal. Valaki minket odakalauzolt akkor éjjel. Olyan hideg volt, hogy dermesztő. Alig vártuk, hogy reggel legyen.

– *Kádáron kívül dolgozott-e még más is ott?*

– Volt egy titkára neki, mert azt hiszem, ő sem volt valami nagy írástudó ember. A titkár legalább románul, ha magyarul nem is, tudott írni-olvasni, s a hivatalos dolgokat intézte, tudott géppel írni. Voltak még valami tagok is, de ez a Kádár fejtett ki tevékenységet.

– *A falvakon is léteztek szervezetek?*

– A falvakon is.

– *A csángók tudták-e, hogy ők MNSZ-tagok?*

– Tudták persze. Volt elnökük minden faluban.

– *Egybeesett-e az MNSZ a pártszervezettel?*

– Nem. Külön volt ez is, az is. De nagyon támogatták a pártszervezeteket, anélkül nem is létezhetek volna. Azok hozták létre tulajdonképpen, azért, hogy öntudatra ébresszék egy kicsit a népet. A csángók úgy el voltak nyomva, hogy az nem is lehet elmondani. Kádár István nagy örömmel fogadott, jó hogy jöttünk. Úgy beszélt magyarul, hogy alig értettük, a csángóknak egész más a tájszólása, a régies magyar nyelvet beszélték, vegyítve románul. Sokszor meg kellett kérdeznünk, hogy mit jelent. Azt mondja, most ő elvisz minket a „prefekthez” (megyefőnök), s aztán meglássuk, hogy hová. El is vitt a prefektushoz, román ember volt, de igazán kedvesen fogadott. Megmagyarázta, hogy minket miért küldtek ide. Szerveztük meg a magyar iskolákat, és a csángókat vonjuk ki az egyház

években sem szünetel. Ez a folyton hordozott áldozat lelkileg is szorosan egybekapcsolja népünket az egyházi iskolákkal. Ennek bizonyossága az, hogy a jelenlegi demokratikus pártok kimagasló egyéniségei örömmel küldik gyermekeiket református iskolákba. Érzik, hogy ennek krisztusi szelleme és autonóm igazgatása áldásosan illeszkedik bele a mai társadalmi rendbe.

rabságából, ebből a rettentő babonás-misztikus elnyomásból. S hogy mindez a iași-i püspökségnek „köszönhető”, amely a papokat küldte és készítette fel arra a munkára, amit ezekben a falvakban végeztek.¹

– *Magyarul tudtak-e?*

– Nem.

– *Akkor nem is voltak csángók.*

– Ez az érdekes! Csángó gyermekek kerültek Iași-ba, de azok a csángók, akik a magyar nyelvet elfelejtették, románul beszéltek és román iskolába jártak. Ott az volt a helyzet, hogy a gazdagabb csángók, akik megunták már a sok hercehurcát, azok már el is felejtettek magyarul. Ezek voltak az úgynevezett „festettek”. A magyar csángók azt mondták nekik, hogy „festettek”, ezek elfelejtettek magyarul.

– *Ők voltak a vezetőréteg?*

– Ők, ők – a románok mellett. Ők voltak a gazdagabb emberek. Ellene is voltak a magyar iskolának. Az ő gyerekeik kerültek oda a szemináriumba.

– *Egyes falvak románosodtak-e el, vagy pedig minden faluban létezett egy-egy ilyen „festett” csoport? Mit tapasztalt?*

– Minden faluban volt. A Kerekéseket például Rotarunak hívták. Ellene is voltak a magyar iskolának. Én egy ilyen Rotaru nevű férfinak a házában tanítottam, egy nagy terem volt elől, hátul a lakás.

● GYORSLAPOZÓ

3. A református közép- és felsőiskolák (kollégiumok) felállítása, fejlesztése a nép mellett elsősorban a tehetős, buzgó református egyháztagok áldozatkészségének köszönhető.

A magasabb fokú oktatásra engedélyt és indítást a protestáns egyházaknak az 1556–57-i erdélyi országgyűlések adnak. ők gondoskodnak Marosvásárhelyen, Kolozsvárt és Nagyváradon

Valószínűleg falusi községháza lehetett kezdetben. Rettentő nagy ellenségem volt a házigazda.

Ott hagytam el, hogy a prefektus azt mondta, megebédeltetnek, elvisznek egy előkelő vendéglőbe, s majd egy kocsival kiszállítanak Lészpedre. Az előkelő vendéglő tényleg előkelő volt a maga nemében, de ott csak puliszkát adtak, tejet és tokányt. Hát mi, akik a kenyérhez nagyon hozzá voltunk szokva, rettentően elszomorodtunk. Ha minket egy előkelő vendéglőben puliszkával etetnek, akkor mi lesz majd Lészpeden? Délután el is vitt egy jeep-kocsival. De nagyon hideg volt. Megérkeztünk, és éppen az MNSZ elnökéhez kísértek, Jánó Antalhoz, akit mi később Jenő bácsinak hívtunk, mert tulajdonképpen Jenő volt. Hát összegyűlt az egész falu tényleg. „Megjöttek a magyar tanítók!” Végigszaladt a falun a hír. Valószínűleg ott már be volt dolgozva, és azért vittek oda, hogy ott alapítsuk meg az első magyar iskolát. Biztosan ott volt az MNSZ a legerősebb. Amikor megérkeztünk, úgy megfázott a lábam, hogy sírtam. Amikor megláttam, hova kerültünk, azok után, hogy itthon milyen ajánlatokat kaptam, Aranyosgyéres meg Homoródalmás...

– *A székely falvakhoz képest hogyan festenek az ottaniak?*

– Hát nagyon érdekes. Agyaggal tapasztott házak voltak akkor, bádogtetősek, lecsapott fedelűek. A fedelet meghosszabbították, s azt úgy hívták, hogy „soprony”, ami egy színrészt jelentett. Mondta a háziasszonyom, hogy „ottagyon van a soprony alatt”. Én mondtam: „Ilonka, nem látom a sopronyt”. Megmutatták. Bent pedig

egy-egy üresen maradt zárdaépület átengedésével, jó karba állításával az első kollégiumok megnyitásáról. De már a felszerelés, fenntartás költségeit, a tanszemélyzet fizetését és a tanuló diákság ételmezését, ruházását, legmesszebbmenő segélyezését mindenütt az egyháztalagok és az egyházi vezetők vállalták magukra. Ha az ajándékba kapott, ódon zárdai épület már

téglából és agyagból megrakott tühely állt, de olyan alacsony, hogy 50–60 cm-nél alig magasabb. Ezt azért jegyeztem meg ennyire, mert panaszkodtam, hogy megfázott a lábam, hát gyorsan lehúzták a cipőmet, és azt mondták, hogy oda a „szobára” tegyem fel a lábam. Mind néztem, hogy az hol van. A kályha volt persze, agyaggal körültapasztva, a tetején egy olyan platni, amilyen a rendes főzőkályhán szokott lenni. Volt kéménye is, persze. Én akkor nagyon elkeseredtem. Mondtam, hogy megyek haza. A fiúk úgy vélekedtek, hogy várjunk még egy kicsit. Aztán Jenő bácsi és az MNSZ többi tagja is mellénk álltak. Ne menjünk el, maradjunk ott, s mindenben segítenek, nem fogunk éhen halni, mert ők kenyeret is hoznak nekünk (elneveti magát). Ez volt a legnagyobb probléma, hogy kenyeret nem láttunk sehol. De bizony nem hoztak, s hozzászoktunk a puliszkához. Elszállásoltak, ott aludtunk.

Következő reggelen meghívott a román tanító – Clapon Ioannak hívták –, hogy nézzük meg az iskoláját, mutassa be a tanítóit. Szóval legalábbis úgy látszott, hogy szívesen és szeretettel fogad, annál is inkább, mert neki is volt egy lánya, Margelonának hívták. Akkor végzett, velem egykorú volt. Láttam, hogy el vagyok keseredve, hogy sírok, hát olyan atyai szeretettel vett körül az öreg. Mondta, ne búsuljak, mert az ő lányával jól megleszek.

– *Ők ortodoxok voltak-e vagy katolikusok?*

– Ortodoxok. A falubeli román lakosságnak voltak a tanítói.

– *Román lakosság is élt a faluban?*

● GYORSLAPOZÓ

nem elég a tanulók befogadására, vagy a háborúk és elemi csapások miatt tönkremegy, akkor maga az egyházközség, illetve a patrónusok gondoskodnak a kollégium újjáépítéséről, megfelelő elhelyezéséről. Így költöztetik át a marosvásárhelyi kollégiumot a várbeli zárdaépületből 1602-ben jelenlegi helyére, a Baranyai Decsi János-féle telekre, a kolozsvárit 1656-ban a

– Persze, vegyes falu volt. a csángókon kívül románok is éltek ott.

– *Hogyan oszlottak meg?*

– Nagyobb része csángó, egy kisebb rész „festett” csángó és egy bizonyos rész román. Három-négy falu alkotott egy községet. De annyira össze voltak épülve, hogy csak egy utca választotta el őket egymástól. Lészped mellett rögtön következett egy falu, abban csak románok laktak. Akkor jött a községszékhely, Gîrleni. Ott nem éltek magyarok, csak románok. A község nyugati felében terület el Lészped (Lespezi) falu.

– *Akkor ez a román tanító nem féltékenykedett a magyar tanítókra?*

– ő csak kevés csángót taníthatott, mert azok bizony analfabéták voltak. Ezért vártak olyan nagy szeretettel. A családok nagyon népesek voltak, négy-öt-hat gyereke is volt egynek-egynek.

– *Tudtak-e a felnőttek románul?*

– Tudtak. Ugyanolyan rosszul, mint amilyen rosszul magyarul. Azt kérdeztem: „Tessék mondani, ez a falu meddig tart?” Azt feleli: „Hát kám addig, ahol füstöl a ház hornyája”.² Így magyarázta meg nekem.

– *A románok tudtak-e csángóul?*

– ők is igyekeztek, és értekeztek azért egymással. Össze is házasodtak. Amennyiben a pap, a páter ezt megengedte.

– *És engedte-e?*

Bethlen Gábor által adományozott egyházi belsőségre, a gyulafehérvárit a szörnyű tatárdúlás után, 1662-ben Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony ajándékba nyert egykori birtokának középpontjába, Nagyenyedre, az úgynevezett Váradi-féle házba. Lelkes vidéki pártfogók a lelkipásztorokkal és az egyháztagokkal karöltve egy-egy népes algimnáziumot kollégiumi

– Hát engedte, neki ez volt a feladata. Meghívtak a román tanítóhoz. Gondoltuk, legalább eszünk egyet. Ugyanolyan kezdetleges tűzhelyük volt, mint a csángóknak. Odatette egy nagy üstbe a tejet, felfőzte, azt kiöntötte. Ki sem mosták: bele a vizet! Jó nagy, hatalmas puliszkát főztek – s azt mi könnyek között ettük. Legalábbis én úgy sírtam. Itthon megvolt mindenem, nem akarok dicsekedni, de ha kenyeret kértem, azt adtak, ha puliszkát kértem, azt. Még furcsább volt, amikor tejeskávét adtak puliszkával és szalonnával. Persze, folyton biztattak, hogy maradjunk. Rendben van, de lássuk az iskolát! „Hát olyan nincs.” Akkor hol fogunk tanítani? Padok, felszerelés, asztal, katedra? Egy fiatal tanerő, mikor kikerül, azt hiszi, hogy egy mesebelien berendezett terembe léphet majd be, ő csak éppen beül és tanít. Azt mondta Jenő bácsi, menjünk át a parókiára, ott van egy nagy üres terem, amit ülésteremnek szoktak használni, oda majd berendezünk egy osztályt. Hát egy vakolatlan épület, még csak sárral sem volt betapasztva, látszottak a gerendák, ablaka nem volt. „Hát – mondom – itt hogy lehet tanítani? Itt hideg van, itt a gyerekek megfáznak!” Nem baj, ők megtapasztják. „Most, télen? Decemberben? Honnan veszik a sarat?” ők megtapasztják! „Jó, de nekünk pad is kell.” Csinálnak! Fa van elég, deszka van – csinálnak! Megnézték, hogy néznek ki a padok a román iskolában. Hát nem ugyanolyan kétszemélyes padokat csináltak, hanem nagyobbakat, amiben négy-hat tanuló is elfért. Nem voltak olyan korszerűek, mint a gyárilag gyártott iskolapadok, hanem

● GYORSLAPOZÓ

rangra emelnek, ahol már filozófiát, fizikát, teológiát, később jogtudományt tanítanak. Így fejleszti ki 1670-ben Bethlen János az udvarhelyi, a XVIII. század elején a Hunyad megyei birtokosság a szászvárosit, 1741-ben Wesselényi Ferenc a zilahi iskolákat felsőbb tudományokat tanító gimnáziumokká. Maga a református nép hűségesen támogatja a tanárok felhívására

olyanok, amilyent össze tudtak eszkábálni. Tábla nem volt, az ajtóra írtunk. Asztalt, katedrát készítettek... Készültünk haza. Az ottaniak nagyon félték, hogy nem térünk vissza, de megígértük, hogy visszamegyünk. Itthon a tanfelügyelőségen mindjárt: „Na, mi a helyzet?” Én rögtön odavágtam: „Nem megyek vissza!” A fiúk azt mondták, akkor ők sem mennek. „De megígértük, hogy visszamegyünk. Az embereket nem lehet bolondítani, asztalt csinálnak, padokat csinálnak, tapasztanak, mindent elrendeznek... Hát vissza kell menni.”

Na, visszamentünk. Január 18-én meg is kezdtük a tanítást. Abban a teremben a parókián két osztály működött, egyik délelőtt, a másik délután. Nekem 80 első osztályosom volt. Szóval a férfiak a nagyobb osztályokban tanítottak, különben ők is kezdő tanítók, akárcsak én, ők a parókián, nekem pedig ennek a Rotaru Kerekes Jánosnak a házánál készítettek el egy szobát, pont szemben a lakással.

– *Azt a szobát elvették a tulajdonostól?*

– Az ideiglenes tanács kiigényelte. Kulák volt az illető. Nagyon haragudott azért is, hogy miért tették oda be a magyar gyerekeket. Neki a románba járt a gyereke. Azt mondta, hogy ott aki nem tud románul, nem élhet meg, mert ott mindenki románul beszél, és ott magyar iskolára nincs szükség. Mi hiába bizonygattuk, hogy ugyanúgy tanítjuk a román nyelvet, mint a magyart. Nekik a ma-

a kollégiumok építkezéseit és berendezési akcióit. Székelyudvarhelyen 1772-ben Kiss Gergely rektor-professzor gyűjti össze lelkes agitációval a ma is meglevő ódon reneszánszépület megépítésére szükséges összeget, Marosvásárhelyen pedig 1848–49-es szabadságharc rombolásait hozzák helyre a környékbeli három egyházmegye papjainak és gyülekezeteinek

gyar nyelvre nincs szükségük – válaszolta. Így kezdtük, ott tanítottam egy évet. Amikor végignézttem a rengeteg elsősön, hát...

– *Hogyan is fértek be?*

– Nagy padokat csináltak, hat is befért egybe. A kis vékony csán-gó gyerekek nem voltak túltáplálva, mert egyszerű életmódot foly-tattak. Reggelire puliszkát kaptak és bort.

– *De az butít.*

– Tudom. Rengeteget harcoltunk velük, amikor egy kicsit köze-lebb kerültünk az ottani néphez. Minden áldott este összegyűltünk a parókián. Jöttek az emberek, rögtön megindítottuk az analfabéták tanfolyamát. Jenő bácsi és az MNSZ-aktivisták nagyon meg akar-tak tanulni írni-olvasni. De sokan, száz-an-százötvenen minden este. Olvastunk fel nekik szórakoztató dolgokat, például a Károly sógor és Dani bá című anekdota sorozatra emlékszem, két csiki székely-ről, akik elmennek Pestre, és ott eltévednek. Tetszett a furfangosság-uk. Aztán énekeket tanítottunk, ők is elénekelték a saját dalaikat. Szórakoztató volt, ezért szerették.

– *Senki sem tudott az aktivisták közül írni-olvasni?*

– Magyarul senki, románul is kevesen.

– *Ez a Jenő bácsi járt-e egyáltalán iskolába?*

– Járt, de nagyon elfelejtették, amit tanultak az iskolában. A ne-vüket tudták aláírni, egy-két osztály végezhetek. Zöld Ferenc volt a helyettese. Különben nagyon aktívak és fogékonyak minden iránt, amit tanítottunk, vagy amit mondtunk – éppúgy hittek ne-

● GYORSLAPOZÓ

adományaival (1859). Egészen sajátos a sepsiszentgyörgyi kol-légium keletkezése, amit igazán a székely nép filléreiből, az 1857-ben gyűjtött 75 000 forintból építenek Háromszék egyhá-zi vezetői. Később, 1876-ban a lelkes főgondnok, Mikó Imre egészíti ki ezt az összeget annyira, hogy az iskola teljes főgim-náziummá fejlődhetik. Ugyanakkor Szászvároson Kuun Koc-

künk, mint a páternek. Csak abban nem voltak biztosak, hogy vajon nem kerülnek-e a pokolba amiatt, hogy magyarul beszélnek. Mondtuk, hogy nem, mert nézzenek ránk, a hegyen túl mindenki magyarul beszél. Azok ugye nem kerülhetnek mind a pokolba.

– *Rettenetes! Ezt prédikálta a pap?*

– Igen, a templomban ezzel tömték őket, a pap a magyart az ördög nyelvének nevezte, és ezért aki magyarul beszél, csak a pokolba juthat. Ezért nagyon nehéz dolgunk volt. Nem is tudom, hogy olyan fiatalon hogyan is birkóztunk meg a feladattal. Sokszor elgondolkozom rajta. Lehet, hogy most meghátrálnék egy ilyen feladat előtt.

– *Végig olyan rengeteg elsőse volt?*

– Abban az évben igen. Kiküldtek Bukarestből egy vezérfelügyelőt, úgy hívták, hogy Hadnagy Zoltán. Inspector general.³ Valaki kiáltotta, hogy érkezett egy úr a vonattal. Hát nem sokat törődtünk vele, mert az MNSZ-aktivisták és a bákói aktivisták is állandóan látogatták az iskolát. Kíváncsiak voltak arra, hogy mi, fiatalok mit csinálunk. Már megszoktuk, hogy csak kopogtattak, és tanítás alatt is jöttek-mentek az emberek. Ki megmondta, hogy minek hívják és micsoda, ki csak annyit szólt, hogy Bákóból jött megnézni minket. Úgyhogy én nem tudtam, hogy az illető vezérfelügyelő. Bejött, köszönt illedelmesen, bemutatkozott, de azt, hogy bukaresti inspector general, nem közölte. Ha tudom, egy kicsit, lehet, drukoltam volna, de így fel sem vettem. Néha az embernek az járt az eszében,

sárd főgondnok emel saját költségén új, hatalmas épületeket a régi szűk helyiségek mellett. Az udvarhelyi kollégium 1927-ben az egyházkerület tanítóképzőjének ad helyet, melynek művészi, népies berendezése ismét a gyülekezetek adománya. Itt 1941-ben újra megnyílik a gimnáziumi tagozat.

Leánygimnázium egyelőre nincs, csak Marosvásárhelyen

hogy idejött ez az illető, de lehet, írni-olvasni sem tud, s a mi munkánkhoz nem tud hozzászólni. Na, ő leült, s megkérdezte, milyen órám van. Valamilyen betűt tanítottam: betűtanítás. „Na, tessék folytatni!” Leült az asztalhoz, az tele volt mindenféle műsorfüzetekkel, ilyen kulturális dolgokkal, mert rögtön nekifogtunk a kultúrunknak, hogy az ifjúságot megfogjuk. Azokat nézegette, aztán egyszerre beleszólt – éppen a gerlemadáról volt szó –, hogy: „Tanító néni, tudja-e, mi az a gerlemadár?” Igen, mondom, hogyne, s megmagyaráztam. Végighallgatja az órát, s megkérdezte, vannak-e még itt tanítók a közelben. Igen, mondom, van még egy osztálytermünk lent, elég messze, úgy másfél kilométerre a vasútállomástól. (Én annak a közelében laktam.) Na, üzenjem meg a tanítónak, hogy addig ne engedje el a gyermekeket, amíg ő oda nem ér. Akkor jutott eszembe, hogy megkérdezzem, ő kicsoda. Azt mondja: Hadnagy Zoltán, inspector general Bukarestből. Hát akkor biza ideges lettem. Gyorsan írtam egy levelet a kollégának, hogy várjon meg, mert né, ki akarja meglátogatni, előbb meghallgatja az órákat, utána lemegyünk hozzá. A gyermek elvitte: „Gyorsan szaladj, s add oda a tanító bácsinak!” Lementünk, ott is meghallgatta az órákat, s elbeszélgettünk. Valószínűleg ő javasolt engem tanfelügyelőnek. Mi január 18-án kezdtünk meg a tanítást, s még abban az évben, a tanév végéig nyolc iskolát szerveztünk.

– *A lézpedi tanítók?*

– Mind mi. Délelőtt tanítottunk, délután vittek kocsival. Nem ál-

● GYORSLAPOZÓ

működik 1775-től fogva egy felsőbb-, később polgári leányiskola. Miután az igényeket ez nem elégíti ki, 1926-ban Kolozsvárt emel az egyházkerület áldozatkészsége egy 8 osztályos leánygimnáziumot. A költségek egyharmad részét a kolozsvári egyházkerület fedezi, a többi részét pedig főként azok a koszorúválság címén befolyt adományok, amiket a

lítom, hogy valamilyen luxuskocsival, ezzel a rozoga terepjáróval. Jött Kádár István: induljunk ebbe a faluba, abba a faluba! Ott már tudták.

– *Hova?*

– Hát Lészpedtől Bákó irányába, úgy harminc kilométerre Bákótól van egy Lilieci de Jos nevű helység, ott is szerveztünk egy iskolát. Én Lészpedről át is költöztem, ott tanítottam négy hónapot szintén egy magánháznál, mert iskolaépület még nem volt. Akkor Bákótól délre található Klézse,⁴ Bălcescu,⁵ Lărguța⁶ és Somoska,⁷ a Szereten túl Ketris⁸ és Gyoszen.⁹ (Élnek még csángók Răcăciuni-ban,¹⁰ Fundu Răcăciuni-ban,¹¹ Galbeni-ben,¹² Valea Seacán...¹³) Így vittek el minket minden délután, sokszor a kultúrsoport is jött velünk. Mindenütt nagygyűlést hívott össze az MNSZ, beszélünk velük szépen magyarul is, elmondtuk, mi a magyar iskolának a célja: szűnjön meg az analfabétizmus, a gyermekek tanuljanak meg írni-olvasni, s tényleg megcsillogtattuk előttük azt, hogy van lehetőség a továbbtanulásra is.

– *De valóban volt-e?*

– Volt.

– *Jó, jó, de hol?*

– Én magam hoztam el egy párat ide Szentgyörgyre a Mikó Kolégiumba.

– *Szóval elemi után. De hát ez messze van.*

gyülekezetek, iskolák és egyesek Nagy Károly püspök halála alkalmával juttattak el az egyházkerülethez. A brassói kereskedelmi iskolát, amely mellett újabban leánylíceum is működik, 1919-ben építi a gyülekezet Szele Béla főgondnok buzgó agitációja következtében. A csombordi gazdasági iskolát

– Messze, de itt mindennel ellátták őket. Internátusban laktak, ruhát, könyvet, ösztöndíjat kaptak.

– *És mi lett belőlük?*

– Nem tudom. Bizonyára visszakerültek a falujukba. Nem tartottam, sajnos, számon.

– *Az első osztályban ezek szerint nem voltak mind egykorúak?*

– Nem, többéves korkülönbség volt köztük. Aki nem tudott írni-olvasni, az mind az első osztályba került, különben nem ment volna fel nyolcvanra a számuk. Lészpeden összesen százharminc gyerekünk volt, és én zakatoltam is, hogy miért kaptam annyit, de azt felelték: „Te mégis nő vagy, neked az első osztályban csak könynyebb...” Na, szóval, 1948 végére már nyolc iskola állt, s a tanfelügyelőség innen, Háromszékről küldte a tanítókat, többnyire széke-lyeket.

– *Alkalmasak voltak-e*

– Igen, egyesek nagyon ügyesen megállták a helyüket. Mások, amikor meglátták, hol a falu, s hol kéne tanítani, felültek az első vonatra, s hazajöttek. Ilyen is akadt.

Következett a tanügyi reform, s szerveztek a tanfelügyelőségen egy úgynevezett magyar szekciót. Tompos volt az első, de elvitték katonának, s úgy kerültem én oda, tanfelügyelőnek. Én nem is igen tudtam, hogy mik a teendőim, de őszintén mondom: a román kollégák olyan kedvesek, olyan aranyosak voltak, hogy mindenben segítettek.

● GYORSLAPOZÓ

1935-ben nyitja meg a nagyenyedi Bethlen-kollégium előljárósága.

Az egyházkerületnek mindenik jelentősebb kollégiumban volt a múlt század közepéig főiskolai tagozata és itt a tanuló-ifjúság tanári, tanítói, lelkészi és jogi képesítést szerezhetett. De 1870 után a jogi, 1883 után pedig a filozófiai tanszékek

– *Érdekes, mert ezek szerint a csángó papság és a román tanítók nem ugyanazt a „vonalat” képviselték?*

– Nem, nem. Én összebarátkoztam a lézpedi tanító lányával, ott tanított az apja mellett. A kollégám udvarolt is neki egy bizonyos ideig, de nem vette el. Alig várta mindenki, hogy hazajöhessen onnan. Nagyon nehéz volt...

– *Amíg tanfelügyelő volt, hány iskola alakult?*

– Az éjjel gondolkoztam rajta. Negyvenhárom magyar iskola működött, amikor eljöttem, létezett nyolc óvoda, és megvolt a lujzikalagori¹⁴ bentlakásos iskola, amibe az öt, hat, hét osztályosok jártak. Létezett még egy Onyesten,¹⁵ aminek Kardos volt az igazgatója. A kettőben háromszázan felül lehetett a gyermekek száma.

– *Ennyien tanultak tovább?*

– Ennyien. Elvégezték az elemi, és dolgozni mentek. Egy-kettő átjött Erdélybe. Azokat, akik tényleg okosabbak voltak, átvittük a lujzikalagori iskolába, ahol a ferencesek kolostorában rendeztük be az internátust. Ők ösztöndíjat kaptak, a szülőket egyáltalán nem terheltük, s a hetedik osztály elvégzése után innen már sokan jöttek át továbbtanulni Erdélybe. Kezdetben negyvenen voltak, ez a szám nőtt, attól függően, hány ösztöndíjat tudtunk kiharcolni. Anélkül nem lehetett, a szülők nem bírták, annyira szegény emberek voltak, és nem is tartották egyelőre érdemesnek, hogy a gyermekükre külön költsenek.

– *A földreform nem javított a helyzetükön?*

megszűnnek, illetve beolvadnak a gimnáziumba. A teológia 1854-től 1862-ig csak Kolozsvárt, 1862–1895-ig Nagyenyeden, 1895-től maig Kolozsvárt működik. A külön kántortanító képezde 1858 óta működik a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban.

– Kaptak földet, de igazság szerint akárcsak Erdélyben, a sok szegény ember azt se tudta, mihez kezdjen vele. Nem volt szerszáma, igavonó állata...

– *A románoknál szegényebbek voltak-e a csángók?*

– Azok. Mert ez egy megfélemlített nép volt. Sokszor mesélte egy-egy idősebb ember, hogy a háború előtt ők csak a családban mertek magyarul beszélni, és ott is csak halkan. Ha a csendőr meghallotta az utcán, hogy ők az udvaron magyarul szóltak, belőtt. Annaira meg voltak félemlítve – egyrészt a politikai, másrészt az egyházi elnyomás miatt. Olyan szegény, gyámoltalan emberek voltak, hogy azt elmondani nem lehet. Ezért sajnáltam meg őket, és ezért mentem vissza. Különben nagyon lelkes, nagyon ragaszkodó nép. Szerettek minket. Előfordult, mikor jött a kicsi gyermek iskolába, egyebe nem volt a szülőnek, küldött egy liter bort. Én pláne sose szerettem a bort. Mondtuk, hogy erre nekünk nincs szükségünk. De hát ő egyebet nem tud adni! De mi fizetést kapunk, abból meg tudunk élni! Minket magyar tanítóknak neveztek, és mindenben a kedvünkben akartak járni. Szóval bekerültem a tanfelügyelő-ségre, s ott gyakran látogattak: Czikó Lőrinc tanügyi államtitkár, Czikó Nándor, később Bányai László.

– *Mit jelentett ez a támogatás?*

– Könyvet kaptunk. Ahogy a szájunkat feltátottuk, hogy szükségünk van valamire, azt mind megadták. Erkölcsileg is, anyagilag is. Ha azt mondtuk, nincs fa, fázunk – rögtön intézkedtek. És főleg lel-

● GYORSLAPOZÓ

A református középiskolák létszáma jelenleg 21, melyből 4 a Királyhágó-melléki kerületben van.

A református kollégiumi nevelés tehát majdnem 400 éven keresztül szolgáltatja Erdély számára az értelmiségi vezetőket. Nemcsak a magyar, hanem a román, szász és zsidó ifjak ezrei is nyernek itt korszerű kiképzést. Komoly, aktív tevékenységre ösz-

kesítették. Az első időben az MNSZ vásárolta a könyvet, füzetet, később már a szülők is. Ahogy bekerültem a tanfelügyelőségre, minden évben tervet kellett készíteni. Én fiatal ésszel, jó fantáziával olyan terveket készítettem, hogy amikor felmentem Bukarestbe, azt mondták, ez ötéves terv, ezt nem lehet egy év alatt megvalósítani. A legfontosabb, az első az volt, hogy építsünk iskolákat. Ahol a román iskolában volt hely, oda betették az osztályokat, például Klézsén. Először – én is ugye „hazabeszéltem” – Lészpeden építettük az első magyar iskolát. Valami másfél millió lejt kapott, azt hiszem, a község, a szülők építették fel önkéntes munkával. Harminc-negyven ember naponta. Jöttek, mit kell csinálni, hol kell dolgozni. Nagyon szép iskolát építettünk. Én is olyan boldog voltam, amikor meghívtak az avatásra, mint ők maguk. Most is, ahányszor arra járok, megnézem. Kibővítették, most szaklíceum működik benne, internátusa is van...

– *Nocsak. Mikor szűnt meg?*

– Úgy hiszem, 1955-ben. Hogy folytassam: az analfabéta tanfolyamokat minden este ott tartottuk, a legfiatalabbaktól a legöregebbekig mind nagyon komolyan írtak. Tanulták a betűket, írtak-olvastak, aztán könyveket, újságot kaptak. Már megkezdődött a kultúr munka. Fújták a csángó népdalokat, jött a kolozsvári egyetemről, főiskoláról Szegő Júlia és Kallós Zoltán, sokan mások. De magyar népdalokat nem tudtak. Néha megkértek, hogy egy-egy egyházi éneket is tanítsunk. Miután bekeringőztünk a táncolók közé, és

tönző, demokratikus nevelést. A szegénység sohasem volt akadály a tanulásban, mert az egyház hívei mindig megtalálják az utat a vagyontalan, jó igyekezetű tanulók segélyezésére. Itt tanult többek között Erdély XVII. századbeli legnagyobb pedagógusa, Apáczai, a két matematikus lángelme, Bolyai, a jobbágyszabadítás és nemzeti egyenjogúság harcos politikusa, Szász Károly s a költők

a fiúk, lányok kezdtek táncolni egymással, már könnyű volt a táncsoportot megalakítani. Mert különben nagyon szerettek táncolni. Versenyeken is vettünk részt.

– *Fiúk és lányok egymással? Azelőtt ki kivel táncolt?*

– Tiltotta az egyház. De aztán a páter is beleegyezett. Mi beszélünk vele, mert nagyon meg volt sértődve, hogy mi ellen dolgozunk. „De magyarázza meg, mi van abban, ha a fiú lánnyal táncol?” Ha meg tud minket győzni, akkor jó, akkor az övé az igazság. Belátta, nincs igaza, mosolyogva beleegyezett, azontúl táncolhattak együtt.

– *Nagy hatalom volt a páter?*

– Nagy, nagy! Mi is, ha nem mentünk el a templomba, másnap a gyerekeket nem küldték az iskolába. A háziasszony arra úgy vigyázott: vasárnap felkelni, öltözni, reggelizni és menni a templomba. Mentünk, nem volt abban semmi...

– *Szép volt-e a mise? Énekeltek is?*

– De ők románul tartották a katolikus misét. Énekeltek a hívek is, hangosan imádkoztak. Nekünk nagyon furcsa volt, mert én is katolikus vagyok, s itt nálunk egészen másképp folyt a szertartás. Ezt már külön meg kellett hogy szokjuk.

Igen! Közben megalakult a nőbizottság, mi ebbe is bekapcsolódunk. Főzni tanítottunk – ez volt a legfontosabb. A nagy baj az volt, hogy nem tudtak főzni. Azért szökött meg sok férfi tanerő a faluból. Mert nem talált asszonyt, aki kedve szerint tudott volna ételt

● GYORSLAPOZÓ

és tudósok százai. Románia jelenlegi miniszterelnöke is a szászvárosi református kollégiumban végezte tanulmányait. S ezt a munkát az egyház Isten iránt érzett felelősségből végzi. A kollégiumok államsegélyt csak 1883–1918-ig és 1940 után élveztek, de ez idő alatt is a hívek és tanulók járulékaik fedezték a hatalmas összegeket kitevő dologi kiadásokat.

főzni. Mondom: puliszka, bor, tej – a puliszkát mamaligucácskának¹⁶ hívták. Igaz, azt úgy kikavarták, hogy amikor kiborították az asztalra, az olyan volt, mint egy alma. Órák hosszat álltak a tűzhely mellett, kavarták-kavarták, késsel vágták, szeletelték, mint a kenyeret. Az erdélyi tanerők mást is kívántak. Egyszer elmentem Klézsébe iskolát látogatni, ott két fiú tanított. Éreztem, hogy olyan, de olyan szag van (mert az iskolában laktak egy teremben). „Mi csinálnak maguk?” ők főznek. „Mit főznek?” Hát fuszulykalevest, mert ezek a csángók nem tudják megfőzni. „De – mondom – valami baj történt, odaégett vagy mi...” Szaladunk – hát annyi fuszulykát tettek, hogy víz alig fért, odaégett, s olyan lett tényleg, mint a puliszka... Szóval, a nőszövetség főzőtanfolyamot szervezett. Jöttek, nagyon érdekelte őket, hozták a tojást, zsírt, lisztet: „Főzzük ezt, süssük azt! Na, ennek hogy mondják, tanító néni? Varrjunk! Csináljunk olyan inget, amilyen a tanító bácsinak van.” Férfiinget, mert ők népviseletben jártak. Pali vagy Feri ideadták, elbontottam, mert én honnan tudtam volna férfiinget varrni?! Mintát vágtam papírból, és erre a mintára kisebb vagy nagyobb mérték szerint varrtam az ingeket nekik. Minden iránt nagyon-nagyon fogékonyak voltak. Nem lehetett mosdószappant kapni – hát kavartunk mosdószappant! Otthonról kaptam receptet, édesanyám elküldte, tojás, olaj kellett hozzá, s nem tudom még mi, összegyűltünk és délután kavartuk. De a fél falu ott volt, mindenki kavarta, s úgy örültek, amikor a mosdószappan meglett.

4. A református iskolázás lehetőségét az állam főhatalomváltások esetén eddig még mindig biztosította.

Ennek bizonyosságául álljanak itt a következő történelmi adatok, illetve törvénycikkek:

Az 1595-i gyulafehérvári országgyűlés XV. tc. kimondja a bevett (recepta) vallások szabadságát és nyilvános gyakorlatát,

- *Az iskolában folyt mindez?*
- Ott is, de magánházaknál is. Mint Erdélyben kalákába vagy guzsalyosba, úgy gyűltünk ott is össze.
- *Fiatal lány létére volt tekintélye?*
- Nagyon szerettek. Én is csodálkoztam, annyira becsültek. Azelőtt ugye Bákóig ha eljártak... „trénnel”¹⁷ mentek, úgy mondták.
- *A gyerekek hogyan beszéltek?*
- Ugyanúgy. Felét magyarul s felét románul. Nagy harcot kellett folytatni ahhoz, hogy az irodalmi nyelvet megtanulják. Fejlődést értek el, tökéletesen persze nem tudtak megtanulni, mert úgy szokták meg, ösztönszerűen kavarták. Amikor azt mondtam, hogy az nem *korcony*, hanem harisnya, kinevettek, mert náluk csak férfiak viselnek harisnyát... A csirkét *pisleny*nek hívták egyes helyeken, a tojást *tikmony*nak. Tomposné Kiss Teréz kolléganőm, aki 1948-ban érkezett az áthelyezett Bakk Pál helyére, feljegyezte a lézpediek pár mondatát. (Vele különben együtt laktam aztán a Simon családnál egy nyárikonyha szerű épületben, ahol a bútorzat egy asztalból, egy lócából, két székből, egy fogasból, egy kétszemélyes priccsből és egy harminc centiméter magas rakott kályhából állt.) A galbeniek beszéltek a legszokatlanabban – ők eszeltek –, a lézpediek pedig számunkra a legérthetőbben. Szóval: *Vegye kend a levelet!* (Tessék a könyv!) *Csetijja*¹⁸ *el azt az írást!* (Olvassa el a levelet!) *Nem hoztam a plumbomat*¹⁹ (a ceruzát). *Mi ott ülünk ahol a ház hornyája füstöl.* (Ott lakunk, ahol a kémény füstöl.) *Az ő apókája*

● GYORSLAPOZÓ

a következő záradékkal: „Azok se személyekbe, se iskolájokba, se templomokba, se jövedelmekbe, se semminemű állapotjokba meg ne háboríttassanak.” E törvényre hivatkozás történik az 1653-i Erdélyi Törvénykönyvben, az *Approbata Constitutiók*ban is.

Az 1691-i Leopoldi Diploma I. pontja a következőket

*diszperút²⁰ vót a verekedésbe (elesett a háborúban). Van egy gyere-
kem s egy cefrém (fiam s lányom). Ennek a tátája bé van rekesztve
(apja börtönben van). Tyár most ment el, egy esztambul pulyt²² vitt
a malomba (egy véka kukoricát vitt épp most). Milyen hitvány
kend, tanító néni!* (sovány, kicsike).

(Tomposné Kiss Teréz írásos beszámolójából még kijegyzem magamnak, mennyire megcsodálta a díszes, drága csángó viseletet, fonó-, szövő- és hímzőtudományukat. Elmondja, hogy Tompos 1948–49-ben került Bákóba, és helyébe Horváth Ferenc jött igazgatónak Lészpedre, s hogy Fábián Irmával gyarapodott a tantestület. Kerekes Irmát közben Hemeiuși-ba [Liliecii de Jos] helyezték át, helyét Domokos Olga marosvásárhelyi tanítónő foglalta el. 1949–50-re valamennyien kérték, térhessenek haza. Tompos kérévényezte a minisztériumban, építsenek iskolát. 1949. júniusában meg is kezdték Lészpeden az építést. 1967 nyarán Tomposék újból megfordultak Lészpeden, virággal búcsúztatták őket, a fél falu kijött az állomásra. Úgy érezték, nem dolgoztak hiába...)

– *Járt-e azóta ott? Vajon adtak-e tovább a csángók gyermekeiknek az újonnan tanult szavakból?*

– Adtak. Tizenöt évig nem jártam arra, közben férjhez mentem, egyéb dolgom volt. Ahogy kocsit vettünk, első dolgom volt kilátogatni Moldvába, hogy megmutassam a férjemnek. Ojtozban is volt iskola, Gorzafálván is, a régi Onești-en is. Ojtozig terjedt Bákó tartomány határa abban az időben. Ezek az iskolák mind Bákó tarto-

mondja: „A bevett vallások, templomok, iskolák, parokiák és más egyházi személyeknek ügyében, amint most fennállanak, semmi sem fog változni.” (Nihil alterabitur) Ez az intézkedés a Habsburg-uralom alatt mindig biztosítja az iskolák, valamint ingó és ingatlan vagyonaik zavartalan fenntartását.

mányban található, azon kívül csángó falvakon, úgy tudom, nem volt magyar iskola. Tehát: Ojtoz,²³ Gorzafalva, Onești, a Tatros mentén Szőlőhegy, Szitás,²⁴ Diószeg,²⁵ Țîrgu Totruș²⁶ s még volt vagy három, amikre már nem emlékszem. Mindezek a Țîrgu Ocna rajonban. Akkor Bákótól délre: Klézse, Somoska, Bălcescu, Lăr-guța, Răcăciuni és Fundu Răcăciuni, Galbeni, akkor a Szereten túl Ketris, Gyoszén, Lészped, Lilieci de Jos, Moinești rajonban volt vagy két község: Pustina²⁷ és még egy, aztán a Gyímes völgyében Középlok, Felsőlok és Gyímesbükk.²⁸ Rettentő messze voltak az iskolák, nehéz dolgunk volt. Állandóan járni kellett, s ha nem mentem, küldték az üzenetet a tanítók, hogy miért nem megyek. Kérdezték a román kollégák: ugyan miért szeretnek engem a tanítók annyira? Lehet, hogy nem is a szeretet miatt hívtak, hanem szükség volt segítségre. Néha nem volt, ahol lakjanak. A néptanácshoz kellett fordulni. Fiatal voltam, de azért félték tőlem, mert tudták, hogy mindig jönnek az ellenőrök Bukarestből és segítenek. Amit kértem, azt megadták. Ha nem, mentem a tartományi elnökhöz – Costescunak hívták –, és ha fa, lakás, élelem kellett, azonnal intézkedett.

– *Nem számította-e ki, hány a csángó gyermek és hány iskola kellene?*

– Én mindig elkészíttem a tervet, de a miniszter mindig azt mondta – sokszor behívatott és szóba állt velem –: „A, tovarășa Kerekes, dar asta peste cincini ani! Ai făcut un plan de muncă pentru cincini ani.”...²⁹ Hát ugye, amit én ott láttam, hogy meg kellene csi-

● GYORSLAPOZÓ

Az 1868-i XXXVIII. tc. 11. §-a a következőket mondja: „A hitfelekezetek mindazon községekben, hol híveik laknak, saját erejükből tarthatnak fenn nyilvános népoktatási tanintézeteket, az ily tanintézetek felállítására és fenntartására híveik anyagi hozzájárulását ezentúl is igénybevehetik, azon intézetekben a tanítókat és tanárokat magok választhatják, a tankönyveket

nálni. Olyan sok iskolát kértem, hogy az valószínűleg pénzügyi okokból sem adhatták mind meg.

– *Mikor tért haza? Elégedett-e azzal, amit elért?*

– 1951. szeptember elején. Nem számítottam rá, hogy olyan hamar hazajövek. Azt gondoltam, hiába is kérném, úgysem helyeznének haza. Már azon járt az eszem, hogy férjhez megyek. De eljöttem. Egy ideig dolgoztam azért, mert szükség volt rám. Aztán mikor meglett a nyolc iskola, s láttam, milyen ügyesen járnak a gyerekek iskolába, az már ösztönzött. De telt az idő, már 23–24 éves voltam... Az utódom? Egy fiatalember, akiről az a hír járta aztán, hogy szerette a bort. Rengeteg boruk volt a csángóknak, fürdeni lehetett volna benne. Akkor már úgy hallottam, kezdenek a magyar iskolák tönkremenni.

– *Hogyhogy?*

– A gyerekek már nem jártak rendszeren, maradtak ki, csökkent a létszám, átíratkoztak román iskolába. Úgy látszik, már nagyobb volt a reakció, a páter és a püspökség befolyása, akik mind ellenünk dolgoztak.

– *Bonyolult kérdés...*

– De amíg mi közöttük voltunk, és amíg mi valamit meggyőződéssel mondtunk, addig a nép ránk hallgatott. Aztán emlékszem, 55-ben jön hozzám az utolsó tanfelügyelő – egy másik férfi – azzal, hogy „Vége! Hazaköltöztünk. Kicsi volt a létszám, nem tartották érdemesnek fizetni a tanerőket.” Mit mondjak...

magok szabhatják meg, s a tanítási rendszer és módszer iránt is intézkedhetnek.”

Az 1919. december 19-én aláírt kisebbségi egyezmény 9. cikke kimondja: „Azoknak a román állampolgároknak, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, joguk van saját költséjükön iskolákat és más nevelőintézeteket létesíte-

Szépen felszaporodott az iskolák száma, mondtam már. A létszám mindig változott, aszerint, hogy ki mennyire tudtak meggyőzni. Kellott a szülőkhöz járni, megnyugtatni, hogy nem kerülnek a pokolba, nem lesz semmi bajuk. Attól féltek, hátha megint úgy lesz mint régen. Akkor ők mit érnek avval, ha magyarul beszélnek és írnak? Meg kellett nekik magyarázni, hogy a történelem kereke nem forog visszafele, a csendőr nem lő be többet az udvarra, mint régen, ha magyarul szólnak. Borzalmasan féltek! Előfordult, hogy az mondták: „Behívnám a tanító nénit, de nem lesz-e baj belőle?” „De én nem csináltam semmi rosszat!” „De hát a primár³⁰ vagy a notár³¹ nem haraguszna-e meg?” Szóval ezt mind meg kellett nekik magyarázni egyszerű nyelven, hogy az az idő már eltelt, annak vége, most már azok is a néppel tartanak... nem harapják le a fejét senkinek, ha magyar iskolába járattja a gyereket...

Sepsiszentgyörgy, 1980.

JEGYZETEK

1. Tagadhatatlan és tanulságos történelmi tény, hogy a csángó iskolák létesítése és a katolikus egyház elleni hajsza kezdete egybeesett, ma a csángók magyar nyelvű oktatáshoz való jogát egyes katolikus körök is védik.

2. Hát körülbelül addig, ahol a ház kéménye füstöl. V.ö. a román *cam* és *horn* szavakkal.

● GYORSLAPOZÓ

ni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják.”

Az 1947. február 10-én megkötött párisi békeszerződés II része 1. szakaszának 3. cikkelye az 1. pont alatt kimondja: „Románia minden szükséges intézkedést megtesz, hogy a román fennhatóság alá tartozó minden személy számára bizto-

3. főtanfelügyelő
4. Cleja
5. Újfalva
6. Máriafalva
7. șomușca
8. Chetriș
9. Gioseni
10. Rekecsin
11. Külsőrekecsin
12. Trunk, Gálbén
13. Válászáka, Szárazpatak
14. Luizi Călugăra
15. Onești, Ónfalva
16. puliszka – v.ö. *mămăliguță*
17. vonattal – v.ö. *tren*
18. olvassa el – v.ö. *a citi*
19. írón
20. eltűnt – v.ö. *dispărut*
21. éppen, pontosan – v.ö. *chiar*
22. kukorica
23. Oituz
24. Nicorești
25. Tuta
26. Tatrosvásárhely

sítusa fajra, nemre, anyanyelvre, vagy vallásra való tekintet nélkül az emberi 120

jogok és az alapvető szabadságok használatát, beleértve a szólás, a sajtó és kiadás, a vallás, a politikai vélemény és nyilvános gyülekezési szabadságot.” Ebből határozottan megállapítható az, hogy az egyházi iskolák nemcsak a vallás,

27. Pustiana
28. Ghimeș-Făget
29. „Á, Kerekes elvtársnő, azt legfeljebb öt év múlva! Öt évre szóló munkatervet készítettél.”
30. polgármester, falusi bíró
31. jegyző

● GYORSLAPOZÓ

hanem a véleménynyilvánítás szabadságának igényével is kérhetik eddigi nyilvános működésük szabadságát. Erre a múltban végzett népnevelő szolgálatuk alapján, a demokratikus kormányzatnak meg kell adnia a jogot és lehetőséget.”

● FÜGGELÉK
AZ RMDSZ TÖRVÉNYTERVEZETE
A NEMZETI KISEBBSÉGEK NYELVÉN TÖRTÉNŐ
OKTATÁSRÓL (1994)

1. Szakasz: A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek az oktatás minden szintjén joguk van az anyanyelven történő tanuláshoz.

2. Szakasz: A kiskorú gyermek azon opcióját, hogy iskoláit valamely nemzeti kisebbség nyelvén a megfelelő oktatási egységekben végezze, a szülő vagy a törvényes gyám határozza meg.

3. Szakasz 1.: A kifejezésre kerülő szükségletek szerint az oktatást teljes körben a nemzeti kisebbségek nyelvén szervezik meg a társadalmi-gazdasági, oktatási és a kulturális-művészeti élet összes területein, éspedig:

a/ az óvodai oktatásban külön óvodákban vagy csoportokban;

b/ az elemi oktatásban külön iskolákban, tagozatokon, osztályokban vagy csoportokban;

c/ az általános oktatásban (gimnáziumok, líceumok, szakoktatás) külön iskolákban, tagozatokon, osztályokban vagy csoportokban;

d/ a szakoktatásban külön iskolákban, tagozatokon, osztályokban vagy csoportokban;

e/ az egyetemi, főiskolai oktatásban külön egyetemeken, főiskolákon, kollégiumokban, illetve karokon, tagozatokban, évfolyamokon vagy csoportokban;

f/ az egyetem utáni posztgraduális oktatásban és továbbképzésben.

2. A nemzeti kisebbségekhez tartozó természetes és jogi személyeknek joguk van arra, hogy egyházi és magánjellegű oktatási intézményeket alapítsanak és tartsanak fenn anyanyelvükön.

4. Szakasz: A román nyelv oktatása Románia összes nemzetiségéhez tartozó személyek érdekében történik.

A román nyelvet elemi, gimnáziumi és líceumi fokon külön az illető kisebbség számára kidolgozott tantervek és tankönyvek alapján tanítják.

5. Szakasz: A nemzeti kisebbségek nyelvén történő gimnáziumi és líceumi oktatásban az illető nemzeti kisebbségek történelmét és hagyományait tantárgyként bevezetik.

6. Szakasz: A román nyelven vagy valamely világnyelven működő oktatási intézménybe iratkozott, nemzeti kisebbségekhez tartozó tanulók számára tantárgyként az illető kisebbségek történelmének és hagyományainak az oktatását is biztosítják. A tanulók vagy a szülők kérésére, etnikai hovatartozásuktól és az iskola oktatási nyelvétől függetlenül biztosítják a lehetőséget, hogy valamely hazai nemzetiség nyelvét is tanulhassák.

7. Szakasz: A műszaki, mezőgazdasági, közgazdasági, jogi és orvosi oktatásban a szakképzés anyanyelven történik, a román szak kifejezések elsajátításának a biztosításával.

8. Szakasz: A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek etnikai identitása megőrzésének érdekében az olyan helységekből származó tanulók és főiskolások számára, ahol létszámuk a törvényben meghatározott alatt marad, otthonokat és bentlakásokat rendeznek be a legközelebbi anyanyelvű oktatási intézményekben, illetve, a törvényes feltételek között, szállítási feltételeket biztosítanak számukra.

Jelen előírás valamennyi oktatási szintre, típusra és formára vonatkozik.

9. Szakasz: A felvételi és versenyvizsgákon, a záró- és államvizsgákon, disszertációkon és doktori címvédeken a jelöltek választásuknak megfelelően anyanyelvükön vagy azon a nyelven vizsgázhatnak, amelyen tanulmányaikat folytatták.

10. Szakasz 1.: A tanügy-minisztérium biztosítja a tanszemélyzet anyanyelven történő kiképzését és továbbképzését, valamint tankönyveket és más oktatási felszereléseket a nemzeti kisebbségek nyelvén.

2. A tanszemélyzeti szükségletek kielégítésére meghívhatnak oktatókat más országokból, a törvényes keretek között, óraadói minőségben.

11. Szakasz: A külföldön szerzett iskolai és főiskolai oklevelet a törvényes keretek között és a kétoldalú egyezményeknek megfelelően honosítják és elismerik.

12. Szakasz 1.: A tanügyminisztériumban államtitkárságot hoznak létre a kisebbségek nyelvén történő oktatás felügyeletére, amely ezen oktatást a megyei és a területi tanfelügyelőségeken működő ügyosztályok révén irányítja és koordinálja.

2. Ezen irányítási rendszer vezetőtisztiségeit a nemzeti kisebbsé-

gekhez tartozó személyek töltik be megyei, területi vagy országos számarányuknak megfelelően.

13. Szakasz: Mindazon oktatási egységek és intézmények vezetőségében, ahol a nemzeti kisebbségek nyelvén oktató tagozatok, osztályok, csoportok vagy formációk léteznek, biztosítják az illető nemzeti kisebbségekhez tartozó tanárok számarányának képviselését.

14. Szakasz 1.: Az állam által elismert egyházak hívei nyelvén újra szerezhethetnek, alapíthatnak és fenntarthatnak minden szinten, formában és típusban felekezeti oktatási egységeket és intézményeket.

a/ vallási személyzet kiképzésére

b/ általános és szakműveltség elsajátítására.

2. A vallási jellegű tárgyak tanterveit és programjait a megfelelő egyház illetékes szervei határozzák meg, az általános és szakmai műveltséget nyújtó tárgyak tanterveit és programjait, valamint a szervezési és működési szabályzatokat a tanügyminisztériummal és az egyházi államtitkársággal egyetértésben dolgozzák ki.

3. A nemzeti kisebbségek államilag elismert egyházainak oktatási egységeibe ezen egyházak szervei nevezik ki a tanszemélyzetet az illető egyház státútumának megfelelően. A tanerőknek a megfelelő szintű állami oktatásban érvényes szabályok szerinti szakképesítéssel kell rendelkezniük.

4. A felekezeti oktatási egységek által kibocsátott oklevelek és bizonyítványok egyenértékűek az állami oktatás által kibocsátott hasonló bizonylatokkal.

5. A vallásfelekezetek saját oktatási egységeiket kiszolgáló diák-bentlakásokat és otthonokat tarthatnak fenn.

15. Szakasz: Az állam és az önkormányzatok finanszírozzák a nemzeti kisebbségek állami és felekezeti oktatását, és támogatják magánintézeteiket.

16. Szakasz: Jelen törvény hatálybalépésekor újjászervezik és új-jáindítják

– a kolozsvári Bolyai-egyetemet az igényelt karokkal és tagozatokkal, beleértve a tanárképző és a tudományos szakokat is;

– a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemet;

– a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolát, mint magyar nyelven működő, önálló intézményeket, továbbá magyar nyelvű tagozatokat hoznak létre:

- a kolozsvári Zeneművészeti Főiskolán;
- a kolozsvári Agronómiai Főiskolán;
- a kolozsvári Képzőművészeti Főiskolán;
- a marosvásárhelyi Tanárképző Főiskolán;
- magyar tannyelvű tanszékeket a kolozsvári Műszaki Egyetemen, valamint a nemzeti kisebbségek nyelvén működő összes olyan főiskolán, amelyek léteznek, s amelyek újraindítását az illető kisebbség kéri.

17. Szakasz: A nemzeti kisebbségekhez tartozó természetes és jogi személyek, a jelen törvény előírásainak megfelelően, jogosultak újabb intézmények, fakultások vagy főiskolai tagozatok létrehozására az illető nemzetiségek nyelvén.

18. Szakasz 1.: Jelen törvény által hatályát veszti a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlése Elnökségének 1948. augusztus 2-i, 176. sz. dekrétuma (közzétették 1948. augusztus 3-án a Hivatalos Közlöny I. részében) az egyházi, felekezeti, közösségi vagy magánjavak állami tulajdonba vételéről, amelyek az általános, műszaki és szakoktatást szolgáló tanintézetek működtetésére és fenntartására szolgálnak. Jelen törvény hatálya által elrendelik a tulajdonjog visszaállítását a hatálytalanított törvények révén elvett összes ingó és ingatlan javakra vonatkozóan.

2. A jelen törvény hatálybalépésével egyidejűleg az 1948. évi, 176. sz. dekrétum táblázatmellékletei által tartalmazott mindazon javakat, amelyek fölött a tulajdonjogot a jelen törvény hatálya által visszaállítják, természetben visszaszolgáltatják azon intézményeknek vagy azok jogutódjainak, ahonnan, bármely formában, az állam tulajdonában átkerültek.

3. Abban az esetben, ha az anyagi javak már nem léteznek, kártérítést fizetnek a tulajdonos intézménynek vagy azok jogutódjainak a közjogi szabályoknak megfelelően.

19. Szakasz 1.: Jelen törvény a Hivatalos Közlönyben való közzétételétől lép hatályba. Ugyanazon időponttól minden, a jelen törvény előírásával ellentétes intézkedés hatályát veszti.

2. Jelen törvény közzétételétől számított 60 napon belül a tanügyminisztérium megalkotja a jelen törvény alkalmazásából származó szabályokat.

TARTALOM

● Előszó. A KIVÉTEL, MELYNEK SZABÁLYYÁ KELLENE VÁLNIÁ	.....
● Bevezetés	.....
AZ EGYÉN ÁLLAMOSÍTÁSA AVAGY A ROMÁNIAI MAGYAR OKTATÁSÜGY TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA 1918–1996	.....
1. Két világégés között – „kultúrzonában”	.....
2. A kollektív és egyéni jogfosztottság kora	.....
3. A saját tapasztalat	.....
● Visszaemlékezések A TANSZABADSÁG NÉHÁNY RÖPKE ÉVE 1944–48.	.....
A Bukarest-járás úttörői. Beszélgetés Nagy Gézával iskolánk egyenjogúsításáról	.....
Az első közoktatásügyi államtitkár. Beszélgetés Felszeghy Ödönnel	.....
Tanügyi hétköznapiak. Második, tisztázó beszélgetés Felszeghy Ödönnel	.....
Egy régi-új egyetem a háború után. Nagy Géza emlékezik	.....
Nem másodrendű egyetem. Beszélgetés Csögör Lajossal, a Bolyai Tudományegyetem első rektorával	.....
„Rengeteg zenetanárra van szükségünk”. Beszélgetés Nagy István karnaggyal	.....
Még nem volt tiltott gyümölcs. Beszélgetés Jenei Dezsővel, a Kolozsvári Almérnöki és Mechanikai Intézettről	.....
Egy emlékkönyv margójára. Írta Jenei Dezső	.....
„Az oktatás a legjobb befektetés”. Beszélgetés Jenei Dezsővel az Országos Tanügyi Bizottság működéséről	.....
Az autonómia másik pillére. Beszélgetés Kali Sándor volt elemi iskolai főtanfelügyelővel	.....
Igazságos Mátyás szülőházában. Beszélgetés Benkő Samuval a Móricz Zsigmond Kollégiumról	.....

Gazdasági önnévelés a Méhkasban. Beszélgetés Kerekes Jenővel az erdélyi iskolaszövetkezetekről.....	
„Ugye nem kerülünk a pokolba?” Beszélgetés Mezeiné Kerekes Irmával a csángóföldi iskolákról.....	
GYORSLAPOZÓ	
Sajtószemelvények 1944–48	
A polgári „különvélemény”	
FÜGGELÉK	
Az RMDSZ 1994-es nemzetiségi tanügyi törvénytervezete	
Névmutató	